

**T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**ESBÂB-I NÜZÛL'DE KADIN FAKTÖRÜ
VE
KUR'ÂN AHKÂMINDAKİ ROLÜ**

(DOKTORA TEZİ)

Ahmet GÜNDÜZ

ŞANLIURFA – 2014

**T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**ESBÂB-I NÜZÛL'DE KADIN FAKTÖRÜ
VE
KUR'ÂN AHKÂMINDAKİ ROLÜ**

(DOKTORA TEZİ)

Ahmet GÜNDÜZ

**Danışman:
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR**

ŞANLIURFA – 2014

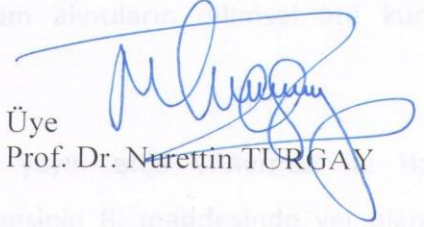
T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 105261101 numaralı Ahmet GÜNDÜZ'ün hazırladığı "Esbâb-ı Nüzûl'de Kadın Faktörü Ve Kur'ân Ahkâmındaki Rolü " konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 21/10/2014 tarihinde, saat 11:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

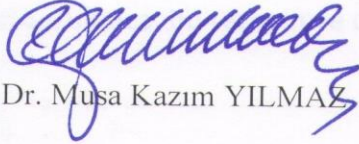
21/10/2014

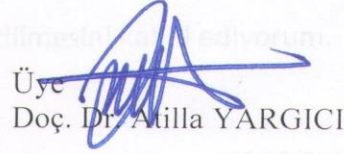
(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR

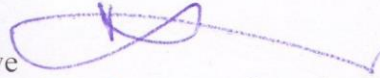
Üye
Prof. Dr. Nurettin TURGAY

Üye
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

Üye
Doç. Dr. Atilla YARGICI

Üye
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Bu Tezin Temel İslam bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığı ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

22.12.2014

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarının, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

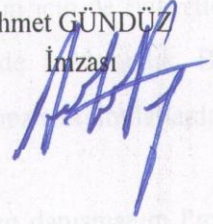
T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı 10526101 no'lu doktora öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum "Esbâb-ı Nüzûl'de Kadın Faktörü ve Kur'ân Ahkâmındaki Rolü" konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimibeyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

08/12/2014

Ahmet GÜNDÜZ
İmzası

İLETİŞİM ADRESİ :

Diyanet Eğitim Merkezi
Ulubağ Mah. Şefkat Petrol arkası
Haliliye/Şanlıurfa

Tlf. Kod. (0544) 5554390

e-posta : gunduzahmet63@hotmail.com

ÖNSÖZ

İslam'a eleştiri yöneltme hevesinde olanların başvurdukları ortak konulardan biri de İslam dünyasında kadının durumudur. Oysa bu kimselerin Tevrat ve İncil'de kadının durumundan habersiz olmaları veya bunu görmezden gelmeleri her platformda bu konudan bahsetme cesaretine sevk etmektedir. Böyle bir şeye sevk eden hususlardan biri de Kur'ân'ın kadını nereden nereye getirdiğinin ve bu vesileyle teşekkül eden hukukun müşahhaslaştırılmak suretiyle tam olarak irdelenmemiş olması da yatmaktadır. Kur'ân'ın nüzûl süreci içerisindeki tarihi seyirde Kur'ân'ın bunu nasıl yaptığını tespit için Hadis ilminin güvenilir nakillerinden istifade ederek Esbâb-ı nüzûl ışığında konuyu tetkik etmek elzem olmuştur. Bu sebeple bu mahiyette bir çalışma yaptık.

Çalışmamız bir giriş ile iki ana bölümden oluşmaktadır. Kur'ân'da kadının durumu ile önceki semavî dinlerde ve cahiliye dönemindeki durumuna ilişkin kıyasa ışık tutsun diye giriş bölümünde kadının Cahiliyye dönemindeki durumuna temas ettik. Birinci bölümde konuyu Allah Resûlü'nün eşleri çerçevesinde ikinci bölümde ise diğer kadınlar çerçevesinde ele aldık. Çalışmamızın, bütün rivayetlerin toplandığı bir Esbâb-ı Nüzûl çalışması veya kadınlarla ilgili ahkâm ayetlerini derleyen bir çalışma olmaması için özen gösterdik. Bunun için de rivayetler konusunda esbâb-ı nüzûl kitaplarından Kütüb-i Tis'a çerçevesinde faydalandık. Bir yandan da ayetten hareketle çıkarılan fikhî hükümlerde derin mezhebi ihtilaflardan kaçındık.

Çalışmamızı hazırlarken bize rehberlik eden ve güven veren danışmanım Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR'e ve Prof. Dr. M. Kazım YILMAZ'a; tez konusunun isminin şekillenmesinde büyük katkısı olan Yrd. Doç. Dr. M. Nuri GÜLER'e, rivayetlerle ilgili takip edilmesi gereken metotta bize ışık tutan Prof. Dr. Y. Ziya KESKİN'e, tezi sabırla okuyan Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ'e, çalışmam esnasında benimle beraber zorluklara katlanarak emsalsiz bir sabır sergileyen eşime ve aile efradıma teşekkürü bir vefa borcu bilirim.

21.10.2014

Ahmet GÜNDÜZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Amacı.....	2
2. Araştırmanın Metodu.....	2
3. Cahiliye Döneminde Kadın.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ESBÂB-I NÜZÛLÜNDE RESÛLÜLLÂH'IN EŞLERİNİN ZİKRİNİN GEÇTİĞİ AYETLER VE HUKUKÎ SONUÇLARI

1. Giriş.....	12
2. İfk Hadisesi.....	12
3. Hz. Aişe'nin İki Konuya Tepkisi.....	27
3.1. Hz. Aişe'nin Kendisini Hz. Peygamber'e Hibe Eden Kadına Tepkisi.....	27
3.2. Hz. Aişe'nin Yahudilerin Selamına Tepkisi.....	30
4. Teyemmüm ve İlgili Hükümler.....	32
5. Resûlüllâh'ın Bazı Eşlerinin Kıskançlıkları.....	39
5.1. Allah Resûlü'nün (s.a.v) Helal Olan Bir Şeyi Kendisine Haram Kılması.....	39
5.2. Hz. Ömer'in Resûlüllâh'ın (s.a.v) Eşlerine Nasihat Etmesi.....	50
5.3. Resûlüllâh'ın (s.a.v) Eşlerini Muhayyer Bırakması.....	54
6. Ümmü Seleme'nin Arzusu.....	62
7. Hz. Zeyneb'in Evliliği ve Gelişen olaylar.....	66
7.1. Zeyd b. Hârise'nin Eşi Zeyneb'den Şikâyetçi Olması.....	68
7.2. Resûlüllâh'ın (s.a.v) Hz. Zeyneb İle Evlenmesi.....	69

7.3. Dügün Yemeği ve Hicap Emri.....	70
--------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

ESBÂB-I NÜZÛLÜNDE DİĞER HANIMLARIN ZİKREDİLDİĞİ AYETLER VE HUKUKİ SONUÇLARI

1. Giriş.....	80
2. İslam Dinine Girmek.....	80
2.1. Dinde Zorlama.....	80
2.1.1. Annenin Çocuğunu İslam'dan Başka Bir Dine Zorlaması.....	80
2.1.2. Müslümanların Gayrimüslim Çocuklarını İslam'a Zorlaması.....	88
3. İrtidat Etmek.....	91
4. Gayr-i Müslimlerle İlişkiler.....	94
4.1. Gayr-i Müslimleri Dost Edinmek.....	94
4.2. Hz. Esmâ'nın Annesi İle İlgili Tereddüdü.....	98
5. Dini Yaşamada Eşin İmtihan Vesilesi Oluşu.....	101
6. Ahvâl-i Şahsiyye İle İlgili Durumlar.....	103
6.1. Evlenme.....	103
6.1.1. Evlenilecek Eş Sayısı ve Yetimlerin Nikâhlanması.....	104
6.1.2. Mümin Birinin Müşrik Biri ile Evlenmesinin Yasaklanması.....	113
6.1.3. Evlenilmesi Helal olan Kadınlar ve Hz. Peygamber'e Has Evlilik Hukuku.....	119
6.1.4. İfetli Birinin Zina Etmiş Biri İle Evlenmesi.....	124
6.2. Boşanma.....	129
6.2.1. Boşama Sayısının Değiştirilmesi.....	129
6.2.2. İddet Süresi.....	137
6.2.2.1. İddet Süresi Uzatılarak Kadına Sıkıntı Verilmemesi.....	143
6.2.3. Kocasına Dönme İmkânı Olan Kadına Engel	

Olunmaması.....	145
6.2.4. Kadının Eşiyle Arasını Bulmak.....	152
6.2.5. Gayr-i Müslimlerin Tarafına Geçen Müşrik Kadınların Mehirleri.....	156
7. Esir Edilmiş Gayr-i Müslim Kadınlar.....	159
8. Zihâr.....	165
9. Li‘ân.....	174
10. Kişinin Eşi İle Cinsel İlişkilerinde Dikkat Edeceği Hususlar.....	185
10.1. Hayızlı Kadınla Cinsel Münasebetin Yasak Oluşu.....	185
10.2. Cinsel Münasebette Mübah Olan Yol.....	192
11. Zinaya Zorlanan Kadınlar.....	200
12. Miras Hukukuyla İlgili Hususlar.....	203
12.1. Miras Hukukunda Kadının Payı.....	203
12.2. Kadınlara Zorla Mirasçı Olunmasının Yasaklanması.....	211
13. İbadet İle İlgili Durumlar.....	215
13.1. Ramazan Ayının Gecelerinde Cinsi Münasebet.....	215
13.2. Namazın Günahlara Kefaret Oluşu	221
13.3. Mescitlerde ve Namazda Setr-i Avret.....	225
14. Kişinin Bazı Helâl Şeyleri Kendine Haram Kılması.....	229
15. Başkasını Kendine Tercih Etme.....	235
16. Cebrâil’in Bir Süre Hz. Peygamber’e (s.a.v) Gelmemesi.....	237
17. Kısas.....	241
SONUÇ	247
KAYNAKÇA	251
EKLER	270
ÖZGEÇMİŞ	271

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F: Ankara üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Bkz : Bakınız.

çev : Çeviren.

D.İ.A : Diyanet İslam Ansiklopedisi.

D.İ.B : Diyanet İşleri Başkanlığı.

ed : Editör

h. : Hicri.

haz. : Hazırlayan.

İ.F.A.V: İlahiyat Fakültesi Araştırma Vakfı.

İ.S.A.M: İslami İlimler Araştırmalar Merkezi.

İ.S.A.V: İslami İlimler Araştırma Vakfı

M.E.B : Milli Eğitim Bakanlığı.

M.Ö : Milattan Önce

r.a : Radiyallahu anh.

r.ha : Radiyallu anha.

s : Sayfa

S : Sayı

T.D.V : Türkiye Diyanet Vakfı.

thc : Tahriç.

thk : Tahkik.

tlk : Talik.

tsh : Tashih.

t.y : Basım Tarihi Yok.

v : Vefat tarihi

v.d : Ve diğerleri

vd. : Ve devamı.

Yay :Yayınları.

zyl : Zeyl.

ÖZET

ESBÂB-I NÜZÛL'DE KADIN FAKTÖRÜ VE KUR'ÂN AHKÂMINDAKİ ROLÜ

Bu araştırmada, Kur'ân'ın nüzûl sürecinde kadınların rolü ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, Esbâb-ı Nüzûl rivayetlerinden hareketle vahiy döneminde kadınların sebep oldukları hükümleri tespit ederek incelemektir. Bu bağlamda vahye, sebep ve konu olan ilgili kadınlar ele alınmıştır.

Araştırma sonucunda, kadınların doğrudan veya dolaylı olarak sebep-i nüzûl içerisinde yer aldıkları tespit edilmiştir. Bu kadınlar içerisinde, Hz. Peygamber'in eşleri yanında diğer kadınların da yer aldığı belirlenmiştir. Kadınlarla ilgili temel prensiplerin belirlendiği ve hukuksal konularda uyarıların yer aldığına işaret edilmiştir. Kur'ân'ın kadına değer verdiği ve haklarını gözettiğine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Esbâb-ı Nüzûl, Kur'ân, Ayet, Hüküm, Kadın, Rivâyet

ABSTRACT

THE FACTOR OF WOMEN ON ASBAB AL-NUZUL AND THEIR ROLE IN THE JUDGEMENTS OF QURAN

The research studies the role of women during the revelation of Quran. It aims to examine the judgments of Quran revealed on the ground of women, in the light of asbab al-nuzul (reasons for revelation). In addition, the women who caused the revelation are studied.

The study has revealed that women were directly or indirectly involved in the reasons for revelation. Not only were the wives of the Prophet but also the other women were among the causes of revelation. It has indicated that the Quran set up the basic legal principles about the rights of women and warned the ones who infringed these rules. It has been stressed that women are dignified and their rights are protected by the Quran.

Key Words: Asbab al-Nuzul (reasons for revelation), Quran, Verse, Judgment, Women, Narration

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı

Tefsir ilminde nüzûl sebeplerinin bilinmesi, birçok ayetin doğru anlaşılması bakımından son derece önemli ve gerekli bir konudur. İnsanlık tarihinin yarısı kadınlardan teşekkül etmektedir. Haliyle her dönemin semavi veya semavi olmayan dinlerinde dini kaynakların ve kuralların şekillenmesinde mutlaka kadınların da doğrudan veya dolaylı olarak bir etkisi olmuştur. Dinin semavi oluşu, vahiylerin içeriğinde kadınların mevzu bahis edilmeyeceği, vahye dayalı kaynakların ve bundaki hukukî sahanın şekillenmesinde onların pasif kalacağı anlamını asla taşımaz. Özellikle de peygamber eşlerinin bu konuda doğrudan veya dolaylı yoldan hiçbir etkisinin olmadığını söylemek imkânsızdır. Bu sebeple, İslam dini açısından baktığımız zaman, gerek Hz. Peygamber'in (s.a.v) eşlerinin gerekse de diğer hanım sahabenin, sosyal olaylara paralel olarak nâzil olan Kur'ân'ın nüzûlü sırasında ihtiyari veya gayri ihtiyari olarak nasıl yer aldıkları ve bunun Kur'ân ahkâmındaki rolünün tespiti önem arz etmektedir. Konun önemine binaen bu çalışma ile amaçlanan hususları şöyle özetleyebiliriz:

1. Kadınların ayetlerin inişine sebep olduklarını ifade eden sahih rivayetlerin ve özellikle Kütüb-i Tis'a'da nüzûl sebebi bildiren rivayetlerin tespit edilmesi,
2. İlgili ayetlerin inişine vesile olan kadın şahsiyetlerin tespit edilmesi,
3. Kur'ân'ın nüzûl sürecinde Hz. Peygamber'in (s.a.v) eşlerinin hangi ayetlerin inişine vesile olduklarının tespiti,
4. Hz. Peygamber'in eşleri dışındaki diğer hanımların hangi ayetlerin inişine vesile olduklarının ortaya konulması,
5. Söz konusu nüzûl sebepleri ile ilgili ahkâm ayetlerinin fikhî mezheplerin derin ihtilaflarına girmeden genel çerçevede hangi konularla ilgili olduklarının tespit edilmesi. Böylece kadının Kur'ân ahkâmındaki rolünün ortaya konması,
6. Sahih rivayetler aracılığı ile Kur'ân'ın nüzûlünden önce ve nüzûl sürecinde sosyal hayatın ve bu hayat içerisinde kadının konumunun gün yüzüne çıkarılması,

7. Sebeb-i Nüzûlünde kadınların yer aldığı ayetlerin kadının konumunda meydana getirdiği değişikliklerin ve böylece Kur'ân'ın kadına insan olarak verdiği değerin ortaya çıkarılması.

2. Araştırmanın Metodu

Sebeb-i nüzûl çerçevesinde gerek ilgili müstakil eserlerde, gerekse rivayet tefsirlerinde birçok rivayet bulunmaktadır. Gayemiz, konumuzla ilgili önümüze çıkan her rivayeti toplayıp bir araya getirmek olmadığı gibi, bütün mesaimizi cerh ve tadil çerçevesinde sadece senetlerin tahlillerine harcamak da değildir. Bu kapsamda bizim için asıl önemli olan Kütüb-i Tis'a'da yer alan ve sebeb-i nüzûl bildiren ilgili sahih rivayetleri tespit etmektir. Her ne kadar Kütüb-i Tis'a dışında sahih hadis içeren başka kaynaklar varsa da, Kütüb-ü Tisa'a'nın genel kabule mazhar olması ve sebeb-i nüzûl ile ilgili birçok kaynağın mevcudiyeti bizi böyle bir sınır koyma ihtiyacına sevk etmektedir. Genel kabule göre Nesâî'nin es-Sünenü's-Suğrâ'sı Kütüb-i Tis'a'da yer almasına rağmen es-Sünenü'l-Kübrâ'sında yer alan hadisler de Kütüb-i Tis'a'da tespit edilen hadislerle birlikte değerlendirildi. Sonrasında bu rivayetleri destekler mahiyette sebeb-i nüzûl bildiren benzer rivayetleri tespit için Esbâb-ı Nüzûl sahasında telif edilmiş temel kaynak eserlerden olan el-Vahidî'nin (v. H. 468) *Esbâbu'n-Nüzûl'ü*, İbn Hacer'in (v. H.852) *el-'Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb'ı* ve es-Suyûtî'nin (v. H. 911) *Lübâbu'n-Nukûl'ü* ile rivayet tefsirlerinden Taberî'nin (v. H. 310) *Câmi'u'l-Beyân'ı* ve İbn Kesîr'in (v. H. 774) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Âzîm* adlı eseri taradık. Ancak benzer rivayetlere yer verirken önümüze çıkan bütün rivayetleri toplama gayesi güttük.

Ahkâm içeren ayetlerin ne hüküm getirdiğini ifade ederken Ahkâmü'l-Kur'ân ve Nâsîh Mensûh'a dair telif edilmiş eserlerden istifade ettik. Ayetlerin işaret ettikleri hukukî neticelere temas ederken fikhî mezheplerin derin ihtilaflarından uzak durmaya özen gösterdik. Zira bizim gayemiz ahkâm ayetleri çerçevesinde oluşan fikhî teferruatıyla anlatmak değildir. Amacımız inen ayetin fikhin hangi konusu ile ilgili olduğunu ve genel çerçevede ne söylediğini ortaya koymaktır. Böylece kadınların ahkâmla ilgili olarak hangi ayetlerin nâzil olmasına vesile olduklarını tespit ettik.

Elde edilen bilgiler değerlendirilirken, mümkün oldukça konuyla ilgili olarak kadınların İslâm'ın gelişiyile birlikte edindikleri itibara ve ayetlerin kadınlar açısından rahmet yönüne temas ettik.

3. Cahiliye Döneminde Kadın

Bilgisizlik anlamına gelen ve جهل (c-h-l) kelimesinden türetilmiş olan “Câhiliyye” tabiri sözlükte; bilgisizlik devri, bilgisizlik dönemi anlamlarına gelmektedir. Rağıp el-İsfahânî'ye (v. H. 425) göre, “Câhiliyye” kavramının türemiş olduğu “cehl” mastarı üç çeşit mana içermektedir:

1. Bilgisiz olmak ki asıl olan mana budur.
2. Bir şeyin hâlihazırdaki durumunun aksi bir haline inanmak.
3. Yapılması gereken bir şeyin aksinin yapılması.¹

Terim olarak; Arabistan'da dini ve sosyal hayatta yaşananlar sebebiyle İslamiyet'ten önceki döneme Cahiliyye dönemi denilir. İslâmî dönemde ortaya çıkmış bir terim olan Câhiliyye tabiri, gerek Kur'ân-ı Kerîm'de, gerekse hadislerde Araplar'ın İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirdekenden ayırt etmek için kullanılmıştır.²

Ünal, Kur'ân'da Temel Kavramlar adlı eserinde Cahiliyye'nin ne anlama geldiğini şöyle ifade getirmektedir:

Daha çok davranış ve davranışa yol açan etkenler bakımından Kur'ân'ın İslâm dışı toplumların ve kişilerin tutum, davranış, yaşantı ve kurdukları sistemi tanımlamak için özellikle kullandığı kavram Cahiliyye kavramıdır... İnsanların gerek düşünce, gerekse davranış biçimleri farklı farklıdır. Şu nokta kabul edilmelidir ki, insanların düşünüş ve yaşayışlarını belirleyen şu veya bu biçimde inançları, dünya hayatını algılayışları olmaktadır. Bunun sonucunda bir insan veya toplumunun kabul ettiği değer yargıları ortaya çıkar. Bu değer yargıları ahlâk kurallarını ve davranışa yön veren kanunları da biçimlendirir. İşte, değer yargılarını, ahlâk kurallarını, inanç, düşünme ve davranış biçimlerini bünyesinde toplayan ve kendine bağlı insanların yaşayışlarına yön veren iki sistemden biri İslâm iken diğeri de başka hangi ad altında olursa olsun Câhiliyye'dir.(125)³

¹ el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım, el-Hüseyn b. Ali er-Râğib, *el-Müfredât fi Ğarib'il-Kur'ân*, thk. Muhammed Halîl, Beyrut, Dâru'l-Marife, 2001, s. 109.

² Mustafa Fayda, “Cahiliye” *D.İ.A.*, 1993, 1. Baskı, Cilt 7, s. 19.

³ Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İstanbul, Beyan Yay., 1996.

Demircan ise İslâm Nizamı, adlı esrinde nelerin Cahiliyye kapsamında olacağını şöyle dile getirmektedir:

İslâm dinine uygun olmayan, mazide yaşanmış her hayat Câhiliyye hayatı olduğu gibi, aynı ölçüler içerisinde şimdiki halde ve gelecekte yaşanacak gayr-i İslâmî her hayat tarzı da câhiliyye hayatı olacaktır. Çünkü İslâm dinî; ilmî ve teknik gelişmeyi emretmiş olmakla beraber, Câhiliyye hayatını bilgisizliğin, teknik geriliğin hâkim olduğu hayat olarak vasıflandırmamıştır.(c.2, s.295.)⁴

Araplar arasında bir kişiye kız çocuğunun dünyaya geldiği haber verildiği zaman üzüntüsünden yüzü kapkara kesilir, ahalisinden kimseye görünmek istemezdi. Zira kendisine verilen haber bir müjde değil, Cahiliyye anlayışına göre adeta bir musibet haberi idi. Kızının olması onun için adeta bir ar ve utançlık damgası mahiyetindeydi. Ona göre bu işin tek sorumlusu eşiydi.⁵ Kur’ân böyle bir haber alanın durumu şöyle anlatmaktadır: “*Aralarından birine bir kızı olduğu müjdelendiği zaman içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden, halktan gizlenmeye çalışır; onu utana utana yanında tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Ne kötü hükmediyorlar!*”⁶

Cahiliyye döneminde kadına yönelik yapılan en acımasız şeylerden biri kız çocuklarının öldürülmesidir. Bazılarına göre bu uygulama Araplar arasında İslâm’ın doğuşuna yakın bir zamanda ortaya çıkmıştır.⁷ Oysa Arapların dışında Romalılar, Yunanlılar gibi başka milletlerde de çocukları gömme geleneği olmuştur.⁸ Hatta adak türünden Yahudilerde bile uygulanmıştır.⁹ Ancak bununla birlikte Câhiliyye dönemi denilince genelde akla gelen ilk şey bu uygulama olmaktadır. Kabilelerin kızları diri diri gömmelerinin farklı farklı sebepleri vardı. Bunların arasında şunlar sayılabilir: Doğan çocuğun siyahi, alaca hastalığı, topallık vb. niteliklerden hoşnut olunmayan bir özelliğinin olması; gayr-ı meşru ilişkiler sonucu dünyaya gelmesi; masraf olur ve geçim

⁴ Ali Rıza Demircan, *İslâm Nizamı*, İstanbul, Beyan Yay., 2008.

⁵ el-Hârîsî, Ebû Muâz Talâl İbn Muî’d, *Ekseru min Elfi M’alûmatin ve Delîlin a’la Mısdâkiyyet’l-İslâmî’l-Celîl*, Suudi Arabistan, İtrâk li’-Tibaa’ti ve’n-Neşri, 2008, s. 318.

⁶ Nahl, 16/58-59.

⁷ Corci Zeydân, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Megamiz, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1974, Cilt 5, s. 98.

⁸ Cevâd Ali, *el-Muffassal fî Tarîhi’l-Arab Kable’l-İslâm*, Beyrut, Dâru’s-Sâkî, 2001, Cilt 9, s. 98.

⁹ Bkz. Tevrat, *The Bible Society in Turkey*, 2001, Hakimler, 11:31-39.

sıkıntısına neden olur endişesi; kıtlık sebebiyle ortaya çıkan ekonomik zorluklar ve savaşta esir edilme kaygısıdır.¹⁰ En yaygın sebep kıtlık ve ekonomik zorluklardır.¹¹

Katâde'nin (v. H. 54) dediğine göre Mudar ve Huzâa' kabileleri kızlarını diri diri gömüyorlardı. Bu konuda en acımasızları Temîm kabilesi idi. Onları buna iten sebep ise geçim endişesi idi. Yine Katâde'nin naklettiğine göre, onlar köpeklerini besler ama kızlarını diri diri gömerlerdi.¹² Mudar ve Huzaâ,' gibi esir düşmesi ve fakirlik korkusuyla kızlarını diri diri gömen kabileler olmakla birlikte Kinâne kabilesi gibi kızını gömmeyen kabileler de vardı.¹³ Kaynaklarda Hz. Ömer'in amcasının oğlu Zeyd b. 'Amr en-Nufeyl ve Sa'sa'a b. Nâciye el-Mucâşi gibi kız çocuklarını gömmeye engel olan şahıslara da rastlanmaktadır.¹⁴

Kız çocukların diri diri gömülmesi âdetinin başlangıcına ilişkin olarak şöyle bir olay anlatılmaktadır: Temim kabilesinden Kays b. Âsım'ın kızı Numân b. Münzir'e esir düşmüş, sonra da Numân onu yatağına almış. Bir müddet sonra esir edilen kadınlar muhayyer bırakılınca bu kız Numân'ı tercih etmiş. Bunun üzerine Kays b. Âsım, doğacak her kız çocuğunu öldüreceğini söylemiş.¹⁵ Bu olaya binaen kız çocuklarını diri diri gömme işinin Temîm kabilesi tarafından başlatıldığı söylense de bu doğru değildir. En fazla Temîm kabilesinin çocukları gömmesi böyle bir görüşü ortaya çıkarmış olabilir.¹⁶ Cahiliyye döneminde kızlarını gömen ancak Müslüman olunca da bundan nedamet duyan Kays b. Âsım, Resûlullâh'a (s.a.v) gelip şöyle demiş: "Cahiliyye

¹⁰ en-Nedvî, Ebû Hasan Ali el-Hasanî, *Mezâ Hasira'l-Âlemu bi İnhitâti'l-Müslimîn*, Mısır, Mektebetu'l-İmân, t.y., s. 62; Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, İstanbul, Beyan Yay., 2008, s. 43.

¹¹ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 15.

¹² Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berduni, İbrahim el-'Itfiyyîş, Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964, Cilt 10, s. 117.

¹³ el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Mesûd, *Meâ'limu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdunnemir, Osman Cuma Dumayriyye, Süleyman Müslim el-Harş, Riyad, Dâr-uTaybe, 1997, Cilt 3, s. 194.

¹⁴ Cevâd Ali, *el-Muffassal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Cilt 9, s. 98; Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 33.

¹⁵ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru'l-Marife, H.1379, c7., s. 145; Cevâd Ali, *el-Muffassal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Cilt 9, s. 90.

¹⁶ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 26-27.

döneminde sekiz kızımı gömdüm, ne yapayım?” Resûlullâh (s.a.v): “Her biri için bir köle azat et.” deyince o da develeri olduğunu söylemiş, bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v) “Dilersen her birinin yerine bir deve kurban et.” demiştir.¹⁷

Kız çocukları genelde doğumun hemen akabinde gömülürdü. Babalarının yolculukta olması ve meşguliyetleri sebebiyle hemen gömülmeyip akli erecek bir yaşa (genelde altı yaşına) kadar bekletilenler de vardı. Bu kızlar ise uygun bir zamanda ya da sonradan ortaya çıkan bir kıtlık sebebiyle öldürülürlerdi. Bunlar çölde bir kuyuya atılır ya yüksek bir yerden aşağı itilir ya da diri diri gömülürlerdi. Kızların gömülmesine ilişkin: “دفن البنات من المكرمات” (Kızların gömülmesi iyi hasletlerdendir.) diye bir atasözü bile ortaya çıkıp dilden dile dolaşır olmuştu.¹⁸ Bu sözden kastedilen şey kız çocuklarının diri diri gömülmesi değil de normal olarak ölmesi ve defnedilmesi de olabilir.¹⁹ Ancak böyle olsa bile nihayetinde babanın kızının ölmesinden hoşnut olduğunu ifade etmektedir.

Kadınlar hür ve cariye olmak üzere ikiye ayrılırdı. Cariyelerin alınıp satılan develerden farkı yoktu. Hür kadınlar cariye kadar olmasa da yine de insani hakların büyük bir kısmından yoksundu. Normal ev işleri ve çölün zor şartları içerisinde hayvanların bakımı ile uğraşmanın yanı sıra savaşlarda askerleri cesaretlendirmek için şiir söyler ve yaralıları tedavi ederler. Ancak bu görevler onlara herhangi bir itibar kazandırmıyordu.²⁰

Kadının hiçbir kıymeti olmadığı için onun istifade edeceği şeyler ancak erkeklerin nazarında kıymetsiz addedilen şeyler olabilirdi. Öyle ki bazı yiyeceklerin

¹⁷ el-Muttakî, Ali b. Hüsâmeddin el-Hindî, *Kenzu'l-U'mmâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Efâ'l*, Beyrut, Muessesetür'r-Risâle, 1989, Cilt 2, s. 647 (4690); el-Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebû Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbea'u'l-Fevâid*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, H.1412, Cilt 7, s. 283; es-Sanâ'nî, Abdurrezzâk İbn Hümâm, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Riyad, Mektebetu'r-Red, H.1410, Cilt 3, s. 351.

¹⁸ Günaltay, Şemsettin, “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Marife Dergisi*, S. 3, (2002), s. 191.

¹⁹ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 20-21.

²⁰ İbrahim Sarıçam, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, D.İ.B Yay., 2005, s. 40; Neşet Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, A.Ü.İ.F. Yay., 1957, s. 121.

taksimini bile buna göre yapmışlardır.²¹ İbn Abbas'ın (v.681/1282) dediğine göre Cahiliyye insanı hayvanların sütlerini erkekler için helal, kadınlar için haram olarak görürlerdi. Koyun erkek oğlak doğurunca onu keser ve bundan sadece erkeklerin yemesini caiz görürlerdi. Dişi oğlak doğurması durumunda onu kesmezdi. Ancak ölü doğarsa erkelerin ve kadınların yemesine müsaade ederlerdi.²² Cahiliyye döneminde meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddia ediliyordu.²³ Allah Teâlâ ise Arapların kendilerince değersiz bulduklarını Allah'a, değerli saydıklarını kendilerine ayırmalarını “*çarpık bir paylaşma*”²⁴ olarak niteliyor.”²⁵

İnsanlar evliliğin asıl gayesini ve hedefini unutmuş, bu konuda sapık yollara girmişlerdi. Bu dönemde kadının iffeti, mütevazılığı ve sadeliği unutulmuş insanların gözünde hiçbir değeri kalmamıştı. Kadınlar borç karşılığında tefecilere rehin olarak bırakılıyor ve borç ödendiğinde geri alınabiliyordu. Bu da cahili toplumlarda Hz. Muhammed'in (s.a.v) risâleti öncesi evlilik müessesinin ne denli ayaklar altına alındığını göstermektedir.²⁶ O dönemde evlilikte yaşanan bazı şeyleri bu gün kabullenmek imkânsızdır. Kişi soylu, mümtaz bir evladı olmasını istediği zaman eşini akıncı, şair vb.

²¹ “*Bu hayvanlar ve ekinleri dilediğimizden başkasının yemesi yasaktır; bir kısım hayvanların sırtlarına yük vurmak da haramdır*” iddiasında bulunarak ve bir kısım hayvanları keserken de Allah'ın adını anmamak sûretiyle O'na iftira ederler. Allah, yaptıkları iftiralara karşı onları cezalandıracaktır. Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar” dediler. Allah bu türlü sözlerin cezasını verecektir, çünkü O hakimdir, bilendir. Beyinsizlikleri yüzünden, körü körüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri Allah'a iftira ederek haram sayanlar mahvolmuşlardır; onlar sapıtmışlardır, zaten doğru yolda da değillerdi.” Enâm, 139-140.

²² İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Hâtib Ebû Hafs b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed b. İbrahim el-Bennâ; Muhammed Ahmed Âşûr, İstanbul, Kahraman Yay., 1984, c3, s. 339.

²³ Sâffât, 37/149; Tûr, 52/39; Necm, 53/21.

²⁴ Necm, 53/21-22.

²⁵ Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur'ân'ı Kerim'de Kadın”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, S. 4, (1997), s. 250-252.

²⁶ Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı, Hakan Bayrak, Bülent Büberci, Kenan Dönmez, Talha Özkök, Sami Şener, Emine Taşer ve Selim Top, İstanbul, İnkılab Yay., 1990, Cilt 2, s. 20.

sözde soylu olan birinin yanına gönderir ve gebe kalana kadar orada bırakırdı.²⁷ O dönemde birbirinden çirkef olan bazı nikâhlar da mevcuttu:

1. Nikâh-ı Makt: Büyük oğlun, babasının ölümünden sonra üvey annesi ile evlenmesidir. Bu “نكاح الضيعة” (Nikâh-ı dayzan) olarak da bilinir.²⁸
2. Nikâh-ı İstibda’: Bir erkek çocuğa sahip olmak üzere eşi başka birine sunmaktır.
3. Bedel veya mübadele nikâhı: Erkelerin her birinin diğerinin hanımının yatağına gitmesidir.²⁹
4. Muta’ Nikâhı: Geçici evliliklerdir.³⁰
5. Şiğâr nikâhı: Birinin kızını, kız kardeşini veya velayeti altında bulunan bir bayanı bir başkasının kendisini mehirsiz olarak evlendirmesi karşılığında ona vermesi şeklinde yapılan nikâhtır.³¹
6. Müşterek Nikâh: On kişiden az olmak üzere bazı erkeklerin aralarında anlaşarak bir kadını kendilerine ortak eş yapmalarıdır. Ayrıca aralarında Muvâhat (kardeşlik) akdi yapan iki kişi mallarında oldukları gibi kadınlarında da ortak olurlardı. Yemen’de görülen nikâh türlerinden biri de aileden sadece büyük erkek kardeşin evlenmesi kalan erkek kardeşlerin de bu kadınla fiilen münasebette bulunabilmesi şeklinde idi.³²

Cahiliyye döneminde bir erkek iki kız kardeşi birden nikâhlayabilirdi.³³ Erkeğin evlilikte eş sınırı yoktu. Kadının kocası üzerinde herhangi bir hakkı olmadığı gibi erkeğe boşama konusunda getirilen bir sınırlama da yoktu.

Bu dönemde daha çok amcakızları ile evlenilmekteydi.³⁴ Ancak kabile dışındaki kızlarla evlenme engeli de yoktur. Adam kabilesinin dışında bir kadınla evlendiğinde

²⁷ el-Hârisî, Ekseru min Elfi Ma’lûmatin ve Delîl, s. 320.

²⁸ Cevâd Ali, *el-Muffassal fî Tarihi 'l-Arab Kable 'l-İslâm*, Cilt 10, s. 206.

²⁹ Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 40.

³⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, Altınoluk Yay., 2004, s. 208-210.

³¹ Daha geniş bilgi için bkz.; Muhammed Muhyiddin b. Abdulhamîd, *el-Ahvâlu 'ş-Sahsiyye*, s. 33-35.

³² Günaltay, “İslam’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Marife Dergisi*, S. 3, s. 197-198.

³³ Abdülkerim Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, İstanbul, Kayıhan Yay., 1995, s. 58.

eski eşi artık bu adamın kabilesine katılmış sayılırdı.³⁵ Kadının kocasının kabilesine dahil olmasının bir yolu da çocuk doğurması idi.³⁶ Çocuğu olmayan kadın bir şekilde diyet ödemek mecburiyetinde kalırsa bunu kocası değil kadının ailesi öderdi. Çocuğu olmadan ölen kadına taziyede bulunulmazdı.³⁷

Üvey evlatlarının en büyüğü ölen babasının mirası başkasına gitmesin diye analığıyla evlenirdi. Çünkü üvey anne miras malı konumunda idi. İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, kişi babası öldüğü zaman dilerse analığı ile evlenir, dilerse de mehirini verene kadar onu alıkoyardı.³⁸ Bu Araplar arasında yaygın bir şey olup Yüce Allah: *“Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin, geçmişte olanlar artık geçmiştir çünkü bu bir fuhuş ve iğrenç bir şeydi, ne kötü yoldu!”*³⁹ ayeti ile bunu yasakladı. Ölene varis olan kişi ölenin karısına da varis olurdu. Varis olan kişi kadınla evlenmek istiyorsa hemen abasını bu kadının üzerine atar böylece bu kadın bunun zevcesi olurdu. Kadının bu işten kurtulmasının tek çaresi varis üzerine abasını atmadan önce kadının kendi akrabasının yanına kaçması idi. Bunu başaran kadın özgürlüğüne kavuşurdu.⁴⁰

Kadınlar, ailelerinden kıymetli, saygın biri öldüğü zaman yas tutmak amacıyla bir araya gelir yakalarını yırtar, yanaklarını tırmalardı. En kötü odalarda tırnaklarını kesmeden, temizliğini yapmadan bir yıl boyunca eşlerinin yaslarını tutardı. Yıl bitene kadar temizlenmedikleri için son derece çirkin ve kokmuş bir hal alırdı.⁴¹

Cariyeler fuhuşa zorlanır, bundan kazanç elde edilirdi. Kişi malı ve eşinin üzerine kumar oynar kaybedince de üzülürdü. Bu da taraflar arasında kin ve nefret tohumları ekerdi. Fuhuş yapan bazı kadınlar kapılarına bayrak asarlardı. Böyle bir

³⁴ el-İsfahânî, el-Eğânî, Cilt 7, s. 158.

³⁵ Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 117.

³⁶ Sarıçam, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 40; Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 116-117.

³⁷ Günaltay, “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Marife Dergisi*, S. 3, s. 194.

³⁸ el-Hârisî, *Ekseru min Elfi Ma'lûmatin ve Delîl*, s. 19.

³⁹ Nisâ, 4/ 22.

⁴⁰ Günaltay, “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu”, *Marife Dergisi*, S. 3, s. 197.

⁴¹ Daha geniş bilgi için bkz. el-Mukdim, Muhammed b. Ahmed, *el-Mere'tu Beyne Tekrîmi'l-İslami ve İhâneti'l-Cehiliyye*, Riyad, Dâr-u Taybe, 1991, s. 57-63.

ilişkiden meydana gelen çocuğun kime ait olduğunu tespit için bir heyet toplanır, bu heyet çocuğun kime benzediğini söylese ilişkiye giren o şahıs bu çocuğu kabullenmek zorunda kalırdı.⁴²

Aşk, şarap ve kadın Cahiliyye döneminin şiirlerinde pervasızca işlenen temalardı. Müstehcen şiirlerin şehvi duygular üzerindeki tesiri ile birlikte bu duygulara karşı koyacak ahlakî bir yapının ve anlayışın olmadığı da hesaba katıldığında, kimsesiz kadınların ırz ve namuslarının nasıl bir tehlike ile karşı karşıya olduğu ortaya çıkacaktır.⁴³ Bu sebeple bu dönemde çarşı ve pazarda kadınların ırzına yönelik bir takım saldırılarda da bulunuluyordu. Bedevilerin namus mefhumu şehirde yaşayanlarınkinden daha iyi idi. Evs kabilesinin Hazrec aleyhine Kureyş ile ittifak etme teklifine karşılık Ebû Cehil, tarafların kızlarının ve kadınlarının cinsel ilişki konusunda serbest kalmasını teklif etmiş ancak namus konusunda Ebû Cehil'den daha hassas olan Evs kabilesi bu çirkin teklifi kabul etmemiştir.⁴⁴ Kadınlar Kâbe'yi tavaf ederken avret yerlerinin açılmasını önemsemezlerdi.⁴⁵ Resûlullâh (s.a.v) İslam'ı neşretmeye başlayana kadar kadın Arabistan bölgesinde toplumun bir uzvu değil erkek zümresinin ihtiraslarını tatmin etmek ve hizmetlerini yapmak için yaratılmış biri olarak görülüyordu.⁴⁶

Bütün bunlara rağmen kadın, bazı kabilelerde saygınlık kazanmıştır. Bu kabilelerde baba kızına evlilik için talip olanlara fikrini beyan etmeden önce kızı ile istişare eder, ona göre bir karar beyan ederdi. Böylesi kişilerden biri olan Hâris b. 'Avf,

⁴² Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîra, *el-Câmiu's-Sahîh el-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Beyrut, Dâr-u İbn Kesîr, 1987, Nikâh, 37 (Cilt 5, s. 1970).

⁴³ Mustafa Çağrıç, v.d., ed., *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul, Beyan Yay., 2006, Cilt 3, s. 28.

⁴⁴ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, İstanbul, Gonca Yay., 1997, Cilt 1, s. 99.

⁴⁵ İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Muctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid*, Beyrut, Mektebetü'l-A'sriyye, 2002, Cilt 1, s. 134.

⁴⁶ Günaltay, "İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri", *Marife Dergisi*, S. 3, s. 190.

Evs b. Hârise kızına talip olduğunda konuyu kızıyla görüşmüş ve ona göre karar vermiştir.⁴⁷

Bu dönemde Neccaroğulları'ndan Selma bt. 'Amr, Kureyşten Hatice bt. Huveylid, Hind bt. 'Utbe ve meşhur şaire Hansâ gibi sayıları çok az da olsa bazı kadınlar birçok erkekten daha çok itibar sahibiydiler.⁴⁸

⁴⁷ el-Ebşîhî, El-Muhallâ, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Feth, *el-Mustatraf fi Kulli Fennin Mustazraf*, zyl. Huccetu'l-Hamevî, Muhammed b. İbrahim el-Ahdeb, Kahire, Mektebetu'l-Cumhûriyyeti'l-Arabiyyeti, tsz, Cilt 2, s. 222.

⁴⁸ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 40-41.

BİRİNCİ BÖLÜM
ESBÂB-I NÜZÛLÜNDE RESÛLULLÂH'IN EŞLERİNİN
ZİKRİNİN GEÇTİĞİ AYETLER VE HUKUKÎ SONUÇLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

ESBÂB-I NÜZÛLÜNDE RESÛLULLÂH'IN EŞLERİNİN ZİKRİNİN GEÇTİĞİ AYETLER VE HUKUKÎ SONUÇLARI

1. Giriş

Allah Resûlü (s.a.v) her ne kadar Cebrâil'den gelen vahiyleri alan bir şahıs ise de yanı başında olan eşleri de bu vahyin nüzûl sürecinde bazı ayetlerin inmesine sebep olmuşlardır. İçerisinde yer aldıkları olayların bir kısmı kıskançlık mahiyetinde kendilerinden kaynaklanan şeylerdir. Bir kısmı da İfk hadisesinde olduğu gibi istemeyerek dâhil oldukları olaylardır.

İftiraya uğramak, aile içi bir takım kıskançlıklar ve Ümmü Seleme'nin de zannettiği gibi kadının erkeğin gerisinde kaldığı düşüncesi, tarihin her safhasında görülebilecek şeylerdir. İnsan neslinin yarısı olan kadınların mahremiyetinin bir simgesi de hicaptır. Bütün bunlara bağlı olarak ahkâm ayetlerinin nâzil olması, Hz. Peygamber'in (s.a.v) eşlerinin nüzûl sebepleri içerisinde yer almalarının ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

2. İfk Hadisesi

İfk, Lügatte iftira; ıstılahta ise, birine zina isnat etmek anlamındadır. Hukuk ve ahlakta iftira yerine ifk kelimesi kullanılmaktadır.⁴⁹ İslam tarihinde İfk hadisesi denilince Hz. Aişe'ye⁵⁰ yapılan zina iftirası akla gelmektedir. İfk hadisesi Hz. Aişe'nin hayat sürecinde en çetin imtihanlardan biridir. Bunu yapan münafıklar propaganda yoluyla Müslümanların kalplerine şüphe tohumları ekmeyi, Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Aişe'nin onuruna leke sürmeyi, Ehlibeyt içerisinde problem çıkarmayı

⁴⁹ Mehmet Canbulat, "İftira" *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, D.İ.B Yay. 2006, s. 298.

⁵⁰ Hz. Aişe: Hz. Ebû Bekir'in kızı olup annesi Ümmü Rûmân'dır. Allah Resûlü (s.a.v) Hz. Aişe (r.ha) ile hicretten on ay önce fakat Hz. Hatice'nin vefatından sonra evlenmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. ez-Zehabî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz, *Siyer-u A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şuayb Arnavut, Beyrut, Musessesetu'r-Risâle, 1985, Cilt 2, s. 135; el-Cümeylî, es-Seyyid, *Nisâu'n-Nebî*, Beyrut, Mektebetu'l-Hilâl, H.1416, s. 43-69.

hedeflemişlerdir.⁵¹ Bu olayı eserinde en geniş anlatanlardan biri İbn Hişâm'dır. O bu konuya H.VI. yıl olayları içerisinde yer alan Mustalikoğulları Gazvesi⁵² içerisinde yer vermektedir.⁵³ Hz. Aişe hakkında ayetlerden iki tanesi kopan gerdanlığının kaybolması neticesinde gelişen olaylar sebebiyle nâzil olmuştur ki bu büyük bir tevafuktur. Bunlardan birinde teyemmüm ayeti⁵⁴ nâzil olmuş diğesinde ise Hz. Aişe ve bununla irtibatlı olarak Hz. Aişe'nin babası Hz. Ebû Bekir hakkında Nûr sûresinde ki bazı ayetler nâzil olmuştur. İfk olayı sebebiyle Hz. Aişe hakkında nâzil ayetler şunlardır:

“(Peygamber’in eşi hakkında) o yalanı uyduranlar içinizden bir güruttur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, o sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden her birine kazandığı günah karşılığı ceza vardır; içlerinden elebaşılık yapana ise büyük azap vardır.

Onu işittiğiniz zaman, erkek kadın müminlerin, kendiliklerinden hüsnü zanda bulunup da: ‘Bu apaçık bir iftiradır’ demeleri gerekmez miydi?

Dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? İşte bunlar, şahit getirmediğe Allah katında yalancı olanlardır.

Allah’ın dünya ve ahirette size lütuf ve merhameti olmasaydı, o kötü sözü yaymanızdan ötürü büyük bir azaba uğradınız.

Onu dilinize dolamıştınız. Bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyordunuz. Onu önemsiz bir şey sayıyordunuz, oysa Allah katında önemi büyüktü.

⁵¹ Algül, *İslam Tarihi*, Cilt 1, s. 423-424.

⁵² Mustalikoğulları Gazvesi: Kimisine göre Hicrî 6. yılda kimsini göre de hicrî 5. yılda meydana gelmiştir. Mustalikoğullarının komutanı el-Hâris b. Dirâr'dı. Allah Resûlü (s.a.v) Mustalikoğullarıyla Mureysî' adlı suyun yanında karşılaşmıştır. Savaş esnasında Ensâr'dan biri Hişâm adında Müslüman bir askeri yanlışlıkla öldürülmüştür. Müslümanlar bu savaşta galip gelmişler ve ganimetler elde etmişlerdir. Elde edilen esirler arasında el-Haris b. Dirâr'ın kızı Cüveyriye de vardır. Allah Resûlü (s.a.v) daha sonra onunla evlenmiştir. Bkz. Ebû'l-Fidâ', İmâduddin İsmâil b. Ali b. Mahmud b. Muhammed b. Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Mısır, el-Matbaatu'l-Hüseyniyyeti'l-Mısriyye, t.y., Cilt 1, s. 137.

⁵³ İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyub el-Humeyrî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ ve İbrahim el-Enbârî; Abdulhafîz eş-Şelebî, Mısır, Şirket-u Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 1995, Cilt 2, s. 297-307.

⁵⁴ Nisâ, 4/43.

O'nu işittiğinizde: 'Bu konuda konuşmamız yakışık almaz; haşa, bu büyük bir iftiradır' demeniz gerekmez miydi?

Eğer mümin kişilerdenseniz, Allah buna benzer bir şeye bir daha dönmemenizi tavsiye eder.

Allah size ayetleri açıkça bildirir. Allah bilendir, Hakîm'dir.

Müminler arasından hayâsızlığın yayılmasını arzu edenlere, işte onlara, dünya ve ahirette can yakıcı azap vardır. Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.

*Allah'ın size lütuf ve merhameti bulunmasaydı, Allah şefkatli ve merhametli olmasaydı hemen cezanızı verirdi.*⁵⁵

Bu olayla bağlantılı olarak Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olan ayet ise şudur:

*"İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için yemin etmesinler, affetsinler, geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır."*⁵⁶

1-Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Hz. Aişe olayı şöyle anlatıyor: Allah Resûlü bir sefere çıkacağı zaman eşleri arasında kurâ çekerdi, kurâ kime çıkarsa onu beraberinde götürürdü. Bir savaşa çıkarken aramızda kurâ çekti, kurâ bana çıktı. Bunun öncesinde hicap ayetleri de nâzil olmuştu. Bu sebeple ben bir hevdec içerisinde taşınıyordum. Bu şekilde ilerledik. Allah Resûlü ve kabile savaştan dönerken Medine'ye yakın bir yerde konakladık. Kervanın hareket etmesi için duyuru yapılınca kalktım ve ordu geride kalacak kadar uzaklaştım. İhtiyacımı giderince kervana doğru ilerdim, bir de baktım ki Cez'i Ezfâr'dan⁵⁷ yapılmış gerdanlığım kopmuş. Onu aramaya koyuldum ki bu da beni geciktirdi. Havdecimi taşıyanlar içinde olduğumu zannederek havedci binitin üzerine koymuşlar. O zamanlar kadınlar zayıftılar, etli değildiler. Zira sadece birkaç lokma yerdiler. Bu sebeple onlar da

⁵⁵ Nûr, 24/11-20.

⁵⁶ Nûr, 24/22.

⁵⁷ Cez'i Ezfâr, bazılarında göre bu bir tür Yemen incisi, bazılarında göre de Yemen'de akik madenlerinden çıkarılan bir çeşit taştır. Bkz. el-A'ynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Hanefî, *U'mdetul-Kârî Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâs, t.y., Cilt 13, s. 228.

havedeci kaldırdıklarında hafif oluşunu tuhaf karşılamamışlar -ki ben de o dönemde çok genç bir bayandım-, bindiğim deveyi sürüp gitmişler. Ordu hareket edip gittikten sonra gerdanlığımı buldum. Ordunun konakladığı yere vardığımda hiçbir ses ve seda yoktu. Beni kaybettiklerini fark edip de döneneceklerini umarak konakladığım yere gittim. Orada otururken gözlerime uyku bastırdı, ben de uyudum. Bu arada Safvân b. Mu‘attal⁵⁸ es-Sülemî – ayrıca ez-Zekvânî olarak da bilinir- ordunun arkasından geliyormuş, vakit de akşam olmuş. Konakladığım yere varınca bir insan karartısı görmüş, hicab emri nâzil olmadan önce de beni gördüğü için yanıma varınca beni tanımış. Beni tanıyınca onun “İnna lillâh ve inna ileyhi raciû’n” sözleri üzerine uyandım. Hemen örtümle yüzümü kapattım. Vallahi devesini ihtırrken söylediği “İnna lillâh ve inna ileyhi raciû’n” sözlerinden başka ondan hiçbir şey duymadım. Benimle tek kelime dahi konuşmadı. Deveyi elleri üzerine ihtırdı, ben de binince orduya kavuşuncaya kadar deveyi güttü. Ordu gün ortasında öğle vaktinin başlangıcında konaklamıştı. Helak olan helak oldu. İftira sözleri söyleyen kişi Abdullah b. Übey b. Selûl’dü. Medine’ye varınca bir ay boyunca hasta oldum. Meğer ben farkında olmaksızın insanlar ifk sahiplerinin sözlerine dalmışlar. Hastalığımda kuşkulandığım tek şey daha önceleri hastalandığım zaman Allah Resûlün’den (s.a.v) gördüğüm ilgiyi görmeyişimdi. Yanıma varıp sadece selam veriyor ve nasılsın deyip gidiyordu. Kuşkulandığım tek şey buydu. Biraz iyileşince Ümmü Mistah ile birlikte defî hacet için kullandığımız Manâsi’ denilen yere doğru dışarı çıktım. Defî hacet için sadece geceden geceye çıkıyorduk. O zamanlar henüz evlerimizin yanında fosseptik çukurlar edinmemiştik. Defî hacet konusunda o zamanlar bedeviler gibi yaşıyorduk. Rahatsız oluruz endişesiyle evlerimizin yanında fosseptik çukurlar yapmıyorduk. İhtiyacımızı giderdikten sonra Ümmü Mistah – ki o, Ebû Ruhm b. Abdumenâf’ın kızı, annesi de Hz. Ebû Bekir’in teyzesi ve Sahr b. Â‘mir’in kızıdır. Oğlu ise Mistah b. Üsâle’dir- ile birlikte yola koyulduk. İşimizi bitirip de evimize doğru

⁵⁸ Safvân b. Mua‘ttal b. Rubeyyia es-Sülemî ez-Zekvânî: Hicrî 5. yıldan önce Müslüman oldu, Hendek savaşı ve sonrasındaki diğer savaşlara katıldı. Uykusu ağır olup ancak kendiliğinden uyanabildiği için Allah Resûlü (s.a.v) onu ordunun artçısı olarak görevlendirmiş, o da geriden gelir unutulmuş eşyaları toplayıp sahiplerine verirdi. Hassân b. Sâbit, İfk olayı sebebiyle Safvân b. Mua‘ttal’ı da hicvetmiş ancak sonrasında Safvân, Hassân b. Sâbit’i affetmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Yaşar Kandemir, “Safvân b. Mua‘ttal”, *D.İ.A.*, 1.Baskı, Cilt 35, s. 485-486.

yöneldiğimizde Ümmü Mistah elbisesine takılıp da tökezleyince: ‘Kahrolsun Mistah’ dedi. Bunu üzerine ben de: ‘Ne kötü söyledin. Bedir savaşına katılan birine mi kötü söz söylüyorsun’ dedim. O da: ‘Ey Toy! Ne söylediğini duymadın mı?’ Ben: ‘Ne söyledi?’ dedim. O da bana iftira edenlerin söylediklerini anlattı. Bunun üzerine hastalığım daha da arttı. Eve vardım. Allah Resûlü (s.a.v) yanıma varıp selam verdikten sonra: ‘Nasılsın?’ dedi. Ben de: ‘Anne-babamın evine gitmeme müsaade eder misin?’ dedim. Amacım anne ve babamdan olayın aslını öğrenmekti. Bana müsaade etti. Anne ve babamın yanına geldim ve: ‘Anneciğim! İnsanlar ne konuşuyor?’ dedim. O da: ‘Kızcağızım sakın ol. Güzel bir kadın kendisini seven bir kocanın eşi ise bir de bunun kumaları varsa onun hakkında konuşmamaları nadirdir.’ dedi. ‘Sübhânallâh insanlar bunu mu konuşuyorlar?’ dedim. O gece gözyaşım dinmeksizin ağlayarak ve uykusuz bir şekilde sabahladım. Resûlüllah (s.a.v) Hz. Ali’yi ve Üsâme b. Zeyd’i çağırdı. Üsame, eşinin temiz olduğuna ve ona olan sevgisine işaret ederek şöyle demiş: ‘Biz senin ailen hakkında sadece hayır biliyoruz.’ Hz. Ali ise, ‘Allah sana bu konuda bir zorluk getirmemiştir. Onun dışında senin için eş olacak kadın çoktur. Eğer cariyeye sorarsan sana doğrusunu söyler.’ demiş. Allah Resûlü (s.a.v), Berîre’yi çağırdı ve: ‘Kuşkulandığın bir şey gördün mü?’ diye sordu. Berîre: ‘Seni hak ile gönderene yemin olsun ki hayır. Gördüğüm tek kusuru yaşının genç oluşudur. Hamurunu yoğurur da uykuya dalar, koyun da gelir bunu yer, ama onun haberi olmaz.’ Allah Resûlü (s.a.v) Abdullah b. Übey b. Selûl’e⁵⁹ karşı yardım istedi. Bu sebeple minberde iken şöyle dedi: ‘Ey Müslümanlar topluluğu! Hane halkım konusunda kendisinden zarar gördüğüm bir kişi konusunda kim bana yardımcı olacak? Vallahi ben hane halkım hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Ailem hakkında birinden bahsediyorlar ki onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Ailemin yanına ancak benimle beraber girerdi.’ Bunun üzerine Sa’d b. Muâz el-Ensârî kalktı: ‘Ben seni ondan korurum. Eğer Evs’ten

⁵⁹ Abdullah b. Übey b. Selûl: İbn Selûl denmesi annesine nispetlidir. Hazrec kabilesinden olup Hz. peygamber zamanında Medine’deki münafıkların önderi idi. Hz. Peygamber (s.a.v) Medine’ye hicret etmeden önce Medine’nin idaresi bu şahsa verilmek istenmiştir. Ancak O hicretle bu fırsatı kaçırmıştır. Bedir savaşından sonra Müslüman olduğunu söylemişse de hal ve hareketleri bundan uzak olup Hz. Peygamber’e karşı düşmanlığını her fırsatta göstermiştir. Bkz. Talat Koçyiğit, “Abdullah b. Übey b. Selûl” *D.İ.A.*, 1. Baskı, Cilt 1, s. 139-140.

biri ise boynunu vururum, yok eğer akrabamız olan Hazrec'den biri ise bize ne emredersen onu yaparız.' dedi. Bunun üzerine Hazrec'in lideri Sa'd b. Ubâde ayağa kalktı. O bunun öncesinde de salih bir kimse idi. Ancak bu sefer asabiyetçiliği tutmuştu. Bu sebeple Sa'd b. Muâz'a dediki: 'Vallahi yalan söyledin. Ne öldürürsün ne de öldürebilirsin.' Bunun üzerine Sa'd'ın amcası Üseyd b. Hudayr kalkıp Sa'd b. Ubâde'ye dedi ki: 'Vallahi yalan söyledin, öldürürüz. Sen münafık birisisin ve münafıkları savunuyorsun.' Bu durum üzerine Evsliler ve Hazrecliler birbirlerine çıkıştılar. Neredeyse birbirlerini öldürecektiler. Bu arada minberde olan Hz. Peygamber onları sakinleştiriyordu. Onlar sakinleşip susunca O da sustu. O gün de gözyaşım dinmeksizin ve uyumaksızın geçti. Anne ve babam yanımda sabahladılar. Uykusuz ve gözyaşlarım dinmeksizin bir gün iki gece ağladım. Anne babam ağlamaktan ciğerimin parçalanacağını zannettiler. Anne-babamın yanında ağlar dururken Ensâr'dan bir kadın yanıma girmek için izin istedi. Kendisine müsaade ettim, o da oturup benimle beraber ağladı. Biz bu halde iken Allah Resûlü (s.a.v) yanımıza varıp oturdu. Bu dedikodular çıktığından beri yanıma varıp oturmamıştı. Aradan bir ay geçmesine rağmen hakkımda bir vahiy inmemişti. Resûlüllah (s.a.v) oturunca kelime-i şahadet getirdi. Sonra dedi ki: 'Ey Aişe! Senin hakkında şunları şunları duydum. Eğer temiz isen Allah seni temize çıkaracaktır. Eğer bir günaha bulaştıysan istiğfar et ve Allah'a tövbe et. Zira kul günahını itiraf eder de sonra tövbe ederse Allah da tövbesini kabul eder.' O sözlerini bitirince gözyaşım kurudu, bir damlasını bile hissetmedim. Anneme dedim ki: 'Resûlüllah'ın (s.a.v) söylediklerine karşı bir cevap versene?' Annem dedi ki: 'Allah Resûlü'ne (s.a.v) ne diyeceğimi bilemiyorum.' Ben de dedim ki: 'Ben yaşı genç bir bayanım, Kur'ân'dan çok fazla okumuşluğum yoktur. Ancak vallahi ben biliyorum ki siz bu sözlere kulak verdiniz, bunlar aklınıza yattı ve doğruladınız. Size desem ki ben günahsızım ki Allah da biliyor ben günahsızım bana inanmazsınız. Eğer bir şeyleri itiraf etsem ki Allah da biliyor ki öyle bir şey yapmadım, buna inanırsınız. Buna karşılık size Yakub'un (s.a.v) '*Artık bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah'tan yardım istenir.*'⁶⁰ dediği gibi demekten başka bir şey bulamıyorum.' Dönüp yatağıma uzandım. Ben günahsız olduğumu biliyordum ve Allah'ın beni temize çıkaracağına

⁶⁰ Yusuf, 12/18.

inanıyordum. Fakat Allah'ın benim hakkımda sürekli okunacak bir vahiy indireceğini zannetmiyordum. Ben hakkımda bir vahiy okunmaya kendimi layık görmüyordum. Sanıyordum ki Resûlullah (s.a.v) Cenâb-ı Hakk'ın beni temize çıkaracağı bir rüya görecektir. Vallahi daha Allah Resûlü ve evden hiç kimse çıkmadan Resûlullah'a (s.a.v) vahiy indi, vahiy indiği andaki sıkıntı hali kendisini kuşattı. Öyle ki inen vahyin ağırlığı sebebiyle kış günü bile alnından küçük inciler misali ter akardı. Bu hal üzerinden kalkınca güldü. Söylediği ilk söz şu oldu: 'Ey Aişe! Allah seni temize çıkardı.' Bunun üzerine Annem bana: 'Kalk Allah Resûlü'ne (s.a.v) teşekkür et!' dedi. Ben de dedim ki, 'Hayır vallahi, sadece Allah'a hamd ederim.' Yüce Allah: '(Peygamber'in eşi hakkında) o yalanı uyduranlar içinizden bir gürühtür.' ile başlayan on ayeti suçsuzluğum konusunda indirdi. Ebû Bekir (r.a) hem akrabası hem de fakir olması sebebiyle Mistah b. Üsâse'ye⁶¹ infakta bulunuyordu. Bu durum üzerine Ebû Bekir (r.a): 'Aişe'ye söylediklerinden dolayı vallahi bundan sonra ona asla tasaddukta bulunmayacağım!' dedi. Bunun üzerine de: '*İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için yemin etmesinler, affetsinler, geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır.*' ayeti nâzil oldu. Ebû Bekir de: 'Allah'ın beni bağışlaması hoşuma gider.' dedi ve eskisi gibi ona yardım etmeye devam etti. Allah Resûlü vahiy nâzil olmadan önce benim hakkımda Zeyneb bt. Cahş'a: 'Ey Zeyneb! Ne biliyorsun ve ne gördün?' diye sormuş o da, 'Ey Allah'ın Resûlü! Gözümü ve kulağımı ateşten sakınırım. Ben onun hakkında sadece hayır bilirim.' demiş.⁶² Hz. Aişe, Zeyneb'in doğru sözleri için

⁶¹ Mistah b. Üsâse: Ebû 'Abbâd b. Abdulmuttalib b. Abdulmenâf b. Kusay: Künyesinin Ebû Abdullah olduğu da söylenmektedir. Annesi Râita bt. Sahr olup Hz. Ebû Bekir'in teyzesidir. Bedir savaşına katılmış, Siffin savaşına katıldığı da söylenmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. en-Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Tehzîbu'l-Esmâ'i ve'l-Luğât*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., Cilt 2, s. 98.

⁶² Buhârî, Tefsîr, Nûr 244 (Cilt 4, s. 1774-1777); Şehâdât 15 (Cilt 2, s. 942-945); Meğâzî 32 (Cilt 4, s. 1517-1521); Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y., Tövbe 2770 (Cilt 4, s. 2129-2136); Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y., Tefsîr, Nûr 25 (Cilt 5, s. 332-335); İbn Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, *Musnedu'l-İmâm*

kendisine hayır dua etmiş. Ancak Zeyneb'in kız kardeşi Hamne'nin helak olanlardan olduğunu; bu konuda ileri geri konuşanların Mistah, Hassân b. Sâbit ve münafik Abdullah b. Übey olduğunu; asıl iftirayı atanın Abdullah b. Übey olduğunu söylemiştir.⁶³

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Bir Rivayet

Hz. Aişe ölüm döşeginde iken İbn Abbas (r.a) onu ziyarete gitmiş. İzin alıp yanına varınca oturmuş, sonra: “Sana müjdelers olsun. Senin sıkıntılarını gidecek. Ruh cesetten ayrılınca Muhammed ve ashabına kavuşur. Sen Allah Resûlü'ne (s.a.v) eşlerinin en sevimlisi idin. O ancak iyi olanı severdi. Allah yedi kat gökten senin temiz olduğuna dair vahiy indirdi. Yeryüzündeki her mescitte gece gündüz bu okunur. Ebvâ' gecesinde gerdanlığın düştü de Resûlüllah ve ashabı aramaya koyuldular. Bu sebeple suları olmadığı halde sabahladılar. Bunun üzerine Yüce Allah ‘...*bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin!*’ ayetlerini indirdi. Bunda senin sebebinle herkes için bir ruhsat vardı. Vallahi sen mübarek birisisin. Bunun üzerine Hz. Aişe: ‘Lütfen beni bırak. Keşke unutulup da hatırlanmayanlardan olsaydım.’ dedi.”⁶⁴

3-Ayetlerle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre: Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye hanımı: ‘Ey Ebû Eyyûb! İnsanların ne konuştuğunu duymuyor musun?’ dedi. Ebû Eyyûb, ‘Ne konuşuyorlar?’ dedi. Eşi ifk sahiplerinin neler konuştuğunu anlattı. O da: ‘Bu konuda konuşmak bize yaraşmaz. Allah'ım seni tesbih ederim, bu apaçık büyük bir iftiradır.’ dedi. Bunun üzerine: “*Onu işittiğiniz zaman, erkek kadın müminlerin, kendiliklerinden*

Ahmed İbn Hanbel, Kahire, Muesseset-u Kurtuba, t.y., Cilt 6, s. 194-196. Ayrıca bkz. Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1990, s. 328-332; Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmiu'l-Beyân fî Tevîli'l-Kur'ân*, thk. Muahammed Ahmed Şâkir, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 2000, Cilt 19, s. 120-123. Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsîr, Yusuf 181 (Cilt 4, s. 1729); Eymân 17 (Cilt 6, s. 2458); Tevhîd 35 (Cilt 6, s. 2724); Tevhîd 52 (Cilt 6, s. 2743); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 59-60, 197, 367; Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, *Sünenü'n-Nesâî el-Kübrâ*, thk. Abdulğaffar Süleyman el-Bendârî ve Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991, Tefsîr, Yusuf 191 (Cilt 6, s. 367).

⁶³ Buhârî, Tefsîr, Nûr 250 (Cilt 4, s. 1779); Tefsîr, Nûr 250 (Cilt 4, s. 1781).

⁶⁴ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 334.

*hüsnü zanda bulunup da, 'Bu apaçık bir iftiradır.' demeleri gerekmez miydi?"*⁶⁵ ayeti nâzil oldu.⁶⁶ Bu rivayet senet zincirinde yer alan A'tâ el-Horasânî sebebiyle zayıftır. Taberî'nin tefsirinde ve İbn Râhaviyeh'in Müsned'inde yer alan rivayette; Ebû Eyyûb eşine kendisinin böyle bir şey yapıp yapmayacağını sormuş, o da böyle bir şey yapmayacağını söyleyince Ebû Eyyûb da Hz. Aişe'nin kendisinden daha hayırlı ve daha iyi biri olduğunu söylemiştir.⁶⁷ İbn Râhaviyeh'in ve Taberî'nin aktardığı bu rivayetin senedinde ise mechûl olarak zikredilenler vardır.

Taberânî'nin Dahhâk b. Müzâhim'den yaptığı rivayete göre *"İffetli, habersiz, mümin kadınlara zina isnat edenler dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Kendi dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına şahitlik ettikleri gün onlar büyük azaba uğrayacaklardır."*⁶⁸ ayeti de Hz. Aişe'ye zina iftirasında bulunanlar hakkında nâzil olmuştur.⁶⁹ Suyûtî, Taberânî'nin aktardığı bu rivayete Lübâbu'n-Nukûl'de yer vermiştir.⁷⁰ El-A'vfî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre bu ayet de Hz. Aişe hakkında nâzil olmuştur.⁷¹

Taberânî'nin, el-Hakem b. 'Uteybe'den, başka bir rivayette de Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den rivayet ettiğine göre *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara yakışırlar. Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar. İşte bunlara mağfiret ve*

⁶⁵ Nûr, 24/12.

⁶⁶ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 333, Bezer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*; Cilt 19, s. 129; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 26-27.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 129; İbn Râhaviyeh, İshak b. İbrahim b. Muhalled, *el-Müsned*, thk. Abdulğafur b. Abdulhak el-Belûşî, Medine, Mektebetu'l-Eymân, 1991, Cilt 3, s. 978 (1698).

⁶⁸ Nûr, 24/23.

⁶⁹ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Seleffî, Musul, Mektebetu'l-U'lûmi ve'l-Hikem, 1983, Cilt 23, s. 152 (229).

⁷⁰ Suyûtî, Celaleddin İbn Abdurrahman, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Beyrut, Muessetu'l-Kütübi's-Sakâfiyye, 2002, s. 185.

⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 32. Ayrıca bkz. Hâkim, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîheyn*, thk. Mustafa Abdulkadir A'tâ, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, Cilt 5, s. 11 (6731).

cömertçe verilmiş rızık vardır.”⁷² ayetleri ifk hadisesi ile ilgili olarak nâzil olmuştur. Zira Abdullah b. Übey habistir ona da habis bir eş yaraşır.⁷³ Suyûtî, bu rivayetin ravilerinin sika olduğunu söylüyor.⁷⁴

İfk hadisesi konusunda birçok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları olayı uzun uzadıya anlatırken bazıları ise daha kısadır. Ancak hepsi de birbirini destekler mahiyette olup konun Hz. Aişe hakkında olduğunu ifade etmektedir. Buhârî,⁷⁵ Müslim⁷⁶ ve Ahmed b. Hanbel’de⁷⁷ geçen rivayete göre Nûr sûresindeki on ayet⁷⁸ ifk hadisesi ile ilgili olarak Hz. Aişe hakkında nâzil olmuştur. Ancak Taberânî’nin, el-Hakem b. ‘Uteybe’den naklettiğine göre ise Nûr sûresindeki ilk 15 ayet⁷⁹ nâzil olmuştur.⁸⁰

Hz. Ebû Bekir kendisine maddi yardımda bulunduğu akrabası Mistah’ın da Hz. Aişe ile ilgili bu dedikodulara karıştığını öğrenince bir daha ona yardımda bulunmayacağını söylemiştir. “*İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için yemin etmesinler, affetsinler, geçsinler. Allah’ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır.*”⁸¹ ayeti nâzil olunca Hz. Ebû Bekir Mistah’a tekrar yardım etmeye başlamıştır.

İbn Abbas’a göre Nûr sûresi 23. ayeti de Hz. Aişe hakkında nâzil olmuştur.⁸² O bu ayeti açıklarken şöyle diyor: İffetli kadınlara iftira edip de dört şahit getiremeyenler için Yüce Allah “*Ama bundan sonra, tevbe edip düzelenler bunun dışındadır. Şüphesiz Allah bağışlar ve merhamet eder.*”⁸³ demek suretiyle tövbe fırsatı verdiği halde Hz. Aişe

⁷² Nûr, 24/26.

⁷³ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, Cilt 23, s. 155 (238); Cilt 23, s. 156 (240).

⁷⁴ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 186.

⁷⁵ Buhârî, Tefsîr, Nûr 244 (Cilt 4, s. 1774-1777).

⁷⁶ Müslim, Tövbe 2770 (Cilt 4, s. 2129-2136).

⁷⁷ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 194-196.

⁷⁸ Nûr, 24/11-22.

⁷⁹ Nûr, 24/11-26.

⁸⁰ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 186. Ayrıca bkz Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, Cilt 23, s. 160 (251).

⁸¹ Nûr, 24/22.

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 6, s. 32. Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müsderek*, Cilt 5, s. 11 (6731).

⁸³ Nûr, 24/5.

hakkında olan “İffetli, habersiz, mümin kadınlara zina isnat edenler dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir.”⁸⁴ ayetlerinde bu iftirayı ortaya atanlar için tövbeden söz etmemiştir.⁸⁵ Taberî de bu ayetin⁸⁶ Hz. Aişe hakkında nâzil olduğunu ve hükmünün umum olduğunu ifade etmektedir.⁸⁷

Bu olay Mustalikoğulları Gazvesi dönüşünde meydana gelmiştir. Abdullah b. Übey askerler arasında otururken Hz. Aişe ve Safvân b. Mu‘attal geçmişler. Abdullah b. Übey, “Bu kim?” diye sormuş. Onlar, “Aişe ve Safvân’dır” deyince, Abdullah b. Übey de, “İkisi de birbirinden selamete ermemiştir.”⁸⁸ Peygamberinizin hanımı sabahlayana kadar başka biri ile geceledi.” demiş,⁸⁹ ve sonra da bunu Medine’de yaymıştır. Bu iftirayı ortaya atan ve bu işin önderliğini yapan Abdullah b. Übey’dir. Ancak bunu yayanlar arasında Hassân b. Sâbit⁹⁰, Hamne b. Cahş⁹¹ ve Mistah da vardır.⁹²

⁸⁴ Nûr, 24/23-24.

⁸⁵ Sa‘lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşfu ve’l-Beyân a’n Tefsîri-Kur’ân* (thk. İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr), Beyrut, Dar-u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2002, Cilt 7, s. 82; el-Beğavî, *Meâ’limu’t-Tenzîl*, Cilt 6, s. 27; Hâzin, Alauddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer Ebû Hasan, *Lubâbu’t-Tevîl fî Me‘âni’t-Tenzîl*, tsh. Muhammed Ali Şahin, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, H.1415, Cilt 3, s. 290; Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 12, s. 209; el-Mazharî, Muhammed Senaullah, *et-Tefsîru’l-Mazharî*, thk. Ğulâm Nebiyyu’t-Tûnisî, Pakistan, Mektebetu’r-Rüşdiyye, H.1412, Cilt 6, s. 482.

⁸⁶ Nûr, 24/23.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 19, s. 140.

⁸⁸ el-Halebî, Ali b. İbrahim b. Ahmed, *es-Sîretu’l-Halebiyye*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, H.1427, Cilt 2, s. 397.

⁸⁹ El-Â‘mirî, Yahya b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Yahya, *Behcetü’l-Mehâfil ve Buğyetü’l-Emsâl fî Telhîsi’l-M’ucizât ve’s-Siyyeri ve’s-Şemâili*, Dâr-u Sâdır, Beyrut tsz, Cilt 1, s. 258; Karîbî, İbrahim b. İbrahim, *Merviyyât-u Gazveti Benî Mustalik*, İ‘mâdetu’l-Bahsi’l-İlmî bi’l-Câmi‘ati’l-İslâmiyyeti, Medine tsz, s. 231.

⁹⁰ Hassân b. Sabit b. Münzir b. Harâm b. Amr b. Zeyd: Künyesi Ebû Velîd’dir. Savaşlarda düşmanları hiciv edip Hz. Peygamber’e destek olduğu için Ebû Hüsâm künyesi ile anılmaktadır. Allah Resûlü’nün (s.a.v) şairi olup Hazreclilerdendir. Bkz. İbnu’l-Esîr, İzzuddîn Ebû’l-Hasan Ali b. Ebû’l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî, *Usdu’l-Ğabe fî Marifeti’s-Sahabe*, thk. Ali Muhammed Mua‘vvid; Âdil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, Cilt 2, s. 6.

Hassân b. Sâbit, sonraları hem kör hem de iki eli felç olmuştur. Mistah da görme yetisini kaybetmiştir.⁹³ Hz. Aişe'nin ayette geçen “عَذَابٌ عَظِيمٌ” (büyük azap)⁹⁴ ifadesine atfen Hassân için “Kör olmaktan daha büyük azap mı var?” dediği nakledilmektedir.⁹⁵

4-Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Cumhûr-ı Ülemâ Hz. Aişe'yi temize çıkaran bu ayetlerden sonra Hz. Aişe'ye zina isnadında bulunanın gayr-i müslim olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü bu kişi Kur'ân'a muhalif davranmıştır. İbn Kesîr, Hz. Peygamber'in (s.a.v) diğer eşleri için zina isnadında bulunanların da Müslüman olmadıklarına hükmedilmesinin en sahih görüş olduğu kanaatindedir.⁹⁶ Hişâm b. Ammâr, İmâm-ı Mâlik'in şöyle dediğini naklediyor: “Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e söven tedip edilir. Hz. Aişe'ye söven ise öldürülür. Çünkü ayette “Eğer mümin kişilerdenseniz, Allah buna benzer bir şeye bir daha dönmemenizi tavsiye eder.”⁹⁷ buyrulmaktadır. Dolayısıyla böylesi bir şey yapan Kur'ân'a muhalif davranmıştır. Kur'ân'a muhalefet eden ise öldürülür.”⁹⁸ Ancak zina dışında Hz. Aişe'ye hakaret eden kimse tedip edilir.”⁹⁹

⁹¹ Hamne bt. Cahş b. Riyâb: Künyesi Ümmü Habîbe'dir. Hz. Peygamber'in eşi olan Zeyeb bt. Cahş'ın kız kardeşidir ve Muhacirlerdendir. Uhud savaşı gününde yaralıları tedavi edip su dağıtmış. Talhâ b. Ubeydullah ile evlenmiş ondan İmrân b. Talhâ adında bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Bkz. Ebû Nua'ym el-Asbahânî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân, *Mârifetu's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-A'zzâzî, Riyad, Dâru'l-Vatan, 1998, Cilt 6, s. 3293.

⁹² ed-Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfusi'n-Nefs*, Beyrut, Dâr-u Sâdir, tsz, Cilt 1, s. 475.

⁹³ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, Cilt 1, s. 475.

⁹⁴ Nûr, 24/11.

⁹⁵ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, Cilt 1, s. 476.

⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 31.

⁹⁷ Nûr, 24/17.

⁹⁸ İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, tlk. Muhammed Abdulkadir A'tâ, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y., Cilt 3, s. 366; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 205.

⁹⁹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 366.

Kadına zina iftirasının hükmü ne ise kıyasen erkeğe zina iftirasında bulunmanın hükmü de budur. Bu konuda icma vardır.¹⁰⁰ Zina isnadı çok büyük bir günah olmakla birlikte kişinin bütün amellerini silmez. Zira İfk hadisesine karışmakla birlikte ayette¹⁰¹ Mistah'ın Allah yolunda hicret edişine vurgu yapılmıştır.¹⁰²

Hz. Ebû Bekir yemininden geri dönmüştür. Bu da gösteriyor ki bir şeyi yapmamaya yemin eden kişi yapmamaya yemin ettiği şeyi yapmak daha hayırlı ise bu yemini bozabilir. Ancak bozduğu yemini için kefâret gerekir. Zira Allah Resûlü (s.a.v) buyuruyor ki: “Bir kimse bir şey için yemin eder de bunun aksini yapmayı daha hayırlı görürse yeminini bozsun ve kefâret versin.”¹⁰³

Zina iftirasında bulunan kimseler dört şahit getiremediği takdirde Allah katında yalancılardan olur. Böylesi bir haberle karşılaşan kişilerin bu sözlere kulak kabartıp ayrıntıların peşine düşmesi yerine bunun bir iftira olabileceğini ve Allah katında büyük bir vebal olduğunu bilmeli ve öyle hareket etmelidir. İfk hadisesinde iftirayı ortaya atan Abdullah b. Übey ile bunu yayan Hassân b. Sâbit, Hamne b. Cahş ve Mistah'a had cezası uygulanması konusunda dört farklı görüş vardır:

1. Allah Resûlü bunların hepsine had uygulamıştır.
2. Hiçbirine had cezasının uygulanmamıştır. Ancak bu görüş Kur'ân'ın emrine¹⁰⁴ aykırıdır.¹⁰⁵
3. Abdullah b. Übey dışında diğerlerine had uygulamıştır. O'nun için ise ahiret azabı hazırlanmıştır. Eğer dünyada had uygulansaydı bu ahretteki azabını hafifletirdi.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 209.

¹⁰¹ Nûr, 24/22.

¹⁰² İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 368.

¹⁰³ Müslim, Eymân 1650 (Cilt 3, s. 1271).

¹⁰⁴ Nûr, 24/4.

¹⁰⁵ Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüketu ve'l-U'yûn*, thk. es-Seyyid b. Abdumaksûd b. Abdurrahim, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., Cilt 5, s. 81; ez-Zuhaylî, Vahbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-Akideti ve's-Şeria'ti ve'l-Minheci*, Dimeşk, Dâru'l-Fikr, H.1418, Cilt 18, s. 187.

¹⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 201-202.

4. Abdullah b. Übey, Mistah ve Hassân b. Sâbit'e had cezası uygulanmış.¹⁰⁷

İffetli kadınlara iftira edenlere uygulanacak cezanın had olduğu Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: “İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun.”¹⁰⁸ Bu sebeple söz konusu kişilerden hiç birine had cezası uygulanmadığı görüşü isabetli değildir. Ayrıca bu ayette kimlerin had cezasından istisna edileceği belirtilmemektedir. Abdullah b. Übey'in iman etmeyişi sebebiyle Cehennem'de çekeceği azabın hafiflemesi de söz konusu değildir. Zira birçok ayette müşrikler için, inkârcılar için acı azaplar olduğu açıkça haber verilmektedir. Bu da demektir ki ahirette azabı hafifletilmesin diye Abdullah b. Übey'e had cezası uygulanmadığı görüşü doğru değildir. Had cezalarındaki temel hikmetlerden birinin de caydırıcılık olduğu düşünüldüğünde hepsine had cezası uygulandığını söylemek daha doğru olacaktır.

Zina iftirasına maruz kalmak çetin bir durumdur. Hz. Aişe, Mustalıkoğulları gazvesinde iftiraya uğramakla bu durumla karşı karşıya kalmıştır. Abdullah b. Übey, Peygamber (s.a.v) ailesinin izzet ve şerefini zedelemeyi arzu ettiği gibi müminler arasında fitnenin yayılmasını da arzu etmiştir. Bu olay neticesinde nâzil olan ayetin meâlindeki şu ifadeler bunun açık kanıtıdır: “Müminler arasından hayâsızlığın yayılmasını arzu edenlere...”¹⁰⁹ Abdullah b. Übey bu konuda bir parça maksadına kavuşmuştur. Çünkü Allah Resûlü (s.a.v), Abdullah b. Übey'e karşı sahâbeden yardım isteyince asabiyet duygusuna kapılan bazı sahabe, birbiriyle tartışmıştır. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in, akrabası olan Mistah ile arası açılmıştır. Neticede Nûr suresi 11-22¹¹⁰; 23¹¹¹ ve 26.¹¹² ayetler nâzil olmuştur. Ayetin konu bütünlüğü ile

¹⁰⁷ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, Cilt 1, s. 475.

¹⁰⁸ Nûr, 24/4.

¹⁰⁹ Nûr, 24/19.

¹¹⁰ Buhârî, *Tefsîr*, Nûr 244 (Cilt 4, s. 1774-1777); Müslim, *Tövbe* 2770 (Cilt 4, s. 2129-2136); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 194-196.

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 32; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 185; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 140; Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 5, s. 11 (6731); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 23, s. 152 (229). İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 32; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 185.

birlikte Suyûfî'nin râvilerinin sikâ olduğunu söylediği Taberânî'nin, el-Hakem b. 'Uteybe'den naklettiği rivayet¹¹³ de değerlendirildiğinde; Nûr sûresinin 24. ve 25. ayetleri de bu olay neticesinde nâzil olmuştur denilebilir. Böylece ceza hukukunda zina iddiasının dört şahit getirmekle ancak ispatlanabileceği, aksi takdirde had cezası uygulanması gerektiği şeklinde sebebi has ancak hükmü umumi olan ahkâm ayetleri nâzil olmuştur. Bu da gösteriyor ki muhakeme ve ceza hukukunun şekillenmesi konusunda Hz. Aişe'nin şahsında bütün kadınlar rol almışlardır.

3. Hz. Aişe'nin İki Konuya Tepkisi

3.1. Hz. Aişe'nin Kendisini Hz. Peygambere Hibe Eden Kadına Tepkisi

Bu husustaki ayetin meâli şöyledir:

“Bunlardan istediğini bırakır, istediğini yanına alabilirsin. Sırasını geri bırakmış olduklarından da arzu ettiğini yanına almanda sana bir sorumluluk yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olmasını, üzülmemelerini, hepsine verdiğin şeylere razı olmalarını daha iyi sağlar. Allah kalplerinizde olanı bilir; Allah bilendir, Halîm olandır.”¹¹⁴

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Hz. Aişe diyor ki: “Kendini Allah Resûlü'ne hibe eden kadınları kıskanır ve: “Bir kadın kendini nasıl hibe eder!” derdim. “*Bunlardan istediğini bırakır, istediğini yanına alabilirsin.*”¹¹⁵ ayeti nâzil olunca Hz. Peygamber'e (s.a.v) dedim ki: “Bakıyorum da Yüce Allah arzuların doğrultusunda hemen ayet indiriyor.”¹¹⁶ Bu rivayette bu olayın ayetin inmesine sebep olduğuna dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Ancak Nesâî ve

¹¹² Suyûfî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 186; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 23, s. 155 (238); Cilt 23, s. 156 (240).

¹¹³ Suyûfî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 186; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 23, s. 160 (251).

¹¹⁴ Ahzâb, 33/51.

¹¹⁵ Ahzâb, 33/51.

¹¹⁶ Buhârî, Tefsîr, Ahzâb 279 (Cilt 4, s. 1797); Nikâh 30 (Cilt 5, s. 1966); Müslim, Radâ' 1464 (Cilt 2, s. 1085).

Ahmed b. Hanbel'in¹¹⁷ yaptığı rivayetlerde bu olayın sebebi nüzûl olduğu açıkça ifade edilmektedir.

2-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Bazı kadınlar mehir istemeksizin kendilerini Allah Resûlü'ne hibe etmişler. Bu durumu kıskanan Hz. Aişe'nin tepkisi üzerine bu ayet nâzil olmuştur. Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre ayetteki “تُرْجِي مَنْ نَشَاءُ مِنْهُنَّ” (*Bunlardan istediğini bırakır,*) cümlesiyle kastedilenler kendini Allah Resûlü'ne hibe eden bayanlardır.¹¹⁸ Bunun yanı sıra kimisine göre eşlerin sırası, kimisine göre de evlenmesi caiz olanlardan dilediği ile evlenip evlenmemesi veya eşlerinden dilediğini boşayıp boşamamasıdır.¹¹⁹ Genel bir yorum yapan Taberî'ye göre bu ayet Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşleri arasında sıra gözetme gibi bir zorunluluk olmadığını belirtmekle birlikte, ayrıca kendini O'na hibe edenlerden istediği ile evlenip evlenememekte serbest olduğunu ifade etmektedir.¹²⁰ Hangi anlamda olursa olsun bununla Allah Resûlü'ne (s.a.v) bir kolaylık getirildiği açıktır.¹²¹ Böyle bir tasarrufun Allah tarafından kendisine verilmesinin hikmetini ayet şöyle açıklamıştır: “*Bu onların gözlerinin aydın olmasını, üzülmemelerini hepsine verdiği şeylere razı olmalarını daha iyi sağlar.*”¹²²

¹¹⁷ Nesâî, *Nikâh* 1 (Cilt 6, s. 54); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 158. Sebeb-i nüzûl bildiren benzer rivayetler için ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 474 (3632); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 55 (13132); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 372; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 293.

¹¹⁸ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 215.

¹¹⁹ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-U'yûn*, Cilt 5, s. 416; es-Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr Muhammed b. Abdülcebbar b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim; Ğuneym b. Abbas b. Ğuneym, Riyad, Daru'l-Vatan, 1997, Cilt 5, s. 298

¹²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 294.

¹²¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 215.

¹²² İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Suudi Arabistan, Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, H.1419, Cilt 10, s. 3145; Vâhidî, Ebû Hasen Ali b. Ahmed, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mi'vad, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, Cilt 3, s. 478.

Zührî'nin dediğine göre Allah Resûlü (s.a.v) eşlerinden hiç birini boşamamış, hepsini nikâhında tutmuştur.¹²³ Böylelikle hiçbirini mağdur etmemiştir. Birden fazla eşi olan erkeklerin eşlerinin evinde vakit geçirmesi konusunda adaleti gözetmesi gerekir.¹²⁴ Ancak adaletsizliğe sevk etmeyecek şekilde gönlü birini diğerinden daha çok sevmiş olabilir ki “*Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız.*”¹²⁵ ayetinde kast edilen de budur.¹²⁶ Allah Resûlü (s.a.v) eşlerinin yanında kalma konusunda muhayyer bırakılmış, bu konuda kendisine sıra gözetme zorunluluğu getirilmemiştir. Ancak o buna rağmen ölene kadar sırayı gözetmiştir.¹²⁷ O aralarında bir sıra, bir pay takdir eder sonra “*اللَّهُمَّ هِدْهُ فُذْرَتِي فِيمَا أُمِّلِكَ فَلَا تَلْعَنِي فِيمَا تَمَلِّكَ وَلَا أُمِّلِكَ*” (Allah'ım! Benim yapabildiğim bu kadar. Senin gücünün yettiği ama benim gücümün yetmediği konuda beni kınama) diye dua ederdi.¹²⁸ Hatta bu ayet nâzil olduktan sonra eşlerinin sırası sebebiyle sırası gelenden diğer eşi için izin istemeye başlamıştır.¹²⁹ O vefat ettiği hastalığı esnasında bile Hz. Aişe'nin evinde kalmak için eşlerinden izin istemiştir.¹³⁰

¹²³ İlkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Musa Muhammed Ali, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1405, Cilt 5, s. 348; İbn Âşûr, Muhammd et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984, Cilt 22, s. 73; el-Hicâzî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Beyrut, Daru'l-Ceyli'l-Cedid, H.1413, Cilt 3, s. 107.

¹²⁴ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 14, s. 217.

¹²⁵ Nisâ, 4/129.

¹²⁶ Buhârî, Nikâh 98 (Cilt 5, s. 1999), Ayrıca bkz. Beyhâki, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 298 (14517).

¹²⁷ Takiyyudîn el-Mukrîzî, Ahmed b. Ali b. Abdulkadir, *İmtâ'u'l-Esmâ'i bime li'n-Nebiyi mine'l-Ahvâli ve'l-Emvâli ve'l-Hafedeti ve'l-Metâ'*, thk. Muhammed Abdulhumejd en-Nemîsî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, Cilt 13, s. 66.

¹²⁸ el-Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî, Beyrut, Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, H.1405, Cilt 5, s. 240; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 474.

¹²⁹ Müslim, Talâk 1476 (Cilt 2, s. 1103); Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd*, thk. Muahammed Muhyiddin Abdulhamid, tk. Kemâl Yusuf el-Hût, zyl. Elbânî, Beyrut, Nikâh 40 (Cilt 1, s. 649).

¹³⁰ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 14, s. 216; Takiyyudîn el-Mukrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ'*, Cilt 13, s. 66; el-Aynî, *U'mdetul-Kârî*, Cilt 20, s. 203.

3.2. Hz. Aişe'nin Yahudilerin Selamına Tepkisi

es-Selâm (السَّلَام) kelimesi, kurtuluşa, selamete ermek anlamındaki “سَلِيمٌ” (selime) kökünden türemiştir.¹³¹ Selam, İslam'ın şiarından biridir. “O'na kavuştukları gün müminlere yapılacak dirlik temennileri “Selam” demek olacaktır.”¹³² ayetinden de anlaşılacağı gibi Cennet ehlinin de kelimindedir. Yahudi ve münafıkların Allah Resûlü'ne (s.a.v) hitap ettiklerinde zaman zaman beddua ya da hakaret gayesi güttükleri “Yahudilerden, sözleri yerlerinden değiştirip: ‘İştittik ve karşı geldik, kulak vermeyerek dinle’ ve dillerini eğip bükerek ve dini yererek: ‘Bizi de dinle’ diyenler vardır.”¹³³ meâlindeki ayetlerle açıkça ifade edilmektedir. Böyle bir gaye ile dil oyunlarına başvurdukları bir konu da selam verme konusudur. Bu konuda esbâb-ı nüzûlü olan ayet ve buna ilişkin rivayetler şunlardır:

“Gizli toplantıdan menedilen, sonra menolundukları şeyi yapmaya kalkışarak günah işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizli gizli konuşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde, Allah'ın seni selamlamadığı bir şekilde seni selamlarlar; içlerinden, ‘Gerçekten peygamber olsaydı Allah'ın bizi, söylediklerimizden ötürü, cezalandırması gerekmez miydi?’ derler. Cehennem onlara yeter. Oraya girerler. Orası ne kötü bir dönüştür!”¹³⁴

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Yahudilerden bir grup Allah Resûlü'nün (s.a.v) yanına girmek için السام عليكم “es-sâmu aleyküm” (Ölüm üzerinize olsun.) diyerek müsaade istediler. Bu durum karşısında Hz. Aişe de بل السام واللعنة عليكم “Beli's-sâmu ve'l-l'ânetu aleyküm” (Bilakis ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun.) diye karşılık verince Allah Resûlü: ‘Ey Aişe! Muhakkak ki Allah her şeyde yumuşaklığı sever.’ dedi. Hz. Aişe, ‘Onların ne dediklerini duymadın mı?’ deyince, Resûlullah (s.a.v), ‘Ben de ve

¹³¹ Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, Dâr Sâdır, 1956, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Cilt 12, s. 289.

¹³² Ahzâb, 33/44.

¹³³ Nisa, 4/46.

¹³⁴ Mücâdile, 58/8.

aleyküm¹³⁵ dedim ya.’ dedi.¹³⁶ Müslim’in bu rivayetinde nüzûl sebebi ifadesi yer almaz. Müslim¹³⁷ ve Ahmed b. Hanbel’in¹³⁸ Hz. Aişe’den buna benzer aktardıkları başka bir rivayete göre Yahudilerin bu sözlerini fark eden Hz. Aişe biraz kaba sözler kullanmış, Allah Resûlü (s.a.v) ise kendisini bu konuda uyarmıştır. Bu rivayeti aktaran Müslim ve Ahmed b. Hanbel’in kendisinden hadisi aktardığı İbn Numeyr bu olay neticesinde ‘*Sana geldiklerinde, Allah’ın seni selamlamadığı bir şekilde seni selamlarlar.*’¹³⁹ ayetinin nâzil olduğunu ifade etmiştir. Nesaî’nin Hz. Aişe’den yaptığı benzer rivayette ise bu olay neticesinde ayetin ‘*Gerçekten peygamber olsaydı Allah’ın bizi, söylediklerimizden ötürü cezalandırması gerekmez miydi?’ derler. Cehennem onlara yeter. Oraya girerler. Orası ne kötü dönüşür!*’¹⁴⁰ kısmının nâzil olduğu nakledilmiştir.¹⁴¹

¹³⁵ Yahudiler ve münafıklar “es-Selâmü aleyküm” yerine “Ölüm üzerine olsun” anlamındaki “Es-Sâmu aleyküm” ifadesini kullanmışlardır. Onların bu sözlerine karşılık bazı rivayetlere göre Resûlüllah’ın onlara **عَلَيْكُمْ** (üzerinize olsun)(İbn Hanbel, Cilt 3, s. 212.), bazı rivayetlere göre de **وَعَلَيْكُمْ** (Üzerinize de olsun!) şeklinde cevap verilmesini tembihlemiştir. (Buhârî, İsti’zân 22 (Cilt 5, s. 2309); Müslim, Selâm 2163 (Cilt 4, s. 1705); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 99, 218; Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali b. el-Musannâ el-Mevsilî, *Musned-u Ebî Ya’lâ*, thk. ve zyl. Hüseyin Selîm Esed, Dimeşk, Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs, 1984, Cilt 5, s. 295 (2916); Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, *Şua’bu’l-İmân*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûni Zeğlûl,, Beyrut, Daru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, H. 1410, Cilt 6, s. 512 (9102).) Çoğu rivayete göre **عَلَيْكُمْ** (Üzerinize de olsun!) şeklinde cevap verilmesini söylemiştir. **وَعَلَيْكُمْ** (ve üzerinize olsun) şeklindeki cevap müşareket manasına da gelebilmektedir. Âlimler ise bunu şöyle tevil etmişlerdir; Bazılarına göre buradaki **و** (vav) harfi zaittir, bazılarına göre ise istinaf bildirmektedir. Üçüncü bir görüşe göre ise atıf harfidir ancak hadisin de ifade ettiği gibi (Müslim, Selâm 2166 (Cilt 4, s. 1707)) onların bize yaptıkları beddua bize zarar vermez çünkü onların bu sözlerine icabet olunmaz. Fakat bizim onlara yaptığımız bedduaya icabet olunur (Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 17, s. 293.). Muhammed Fuaâd Abdulbâki ise Müslim’in el-Câmiu’s-Sahîhi’ne yaptığı zeyilde şöyle demiştir; **وَعَلَيْكُمْ**’deki **و** (vav) harfinin müşareket manası taşıdığı kabul edilir de zahir manaya hamledilirse o zaman mana “Ölüm konusunda biz de siz de eşitiz.” şeklinde olur (Müslim, Selâm 2163 (Cilt 4, s. 1705).

¹³⁶ Müslim, Selâm, 2165 (Cilt 4, s. 1706). Müslim’deki benzer bir rivayet için bkz. Selâm 2166 (Cilt 4, s. 1707).

¹³⁷ Müslim, Selâm, 2165 (Cilt 4, s. 1706); Benzer rivayetler için bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 431; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 238-239; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 8, s. 68-69.

¹³⁸ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 229.

¹³⁹ Mücâdile, 58/8.

¹⁴⁰ Mücâdile, 58/8.

Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. 'Amr'dan yaptığı rivayete ise Resûlullah'ın (s.a.v) yanına gelen Yahudiler "Es-Sâmu aleyke" (ölüm üzerine olsun) demişler sonra da kendi kendilerine "Gerçekten peygamber olsaydı Allah'ın bizi, söylediklerimizden ötürü cezalandırması gerekmez miydi?" dediler. Bunun üzerine "Sana geldiklerinde, Allah'ın seni selamlamadığı bir şekilde seni selamlarlar." ¹⁴² ayeti nâzil olmuştur. ¹⁴³

Yahudiler ve münafıklar, Müslümanların bulunduğu yerlerde onlara doğru bakarak aralarında fısıldaşarak ve göz kırparak konuşurlardı. Ensâr ise kendileri veya Müslümanlar hakkında savaş, esir etme, hezimete uğratma vb. bir konuda bir şeyler konuştuklarını zannettiklerinden dolayı bu durumundan rahatsız oluyorlardı. Bu konuyu Allah Resûlü'ne şikâyet ettiklerinde Allah Resûlü bu şekilde konuşmalarını onlara yasaklamıştır. Fakat onlar böyle yapmaya devam etmişlerdir. ¹⁴⁴ Bu durum ve yukarıda nakledilen rivayetlerin hepsi ile birlikte değerlendirildiğinde Mücadile sûresinin 8. âyetinin nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

Sebeb-i nüzûle bağlı olark nazil olan bu ayetle ilgili olarak Ahkâmu'l-Kur'ân kaynaklarında hukukî sonuçlara dair bir kayıt bulanamamıştır.

4. Teyemmüm ve İlgili Hükümler

Hz. Aişe (r.ha) hakkından nâzil olan ayetlerden biri de teyemmüm ile ilgili ayettir. Söz konusu ayetin meâli şöyledir:

"Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünüpkken, yolcu olan müstesna gusledene kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolculukta iseniz yahut biriniz ayakyolundan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah affeder ve bağışlar." ¹⁴⁵

Meâlından de anlaşıldığı gibi ayet iki konuya temas etmektedir. Bunlardan biri içki, diğeri teyemmümdür. Ensâr'dan biri Hz. Ali ve Abdurrahman b. Avf'ı yemeğe

¹⁴¹ Nesâî, es-Sünenu'l-Kübrâ, Tefsîr, Mücâdile 375 (Cilt 6, s. 482).

¹⁴² Mücâdile, 58/8.

¹⁴³ İbn Hanbel, Cilt 2, s. 221.

¹⁴⁴ Kurtubî, el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Cilt 12, s. 291.

¹⁴⁵ Nisâ, 4/43.

davet etmiş. Henüz haram kılınmamış olduğu için onlara içki ikram etmiş. Hz. Ali akşam namazında onlara imamlık yaparken Kâfirûn Sûresi'ni okumuş. Ancak sarhoş olduğu için yanılınca “*Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayın.*” ayeti nâzil olmuştur.¹⁴⁶

Şimdi ayetin teyemmümle ilgili kısmı için rivayet edilen nüzûl sebeplerini ele alalım:

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Abdurrahman b. Kâsım'ın Hz. Âişe'den yaptığı rivayete Hz. Âişe şöyle anlatmaktadır: “Resûlullah (s.a.v) ile birlikte bir yolculuğa çıktık. Beydâ'¹⁴⁷ veya Zâtu'l-Ceyş¹⁴⁸ denilen yere vardığımızda gerdanlığım koptu. Resûlullah (s.a.v) onu aramaya koyuldu. Bazıları da onunla birlikte aramaya başladı. Yakınlarda bir su kaynağı yoktu. Bu sebeple insanlar Ebû Bekir'in yanına gidip şöyle dediler, ‘Âişe'nin ne yaptığını görmüyor musun? Bir su kaynağının yanında olmadıkları ve beraberlerinde su da bulunmadığı halde Resûlullah'ı (s.a.v) ve insanları alıkoydu.’ Bunun üzerine Ebû Bekir, Resûlullah (s.a.v) uyuğuma başını koymuş uyuyorken geldi ve: ‘Bir su kaynağının yanında olmadıkları ve beraberlerinde su da bulunmadığı halde Resûlullah'ı (s.a.v) ve insanları alıkoydun.’ deyip beni azarladı, böğrümüne dürttü. Beni hareket etmekten alıkoyan tek şey Resûlullah'ın uyuğuma başını koymuş olmasıydı. Allah Resûlü (s.a.v) su olmaksızın sabahlayınca Yüce Allah teyemmüm ayetini indirdi, onlar da teyemmüm aldılar. Bunun üzerine Useyd b. Hudayr, “Ey Ebû Bekir ailesi! Bu sizin ilk bereketiniz değil.’ dedi. Bindiğim deveyi kaldırdığımızda gerdanlığı altında bulduk.”¹⁴⁹ Hz.

¹⁴⁶ Ebû Dâvûd, Eşribe 1 (Cilt 2, s. 350); Tirmizî, Tefsîr, Nisâ 5 (Cilt 5, s. 238).

¹⁴⁷ Beydâ': Mekke ve Medine arasında bir yer olup Mekke'ye daha yakındır. Burası Zül'-Huleyfe'nin önünde yer alan biraz yüksekçe bir yerdir. İçerisinde hiçbir şey olmayan boş arazilere de Beydâ' denilir. Bkz. İbn Cüneydel, Sa'd b. Abdurrahman, *M'ucemu'l-Emkineti'l-Vârideti Zikruhâ fî Sahîhi'l-Buhârî*, Riyad, Mektebetu'd-Darrati'l-Müeyyide, 1999, s. 97.

¹⁴⁸ Zatu'l-Ceyş: Medine'ye yakın bir yerdir. Bureyd denilen yerin yolu üzerinde olup kendisi ile Akîk denilen yer arasında yaklaşık altı mil bulunmaktadır. Bkz. İbn Cüneydel, *Mu'cemu'l-Emkineti*, s. 235.

¹⁴⁹ Buhârî, Teyemmüm 1 (Cilt 1, s. 127); Fadâilu's-Sahâbe 5 (Cilt 3, s. 1342); Tefsîr, Mâide 110 (Cilt 4, s. 1683); Müslim, Hayız 367 (Cilt 1, s. 279); İmâm-ı Mâlik, İbn Enes Ebû Abdullah, *Muvattau'l-İmâm Mâlik* (Rivâyet-u Yahya el-Leysi), thk Muhammed Fuâd Abdulkakî, Mısır, İhyau't-Turâsi'l-Arabî, tsz,

Âişe'den buna benzer olarak yapılan başka bir rivayete göre ise bu olay sebebiyle “*Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz yıkanıp temizlenin; şayet hasta veya yolculukta iseniz veya ayakyolundan gelmişseniz yahut kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin. Allah sizi zorlamak istemez, Allah sizi arıtıp üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.*”¹⁵⁰ ayeti nâzil olmuştur.¹⁵¹

Hişâm b. U’rve’nin babasından onun da Hz. Âişe’den rivayet ettiğine göre: Hz. Âişe’nin, Esmâ’dan (r.a) ödünç aldığı gerdanlık kaybolunca onu aramak için Resûlüllah (s.a.v) birilerini göndermiş ancak gerdanlığı bulana kadar namaz vakti girmişti. Suları olmadığı için abdestsiz namaz kılmışlar. Bu durumu Allah Resûlü’ne bildirdiklerinde teyemmüm ayeti nâzil oldu. Bunun üzerine Useyd b. Husayr Hz. Âişe’ye şöyle demiş: “Allah sana hayırlar versin. Vallahi ne zaman hoşuna gitmeyen bir durumla karşılaşsan muhakkak ki Allah onda senin ve Müslümanlar için bir hayır kıldı.”¹⁵² Görüldüğü gibi Buhârî’deki rivayetler¹⁵³ birbirini destekler mahiyettedir.

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Bir Rivayet

İbn Abbas, Hz. Aişe’nin bir hastalığında yanına varmış ve şöyle demiş: “Sakin üzülme sen Resûlüllah’a (s.a.v) en sevimli olandın. Allah Resûlü ise ancak iyi olanı severdi. Ebvâ gecesi senin gerdanlığın kopmuştu da Resûlüllah ve beraberindekiler aramaya koyuldular. Sonra suları olmadığı bir halde sabahladılar da “*Tertemiz bir*

Tahâret 23 (Cilt 1, s. 53-55); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 179; Nesâî, Tahâret, 194 (Cilt 1, s. 163); Nesâî, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, Tefsir, Nisâ 88 (Cilt 6, s. 123); Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 8, s. 400-401; Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 159.

¹⁵⁰ Mâide, 5/6.

¹⁵¹ Buhârî, Tefsir, Mâide 110 (Cilt 4, s. 1684).

¹⁵² Buhârî, Fadâilu’s-Sahâbe 30 (Cilt 3, s. 1375); Nikâh 65 (Cilt 5, s. 1981); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsir, Nisa 89 (Cilt 4, s. 1674); Libâs 56 (Cilt 5, s. 2206). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 8, s. 404-405.

¹⁵³ Buhârî, Tefsir, Mâide 110 (Cilt 4, s. 1684); Buhârî, Fadâilu’s-Sahâbe 30 (Cilt 3, s. 1375); Nikâh 65 (Cilt 5, s. 1981); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsir, Nisa 89 (Cilt 4, s. 1674); Libâs 56 (Cilt 5, s. 2206).

toprağa teyemmüm edin!” ayeti nâzil oldu. Bu senin sebep olduğun bir olay üzerine nâzil oldu. Bunun öncesinde Allah ümmete bu konuda bir ruhsat vermemişti.¹⁵⁴

3-Ayetle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Kebîr*'inde bu ayetin¹⁵⁵ yolculukların birinde Allah Resûlü ile birlikte iken cünüp olan Esla' hakkında nâzil olduğu¹⁵⁶ rivayeti varsa da bu rivayet Mürsel'dir.¹⁵⁷ Taberî de bu hadisi nakletmektedir. Ancak Ahmed Muhammed Şâkir, Taberî'nin tefsirine yazdığı zeylde bu rivayetin senesinde yer alan Rabî' b. Bedr'in zayıf bir ravi olduğunu söylemektedir.¹⁵⁸

Taberî'nin mürsel olarak¹⁵⁹ yaptığı bir rivayette; Ashabtan bazılarının evlerinin kapsının mescide çıktığı, su getirebilmelerinin tek yolunun mescitten geçtiği, işte bu kimseler hakkında “*cünüpken, yolcu olan müstesna gusledene kadar namaza yaklaşmayın*” ayetinin nâzil olduğu da nakledilmektedir.¹⁶⁰

Ayet, biri içki diğeri de teyemmüm olmak üzere iki konuya temas etmektedir. Ancak biz araştırmamız kapsamında olan kısmının değerlendirmesini yapacağız:

Hız. Aişe'den gelen rivayetlerin çoğunda¹⁶¹ gerdanlığının kopması sebebiyle gelişen olaylar neticesinde nâzil olan ayetin teyemmüm ayeti olduğu söylenmektedir. Ancak bu ayetin hangi ayet olduğu açıkça belirtilmemektedir. Birçok müfessir nâzil olan

¹⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 404.

¹⁵⁵ Nisâ, 4/43.

¹⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 1, s. 298 (875).

¹⁵⁷ el-Humeydân, İ'sâm b. Abdilmuhsin, *es-Sahîhu min Essâbi'n-Nüzûl*, Beyrut, Musseseu'r-Reyyân, 1999, s. 124.

¹⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 402. Bu rivayet Taberânî de başka bir rivayet zinciriyle de nakledilmiştir. [Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 1, s. 299 (877)]; Ancak bu rivayet zincirlerinde bulunan Heysem b. Zureyk zayıf bir ravidir. Bkz. ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâ*, thk. Ali Muhammed el-Bâcevî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1963, Cilt 5, s. 322.

¹⁵⁹ el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 124.

¹⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 384.

¹⁶¹ Buhârî, Fadailu's-Sahâbe 30 (Cilt 3, s. 1375); Nikâh 65 (Cilt 5, s. 1981); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsir, Nisa 89 (Cilt 4, s. 1674); Libâs 56 (Cilt 5, s. 2206); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 404-405.

ayetin Nisâ sûresi 43. ayet olduğunu söylerken,¹⁶² bazıları ise Mâide sûresi 6. ayet olduğunu beyan etmektedir. Bunlardan biri de olan İbn ‘Atiyye’dir. Ayrıca O’na göre bu olay Mureysi’ gazvesinde gerçekleşmiştir.¹⁶³

Bizce, Hz. Aişe’nin gerdanlığının kopması neticesinde gelişen olaylar vudû yani abdest ayeti olarak bilinen Mâide Sûresi 6. ayeti¹⁶⁴ değil de teyemmüm ayeti olarak bilinen Nisâ Sûresi 43. ayetin inmesine sebep olmuştur. Çünkü:

1. Hişâm b. Urve’nin Hz. Aişe’den yaptığı rivayet ile Abdurrahmân b. Kâsım’ın Hz. Aişe’den yaptığı bütün rivayetlerde teyemmüm ayetinin¹⁶⁵ nâzil olduğu belirtilmekte iken sadece Amr b. Hâris’in Abdurrahmân b. Kâsım yoluyla Hz. Aişe’den yaptığı rivayette nâzil olan ayetin Mâide Sûresi 6. ayet olduğu nakledilmektedir.¹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, Amr b. Hâris’in münker bazı rivayetleri olduğunu, özellikle Katâde’den yaptığı

¹⁶² Mukâtil b. Süleyman, İbn Beşir el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, thk. Mahmmûd Şahhata, Beyrut, Dâr-u İhyai’t-Turâs, H.1423, Cilt 1, s. 375; Sa’lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân*, Cilt 3, s. 317; Vâhidî, *el-Vasît*, Cilt 2, s. 59; el-Beğavî, Ebu Muhammed el-Hasan b. Mesûd, *Meâ’limu’t-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdunnemir, Osman Cuma Dumayriyye ve Süleyman Müslim el-Harş, Riyad, Dâru Taybe, 1997, Cilt 2, s. 226; İbnu’l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû’l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu’l-Mesîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, H. 1422, Cilt 1, s. 412; el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru’l-Merâğî*, Mısır, Şirket-u Mektebet-i ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 1946, Cilt 5, s. 49; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Cilt 5, s. 68.

¹⁶³ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhakk b. Ğalib b. Abdurrahman b. Temâm, *el-Muharraru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye H.1422, Cilt 2, s. 160.

¹⁶⁴ “Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı meshedip-topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz yıkayıp temizlenin; şayet hasta veya yolculukta iseniz veya ayakyolundan gelmişseniz yahut kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin. Allah sizi zorlamak istemez, Allah sizi arıtıp üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”

¹⁶⁵ Nisâ, 4/ 43.

¹⁶⁶ el-Müzeynî, Hâlid b. Süleyman, *el-Muharrar fi Esbâbi’n-Nüzûl*, Dammâm, Dâr-u İbni’l-Cevzî, H.1427, Cilt 1, s. 460.

bazı rivayetlerinde hata yaptığını söylemektedir.¹⁶⁷ Bu da bu rivayetin vehim eseri olabileceğini göstermektedir.¹⁶⁸

2. Ayetin Mureysi' gazvesinde¹⁶⁹ nâzil olduğu görüşü¹⁷⁰ doğru değildir. Bu gazve yolculuğu esnasında İfk hadisesi meydana gelmiştir. İfk hadisesi ile bu konu çerçevesinde Hz. Aişe ile ilgili olarak aktardığımız rivayetler arasındaki tek benzerlik ise Hz. Aişe'nin gerdanlığının kaybolmasıdır. Onun dışında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır.
3. Sa'lebî,¹⁷¹ el-Beğavî,¹⁷² Hâzin,¹⁷³ İbn Âşûr,¹⁷⁴ Şirbînî,¹⁷⁵ İbn Kesîr¹⁷⁶ ve daha birçok müfessir Nisâ sûresi 43. ayetin Hz. Aişe'nin kopan gerdanlığı ile ilgili olarak nâzil olduğunu söylemişlerdir.
4. İbn Kesîr, Hz. Aişe'den gelen rivayeti¹⁷⁷ Nisâ sûresi 43. ayetin tefsirinde zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu ayet Mâide sûresindeki 6. ayetten önce nâzil olmuştur. Nisâ sûresindeki ayet içkinin açıkça haram olduğunu söyleyen ayetten önce nâzil olmuştur ki içkinin açıkça yasaklanması Uhud savaşından kısa bir süre sonra Allah Resûlü'nün Benî Nadir muhasarasında vaki olmuştur. Mâide sûresi, özellikle de Mâide

¹⁶⁷ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzîb*, Beyrut, Dârul-Fikir, 1984, Cilt 8, s. 14.

¹⁶⁸ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 1, s. 460.

¹⁶⁹ Beni Mustalik Gazvesi Allah Resûlü (s.a.v) ile Mustalikoğulları arasında Mureysi' adlı suyun yanında yapılmıştır. Bu suyun adına atfen bu savaşa Mureysi' Gazvesi de denir. Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Beyrut, Dâru't-Turâs, H. 1387, II.593; Ebû'l-Fidâ', *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Cilt 1, s. 137.

¹⁷⁰ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Cilt 2, s. 160; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Cilt 5, s. 62.

¹⁷¹ Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân*, Cilt 3, s. 317.

¹⁷² el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 226.

¹⁷³ Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 1, s. 382.

¹⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Cilt 5, s. 62.

¹⁷⁵ el-Hatîb eş-Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-Münîr fî'l-Îâ'neti alâ Marifeti Ba'di Me'ânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Kahire, Matbaatu Bûlâk, H.1285, Cilt 1, s. 306.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 282

¹⁷⁷ Buhârî, Teyemmüm 1 (Cilt 1, s. 127); Fadâilu's-Sahâbe 5 (Cilt 3, s. 1342); Tefsir, Mâide 110 (Cilt 4, s. 1683); Müslim, Hayız 367 (Cilt 1, s. 279); İmâm-ı Mâlik, Tahâret 23 (Cilt 1, s. 53-55); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 179; Nesâî, Tahâret, 194 (Cilt 1, s. 163); *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Tefsîr, Nisâ 88 (Cilt 6, s. 123).

sûresinin baş tafraları ise son nâzil olan ayetlerdendir. Onun için Hz. Aişe'nin gerdanlığının kopması ve böylece teyemmüm ayetinin nâzil olmasını haber veren rivayetin Nisâ sûresindeki bu ayette zikredilmesi daha uygundur.¹⁷⁸

4-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Cünüp olup da su bulamayana teyemmümle namaz kılma imkânı verilirken sarhoş için akıl melekesi olmadığından böyle bir çıkış kapısı verilmemiştir. Ayetin “*ne dediğinizi bilene kadar*” kısmını delil getiren İmâm-ı Azâm'a göre ayette geçen ve yaklaşılmaması söylenen “namaz” malum olan namazdır. “إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ” den kasıt da yolcudur. Yolcu su bulamazsa teyemmüm eder. İmâm-ı Şafî ise ayette yaklaşılmaması emredilen “namaz”ın, namaz kılınan yer olduğunu söylemektedir. Bu iki görüş neticesinde cünüp olan kişinin camiye girip giremeyeceği tartışması çıkmaktadır. Birinci görüşte olanlara göre cünüp kimse camiye giremezken, ikinci görüşte olanlara göre, yolu camiden geçen kişi durmamak kaydıyla camiden geçebilir.¹⁷⁹ Ayet abdest veya gusül abdesti ihtiyacı olan kimseler için teyemmüm kolaylığı getirmiş ve bu iki kısımda toplanmıştır:

1. Yolcular vb. su bulamayan kimseler.
2. Hasta vb. gibi su olduğu halde kullanamayanlar.

Medîneli kurrâlar ile Basrîlerin ve Kûfîlerin bir kısmı ayetteki fiili “لَا مَسْئِمٌ” (lâmesüm) şeklinde okumuşlardır. Bu siga, müşareket (işteşlik) bildirmekte olup “veya eşlerinize birbirinize dokunduğunuz zaman” manası taşımaktadır. Kûfîler ise aynı fiili sülâsî formuyla “لَمَسْتُمْ” (lamestüm) şeklinde okumuşlardır ki bu da “veya eşlerinize dokunduğunuz zaman” manasına gelmektedir.¹⁸⁰ İmâm-ı Şafî ayetin zahiri manasına dayanarak eşine dokunan kişinin abdestinin bozulacağını söylerken, İmâm-ı Azâm bu kelimenin Kur’ân’ın birçok yerindeki başka kelimeler gibi cinsel ilişkiden kinaye olarak kullanıldığını; dolayısıyla da kişinin eşine dokunmasıyla abdestinin bozulmayacağını

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 282.

¹⁷⁹ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyân Tefsîru Ayâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, İstanbul,Dârsââdet, t.y., Cilt 1, s. 454-455.

¹⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 406.

söylemektedir.¹⁸¹ Ahmed b. Hanbel ve İmâm-ı Malik'e göre dokunmaları zevk ve şehvet içinse abdest bozulur. Ancak böyle bir şey söz konusu değilse abdest bozulmaz.¹⁸²

Teyemmüm için mesh edilecek yerlerin sadece eller ve yüz olacağına icma vardır.¹⁸³ Kendisi ile teyemmüm edilecek şeye “صَعِيدًا” (Saîden) kelimesi delalet etmektedir. Bunun ne olduğu konusunda üç görüş bulunmaktadır:

1. Topraktır: İmâm-ı Şâfiî bu görüşte olup ona göre teyemmüm sadece toprakla olur.
2. Yeryüzü cinsinden olan şeylerdir. Bu görüşü benimseyen İmâm-ı Azâm'a göre kerpiç, taş, tuğla, kum gibi şeylerle teyemmüm yapılabilir.
3. Yeryüzünün üzerinde olan şeylerdir. Toprak, kum, bitki, taş bu kapsamda yer alır. Bu düşüncede olan İmam-ı Mâlik'e göre bitkilerle dahi teyemmüm yapılabilir.¹⁸⁴

İfk hadisesi neticesinde muhakeme ve ceza hukuku ile ilgili bir takım ahkâm ayetlerinin inmesine sebep olan Hz. Aişe, teyemmüm ile ilgili ayetin de inmesine sebep olmuştur. İlahi rahmetin tezahürü olarak özel günlerde kadın namaz ibadetinden muaf tutulmuştur. Hz. Aişe ise teyemmüm ayetinin inmesine vesile olmak suretiyle bütün ümmete bir kolaylık gelmesine sebep olmuştur.

5. Resûlullâh'ın (s.a.v) Bazı Eşlerinin Kıskançlıkları

5.1. Allah Resûlü'nün (s.a.v) Helal Olan Bir Şeyi Kendisine Haram Kılması

Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşleri de birer beşerdi. Doğal olarak eşlerin tabiatında bulunan makul ölçüdeki kıskançlık duygusuna sahiptiler. Onların bu duyguları sebebiyle nâzil olan ayetler meâlen şöyledir:

“Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, acıyandır.

¹⁸¹ Sâbûnî, *Ravâiu'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 457-458.

¹⁸² Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân*, Cilt 3, s. 315.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 280.

¹⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 279.

Allah şüphesiz size, yeminlerinizi kefâretle geri almanızı meşru kılmıştır. Allah sizin dostunuzdur. O, bilendir, Hakîm'dir.

Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O, bunu Peygamberin diğer bir eşine haber verince, Allah da Peygambere durumu bildirmiş, o da bir kısmını yüzüne vurmuş bir kısmını yüzüne vurmaktan geri durmuştu. Eşine, gizlice söylediği şeyi başkasına nakletmiş olduğunu bildirince, eşi: “Bunu sana kim haber verdi?” demiş, o da: “Bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah haber verdi” demişti.

Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tövbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrail, iyi müminler ve melekler de yardımcıdır.”¹⁸⁵

Bu ayetlerin nüzûlüne ilişkin olarak iki farklı rivayet bulunmaktadır:

a- Allah Resûlü'nün (s.a.v) Bir Eşinin Evinde Bal Şerbeti İçmesi.

1-Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler.

Hiz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v), Zeyneb bt. Cahş'ın yanında bir müddet kalır ve bal şerbeti içerdi. Hiz. Aişe diyor ki, “Resûlüllah (s.a.v) hangimizin yanına gelirse kendisinden Meşe ağacı sakızının kokusu geldiğini, ‘Meşe ağacı sakızı yiyip yemediğini?’ söylemek üzere ben ve Hafsa¹⁸⁶ anlaştık.” Resulüllâh (s.a.v) onlardan birinin yanına varınca o eşi bunu söyledi, Allah Resûlü de (s.a.v), “Hayır, Bal şerbeti içtim ve bir daha asla içemeyeceğim” dedi. Bunun üzerine “*Eşlerinin*

¹⁸⁵ Tahrîm, 66/1-4.

¹⁸⁶ Hafsa bt. Ömer b. Hattâb b. Nufeyl b. Abduluzza b. Riyâh: Annesi Zeyneb bt. Maz'ûn b. Habîb b. Vehb b. Huzâfe olup Ümmü Maz'ûn'un kız kardeşidir. Hiz. Hafsa, Kureyşîlilerin Allah Resûlü'nün (s.a.v) risaletinden beş yıl önce Kabe'yi tamir ettikleri sene doğmuştur. Allah Resûlü'nden (s.a.v) önce Huneyys b. Huzâfe ile evlenmiş, onunla beraber Medine'ye hicret etmiştir. Ancak hicretten sonra eşi vefat etmiştir. Hiz. Ömer kızı Hafsa'yı Hiz. Osman ile evlendirmek istemiş ancak Hiz. Hafsa bu işe sıcak bakmamıştır. Hiz. Ömer'in gönlünü alan Allah Resûlü (s.a.v) Hiz. Hafsa ile evlenmiştir. Hiz. Hafsa, Afrika'nın fethedildiği yıllarda vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Munî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut, Dâr-u Sâdır, 1968, Cilt 8, s. 81-84; Ebû Nua'ym el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, Cilt 6, s. 3213; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe* (thk. Muhammed el-Bâcevî), Beyrut, Dârul-Ceyl, H.1412, Cilt 7, s. 581-582.

*rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?”*¹⁸⁷ ayetleri nâzil oldu.¹⁸⁸ Abdullah b. 'Umeyr'in Hz. Aişe'den naklettiğine göre Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'nın bu davranışları neticesinde Tahrîm sûresindeki ilk dört ayet nâzil olmuştur. “*Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tövbe ederseniz.*”¹⁸⁹ ayetinde kast edilen eşler Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'dır. “*Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti.*”¹⁹⁰ ayetinde kast edilen söz ise Allah Resûlü'nün (s.a.v) “Hayır bal şerbeti içtim” sözüdür.¹⁹¹ Ancak Hişâm'dan nakledildiğine göre “*Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti.*”¹⁹² ayetinde kast edilen söz Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşine; “Bir daha içmeyeceğim, bunun için yemin ettim, bunu kimseye söyleme” şeklindeki sözdür.¹⁹³

Hz. Aişe'den gelen bir başka rivayete göre Allah Resûlü (s.a.v), Hz. Hafsa'nın evinde bal şerbeti içmiştir. Bunu kıskanan Hz. Aişe, Hz. Sevde ile anlaşmıştır. Allah Resûlü (s.a.v) her birine uğradığında ikisinin de kendisinden meşe ağacının reçine kokusu geldiğini söylemeleri sebebiyle Resûlüllah (s.a.v) başka bir seferinde Hz. Hafsa'ya uğradığında onun bal şerbeti teklifini geri çevirmiştir. Bunun üzerine Hz. Sevde de Hz. Aişe'ye; “Vallahi ona bunu haram kıldık” demiştir.¹⁹⁴ Bu rivayette bu olayın akabinde ayet nâzil olduğu nakledilmemektedir.

¹⁸⁷ Tahrîm, 66/1-4.

¹⁸⁸ Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2016); Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); Müslim, Talâk 1474 (Cilt 2, s. 1100); Ebû Dâvûd, Eşribe 11 (Cilt 2, s. 361); Nesâî, Talâk 17 (Cilt 6, s. 151); Eymân ve Nuzûr 20 (Cilt 7, s. 13); İ'şretü'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 221. Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14857); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 187-188.

¹⁸⁹ Tahrîm, 66/4.

¹⁹⁰ Tahrîm, 66/3.

¹⁹¹ Buhârî, Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); Ebû Dâvûd, Eşribe 11 (Cilt 2, s. 361); Nesâî, Eymân ve Nuzûr 20 (Cilt 7, s. 13); İ'şretü'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71).

¹⁹² Tahrîm, 66/3.

¹⁹³ Buhârî, Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462).

¹⁹⁴ Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2017); Hiyel 11 (Cilt 6, s. 2556).

İbn Abbâs, Hz. Ömer'e "Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tövbe ederseniz..."¹⁹⁵ ayetindeki kadınların kim olduğunu sormuş, o da bunların Hz. Hafsa ve Hz. Aişe olduğunu söylemiştir.¹⁹⁶

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Allah Resûlü (s.a.v) Hz. Sevde'nin evinde bal şerbeti içermiş. Hz. Aişe'nin evine uğrayınca Hz. Aişe kendisinden bir koku geldiğini söylemiş. Hz. Hafsa'ya uğrayınca o da aynı şeyi söylemiş. Allah Resûlü (s.a.v) ise bu konunun sebebinin Sevde'nin evinde içtiği bal şerbeti olduğunu; Allah'a yemin ederek bir daha içemeyeceğini söylemiş. Bunun üzerine Tahrîm sûresinin ilk dört ayeti nâzil olmuştur.¹⁹⁷

İbn Sa'd'ın Abdullah b. Râfi' den rivayet ettiğine göre Allah Resûlü (s.a.v), Ümmü Seleme'nin evinde beyaz bal yermiş. Bu durumu kıskanan Hz. Aişe bu balın arılarının Meşe ağacı sakızından yaptıklarını söylemesi üzerine Allah Resûlü (s.a.v) bunu kendine haram kılmış ve bunun üzerine Tahrîm sûresi birinci ayet nâzil olmuştur.¹⁹⁸ Vâhidî'nin Hz. Aişe'den yaptığı rivayette Resûlü Allah (s.a.v) Hz. Hafsa'nın evinde bal şerbeti içmiştir. O'na "Senden Meşe ağacının sakızının kokusu geliyor." diyenler ise Hz. Sevde ile Hz. Aişe'dir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Tahrîm, 66/4.

¹⁹⁶ Buhârî, Mezâlim 26 (Cilt 2, s. 871); Tefsîr, Talâk 388 (Cilt 4, s. 1868); Nikâh 83 (Cilt 5, s. 1991); Libâs 30 (Cilt 5, s. 2197); Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1108); Tirmizî, Tefsîr, Tahrîm 65 (Cilt 5, s. 420); Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, İ'şretü'n-Nisâ 69 (Cilt 5, s. 366-367); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 33,48; Ayrıca bkz. İbn Hibbân, Muhammed Ebû Hâtîm et-Temîmî, *Sahîh İbn Hibbân bi Tertîbi Balabân*, thk. Şuayb Arnavut, Beyrut, Mussasetu'r-Risâle, 1993, Cilt 9, s. 492 (4187); Cilt 10, s. 85 (4268); El-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmde b. Amr b. Abdulhalik b. Hallâd b. Ubeydullah, *Müsnedu'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah, Medine, Mektebetu'l-U'lûm ve'l-Hikem, 2009, Cilt 1, s. 318 (206); Ebû Ya'lâ, Musned-u Ebi Ya'lâ, Cilt 1, s. 162 (178); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 37 (13046); Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Târik b. İ'vadullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Kahire, Dâru'l-Haremeyn, H. 1415, Cilt 8, s. 323 (8764).

¹⁹⁷ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 460-461; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 270; Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 11, s. 117 (11226); el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, Cilt 7, s. 269.

¹⁹⁸ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 271.

¹⁹⁹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 460.

b- Allah Resûlü'nün (s.a.v) Cariyesi Olan Mâriye İle Cinsel Münasebette Bulunması

1-Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayet

Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre; Allah Resûlü'nün (s.a.v) cinsel ilişkide bulunduğu (Mâriye adında)²⁰⁰ bir cariyesi vardı. Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'nın çabaları sonucu Allah Resûlü (s.a.v) onu kendine haram kıldı. Bunun üzerine “*Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?*” ayeti²⁰¹ nâzil oldu.²⁰²

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayeti Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Enes b. Mâlik'ten yapılan rivayette anlatılan olay²⁰³ Hz. Ömer'den daha ayrıntılı olarak şöyle rivayet edilmektedir; Resûlüllah (s.a.v) cariyesi ve aynı zamanda ümmü veledi olan Mâriye ile Hz. Hafsa'nın evinde cinsel münasebette bulunmuş Hz. Hafsa bu duruma tesadüfen vakıf olunca Resûlüllah'a (s.a.v), “Eşlerinin arasında en kıymetsizi ben olduğum için bunu bana yapıyorsun!” demiş. Resûlüllah (s.a.v) de, “Bu olayı Aişe'ye anlatma. Artık (Mâriye'yi kast ederek) O bana haram olsun.” demiş. Hz. Hafsa da, “O cariyen olduğu halde nasıl sana haram olur.” deyince Resûlüllah (s.a.v) O'na bir daha cinsel anlamda yaklaşmayacağına dair yemin etmiş ve “Bunu kimseye söyleme!” demiş. Ancak Hz. Hafsa bunu Hz Aişe'ye anlatınca Allah Resûlü (s.a.v) de eşlerine (yatakta cinsel anlamda) bir ay yaklaşmamaya yemin etmiş ve yirmi dokuz gece onlara

²⁰⁰ Mâriye bt. Şem'un el-Kıbtıyye; Mısır'da Hafn adında bir köyde dünyaya geldi. O, İskenderiye hükümdarı Mukavkıs'ın Hicrî VII. yılda Allah Resûlü'ne gönderdiği bir hediye idi. Ancak O Müslüman olmuştur. Allah Resûlü'nün kendisinden İbrahim adında bir çocuğu olmuştur. Bkz. el-Cümeylî, *Nisâu'n-Nebiy*, s. 135.

²⁰¹ Tahrîm, 66/1.

²⁰² Nesâî, İ'sretü'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 535 (3824); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14853); İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-Ahâdîsi ve'l-Âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Riyad, Mektebetu'r-Rüşd, H.1409, Cilt 5, s. 175 (19080); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 352 (14847); Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, Cilt 11, s. 197 (4946).

²⁰³ Nesâî, İ'sretü'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 535 (3824); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14853).

yaklaşmamış. Bunun üzerine de “Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?” ayeti²⁰⁴ nâzil oldu.²⁰⁵

Benzer bir rivayet ise şöyledir; Hz. Hafsa, Hz. Aişe’nin gününde Allah Resûlü’nü (s.a.v) cariyesi olan Mâriye ile (cinsel anlamda) birlikte görmüş. Allah Resûlü (s.a.v), Hafsa’ya bu durumu Hz. Aişe’ye söylememesini tenbih etmiş ve Mâriye’yi kendine haram kıldığını söylemişse de Hz. Hafsa bu durumu Hz. Aişe’ye haber vermiştir. Allah (c.c) Hz. Hafsa’nın bu yaptığını Resûlüllah’a (s.a.v) bildirmiştir. Hz. Aişe ise Resûlüllah’a (s.a.v) bunu nerden öğrendiğini sorunca Resûlüllah (s.a.v) “Alîm ve Habîr olan Allah bana bildirdi.” demiş ve eşlerine bir ay yaklaşmamaya yemin etmiş. Bunun üzerine Yüce Allah “Ey Peygamber’in eşleri! Eğer ikiniz de Allah’a tövbe ederseniz...” ayetini indirmiş.²⁰⁶

Naklettiğimiz rivayetlerden anlaşılacağı gibi Tahrîm Sûresinin ilk dört ayetinin nüzûl sebebi konusunda iki farklı konuda rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri Allah Resûlü’nün (s.a.v) eşlerinin birinin evinde bal şerbeti içmesi; sonra da eşlerinin gönüllerini almak için bunu kendine haram kılmasıdır. Diğerisi ise cariyesi Mâriye ile cinsel münasebette bulunması ve bu duruma tesadüfen vakıf olan Hz. Hafsa’ya, bundan sonra O’nu kendine haram kıldığını haber veren rivayetlerdir. Rivayetlerin çoğuna göre Allah Resûlü’nün (s.a.v) eşlerinin birinin evinde bal şerbeti içmesi sebebiyle Tahrîm sûresinin ilk dört ayet nâzil olmuştur.²⁰⁷ Evinde bal şerbeti içtiği eşinin kim olduğu

²⁰⁴ Tahrîm, 66/1.

²⁰⁵ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 459. Ayrıca bkz. Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebû’l-Hasen, *Sünennu’d-Dârekutnî*, thk. Es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Beyrut, Dâru’l-Marife, 1966, Cilt 5, s. 41 (122). Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 475, 476, 477-478; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, Cilt 3, s. 13 (2316); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 352 (14852); Cilt 7, s. 353 (14854).

²⁰⁶ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 461. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Cilt 12, s. 117 (12640); Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 5, s. 42 (123); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 352 (14852); İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, Cilt 1, s. 279.

²⁰⁷ Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2016); Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); Müslim, Talâk 1474 (Cilt 2, s. 1100); Ebû Dâvûd, Eşribe 11 (Cilt 2, s. 361); Nesâî, Talâk 17 (Cilt 6, s. 151); Eymân ve Nuzûr 20 (Cilt 7, s. 13); İşretu’n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 221. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 8, s. 187-188; Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14857).

konusunda bir kaç isim geçmektedir. Bunlar Hz. Hafsa, Ümmü Seleme, Sevde ve Zeyneb bt. Cahş'tır. Bunlardan sahih hadis kaynaklarında en fazla adı geçen Zeyneb bt. Cahş'tır.²⁰⁸ İbn Arabî Zeyneb bt. Cahş dışındaki bütün görüşleri red etmektedir.²⁰⁹ Kurtubî'ye göre de mevcut rivayetler ve görüşler içersinde en sahih olanı; Resûlüllah'ın (s.a.v) Zeyneb bt. Cahş'ın evinde bal şerbeti içmesi ve gelişen olaylardır.²¹⁰ Hasan-ı Basrî, Ş'abî ve Katâde'ye göre; Allah Resûlü (s.a.v), Mâriye'yi kendine haram kıldı. Hz. Hafsâ'nın bunu Hz. Aişe'ye bildirmesi üzerine Resûlullâh (s.a.v) Hz. Hafsa'yı boşamış ve eşlerine bir ay yaklaşmayıp onları kendine haram kılmıştır. Bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur. Bu ayetin akabinde Resûlüllah (s.a.v) Hz. Hafsa ile tekrar nikâh kıymış, Mâriye ile de tekrar birlikte olmuştur. Yine bu görüş sahiplerine göre Allah Resûlü(s.a.v), Mâriye'yi kendisine yemin ile haram kılmıştı.²¹¹ Mukâtil b. Süleyman Resûlüllah'ın (s.a.v) Mâriye'yi kendisine haram kıldığı için kefâret olarak köle azat ettiğini söylemektedir.²¹²

Taberî²¹³ ve İbn Hacer²¹⁴ ayetlerin iki sebebe binaen nâzil olmasının muhtemel olduğu görüşündeler. Şu nedenlerden dolayı bizce de ayetler iki sebebe binaen nâzil olmuştur:

1. Ayetlerin Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşlerinden birinin evinde bal şerbeti içmesi neticesinde gelişen olaylar sebebiyle nâzil olduğunu söyleyen rivayetler²¹⁵ sahih olduğu gibi, Allah Resûlü'nün (s.a.v) cariyesi Mâri'ye

²⁰⁸ Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2016); Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); Müslim, Talâk 1474 (Cilt 2, s. 1100); Ebû Dâvûd, Eşribe 11 (Cilt 2, s. 361); Nesâî, Talâk 17 (Cilt 6, s. 151); Eymân ve Nuzûr 20 (Cilt 7, s. 13); İ'sretü'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 221; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 187-188. Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14857).

²⁰⁹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 293.

²¹⁰ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 179.

²¹¹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 292.

²¹² Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Cilt 5, s. 376.

²¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 480.

²¹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Cilt 8, s. 657.

²¹⁵ Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2016); Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); Müslim, Talâk 1474 (Cilt 2, s. 1100); Ebû Dâvûd, Eşribe 11 (Cilt 2, s. 361); Nesâî, Talâk 17 (Cilt 6, s. 151); Eymân ve Nuzûr 20 (Cilt 7, s. 13); İ'sretü'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 221.

ile cinsel münasebette bulunması akabinde gelişen olaylar sebebiyle nâzil olduğunu haber veren rivayet de sahihtir.²¹⁶

2. Ayetlerin bu iki olay akabinde nâzil olması ihtimalden uzak değildir. Zira Allah Resûlü (s.a.v) ikinci vakitleri eşlerine tek tek uğrar durumlarını sorardı.²¹⁷ Resûlullâh'ın (s.a.v) helva ve balı sevdiğini²¹⁸ bilen eşleri kendisine ikramda bulunuyorlardı. Bu arada Resûlullah (s.a.v) cariyesi Mâriye ile Hz. Hafsa'nın evinde cinsel ilişkide bulunmuş,²¹⁹ Hz. Hafsa bu durumu tesadüfen öğrenmiştir. Hz. Hafsa'nın gönlünü almak isteyen Allah Resûlü (s.a.v) Mâriye'yi kendine haram kıldığını bir sır olarak Hz. Hafsa'ya söylemiştir.²²⁰ Resûlullah'ın (s.a.v) eşleri içerisinde Hz. Hafsa ve Hz. Aişe birbirleriyle samimi olup Resûlullah'ın (s.a.v) diğer eşlerine karşı birlikte hareket ediyorlardı.²²¹ Allah Resûlü'nün (s.a.v), Zeyneb bt. Cahş'ın evinde bal şerbeti içmesini kıskanmışlar ve O'ndan bir koku geldiğini söylemek üzere bu ikisi bir kadın dayanışmasında bulunmuşlardır.²²² Nüzûl sebebi bildiren rivayetlerden anlaşıldığına

²¹⁶ Nesâî, 'İşretu'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 535 (3824).

²¹⁷ Buhârî, Nikâh 102 (Cilt 5, s. 2000); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 59; Ebû Ya'lâ, *Musned-u Ebî Ya'lâ*, Cilt 6, s. 366 (4957); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 460.

²¹⁸ Buhârî, Eti'me 31 (Cilt 5, s. 2071); Eşribe 9 (Cilt 5, s. 2125); Eşribe 14 (Cilt 5, s. 2129).

²¹⁹ Nesâî, 'İşretu'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 459; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 475, 476. Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 535 (3824); Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, Cilt 11, s. 197 (4946); Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 5, s. 41 (122); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 352 (14852); Cilt 7, s. 353 (14854); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Cilt 3, s. 13 (2316); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 459; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 475, 476.

²²⁰ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 459; s. 461. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 12, s. 117 (12640); Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 5, s. 41 (122); Cilt 5, s. 42 (123); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 352 (14852); İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Cilt 1, s. 279.

²²¹ Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 352 (14852); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 477.

²²² Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2016); Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); Müslim, Talâk 1474 (Cilt 2, s. 1100); Ebû Dâvûd, Eşribe 11 (Cilt 2, s. 361); Nesâî, Talâk 17 (Cilt 6, s. 151); Eymân ve Nuzûr 20 (Cilt 7, s. 13); 'İşretu'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 221; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 187-188. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 187-188; Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14857).

göre Allah Resûlü (s.a.v) bal şerbetini kendine haram kıldığını Hz. Aişe veya Hz. Hafsa'ya söylemiştir.²²³ Nüzûl sebebi bildirmeyen bir rivayete göre ise bunu Hz. Sevde'ye söylemiştir.²²⁴

Allah Resûlü'nün (s.a.v) bazı eşlerinin bu sırları birbiriyle paylaşması üzerine Tahrîm sûresinin ilk dört ayeti nâzil olmuştur. Resûlüllah'ın (s.a.v) eşlerinden bazılarının bu sırları paylaştığı kesindir. Çünkü bu olay neticesinde nâzil olan şu ayetle sabittir: *“Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O, bunu Peygamberin diğer bir eşine haber verince, Allah da Peygambere durumu bildirmiş... Eşine, gizlice söylediği şeyi başkasına nakletmiş olduğunu bildirince, eşi: “Bunu sana kim haber verdi?” demiş, o da: “Bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah haber verdi.” demişti.*”²²⁵

*“De ki: ‘Allah’ın size indirdiği rızkın bir kısmını haram, bir kısmını helal kıldığınızı görmüyor musunuz?’ De ki: ‘Size Allah mı izin verdi, yoksa Allah’a karşı yalan mı uyduruyorsunuz?’”*²²⁶ ayetinde helal şeyleri haram sayanlar yerilmekle birlikte bu kimseler için kefâret getirilmemiştir.²²⁷ Ayrıca Arap dilinde “Bu şey bana haram olsun” ifadesi yemin değildir. Dolayısıyla bu şeyin Resûlüllah (s.a.v) için haram olabilmesi için bunu yeminle yapmış olması gerekir.²²⁸ *“Allah şüphesiz size, yeminlerinizi kefâretle geri almanızı meşru kılmıştır.”*²²⁹ Ayetinden anlaşıldığı kadarıyla Allah Resûlü (s.a.v) haram kıldığı şeyi yemin ederek haram kılmıştır. İbn Abbas

²²³ Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2016); Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); Müslim, Talâk 1474 (Cilt 2, s. 1100); Ebû Dâvûd, Eşribe 11 (Cilt 2, s. 361); Nesâî, Talâk 17 (Cilt 6, s. 151); Eymân ve Nuzûr 20 (Cilt 7, s. 13); İşretu'n-Nisâ 4 (Cilt 7, s. 71); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 221. Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14857); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 187–188.

²²⁴ Buhârî, Talâk 7 (Cilt 5, s. 2017); Hiyele 11 (Cilt 6, s. 2556).

²²⁵ Tahrîm, 66/3.

²²⁶ Yunus, 10/59.

²²⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 294.

²²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 480.

²²⁹ Tahrîm, 66/2.

Resûlullah'ın (s.a.v) yeminini bozduğu için kefâretini yerine getirdiğini,²³⁰ Zeyd b. Eslem de Resûlullah'ın (s.a.v) bu kefarete için bir köle zat ettiğini söylemektedir.²³¹

4-Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

İmâm-ı Azâm'a göre kişi mutlak manada "Bütün helal şeyler bana haram olsun" dese bu sadece yeme ve içmeye hamledilir ve bu yemin olup kefarete gerektirir.²³² Ahmed b. Hanbel'e göre bir kimsenin eşini, cariyesini, yeme-içme veya herhangi helal olan bir şeyi kendisine haram kılması durumunda yemin kefareti vermesi gerekir. İmâm-ı Şafii'ye göre ise sadece eşini veya cariyesini kendine haram kılan kimseye kefarete gerektirir. Fakat bunları haram kılmakla eşini boşamaya, cariyesini de azat etmeye niyet etmişse bu geçeli olur.²³³ Kurtubî, bir kişinin yeme-içme ile ilgili bir şeyi haram kılmak için yemin etmesi durumunda yemin kefareti gerektiğini bu kefaretin o şeyi helal kılmak için değil de yemin için verildiği görüşündedir. Çünkü o şey bana haram olsun demekle haram olmaz.²³⁴

Îlâ, şerî örfte kişinin eşiyle cinsi münasibette bulunmamak üzere yemin etmesine denir.²³⁵ Eşini kendisine haram kılan kimselerin bu sözlerinin neticesi konusunda birkaç görüş bulunmaktadır:

1. İmâm-ı Mâlik'e göre söyleyenin niyetine bakılmaksızın bu üç boşamadır.²³⁶ Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hureyre de aynı görüştedir.
2. Hz. Ebû Bekir, Hz. Aişe ve Evzâi'ye göre bu bir yemindir ve kefarete ödenmesi gerekir.

²³⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 479.

²³¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 186.

²³² İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 294 er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn b. el-Hasan, *Mefâtihu'l-Ğayb*, thk. İ' mâd Zekî el-Bârûdî, Mısır, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, 2003, Cilt 30, s. 38; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 185.

²³³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 180; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 187.

²³⁴ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 185

²³⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 74.

²³⁶ İmâm-ı Mâlik, İbn Enes Ebû Abdullah, *el-Müdevvene*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1415, Cilt 2, s. 285.

3. İbn Abbâs ve İmâm-ı Şâfi'nin bir kavli ile İbn Mes'ûd'a göre kefâret verilmesi gerekir. Ancak bu yemin değildir.
4. Hz. Ömer, Abdulaziz b. Ebû Seleme el-Mâcişûn ve Zührî'ye göre bu ric'î bir talaktır.
5. Hz. Osman ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu zihârdır.
6. Hammâd b. Seleme'ye göre bu bir bâin talaktır.
7. Ebû Hanîfe'ye göre Zihâr ve talaktan birine niyet etmişse bu geçerlidir. Ancak bunlardan birine niyet etmemişse bu yemindir.
8. İmâm-ı Şâfi'ye göre eğer zihâra niyet etmişse zihârdır, mutlak manada eşinin nefisini kendisine haram kılmışsa yemin kefâreti gerekir. Eğer hiçbir şeye niyet etmemişse de yemin kefâreti gerekir.²³⁷

Boşama lafızları ya sarîh ya da kinâyelidir. Sarîh lafızlarda niyet aranmazken, kinâyeli lafızlarda niyete bakılır. Lafzı kullanan şahıs boşanmaya niyet etmişse boşanma gerçekleşir. Aksi halde bir şey gerekmez. Tahrîm sûresinin ilk ayetlerinin nüzûl sebeplerinden biri Allah Resûlü'nün (s.a.v) bal şerbetini kendine haram kılması, diğeri de Hz. Hafsa'nın gönlünü almak için Mâriye adındaki cariyesini kendine haram kılmasıdır. Bal şerbetini²³⁸ ve Mâriye'yi²³⁹ kendine yemin ederek haram kıldığını birçok

²³⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 295-296. Ayrıca bkz. el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 362-363; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 180-182.

²³⁸ Buhârî, Eymân ve Nuzûr 24 (Cilt 6, s. 2462); el-Aynî, *U'mdetul-Kârî*, Cilt 20, s. 243; Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 460-461; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 270; Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 11, s. 117 (11226); el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, Cilt 7, s. 269.

²³⁹ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Cilt 5, s. 376; Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 353 (14856); İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 292; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 180; Zamahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâkiki Ğavâmisi't-Tenzîl*, zyl. İbnu'l-Münîr el-İskenderî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, H.1407, Cilt 5, s. 565; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Hâtib Ebû Hafz b. Ömer, *Müsned Emîre'l-Müminîn Ebû Hafz Ömer b. Hattâb ve Akvâluhu âla Ebvâbi'l-İlm*, thk. Abdulmutî Kala'cî, el-Masûra, Dâru'l-Vefâ, H.1411, Cilt 2, s. 615; Alûsî, Mahmud Ebû Fadl, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâs el-Arabî, t.y., Cilt 10, s. 50; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân Esîruddîn el-Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhîr fi't-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Beyrut, Dâru'l-Fıkr, H.1420, Cilt 10, s. 209; en-Nu'mânî, Ebû Hafz Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Âdil, *el-Lübâb fi U'lûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed

kaynaktan, özellikle de aynı sûrenin “Allah şüphesiz size, yeminlerinizi kefâretle geri almanızı meşru kılmıştır.”²⁴⁰ meâlindeki ayetinden anlamaktayız. Bunun yanı sıra Allah Resûlü’nün (s.a.v) Mâriye’yi kendine haram kılarken bundan boşamayı değil de, cinsel anlamda yatakta birlikte olmamayı kast ettiği yukarıdaki rivayetlerden anlaşılmaktadır.²⁴¹ Bir şeyin yemin olması ve bu sebeple yemin kefâreti ödenmesi için yemin lafızları içermesi gerekir. Bir ifadenin zihâr olabilmesi için ise kişinin eşini, mahrem birinin avret yerine benzetmesi gerekir. Yoksa kişinin eşine, “Bana haram ol!” demesiyle ne yemin, ne de zihâr gerçekleşmez. Yemin gerçekleşeceğini söyleyenler, Tahrîm sûresinin ilk iki ayetini²⁴² delil göstermektedirler. Bu görüşte olanlar, bu ayetlerden hareketle “Helal olan bir şeyi haram kılmak yemindir.”²⁴³ diye bir kaide benimsemişlerdir. Oysa ikinci ayetteki “yeminlerinizi” ifadesi bir şeyin yemin olabilmesi için yemin lafızları içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bütün bunların neticesinde bizce eşine, “Bana haram ol.” vb. şekilde bir ifade kullananın niyetine bakılır; bundan boşanmayı kast etmişse talak gerçekleşir. Ancak bu sözüyle boşanmayı kast etmemişse bu durumda yemin kefâreti vb. herhangi bir şey gerekmeyeceği düşüncesindeyiz.

5.2. Hz. Ömer’in Resûlullâh’ın (s.a.v) Eşlerine Nasihat Etmesi

Allah Resûlü (s.a.v) de birçok insan gibi bazı ailevi sıkıntılar yaşamıştır. Ancak bu işten eşlerinin zarar göreceğini ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) onlara karşı asla

Abdulmevcûd ve Muhammed Mi’vad, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998, Cilt 19, s. 188; Sıddîk Hasan Hân, Ebû’t-Tabîb Muhammed, *Fethû’l-Beyân fî Makâsidi’l-Kur’ân*, Beyrut, el-Mektebet’ul-Asriyye, H. 1412, Cilt 14, s. 206.

²⁴⁰ Tahrîm, 66/2.

²⁴¹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 459. Ayrıca bkz. Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 5, s. 41 (122). Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 475, 476, 477-478; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, Cilt 3, s. 13 (2316); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 352 (14852); Cilt 7, s. 353 (14854).

²⁴² Söz konusu ayetlerin meâlleri şöyledir: “Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, acıyandır. Allah şüphesiz size, yeminlerinizi kefâretle geri almanızı meşru kılmıştır. Allah sizin dostunuzdur. O, bilendir, Hakîm’dir.”

²⁴³ Bedruddîn el-A’ynî, Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed, *el-Binâye Şerhu’l-Î’nâye*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, H. 1420, Cilt 5, s. 503; İbnu’l-Hümâm, Kemaladdin Muhammed b. Abdulvahid, *Mecme’u’l-Enhur fî Şerh-i Mültekâ’l-Ebhur*, Beyrut, Dâru’l-Fikr, t.y., Cilt 5, s. 208.

haksızlık yapmayacağını sahabe çok iyi bilmekteydi. Bu şuurda olan ve aynı zamanda Hz. Hafsa sebebiyle Allah Resûlü'nün (s.a.v) kayınpederi olan Hz. Ömer, kızı Hafsa ve Resûlüllah'ın (s.a.v) diğer eşlerine nasihatte bulunmuştur. Bu durum ayetle sabittir. Ayetin meâlinde şöyle buyrulmaktadır:

*“Ey Peygamber’in eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona; sizden daha iyi olan, kendini Allah’a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.”*²⁴⁴

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Enes b. Mâlik, Hz. Ömer’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Üç şeyde Rabbimle muvafakat ettim (veya üç şeyde Rabbim bana muvafakat etti), Ey Allah’ın Resûlü! Makam-ı İbrahim’de namazgâh edinsen dedim, bunun üzerine *‘İbrahim’in makamını namaz yeri edin, dedik.*²⁴⁵ ayeti nâzil oldu. Ey Allah’ın Resûlü! Eşlerine hicap edinmelerini emretsen zira iyi kimseler de günahkâr kimseler de onlarla konuşuyor dedim, bunun üzerine Yüce Allah hicap ayetini²⁴⁶ indirdi. Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşleri kıskançlık sebebiyle O’na karşı birlik olunca onlara ‘Eğer sizi boşarsa Rabbi’nin O’na sizden daha hayırlısını vereceği umulur.’ dedim bunun üzerine bu şekilde ayet²⁴⁷ nâzil oldu.”²⁴⁸ Enes b. Mâlik’ten yapılan benzer bir rivayette Hz. Peygamber’in eşlerinin

²⁴⁴ Tahrîm, 66/5.

²⁴⁵ Bakara, 2/125.

²⁴⁶ Ahzâb, 33/53.

²⁴⁷ Tahrîm, 66/5.

²⁴⁸ Buhârî, Kible 5 (Cilt 1, s. 157); Bakara 11 (Cilt 4, s. 1629); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 23-24; Cilt 1, s. 36. Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 15, s. 319 (6896); Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, Cilt 1, s. 339 (220).

“Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: ‘İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır.’” (Bakara, 2/219) ayeti nazil olduktan sonra, Hz. Ömer’in Cenab-ı Hakk’ın konuyu tam bir açıklığa kavuşturması için dua etmesi üzerine *“Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, yolcu olan müstesna gusledene kadar namaza yaklaşmayın.”* (Nisâ, 4/43) ayeti nazil olmuştur. Ancak rivayetin bu kısmının konumuzla ilgisi olmaması sebebiyle burada değerlendirmeye almadık. İlgili rivayetler için bkz. Tirmizî, Tefsîr, Eşribe 1 (Cilt 2, s. 349); Ebû Dâvûd, Eşribe 1 (Cilt 2, s. 349); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 53; Cilt 2, s. 351. Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 305 (3101); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 8, s. 285 (17101).

takındıkları bu tavır sebebiyle Hz. Ömer'in onlara nasihat ettiği hatta onlardan birinin Hz. Ömer'e "Ya Ömer Allah Resûlü eşlerine nasihat etmiyor mu ki sen onlara nasihat ediyorsun?" dediği de nakledilmektedir.²⁴⁹

Hz. Ömer'den yapılan uzunca bir rivayette; Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşlerinden bir müddet uzak durduğunu, kendisinin de O'na, 'Allah'ın kadınlar konusunda kendisine zorluk çıkarmadığını, onları boşaması durumunda Allah'ın Meleklerinin, Cebrail'in, Mikail'in, kendisinin ve Ebû Bekir'in onunla beraber olduğunu' söylediği; Allah'ın bu sözlerini tasdik etmesini umduğunu, bunun üzerine Tahrîm sûresindeki, "Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrail, iyi müminler ve melekler de yardımcıdır." kısmı ile Tahrîm sûresinin "Ey Peygamber'in eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona sizden daha iyi olan, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir."²⁵⁰ ayetinin nâzil olduğu nakledilmektedir.²⁵¹

Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşlerinin kıskançlık sebebiyle birlik olmalarını haber alan Hz. Ömer onlara nasihat etmiş, Resûlüllah'ın (s.a.v) kendilerini boşaması durumunda Allah'ın yerlerine başka eşler verebileceğini söylemiştir. Ancak Hz. Ömer'in nasihati karşısında bazı rivayetlere göre Ümmü Seleme,²⁵² bazı rivayetlere göre de Zeyneb bt. Caşş²⁵³ tepki göstermiştir. Hz. Ömer'in bu sözleri üzerine Tahrîm sûresi

²⁴⁹ Buhârî, Tefsîr, Bakra 11 (Cilt 4, s. 1629); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 24; Cilt 1, s. 36. Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 15, s. 319 (6896); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 488-489.

²⁵⁰ Tahrîm, 66/4-5.

²⁵¹ Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1107). Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 496 (4188).

²⁵² Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 87 (13282); Faysal El-Mübârek, İbn Abdulaziz b. Faysal b. Ahmed, *Tevfîku'r-Rahmân fî Durûsi'l-Kur'ân*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. İbrahim ez-Zîr, Riyad, Dâru'l-Âsime, 1996, Cilt 5, s. 318.

²⁵³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 488; Vâhidî, *el-Vasît*, Cilt 1, s. 205; el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 6, s. 371; İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Telkîh-u Fuhâm-i Ehli'l-Eseri fî U'yûni't-Târihi ve's-Siyer*, Beyrut, Şirket-u Dâri'l-Erkam, 1997, s. 473; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Cilt 5, s. 332; En-Nu'mânî, *el-Lübâb*, Cilt 15, s. 580; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Cilt 28, s. 160; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 28, s. 306.

beşinci ayet nâzil olmuştur.²⁵⁴ Tahrîm sûresinin dördüncü ayetinin “*Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrail, iyi müminler ve melekler de yardımcıdır.*” kısmının da bu olay neticesinde nâzil olduğuna ilişkin rivayetler²⁵⁵ olmakla birlikte rivayetlerin çoğunda sadece beşinci ayetin nâzil olduğu nakledilmektedir.²⁵⁶

Rivayetlerin çoğunda Hz. Ömer’in üç şeyde Rabbi ile muvafakat ettiğini söylediği nakledilirken,²⁵⁷ Ebû Davûd et-Tayâlisî’nin Müsned’inde yer alan rivayette Hz. Ömer’in dört yerde Rabbi ile muvafakat ettiğini söylediği nakledilmektedir. Bu rivayette Hz. Ömer’in temennisi üzerine Bakara 125., Ahzâb 53. ve Tahrîm 5. ayetlerinin nâzil olduğu ifade edilmekle beraber “*وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ*” (*And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık.*)²⁵⁸ ayeti nâzil olunca Hz. Ömer’in “*تبارك الله أحسن الخالقين*” (Biçim verenlerin en güzeli olan Allah ne uludur!) dediği bunun üzerine de yaratılışı anlatan “*And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık.*”²⁵⁹ ayetinin devamındaki ayetlerin sonunda böyle bir ayet nâzil olduğu nakledilmektedir.²⁶⁰ Netice de bu rivayet de diğer rivayetlerde olduğu gibi Tahrîm sûresi beşinci ayetinin Hz. Ömer’in sözleri üzerine nâzil olduğunu göstermektedir.

Allah Resûlü’nün (s.a.v) eşleri ile ilgili olarak nazil olan bu ayetten çıkarılan hukukî sonuçlar bulunmamaktadır.

²⁵⁴ Buhârî, Tefsîr, Talâk 390 (Cilt 4, s. 1869); Nesâî, *es-Sünenu l-Kübrâ*, Tefsîr, Tahrîm 399 (Cilt 6, s. 496); İbn Hanbel, 1/23. Taberî, *Câmiu l-Beyân*, Cilt 23, s. 488.

²⁵⁵ Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1107). Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 496 (4188).

²⁵⁶ Buhârî, Kible 5 (Cilt 1, s. 157); Bakara 11 (Cilt 4, s. 1629); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 23-24; Cilt 1, s. 36. Ayrıca bkz. Bezzâr, *Müsnedu l-Bezzâr*, Cilt 1, s. 339 (220); İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 15, s. 319 (6896); Taberî, *Câmiu l-Beyân*, Cilt 23, s. 488-489.

²⁵⁷ Buhârî, Kible 5 (Cilt 1, s. 157); Tefsîr, Bakara 11 (Cilt 4, s. 1629); İbn Hanbel, 1/23, 24, 36. Ayrıca bkz. Bezzâr, *Müsnedu l-Bezzâr*, Cilt 1, s. 339 (220); İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 15, s. 319 (6896).

²⁵⁸ Muminûn, 23/12.

²⁵⁹ Muminûn, 23/12.

²⁶⁰ et-Tayâlisî, Ebud Davud Süleyman b. Dâvûd el-Fârisî el-Basrî, *Müsned-u Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, Beyrut, Dâru l-Marife, t.y., Cilt 1, s. 9 (41).

5.3. Resûlullâh'ın (s.a.v) Eşlerini Muhayyer Bırakması

Allah Resûlü (s.a.v) de eşlerinin bazı tavırları ve isteklerinden hoşnut olmamıştır. Ancak o Cahiliyye âdetindeki gibi eşlerinin nikâhlarını yokuşa sürmek suretiyle eziyet etmeye çalışmamıştır. Aksine onları muhayyer kılmak suretiyle onlara hem kolaylık sağlamış hem de bir kez daha düşünmelerine fırsat vermiştir. Konuya ilişkin ayetlerin meâli şöyledir;

“Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: “Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağıшта bulunayım ve güzellikle salıvereyim.”

“Eğer Allah'ı, Peygamberini, ahiret yurdunu istiyorsanız bilin ki, Allah içinizden iyi davrananlara büyük ecir hazırlamıştır.”²⁶¹

1-Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

İbn Abbas (r.a) şöyle anlatmaktadır: Hz. Ömer'e: *“Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tövbe ederseniz”²⁶²* ayetin de kast edilen Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşlerinin kimler olduğunu sormayı çok istiyordum. Bir keresinde Hz. Ömer hacca gidince ben de onunla beraber hacca gittim. Yolda bir su kabı ile beraber yoldan ayrılınca ben de onunla beraber yoldan ayrıldım. Def-i hacet yapıp gelince ellerine su döktüm ve dedim ki: *“Ey Müminlerin Emiri! Yüce Allah'ın halklarında “Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tövbe ederseniz”²⁶³* dediği Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşleri hangileridir?’ Hz. Ömer: ‘Senin adına şaşırdım doğrusu? Onlar Hz. Aişe ve Hz. Hafsa idi.’ dedi. Sonra olayı anlatmaya başladı: ‘Ben ve Ümeyye oğullarından olan Ensâr'dan bir komşum; bir gün ben, bir gün o olmak üzere nöbetleşe Resûlullâh'ın (s.a.v) yanına gidiyorduk. Hangimiz o gün gitmişse gelir diğereine nâzil olan yeni vahyi veya meydana gelen olayı anlatırdı. Biz Kureyşliler kadınlara baskın gelen kimselerdik. Ancak hicret edip de Ensâr'ın yanına vardığımızda baktık ki kadınları onlara baskın geliyor. Eşlerimiz de Ensâr'ın kadınlarından etkilenip onlar gibi davranmaya başladılar. Bir keresinde eşime çıkıştım, baktım ki bana cevap veriyor. Bu durum hoşuma gitmedi. Bunun üzerine bana, ‘Neden sana cevap vermeme garipsiyorsun ki? Vallahi

²⁶¹ Ahzâb, 33/28-29.

²⁶² Tahrîm, 66/4.

²⁶³ Tahrîm, 66/4.

Resûlullah'ın (s.a.v) eşleri ona karşılık veriyor, hatta kimisi geceye kadar gün boyu onunla ilgilenmiyor.' dedi. Bu durum beni ürküttü. Eşime: 'Onlardan bunu hangisi yapıyorsa muhakkak ki hüsrana uğramıştır.' dedim. Hemen elbiselerimi giyiniip Hafsa'nın yanına geldim ve dedim ki: 'Sizden birininiz bütün günü Allah Resûlü (s.a.v) ile kızgın geçiriyor mu?' O da: 'Evet' deyince 'Peki, Allah Resûlü'nün öfkelenmesi sebebiyle Allah'ın da öfkelenmeyeceğinden emin misin? Ondan çok şey isteme, ona laf yetiştirme ve ondan yüz çevirme. Neye ihtiyacın olursa benden iste. (Hz. Aişe'yi kastederek) Komşunun seneden daha güzel olması ve Allah Resûlü'ne daha sevimli olması seni kıskandırmasın.' dedim. Hz. Ömer anlatmaya devam etti: 'Gassâniler'in bizimle savaşmak üzere atlarını nallayıp hazırladıklarını haber aldık. Bir gün Ensâr'dan olan o komşum nöbeti olduğu günde Resûlullah'ın (s.a.v) yanına varmış. Dönüşte yatsı vakti bize uğradı ve kapımı kuvvetlice çaldı. 'Kimse yok mu?' dedi. Korkup dışarı çıktım, 'Bugün çok büyük bir şey oldu.' dedi. 'Ne oldu, Gassaniler mi geldi?' dedim. 'Hayır, daha büyük ve daha korkunç bir şey oldu. Allah Resûlü (s.a.v.) eşlerini boşadı.' dedi. 'Hafsa ve Resûlullah'ın diğer eşleri hüsrana, zarara uğradı. Böyle bir şey olabileceğini tahmin ediyordum.' dedim. Elbiselerimi giyindim. Sabah namazını Resûlullah (s.a.v) ile birlikte kıldım. Sonra Allah Resûlü (s.a.v) odasına çekildi. Ben de Hafsa'nın yanına geldim, baktım ki ağlıyor O'na: 'Neden ağlıyorsun, daha önce bu konuda seni uyarmadım mı? Resûlullah (s.a.v) sizi boşadı mı?' dedim. 'Bilmiyorum, işte orda odasına çekilmiş' dedi. Mescitte minberin yanına geldim, baktım ki bir grup insan oturmuş ağlıyor. Onların yanına oturdum. Ancak gördüklerim karşısında dayanamadım. Kalkıp Allah Resûlü'nün çekildiği odanın yanına vardım. Resûlullah'ın kapısındaki siyahî hizmetlisine 'Ömer için müsaade iste.' dedim. Hizmetçi içeri girdi Allah Resûlü ile konuştu sonra çıkıp, 'Resûlullah'a (s.a.v) söyledim, ancak sustu.' dedi. Bunun üzerine ben de tekrar minberin yanında ağlayanların yanına gelip oturdum. Ancak dayanamayıp tekrar hizmetçiye, 'Ömer için izin iste.' dedim. İçeri girip çıktığında, 'Resûlullah'a (s.a.v) söyledim ancak sustu.' dedi. Bunun üzerine ben de tekrar minberin yanında ağlayanların yanına gelip oturdum. Dayanamayıp bir daha hizmetçiye gelerek 'Ömer için izin iste!' dedim. Hizmetçi içeri girip çıktığında bana: 'Resûlullah'a söyledim, ancak susup bir şey söylemedi.' dedi. Ben dönüp giderken bir de baktım ki

hizmetçi beni çağırıyor. Bana, ‘Resûlullah (s.a.v) sana müsaade etti.’ dedi. Resûlullah’ın yanına girdim, bir de baktım ki yatak olarak sadece kumların üzerine serdiği bir hasır ile bir de hurma lifinden bir yastığı var. Bu hasırın üzerine uzanmış kumlar ise vücudunda iz bırakmıştı. O’na selam verdim. Daha oturmadan, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Eşlerini boşadın mı?’ dedim. Gözlerini bana doğru kaldırıp, ‘Hayır.’ dedi. Bunun üzerine: ‘Allah’u ekber.’ dedim. Henüz ayakta iken kendi kendime Resûlullah’ı neşlendirmeyi düşündüm. ‘Beni bir görecektin! Biz Kureyşliler kadınlara baskın bir kavimdik. Medine’ye geldiğimizde bir de baktık ki kadınları onlara baskın geliyor.’ deyince Allah Resûlü tebessüm etti. Sonra, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Hafsa’ya varıp ona ‘Komşunun (Hz. Aişe’yi kast ediyor) daha güzel olması ve Allah Resûlü’ne daha sevimli olması seni kıskandırmasın’ dedim. Resûlullah (s.a.v) bir kere daha tebessüm etti. Bunun üzerine ben de oturdum. Gözümü çevirip evine şöyle bir baktım, sadece üç tulum görebildim ve dedim ki: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Allah’a dua et de ümmetinin rızkını artırsın. Zira Farşlılar ve Romalılar Allah’a ibadet etmedikleri halde onlara bolca dünyalık verildi.’ Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v) uzandığı yerden doğrulup oturdu ve ‘Yoksa sen bu konunun derdinde misin? Onlara güzel şeyler bu dünyada verilmiştir.’ dedi. Bunun üzerine. ‘Bu sözümden dolayı Allah’tan bağışlanmamı dile!’ dedim. Hafsa’nın Aişe’ye ulaştırdığı haber sebebiyle Resûlullah (s.a.v) eşlerine bir ay yaklaşmadı. Zira helâl olan bir şeyi kendine haram kılması nedeniyle Yüce Allah kendisine sitem etmiş, Resûlullah (s.a.v) da eşlerine olan kızgınlığı sebebiyle ‘Onlara bir ay yaklaşmayacağım’ demiş. Yirmi dokuz gün geçince önce Hz. Aişe’ye vardı. Hz. Aişe O’na, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Sen bir ay yanımıza varmamak üzere yemin ettin, oysa ben günü gününe saydım, yirmi dokuz gün etti.’ deyince O da şöyle dedi: ‘Bu ay yirmi dokuz çekti.’ Gerçekten de o ay yirmi dokuz çekmişti. Hz. Aişe diyor ki: ‘Sonra Yüce Allah Tahyîr ayetini indirdi.’²⁶⁴ Bunun üzerine Allah Resûlü boşanıp boşanmama tercihini eşleri arasında önce bana teklif etti. Ben boşanmayıp kendisini tercih ettim. Sonra diğer bütün eşlerine de aynı

²⁶⁴ Söz konusu ayetin meâli şöyledir: “*Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size başışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim. Eğer Allah’ı, Peygamberini, ahiret yurdunu istiyorsanız bilin ki, Allah içinizden iyi davrananlara büyük ecir hazırlamıştır.*” Ahzâb, 33/28-29.

tercihi sundu. Hepsi de benim gibi Resûlullah'ı (s.a.v) tercih ettiklerini söylediler.”²⁶⁵ İbn Abbas ile Hz. Ömer arasındaki bu konuşma Marr-i Zahrân²⁶⁶ denilen yerde meydana gelmiştir.²⁶⁷

Müslim'in Hz. Ömer'den yaptığı benzer rivayette Hz. Ömer, Allah Resûlü'ne: “Ey Allah'ın Resûlü! Kadınlar konusunda sana zorluk çıkarılmamıştır. Eğer onları boşadıysan Allah, melekler, Cebrail, Mikail, ben, Ebû Bekir ve müminler seninle beraberiz.” demiş. Hz. Ömer bu sözlerinin Allah tarafından tasdik edilmesini ummuş ve bunun üzerine Tahyîr ayeti olarak Tahrîm sûresinin beşinci ayeti olan “*Ey Peygamber'in eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona; sizden daha iyi olan, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.*” ayeti ile Tahrîm sûresinin dördüncü ayetinin “*Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrail, iyi müminler ve melekler de yardımcısıdır.*” kısmı nâzil olmuştur.²⁶⁸

Müslim'in Abdullah b. Câbir'den aktardığı bir rivayette farklı olarak şunlar nakledilmektedir: “Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'den önce gelip Allah Resûlü'nün huzuruna girdi. Hz. Ömer'in Allah Resûlü'ne espri yapmak için evin nafakası için talepte bulunan eşi ile yaşadıklarını anlatınca Allah Resûlü (s.a.v) güldü ve eşlerini işaret ederek onların da böyle bir talepte bulunduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer kızı Hafsa'yı, Hz. Ebû Bekir de kızı Hz. Aişe'yi Resûlullah'tan sahip olmadığı bir şeyi istememesi konusunda uyardı. Her ikisi de kızına kızdı. Allah Resûlü (s.a.v) bir ay eşlerine yaklaşmadı. Sonrasında Tahyir ayeti olarak şu ayetler nâzil oldu; “*Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: “Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini, ahiret yurdunu istiyorsanız bilin ki, Allah içinizden iyi davrananlara büyük ecir hazırlamıştır.”*”(Ahzâb,

²⁶⁵ Buhârî, Nikâh 83 (Cilt 5, s. 1991-1992).

²⁶⁶ Marr-i Zahrân: Mekke ve Medine arasında yer alan bir vadi yolu olup, Mekke'ye bir merhale mesafede bir yerin adıdır. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Cüneydel, *Mu'cemu'l-Emkineti*, s. 399-400.

²⁶⁷ Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1110). Ayrıca bkz. İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 552.

²⁶⁸ Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1105-1106). Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 496-498 (4188).

28-29.)²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Câbir'den benzer olarak yaptığı rivayette Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in Resûlullah'ın huzuruna beraber girdiği nakledilmektedir.²⁷⁰

Allah Resûlü (s.a.v) kendisi ile dünya arasında bir tercih yapması için Hz. Aişe'ye teklifte bulunurken ona, "Sana bir şey söyleyeceğim, ancak anne ve babana danışmadan karar verme!" demiş. Sonra O'na Tahyîr ayetlerini okumuş. Hz. Aişe ise anne-babasının Allah Resûlü'nden ayrılmasına razı olmayacaklarını biliyordu. "Bu konuda mı anneme babama danışacağım? Ben Allah'ı, Resûlü'nü ve ahireti seçiyorum." demiş²⁷¹ ve bu tercihini diğer eşlerine söylememesini de istemiştir. Ancak Allah Resûlü (s.a.v), "Allah beni katı ve zorluk çıkaran biri olarak değil de öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi." demiştir.²⁷²

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bir Rivayet

Ebû'z-Zübeyr'den rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v) vakit namazlarına çıkmayınca ne olduğunu öğrenmeye çalışan Hz. Ömer huzuruna varmış ve O'nu neşelendirmek için eşinin nafaka istediğinden ve neler yaşadığından bahsetmiş. Allah Resûlü de eşlerinin nafaka talepleri sebebiyle bir süredir dışarı çıkmadığını söyleyince Hz Ömer öncelikle kızı ve aynı zamandada Allah Resûlü'nün eşi olan Hz. Hafsa'ya nasihat etmiş, bir ihtiyacı olunca Allah Resûlü'nden değil de kendisinden istemesini söylemiş. Sonra Resûlullah'ın diğer eşlerine de benzer şekilde nasihatta bulunmuş, ancak Resûlullah'ın (s.a.v) eşlerinden Ümmü Seleme Hz.Ömer'e, "Ey Hattaboğlu! Allah Resûlü ve eşlerinin arasına girmekten başka bir işin kalmadı mı? Tabî ki kadın

²⁶⁹ Müslim, Talâk 1478 (Cilt 2, s. 1104). Ayrıca bkz. Ebû Ya'lâ, *Musned-u Ebî Ya'lâ*, Cilt 5, s. 174-175 (2253); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 38 (13047). Benzer bir rivayet için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Cilt 8, s. 323-326 (8764).

²⁷⁰ İbn Hanbel, Cilt 3, s. 328.

²⁷¹ Buhârî, Mezâlim 26(Cilt 2, s. 871).

²⁷² Müslim, Talâk 1478 (Cilt 2, s. 1104); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 328.

sadece eşinden ister.” demiş. Ahzâb sûresinde tahyir ayeti olarak bilinen ayetler²⁷³ nâzil olunca Allah Resûlü ilk önce Hz.Aişe’yi muhayyer kılmıştır.²⁷⁴

Bazı rivayetlerde²⁷⁵ Tahrîm sûresindeki “*Ey Peygamber’in eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha iyi olan, kendini Allah’a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.*”²⁷⁶ ayetinin Tahyîr ayeti olduğu nakledilmektedir. Oysa burada kişiyi muhayyer bırakan bir şeyden bahsedilmemektedir. Buna rağmen bu ayete Tahyîr ayeti denmesinin sebebi ayette “*خَيْرًا*” (*daha iyi olan*) ifadesinin geçmesinden kaynaklanmış olabilir. Müfessirlerin genel görüşüne göre Tahyîr ayeti Ahzâb sûresi 28. ve 29. ayetleridir.²⁷⁷ Ahzâb sûresindeki bu ayetlerin sebab-i nüzûlüne ilişkin olarak rivayetlerin kendisine dayandığı iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan biri Câbir b. Abdullah diğeri de Hz. Ömer’dir. Hz. Ömer’den gelen rivayetlerde bu olaylar neticesinde nâzil olan ayetlerin Tahyîr ayetleri ile Tahrîm sûresinin ilk ayetleri olduğu nakledilmektedir. Hz. Ömer olaya şahit olan biridir. Olayı bizzat yaşayanın anlattıkları ise tercihe daha şayandır.²⁷⁸

Allah Resûlü günlük düzenli bir şekilde eşlerinin yanına uğrar, hatırlarını sorardı. Bu esnada onlar da imkânları ölçüsünde ona ikramda bulunurlardı. Bu ziyareti esnasında bazı eşlerinin kendisinden nafaka veya daha fazla dünyalık istemiş olabilirler. Ancak kanaatimizce Tahyîr ayetlerinin nüzûl sebebi Allah Resûlü’nün eşlerinin sadece nafaka

²⁷³ Ahzâb, 33/28-29.

²⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 20, s. 251-252.

²⁷⁵ Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1105-1106); İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 496-498 (4188).

²⁷⁶ Tahrîm, 66/5.

²⁷⁷ Sa‘lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân*, Cilt 8, s. 31; Mâverdî, *en-Nüketu ve’l-U‘yûn*, Cilt 5, s. 394; es-Semâ’nî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 275; el-Beğavî, *Meâ‘limu’t-Tenzîl*, Cilt 8, s. 164; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, Cilt 3, s. 475; Hâzin, *Lubâbu’t-Tevîl*, Cilt 3, s. 423; İbn Kesîr, *Ebü’l-Fidâ İsmail b. Hâtib Ebû Hafı b. Ömer*, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Beyrut, Dâr-u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1998, Cilt 5, s. 324; En-Nu‘mânî, *el-Lübâb*, Cilt 7, s. 438; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 3, s. 467.

²⁷⁸ Buhârî, Nikâh 83 (Cilt 5, s. 1991-1992); Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1105-1106). Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 496-498 (4188).

istemeleri ile ilgili değildir. Bazı rivayetlerde²⁷⁹ her ne kadar Allah Resûlü, Hz. Ömer'e eşlerinin nafaka istediklerini söylemişse de bu olayın ikinci kısmıdır. Hz. Ömer eşinin nafaka istemesi ile ilgili konuyu sırf Allah Resûlü'nü (s.a.v) neşelendirmek için açmış Resûlullâh (s.a.v) da bu mahiyette Hz. Ömer'e, kendi eşlerinin de nafaka istediğini söylemiştir.²⁸⁰ Ayrıca Buhârî'nin aktardığı rivayetlere göre Hz. Hafsa'nın Hz. Aişe'ye ulaştırdığı haber sebebiyle Resûlullah (s.a.v) eşlerine bir ay yaklaşmamıştır. Zira helâl olan bir şeyi kendine haram kılması nedeniyle Yüce Allah kendisine sitem etmiş, Resûlullah (s.a.v) da eşlerine olan kızgınlığı sebebiyle 'Onlara bir ay yaklaşmayacağım.' demiş.²⁸¹ Müslim, Ahmed b. Hanbel'nin naklettiğine göre Allah Resûlü (s.a.v) eşlerine olan kızgınlığı sebebiyle onlara bir ay yaklaşmayacağını söylemiş, nihayet Yüce Allah kendisine sitem etmiştir.²⁸² Nesâî'nin İbn Abbas'tan naklettiğine göre Yüce Allah, Resûlullah'ın verdiği sırrını Hz. Hafsa'nın Hz. Aişe'ye anlattığını haber verince o da kızgınlığından dolayı onlara bir ay yaklaşmayacağını söylemiş.²⁸³ Bu malumatların yanı sıra Tahrîm sûresinin ilk beş ayetinin nüzûl sebebi ile ilgili rivayetler²⁸⁴ ve Tahyîr ayetleri denilen Ahzâb, 28. ve 29. ayetleri ile ilgili olarak burada zikredilen rivayetler birlikte değerlendirildiğinde Tahyîr ayetlerinin Tahrîm sûresinin ilk beş ayetinin inişi ile yakından alakalı olduğu ve bu olaylar çerçevesinde nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

Tahyîr ayetleri²⁸⁵ nâzil olunca Allah Resûlü kendisi ile dünyayı seçme konusunda muhayyer bıraktığına dair teklifi Hz. Aişe ile birlikte Hafsa, Ümmü Habîbe

²⁷⁹ Müslim, Talâk 1478 (Cilt 2, s. 1104); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 328. Ayrıca bkz. Ebû Ya'lâ, *Musned-u Ebî Ya'lâ*, Cilt 5, s. 174-175 (2253); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 38 (13047). Benzer bir rivayet için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Cilt 8, s. 323-326 (8764).

²⁸⁰ Müslim, Talâk 1478 (Cilt 2, s. 1104); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 328. Ayrıca bkz. Ebû Ya'lâ, *Musned-u Ebî Y'alâ*, Cilt 5, s. 174-175 (2253); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 38 (1347). Benzer bir rivayet için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Cilt 8, s. 323-326 (8764).

²⁸¹ Buhârî, Mezâlim 26 (Cilt 2, s. 873); Nikâh 83 (Cilt 5, s. 1992).

²⁸² Müslim, Talâk 1479 (Cilt 2, s. 1112); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 33. Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 495 (4187); Cilt 10, s. 88 (4268); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 37 (13046).

²⁸³ Nesâî, Sıyâm 14 (Cilt 4, s. 137).

²⁸⁴ Bkz. "Resûlullâh'ın Bazı Eşlerinin Kıskançlıkları" ve "Hz. Ömer'in Resûlullâh'ın Eşlerine Nasihat Etmesi" başlıkları altında zikredilen rivayetler.

²⁸⁵ Ahzâb, 33/28-29.

bt. Ebû Süfyân, Sevde bt. Zem'a, Ümmü Seleme bt. Ebû Ümeyye, Safiyye bt. Huyey, Meymûne bt. Hâris el-Hilâliyye, Zeyneb bt. Cahş el-Esediyye ve Müstalik oğullarından olan Cüveyriye bt. el-Hâris'ten²⁸⁶ oluşan bütün eşlerine götürmüştür. Hepsisi de Allah Resûlü'nü ve ahireti tercih etmişlerdir. Eşlerinin böyle bir tercihte bulunması kendisini memnun etmiştir.²⁸⁷

3-Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Allah Resûlü'nün eşlerini dünya ile kendisi, Allah'ı ve ahireti seçme hususunda muhayyer kılmıştır. Dünya boşamadan kinayedir. Allah Resûlü'nün (s.a.v) Hz. Aişe'ye (r.ha) Anne babasına danışmasını ve çabuk karar vermemesini söylemesi de bunu göstermektedir. Ancak bazılarına göre bu boşamadan kinaye olmayıp sadece ayrılma isteği anlamına gelmektedir.²⁸⁸ Cumhûr muhayyer bırakılan eşin kocasını tercih ettiğinde her hangi bir boşamanın gerçekleşmediğini, ancak kadın kocasını tercih etmediğinde boşanmanın gerçekleşeceği kanaatindedirler.²⁸⁹ Kadının kendini tercih etmesi durumunda Ebû Hanîfe'ye göre bir bâin talâk, İmâm-ı Şafi'ye göre ise bir ric'î talâk gerçekleşir. Hasan-ı Basrî, Leysî ve Mâlik'e göre ise üç boşama gerçekleşir.²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, İmâm-ı Azâm'la aynı görüştedir.²⁹¹ Fakihlerin çoğuna göre koca eşine muhayyerlik tanıyınca kadın bir şey söylemeksizin o meclisten ayrılmışsa muhayyerlik hakkını kaybetmiştir. Kocasının muhayyerlik teklifini duyduğu ortamdan ayrılmadığı halde konu ile alakalı olmayan bir iş ile uğraşsa yine muhayyerlik hakkını kaybeder.²⁹²

²⁸⁶ Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân*, Cilt 8, s. 31-32; Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 3, s. 423; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 404; El-Kinancî, Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hân b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseynî el-Buhârî, *Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân*, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, 1992, Cilt 11, s. 75.

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 252-253; Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân*, Cilt 8, s. 32; Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 3, s. 423.

²⁸⁸ İlkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 345.

²⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 171.

²⁹⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 563; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 171.

²⁹¹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 561.

²⁹² Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 172.

6. Ümmü Seleme'nin Arzusu

Tek sebebe binaen birden fazla ayetin nâzil olabilmesi ile birden fazla kişinin bir ayetin nüzûlüne sebep olabileceği tefsircilerin genel kabulüdür. Burada ele alacağımız ayetler bunun için güzel birer örnek teşkil etmektedirler. Bu husustaki birinci ayetin meâli şöyledir:

*“Rableri dualarını kabul etti: “Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun, iş yapanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, yolumda ezaya uğratanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katından bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan Cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır.”*²⁹³

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayet

Ümmü Seleme'nin oğullarından birinin Ümmü Seleme'den rivayet ettiğine göre, Ümmü Seleme'nin²⁹⁴, “Yüce Allah'ın, Hicret konusunda kadınlardan bahsettiğini hiç duymuyorum” demesi üzerine “*Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun,*

²⁹³ Âl-i İmrân, 3/195.

²⁹⁴ Ümmü Seleme: Asıl adı Hind bint Ebi Ümeyye b. el-Muğîre el-Mahzûmiyye'dir. Bazıları adının Remle olduğunu söylese de bu doğru değildir. Hz. Peygamberden önce Ebû Selme b. Abdüsed el-Mahzûmî ile evli idi. Ömer, Seleme ve Zeyneb adında sahabe olan çocukları vardır. Cömertliği sebebiyle babasına “Zâdu'r-Râkib” de denilmekteydi. Habeşistan ve Medine'ye hicret edenlerdendi. Son derece soylu ve asil bir hanımefendi idi. Sahabe içerisinde fakih hanımlardan biri olup eşinin vefatından sonra iddeti bitince Hz. Ebû Bekir kendisine evlilik teklif etmiştir. Ancak o bunu kabul etmemiştir. Hicrî dördüncü yılda Allah Resûlü (s.a.s) kendisine evlilik teklif etmiş, ancak yaşının ilerlediğini, çocuklu olduğunu ve biraz da kıskanç biri olduğunu söylemişse de Allah Resûlü hepsini hoş karşılamış ve onunla evlenmiştir. Ahzâb 32-33, Tevbe 102 ve Tevbe 117-118 ayetleri Ümmü Selme'nin evinde nazil olmuştur. Hz. Hüseyin'in şahadet haberine kadar yaşamış, ondan kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Ölüm tarihine ilişkin başka görüşler de vardır. Daha geniş bilgi için bkz. ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *El-Muktenâ fî Serdi'l-Kunâ*, Medine, Matâbiu'l-Câmia'ti'l-İslâmiyye, H.1408, Cilt 2, s. 170; Ebû'l-Feth el-Ezdî, Muhammed b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Abdullah b. Bureyde, *Esmâu men Yu'rafu bi Kunyetihi*, thk. Ebû Abdurrahmân İkbâl, el-Hind, ed-Dâru's-Selefiyye, 1989, s. 68; ez-Zehebî, *Siyer-u A'lâmi'n-Nubelâ'*, Cilt 2, s. 201-207; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, Beyrut, Dâru'l-Fikir, 1984, Cilt 12, s. 483; Suzan Yıldırım, “Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 45, s. 2, (2009), s. 91-108.

kadın olsun, iş yapanın işini boşa çıkarmam.” ayeti nâzil oldu.”²⁹⁵ Aynı rivayeti eserinde aktaran Hâkim,²⁹⁶ Taberânî²⁹⁷, Ebû Y‘alâ²⁹⁸ ve Vâhdî²⁹⁹ bu rivayeti aktaran Ümmü Seleme’nin oğlunun adının “Selme” olduğunu söylemektedirler.

Ümmü Seleme’nin arzusu ile alakalı olarak nâzil olan ikinci ayetin meâli ise şöyledir:

*“Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri arzulamayın. Erkeklerle, kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah’tan bol nimet isteyin. Doğrusu Allah her şeyi bilir.”*³⁰⁰

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Ümmü Seleme, “Ya Resûlallâh! Erkeler savaşa gidiyor kadınlar gidemiyor, bize mirasın da yarısı verilmektedir.” deyince “*Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri arzu etmeyin.*”³⁰¹ ayeti nâzil oldu. Mücahid’in dediğine göre Allah onun hakkında, “*Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın müminler...*”³⁰² ayetini indirdi.³⁰³ Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel zayıf bir isnatla nakletmiştir. O’nun naklettiği rivayette bu olay üzerine “*Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın müminler...*”³⁰⁴ ayetinin de nâzil olduğundan bahsedilmemektedir.³⁰⁵

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bir Rivayet

Ebû Hâtim’in İbn Abbas’tan rivayet ettiğine göre, “Hz. Peygamber (s.a.v)’in eşlerinden biri gelip ona, “Erkeğin mirastaki payı kadının iki misli kadardır. İki kadının

²⁹⁵ Tirmizî, Tefsîr, Nisâ 5 (Cilt 5, s. 237). Ayrıca bkz. Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 70; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 7, s. 486,487-488; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 2, s. 165.

²⁹⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 328 (3174).

²⁹⁷ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, Cilt 23, s. 294 (651).

²⁹⁸ Ebû Ya‘lâ, *Musned-u Ebî Ya‘lâ*, Cilt 12, s. 391-392 (6958).

²⁹⁹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 143.

³⁰⁰ Nisâ, 4/32.

³⁰¹ Nisâ, 4/32.

³⁰² Ahzâb, 33/35.

³⁰³ Tirmizî, Tefsîr, Nisâ 5 (Cilt 5, s. 237). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 8, s. 261.

³⁰⁴ Ahzâb, 33/35.

³⁰⁵ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 322.

şahitliği bir erkeğinkine denktir. Amelde de biz böyleyiz. Kadın bir iyilik yaparsa ona yarım sevap vardır.” dedi. Bunun üzerine bu ayet nâzil oldu.³⁰⁶

Üçüncü ayetin meâli ise şöyledir:

“*Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın müminler, boyun eğen erkekler ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah’ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır.*”³⁰⁷

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Ümmü U‘mâre el-Ensâriyye’den³⁰⁸ rivayet edildiğine göre O, Allah Resûlü’ne (s.a.v) gelip “Her şeyin erkekler için zikredildiğini; kadınlar için bir şey zikredilmediğini görüyorum” dedi. Bunun üzerine “*Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın müminler...*”³⁰⁹ ayeti nâzil oldu.³¹⁰

Nesâî’nin Sünen-i Kübrâ’sında Ümmü Seleme’den yaptığı rivayete göre, “Ümmü Seleme, Ya Resûlullah! Erkeklerin Kur’ân’da zikredildiğini duyuyorum ama kadınların zikredildiğini duymuyorum” dedi. Bunun üzerine “*Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın müminler...*”³¹¹ ayeti nâzil oldu.³¹²

³⁰⁶ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 75; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 2, s. 250.

³⁰⁷ Ahzâb, 33/35.

³⁰⁸ Ümmü U‘mâre: Asıl adı Nesîbe bint Ka‘b b. Amr b. Avf olup çok cesur bir hanımdır. 70 kişilik gurup içerisinde Akabe Beyatı’na, kocası Zeyd ve oğlu Abdullah ile birlikte de Uhud savaşına katılmıştır. Allah Resûlü (s.a.v) “Uhud savaşında sağa sola yüzümü nereye çevirsem Ümmü ‘Umâre’nin orada savaştığını gördüm.” demiştir. Hudeybiye anlaşması, Beyatırdvân, Hayber’in fethi ve Yemame Savaşına da katılmıştır. Uhud savaşı ve Yemame savaşında çok sayıda yara almış, hatta Yemame Savaşında elini kaybetmiştir. Hz. Ebû Bekir zamanında Riddet savaşlarına katıldığı da bilinmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Ebû’l-Farac, Abdurrahman b. Ali b. Muammed, *Safvetu’s-Safve*, thk. Mahmûd Fâhûrî, Beyrut, Dâru’l-Marife, 1979, Cilt 2, s. 63-64; ez-Zehabî, *Siyer-u A‘lâmi’n-Nubelâ’*, Cilt 2, s. 278-282; el-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebû’l-Haccâc, *Tehzibu’l-Kemâl*, thk. Beşşâr A‘vvâd Marûf, Beyrut, Muessesetu’r-Risâle, 1980, Cilt 35, s. 372; İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzîb*, Cilt 12, s. 500.

³⁰⁹ Ahzâb, 33/35.

³¹⁰ Tirmizî, *Tefsîr*, Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 354).

³¹¹ Ahzâb, 33/35.

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bir Rivayet

Taberî'nin aktardığına göre Ümmü Seleme, herşeyde erkeklerin zikredilip kadınların zikredilmemesinden dolayı üzüntüsünü belirtmiş; bu sebeple bu ayet nâzil olmuştur.³¹³ İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre ise benzer şekilde ki bir sözü Allah Resûlü'nün eşlerinin söylemesi üzerine bu ayet nâzil olmuş.³¹⁴

Ümmü Seleme'nin Allah Resûlü'ne (s.a.v) gelip bir şeyler söylemesi neticesinde bu üç ayet³¹⁵ nâzil olmuştur.³¹⁶ Ancak, Ahzâb sûresi 35. ayetinin nüzûlünde Ümmü 'Umâre de yer almaktadır. Zira O da Ümmü Seleme'nin söylediklerine benzer şeyleri Allah Resûlü'ne (s.a.v) söylemiştir. Bu sebeple bu ayet Ümmü Seleme ve Ümmü 'Umâre hakkında nâzil olmuştur. Âl-i İmrân 195. ayeti kadınlar hakkında en son nâzil olan ayetlerden biri olmakla birlikte bir görüşe göre Kur'an'ın da en son nâzil olan ayetlerden biridir.³¹⁷

Ayetler gösteriyor ki sevap noktasında kadın ile erkek arasında hiç bir fark yoktur. Üstünlük dinin gereklerini yapmakla elde edilir.³¹⁸ Kadın ve erkeğin asıl koşturmaları gereken ihlâs ve ameldir.³¹⁹ Onlar din, ibadet, Cennete girme konusunda eşittirler. “Kadın, erkek, inanmış olarak kim iyi iş işlerse, ona hoş bir hayat yaşatacağız.

³¹² Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 280 (Cilt 6, s. 431). Benzer bir rivayet için bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 451 (3560)

³¹³ Taberî, *Câmu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 269-270.

³¹⁴ Taberî, *Câmu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 270.

³¹⁵ Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ, 4/32; Ahzâb, 33/35.

³¹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, Cilt 1, s. 72; Ebû Şuhbe, Muhammed b. Muhammed b. Suveylim, *el-Medhalu li Dirâsâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, Mektebetu's-Sünne, 2003, s. 154; Muhammed Bekir İsmail, *Dirâsâtu'n fi 'Ulumi'l-Kur'ân*, Mısır, Dâru'l-Menâr, 1999, s. 162; Abdulcevâd, Halef Muhammed, *Medhalun ilâ't-Tefsîr ve U'lûmi'l-Kur'ân*, Kahire, Dâru'l-Beyâni'l-Arabî, t.y., s. 171.

³¹⁷ ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi U'lûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996, Cilt 1, s. 71; Muhammed Rif'at, Saîd, *Târîh-u Nuzûli'l-Kur'ân*, Mısır, Dâru'l-Vefâ, 2002, s. 52.

³¹⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 9, s. 128-129.

³¹⁹ Kâsım Âşûr, *1000 Suâlin ve Cavâbin fi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâr-u İbn Hazm, 2001, s. 159.

Ecirlerini yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz."³²⁰ ayeti de bunu teyit etmektedir.³²¹ Buna benzer daha birçok ayet bulunmaktadır.

Allah Resûlü'nün getirdiği İslam esaslarına göre teşekkül edilen ailenin pederşahi bir düzen olduğu gerçeği inkâr edilemez. Ancak bu durum böyle bir anlayışın oluşturduğu sosyal hayat içerisinde kadına hiç önem verilmediği iddiasını haklı kılmaz. Böyle bir iddianın gerçekliğini ortaya koymak İslam'ın kadınlar için sağladığı artıları, duruma göre yaptığı pozitif ayrımcılığı inkâr etmek demektir.³²² İslam kadının maslahatına yönelik hükümler ve açıklamalar getirmiştir. Öyle ki bazı anlayışlar onu erkeğin hizmetkârı olarak görmüş ve dini tekliflerle mükellef olmadığını bile söylemiştir. Zira bu kimselere göre kadın bir ruh taşımamaktaydı. Fransızlar ilk olarak kendilerinin kadının kıymetini bildiklerini ve ona bir saygınlık kazandırdıklarını söyleseler de bu kesinlikle doğru değildir.³²³ Bunu Cahiliyye döneminin akabinde en iyi yapan İslam dini olmuştur. İslam'a göre erkek ve kadın Allah katında eşittir. Böylelikle erkek sahip olduğu güç ve aile reisliğine aldanarak Allah katında kadından daha makbul olduğu anlayışına düşmemelidir. Zira insanlık açısından aralarından hiçbir fark yoktur. Erkek kadından kadın da erkekten dünyaya gelmiştir.

7. Hz. Zeyneb'in Evliliği ve Gelişen olaylar

Zeyneb b. Cahş'ın³²⁴ ilk evliliği ile beraber bazı sıkıntılar meydana gelmiş ve buna bağlı olarak bazı ayetler nâzil olmuştur. Zeyneb'i, birçok kişi istemeye gelmiş,

³²⁰ Nahl, 16/97.

³²¹ Es-Sibâî, Mustafa b. Husnî, *el-Meratu Beyne'l-Fıkhî ve'l-Kânûni*, Beyrut, Dâru'l-Varrâk, 1999, s. 24.

³²² Çağrı, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul, Cilt 1, s. 147.

³²³ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Cilt 5, s. 166.

³²⁴ Zeyneb bt. Cahş b. Riâb b. Y'amer b. Murre b. Kesîr b. Ğanem b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme: Asıl adı Burre olup, O'na Zeyneb ismini Allah Resûlü vermiştir. Annesi Abdulmuttalib'in kızı Ümeyme'dir ki bu durumda Hz. Zeyneb de Allah Resûlü'nün (s.a.v) halasının kızıdır. Hz. Zeyneb, Zeyd b. Hârîse'den boşandıktan sonra bazı rivayetlere göre hicri üçüncü, bazı rivayetlere göre de hicri beinci yılda Hz. Peygamberle (s.a.v) evlenmiştir. Hz. Aişe kendisinden övgüyle bahsetmiştir. İri yapılı biri olan Hz. Zeyneb, Hz. Ömer'in (r.a) hilafeti zamanında hicri yirminci yılda vefat etmiştir. Resûlüllah'ın vefatından sonra ilk vefat eden eşi budur. Medine'de Cennetu'l-Bâki'ye defnedilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ebû Nua'ym el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, Cilt 6, s. 3222-3223; İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah b.

kendisi ise istişare etmek üzere kardeşi Hamne'yi Allah Resûlü'ne (s.a.v) göndermiş. Ancak Resûlüllah'ın (s.a.v) O'nu azatlısı Zeyd b. Hârise³²⁵ ile evlendirmek istediğini öğrenince Hamne de Zeyneb de şaşırıp kızmışlar.³²⁶ Bu olayın benzeri Ümmü Gülsüm bt. U'kbe b. Ebû Mu'ayt³²⁷ ile kardeşi için de anlatılmaktadır.³²⁸ Ancak bu durum hadis ve tefsir kaynaklarında daha çok Zeyneb bt. Cahş ile ilgili olarak nakledilmektedir.³²⁹ Allah Resûlü (s.a.v) Zeyneb'i istemeye gelince Zeyneb, Resûlüllah'ın kendisine eş almak için talip olduğunu zannetmiş ancak Zeyd b. Sâbit için istediğini öğrenince reddetmişti. Bunun üzerine de “Allah ve Peygamber'i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e başkaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.”³³⁰ ayeti nâzil

Muhammed, *el-İstîâ'b fi Marifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, H.1412, Cilt 5, s. 1849-1852.

³²⁵ Zeyd b. Hârise b. Şerâhil b. Ka'b b. Abduluzza b. Zeyd b. İmrii'l-Kays: Annesi Sa'âde bt. Zeyd'dir. Künyesi Ebû Üsâme'dir. Allah Resûlü Bathâ' denilen yerde satılığa çıkarıldığını görmüş ve Hz. Hatice'nin verdiği para ile satın almış almıştır. Hz. Hatice ise bunu kendisine hibe etmiştir. Allah Resûlü ondan on yaş büyüktü. Onu aldı ve evlat edindi. Allah Resûlü (s.a.v) onu çok sevdiği için kendisine el-Hib denilirdi. Hz. Peygamber (s.a.v) hicrette onunla Hz. Hamza'yı kardeş kılmıştır. Hz. Zeyd Mute savaşında ordu komutanlığı yapmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Ebû Nua'ym el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, Cilt 3, s. 1135-1140.

³²⁶ Beyhakî, *Es-Sünen*, Cilt 7, s. 136 (13560); Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasen, *Sünennu'd-Dârekutnî*, thk. Es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1966, Cilt 14, s. 46 (124).

³²⁷ Ümmü Gülsüm bt. U'kbe b. Ebû Mua'yt b. Ebû Amr b. Ümeyye b. Abduşems: Annesi Ervâ bt. Kureyz'dir. Hicretten önce Mekke'de iman etti. İslam tarihinde Kureyşliler içerisinde Müslüman olarak kadın başına hicret için yola çıkan başka bir kimse bilinmiyor. Yolda Huzâlılar'dan birine eşlik edip onunla beraber Medine'ye gelmiş. Peşi sıra Umâre ve Velîd adındaki kardeşleri onu geri almak için Medine'ye gelmişler ancak Allah Resûlü (s.a.v) O'nu geri vermemiştir. İlk evliliğini Medine'ye gelince Zeyd b. Hârise ile yapmış ve eşi Zeyd ise Mute Savaşında vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 8, s. 230.

³²⁸ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 209; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 271-272; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 417.

³²⁹ Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 136 (13560); Vâhidî, *el-Vasît*, Cilt 1, s. 865; es-Semâ'nî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 285; el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 6, s. 353; Hâzin, *Lübâbu't-Tevîl*, Cilt 3, s. 426; Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Cilt 22, s. 12;

³³⁰ Ahzâb, 33/36.

oldu.³³¹ Zeyneb'e Zeyd ile evlenmesini bizzat Allah Resûlü söylemiştir. Zeyneb ilk seferde bunu red etmiştir. Resûlüllah (s.a.v) bunu bir daha söylemiş. Ancak o yine reddetmiştir. Bu arada ayet³³² nâzil olunca Zeyneb: 'Beni Zeyd'e uygun gördün mü?' demiş. O da, 'Evet' deyince 'O zaman ben de Allah ve Resûlü'ne asi olmam, ben de onu eş olarak kabul ettim.' demiş.³³³ Zeyneb'in red etmesinin altında yatan sebep kendisinin soy olarak ondan daha üstün olduğuna kani olmasıydı.³³⁴ Zeyneb ve Zeyd yaklaşık bir yıl kadar evli kalmışlardı.³³⁵

7.1 Zeyd b. Hârise'nin Eşi Zeyneb'den Şikâyetçi Olması

Allah Resûlü'nün (s.a.v) Hz. Zeyneb ile evlenmesi konusunda verdiği çetin imtihanın başlangıcı Hz. Zeyd ile Hz. Zeyneb'in evliliklerinde yaşadıkları şiddetli geçimsizliğe ve bu konuda nâzil olan ayetlere kadar uzanmaktadır. Bu ayetin meâli şöyledir:

*"Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: "Eşini bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu."*³³⁶

1-Ayetin Sebebi Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Buhârî'nin Enes b. Mâlik'ten yaptığı rivayette *"Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun."* ayetinin Zeyneb bt. Cahş hakkında nâzil olduğu söylenmekte ancak

³³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 271-272. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 14, s. 39 (109). Suyûtî ve el-Humeydân Taberânî'nin naklettiği rivayetin senedinin sahil olduğunu söylüyorlar. Bkz. Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 208; el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 268-269.

³³² Ahzâb, 33/36.

³³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 271; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân 'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 417.

³³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 272; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân 'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 417.

³³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân 'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 419. Hz. Zeyneb'in evliliği ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, Cilt 1, s. 501-502; el-Halebî, *es-Sîretu'l-Halebiyye*, Cilt 3, s. 448-449; et-Tahtâvî, Rifâ'a Râfî' b. Bedevî, *Nihâyetu'l-Îcâz fî Sîreti Sâkini'l-Hicâz*, Kahire, Dâru'z-Zahhâr, H.1419, s. 464; el-Hudârî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî, *Nûru'l-Yakîn*, çev. M.Seri Doğru, İstanbul, Nida Yay., 2010, s. 229-232.

³³⁶ Ahzâb, 33/37.

bir ayrıntıya yer verilmemektedir.³³⁷ Tirmizî, Enes'den yaptığı rivayette bunu biraz daha ayrıntılı olarak nakletmiştir: “Bu ayet Zeyneb bt. Cahş hakkında nâzil olmuştur. Zeyd eşi Zeyneb'ten şikâyetçi olarak Allah Resûlü'nün yanına gelip istişare etmiş o ise “Eşini nikâhında tut ve Allah'tan sakın” demiştir.”³³⁸

7.2. Resûlullâh'ın (s.a.v) Hz. Zeyneb ile Evlenmesi

Cahiliyye kültürünün evlilik ve evlatlık anlayışını temelden değiştiren bazı hükümler nâzil olmuştur. Bunların bir kısmı Resûlullah'ın (s.a.v) Hz. Zeynep ile evlenmesinin konu alındığı Ahzap suresi 37. âyettir. Ayetin bu konuya temas eden kısmının meâli şöyledir:

*“Sonunda Zeyd eşiyle ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir.”*³³⁹

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Hz. Zeyneb, Zeyd'ten boşanıp da iddeti bitince Resûlullâh (s.a.v) kendisi için Zeyneb'i istemek üzere Zeyd'e dünürçü olarak gitmesini söyledi. Zeyd, Zeyneb'in yanına gelmiş bu arada Zeyneb hamur yoğuruyormuş. Zeyd diyor ki: ‘Zeyneb'i görünce ona bakamayacak kadar gözümde büyüdü. O'na arkamı dönüp: ‘Ey Zeyneb! Sana müjdeler olsun Resûlullah beni sana kendisi için dünürçü olarak gönderdi.’ dedim. O da: ‘Rabbime danışmadan bir şey yapmayacağım.’ dedi. Kalkıp namazgâhına gitti.’ Vahiy nâzil olunca Allah Resûlü Zeyneb'den izin almadan yanına girdi.”³⁴⁰

Tirmizî'nin Hz. Âişe'den rivayet ettiğine göre: “Zeyd b. Hâris'e ‘Muhammed'in oğlu’ denmeye başlanınca: “*Evlatlıkları babalarına nispet edin, bu Allah katında en doğru olandır.*”³⁴¹ ayeti, Zeyneb ile evlenince ‘oğlunun hanımı ile evlendi’ denildiğinde

³³⁷ Buhârî, Tefsîr, Ahzâb 278 (Cilt 4, s. 1797); Tevhîd 22 (Cilt 6, s. 2699).

³³⁸ Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 354); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 282 (Cilt 6, s. 432). Ahmed b. Hanbel de bu rivayeti aktarmış ancak Şuayb Arnavut İbn Hanbel'in bu rivayetinin zayıf olduğunu söylüyor. Bkz. İbn Hanbel, Cilt 2, s. 149.

³³⁹ Ahzâb, 33/37.

³⁴⁰ Müslim, Nikâh 1428 (Cilt 2, s. 1048); Nesâî, Nikâh 26 (Cilt 6, s. 79); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 175, 195.

³⁴¹ Ahzâb, 33/5.

de “*Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir.*”³⁴² ayeti nâzil oldu.³⁴³ Elbânî, Tirmizî’nin bu rivayetinin senedinin çok zayıf olduğunu,³⁴⁴ el-Müzeynî ise metninin de zayıf olduğunu söylemektedir.³⁴⁵

7.3. Düğün Yemeği ve Hicap Emri

Hz. Peygamber’in (s.a.v), Hz. Zeyneb ile evliliği esnasında nâzil olan ayetler içerisinde Allah Resûlü’nün (s.a.v) eşlerine has bir takım hukuklarla birlikte, bütün kadınları bağlayan hicap emri gibi umumî hükümler de nâzil olmuştur. Bu konudaki ayetin meâli şöyledir:

*“Ey İnananlar! Peygamber’in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilseniz girin ve yemeği yiyince dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu haliniz Peygamber’i üzüyor, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber’in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır. Bundan sonra ne Allah’ın Peygamber’ini üzmeniz ve ne de O’nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük bir şeydir.”*³⁴⁶

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Enes b. Mâlik’ten rivayet edildiğine göre “Allah Resûlü (s.a.v) Zeyneb bt. Cahş ile evlenince düğün yemeği yapıp insanları davet etti. Bazıları yemeklerini yedikten sonra konuşmaya daldılar. Resûlullâh (s.a.v) kalkar gibi yaptı; ancak oturanlar kalkmadılar. Onların kalkmadığını görünce kalktı. Bunun üzerine onunla beraber kalkanlar oldu. Ancak üç kişi oturmaya devam etti. Resûlullâh (s.a.v) dışarı çıkıp gezindikten sonra tekrar eve döndüğünde eve girmek isteyince hâlâ oturanlar olduğunu gördü; tekrar gitti. Onlar kalkıp gidince gelip Hz. Peygamber’e gittiklerini haber verdim.

³⁴² Ahzâb, 33/40.

³⁴³ Tirmizî, Tefsîr Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 352)

³⁴⁴ Tirmizî, Tefsîr Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 352)

³⁴⁵ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 2, s. 812.

³⁴⁶ Ahzâb, 33/ 53.

Dönüp eve girdi, ben de arkasından girmek istedim. Ancak benimle arasına bir örtü çekti ve Yüce Allah: “*Ey inananlar! Peygamber’in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin!*”³⁴⁷ ayetini indirdi.³⁴⁸ Hicap ayetinin nüzûlünü rivayet eden Enes b. Mâlik, Ümmü Süleym’in oğludur. Ümmü Süleym, Resûlullâh’a (s.a.v) düğün hediyesi olarak hurma, yağ ve süzme peynirden yapılmış bir çeşit yemek yapmış ve oğlu Enes b. Mâlik ile göndermiş. Allah Resûlü (s.a.v) bunu almış ve yemeğin üzerine bir şeyler söyledikten sonra Enes’i insanları yemeğe davet etmek için göndermiş. Ashâb grup grup gelip yemekten yemişler. Ancak yemekten sonra bazıları çıkıp gitmek yerine oturup konuşmaya dalmıştır.³⁴⁹ Onlara bir şey demeye utanan Resûlullah (s.a.v) dışarı çıkmış ve diğer eşlerine uğrayıp hatırlarını sormuş. Eve döndüğünde ise kendisine hicap emrini içeren ayet³⁵⁰ nâzil olmuş.³⁵¹ Hz. Peygamber’in düğün yemeğini anlatan bu rivayetlerin hepsinde hicap emrinin yer aldığı ayetin³⁵² nâzil olduğu haber verilmektedir.

Hicap ayeti³⁵³ konusunda Zeyneb bt. Cahş’tan sonra en fazla adı zikredilen kişilerden biri Hz. Ömer’dir. Buna ilişkin olarak farklı birkaç rivayet nakledilmektedir:

Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre; Hz. Ömer Allah Resûlü’ne eşlerinin örtü edinmelerini teklif etmiş ancak o bunu yapmamıştır. Resûlullah’ın (s.a.v) eşleri geceden geceye el-Manâsi’ denilen yere ihtiyaç gidermek için çıkarlardı. Biraz uzun boylu olan Sevde bt. Zemâ’ da bir gün böylesi bir şey için dışarı çıkmış. Hz. Ömer de hicap ile ilgili bir vahiy inmesini arzu ederek karanlıkta giden Sevde’ye “Seni tanıdık.” demiş Bunun

³⁴⁷ Ahzâb, 33/ 53.

³⁴⁸Buhârî, İsti’zân 33 (Cilt 5, s. 2313); Tefsîr, Ahzâb 280 (Cilt 4, s. 1799); Nikâh 67 (Cilt 5, s. 1982); Eti’me 57 (Cilt 5, s. 2080); İsti’zân 10 (Cilt 5, s. 2303); Müslim, Nikâh 1428 (Cilt 2, s. 1050); Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 358); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 168, 195, 241, 262; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 287 (Cilt 6, s. 434); Tefsîr, Ahzâb 287 (Cilt 6, s. 435). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 373-374; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 20, s. 310; Cilt 20, s. 311; Cilt 20, s. 312; Cilt 20, s. 314-315.

³⁴⁹ Buhârî, Nikâh 64 (Cilt 5, s. 1981); Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 357); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 163. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 6, s. 442.

³⁵⁰ Ahzâb, 33/53.

³⁵¹ Buhârî, Tefsîr Ahzâb 280 (Cilt 4, s. 1800).

³⁵² Ahzâb, 33/53.

³⁵³ Ahzâb, 33/53.

üzerine Hicap ayeti nâzil olmuş.³⁵⁴ Hz. Ömer'in bu sözleri üzerine Hz. Sevede'nin eve döndüğü; olanları Hz. Peygamber'e (s.a.v) anlattığı; bu arada Resûlullah'a (s.a.v) vahiy nâzil olduğu; vahiy hali kalkınca da Hz. Sevede'ye, "İhtiyaç gidermeniz için size izin veridi." dediği nakledilmektedir. Ancak bu rivayetlerde hicap ayetinin nâzil olduğuna dair bir ifade yoktur.³⁵⁵

Hz. Ömer, üç şeyde Rabbine muvafakat ettiğini; bunlardan birinin de evine hem iyi hem de kötü kimselerin gelmesi sebebiyle Allah Resûlü'ne (s.a.v) eşlerine örtünmelerini emretmesini teklif ettiğini; bunun üzerine Hicap ayetinin nâzil olduğunu söylüyor.³⁵⁶ Hz. Ömer'in bu teklifi üzerine Hz. Zeyneb kendisine, "Ey Ömer! Vahiy evlerimizde nâzil olduğu halde bu konuda üzerimize geliyorsun." demiş. Bunu nakleden Ahmed b. Hanbel³⁵⁷ ve Taberî,³⁵⁸ burada adı geçen Hz. Zeyneb'in Hz. Peygamber'in eşlerinden Zeyneb bt. Cahş mı? Yoksa Zeyneb bt. Huzeyme mi olduğunu açıklamamışlardır. Her ne kadar Aliyyu'l-Kârî Hz. Ömer'e böyle bir cevap verenin Zeyneb bt. Cahş olduğunu söylese de³⁵⁹ Şuayb Aranavut'a göre Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bu rivayetin senedi zayıftır.³⁶⁰

Nesâî'nin Sünen-i Kübrâ'sında mürsel olarak gelen bir rivayet şöyledir: "Hz. Aişe diyor ki: Bir gün Allah Resûlü ile beraber bir kapta yemek yerken Hz. Ömer uğradı. Allah Resûlü de yemesi için davet etti. Yemek yerken Hz. Ömer'in eli elime değince O, 'Of, keşke sizin için dediğim gibi bir emir olsa, hiç kimse sizi görmese!' dedi

³⁵⁴ Buhârî, Vudû' 13 (Cilt 1, s. 67); İsti'zân 10 (Cilt 5, s. 2303); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 223, 271. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 314.

³⁵⁵ Buhârî, Tefsîr, Ahzâb 280 (Cilt 4, s. 1800); Müslim, Selam, 2170 (Cilt 4, s. 1709).

³⁵⁶ Buhârî, Kible 5 (Cilt 1, s. 157); Tefsîr, Bakara 11 (Cilt 4, s. 1629); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 23, 24, 36. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 314; İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 15, s. 319 (6896); Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, Cilt 1, s. 339 (220). Benzer bir rivayet için bkz. Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 214.

³⁵⁷ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 456.

³⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 312.

³⁵⁹ Aliyyu'l-Kârî, İbn Muhammed Ebû Hasan Nureddin el-Mollâ el-Herevî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerh-u Mişkâti'l-Masâbih*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2002, Cilt 9, s. 3906.

³⁶⁰ Bkz. İbn Hanbel, Cilt 1, s. 456.

ve bunun üzerine hicap ayeti nâzil oldu.”³⁶¹ Suyûtî de Taberânî’nin³⁶² naklettiği ve sahih olduğunu söylediği bir rivayet nakletmiştir.³⁶³ Ancak Kurtubî, bu olayı ayetin sebab-i nüzûlü olarak kabul etmemektedir.³⁶⁴

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Vâhidî’nin ve Taberî’nin naklettiği rivayete göre; sahabeden bazıları Hz. Peygamberin evinde Hz. Peygamber ve Hz. Aişe ile birlikte yemek yemişler. Bunlardan birinin eli Hz. Aişe’nin eline değmiş. Bu olay Allah Resûlü’nün (s.a.v) hoşuna gitmeyince de hicap ayeti nâzil olmuştur.³⁶⁵

3-Ayetle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Hicap ayetinin “*Bundan sonra ne Allah’ın Peygamber’ini üzmeniz ve ne de O’nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir.*”³⁶⁶ kısmının nüzûl sebebi olarak farklı rivayetler de bulunmaktadır: Bir kişi, Hz. Peygamber vefat ederse falan eşleri ile ben evleneceğim demiş. Bu sözlerin kendisine ulaştığı Allah Resûlü (s.a.v) incinmiş bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur.³⁶⁷ Kurtubî tefsirinde, Mukâtil b. Süleyman’dan naklen bu şahsın Talha b. Ubeydullah olduğunu nakleder. Ancak hem Kurtubî hem de³⁶⁸ İbn ‘Atiyye³⁶⁹ bunun Hz. Talha için mümkün olmadığını söylemektedir.

³⁶¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 287 (Cilt 6, s. 435).

³⁶² Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, Cilt 3, s. 312 (2947).

³⁶³ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 212. Ayrıca bkz. el-Heysemî, *Mecmeu’z’z-Zevâid*, Cilt 7, s. 211 (11281); el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi’n-Nüzûl*, s. 272; el-U’tmî, Ebû Abdullah Osman el-Sâlimî, *Ğâyetü'l-Me’mûl fi’t-T’alikât ala’s-Sahîhi’l-Müsned min Esbâb en-Nüzûl*, Sanâ, Mektebetu’s-San’â el-Eseriyye, t.y., s. 424.

³⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 14, s. 224.

³⁶⁵ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 374; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 20, s. 314.

³⁶⁶ Ahzâb, 33/ 53.

³⁶⁷ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 374; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 20, s. 316. Benzer bir rivayet için bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 69 (13196)

³⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 14, s. 228-229.

³⁶⁹ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, Cilt 5, s. 396.

Ahzâb Sûresi'nin 36. ve 37. ayetleri Zeyneb bt. Cahş'ın Zeyd ile evliliği ve akabinde ondan boşanıp Hz. Peygamber (s.a.v) ile evliliği ile ilgili gelişmelerle alakalı olarak nâzil olmuştur. Hz. Zeyneb, Allah Resûlü'nün (s.a.v) halasının kızı olup Mekke'nin sayılı ailelerinden birine mensup idi. Nesep olarak Hz. Zeyd'den daha üstün olduğunu söyleyerek Zeyd ile evlenmeyi red etmiş, ancak vahiy nâzil olunca kabul etmiştir. Hz. Zeyd ile bir yıl kadar birlikte kalabilmişlerse de geçinemedikleri için Hz. Zeyd durumdan muzdarip olduğunu Hz. Peygamber'e arz etmiş O ise eşini boşamamasını söylemekle beraber bildiği bir şeyi gizlemiştir. Allah Resûlü'nün (s.a.v) gönlünde gizlediği şey Zeyd'in boşanmasından sonra kendisinin Zeyneb ile evleneceği bilgisidir.³⁷⁰ Allah Resûlü (s.a.v), Zeyneb ile evleneceğini biliyordu çünkü Yüce Allah bunu ona bildirmişti. Ancak insanların sözlerinden, ileri geri konuşmalarından çekinmişti. Allah da ona *"Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: 'Eşini bırakma, Allah'tan sakın' diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu."*³⁷¹ diyerek insanlardan korkusu sebebiyle sitem etmiştir.³⁷² Enes b. Mâlik³⁷³ ve Hz. Aişe³⁷⁴ diyorlar ki; eğer Allah Resûlü (s.a.v) vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı *"Eşini bırakma, Allah'tan sakın, eşini bırakma!"*³⁷⁵ ayetini gizlerdi. Hasan-ı Basrî *"Eşini bırakma, Allah'tan sakın' diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun."* ayetini gizlerdi. Çünkü Hz. Peygamber'e nâzil olan en ağır ayet olduğunu söylüyor.³⁷⁶

Allah Resûlü'nün (s.a.v), Zeyneb'i görünce ona gönlü düştüğünü, Allah'ın (c.c) da bu sebeple Zeyd'in gönlünde Zeyneb'e karşı bir hoşnutsuzluk kıldığını, şikâyete gelen Zeyd'e her ne kadar eşini tutmasını söyledi ise de içinden boşanmış olmasını

³⁷⁰ Buhârî, Tefsîr, Ahzâb 278 (Cilt 4, s. 1796).

³⁷¹ Ahzâb, 33/ 37.

³⁷² Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 14, s. 190.

³⁷³ Buhârî, Tevhîd 22 (Cilt 6, s. 2700).

³⁷⁴ Müslim, Îmân 177 (Cilt 1, s. 160); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 241, 266.

³⁷⁵ Ahzâb, 33/37.

³⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 273; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 14, s. 189.

arzuladığına dair³⁷⁷ benzer rivayetler³⁷⁸ varsa da bu kesinlikle doğru değildir. Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Zeyneb'i defalarca gördüğü halde nasıl olur da Hz. Zeyd ile evlendikten sonra ona âşık olur. Nitekim O bu sıralar bekâr ve ayakları yere basmayan bir delikanlı da değildi. Zeyneb ile nikâhını kıyan Yüce Allah'tır. Bundan temel maksat ise İslâm'da evlat edinme diye bir şey olmadığını göstermekti. Evlatlık edinme Arap kültüründe yerleşmiş bir gelenek idi. Allah Resûlü (s.a.v) de Zeyd'i küçükken almış ve o dönemin geleneklerine göre evlat edinmiştir. “*Evlatlıkları babalarına nisbet edin!*”³⁷⁹ ayeti inene kadar da O'na Muhammed'in oğlu denilirdi. Böylesi kökleşmiş bir gelenek ancak büyük bir olay ile düzeltilebilirdi ki bu da Resûlullâh'ın (s.a.v) Zeyneb bt. Cahş ile evlenmesi ile mümkün oldu. Çünkü Zeyneb bir zamanlar Resûlullâh'ın (s.a.v) evlatlığı olarak sayılan Hz. Zeyd'in eski eşi idi.

Hz. Zeyd, Allah Resûlü (s.a.v) için eski eşi Zeyneb'e dünürücü olarak gitti. Bu Resûlullâh (s.a.v) için olduğu kadar Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb için de gerçekten büyük bir imtihandır.³⁸⁰ Hepsi de bu imtihanı başarı ile geçmiştir. Bu olaylar neticesinde Hz. Zeyd sahabe içerisinde Kur'ân'da sarahaten adı geçen tek kişi olmuştur. Kıyamete kadar da Kur'ân içerisinde adı anılmaya devam edecektir.³⁸¹ Ayette geçen “*Onu seninle evlendirdik.*” ifadesi açıkça göstermektedir ki Resûlullâh'ın (s.a.v) ve Hz. Zeyneb'in nikâhını Cenâb-ı Hakk kıymıştır. Hz. Zeyneb de nikâhının gökte kıyılması ile her zaman övünmüştür.³⁸²

³⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 273; Cilt 20, s. 274.

³⁷⁸ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 9, s. 3136; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 189; Cilt 14, s. 190; Bahrak, Muhammed b. Ömer İbn Mubarek el-Humeyrî el-Hadramî, *Hadâiku'l-Envâr Matâli'u'l-Esrâr fî Sireti'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Ğassân Nasûh, Cidde, Dâru'l-Minhâc, H.1419, Cilt 1, s. 318-319; Ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, Cilt 1, s. 501.

³⁷⁹ Ahzâb, 33/5.

³⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 192.

³⁸¹ es-Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye Ardu Vakâiu' ve Tahlîlu Ahdâsin*, Beyrut, Dâru'l-Marife, 2008, s. 633.

³⁸² Buhârî, *Tevhîd* 22 (Cilt 6, s. 2700).

Müfessirlerin çoğuna göre de bu ayet Zeyneb bt. Cahş'ın düğün yemeğinde nâzil olmuştur.³⁸³ Enes b. Mâlik bu konuyu insanlar içerisinde en iyi kendisinin bildiğini, bu ayetin Zeyneb bt. Cahş'ın düğün yemeği akabinde nâzil olduğunu söylemiştir.³⁸⁴ Zeyneb bt. Cahş'ın düğün yemeğinde nâzil olduğunu söyleyen rivayetleri genelde Enes b. Mâlik nakletmiş olmakla birlikte, Enes (r.a) Hz. Ömer'in Allah Resûlü'ne (s.a.v) eşleri için hicaba girmelerini teklif ettiğini de nakletmiştir.³⁸⁵ İbn Kesîr, def-i hacet için gece dışarı çıkan Hz. Sevde ile ilgili olayın hicap ayetinin nüzûlünden sonra gerçekleşmiş olduğunu kanaatindedir.³⁸⁶ İbn Arabî'ye göre bu ayet Zeyneb b. Cahş'ın düğünü ve Hz. Ömer'in, Allah Resûlü'ne (s.a.v) eşleri için hicap konusunu teklif etmesine binaen Hz. Zeyneb'in düğün gününde nâzil olmuştur.³⁸⁷

Yukarıda da görüldüğü gibi Ahzâb sûresinde yer alan ve hicap emrini içeren ayetin nüzûl sebebine ilişkin olarak birkaç farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı Zeyneb bt. Cahş'ın düğünün yapıldığı gün verilen yemek akabinde meydana gelen olayları işaret etmekte iken bazıları da Hz. Ömer'in temennisine ve bu sebeple bir yerde Hz. Sevde'ye³⁸⁸ ve bir yerde de Hz. Aişe'ye söylediği sözlere yer vermektedirler. Bütün bu rivayetlerin arasını bulmak mümkündür. Hz. Ömer ile Hz. Sevde ve Hz. Aişe arasında geçen olayların Hz. Zeyneb'in düğününden önce meydana gelmiş olması muhtemeldir. Ayet Hz. Zeyneb'in düğün yemeğinden sonra nâzil olmuştur. Ancak nihâyetinde bunların hepsi ayetin inmesine sebep olmuştur. Bu şekilde olmasına da bir mani yoktur.³⁸⁹

³⁸³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 14, s. 223-224.

³⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 311.

³⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 312.

³⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 444.

³⁸⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 612.

³⁸⁸ Sevde bt. Zema' b. Kays b. Abduşems b. Luey: Müslüman olmadan önce Sekrân b. Amr ile evlenmiş sonrasında bu ikisi de Müslüman olup Habeştan'a hicret edenler içerisinde yer almışlardır. Mekke'ye döndüklerinde eşi Amr vefat etmiş. Resûlullâh (s.a.v) Hz. Hatice'nin vefatından sonra Hz. Sevde ile evlenmiştir. Sevde (r.ha) Medine'de vefat etmiştir. Bkz. ez-Zerkelî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm*, Beyrut, Dâru'l-İlmi lil-Melâyîn, 2002, Cilt 3, s. 144-145.

³⁸⁹ İbn Hacer, *el-Askalânî, Fethu'l-Bârî*, Cilt 8, s. 531; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 14, s. 230.

4-Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî'ye göre evlenecek tarafların neseplerinde de küfüvvete bakılırken İbn Arabî'ye göre Zeyd'in Zeyneb bt. Cahş ile evlenmiş olması küfüvvetin soyda değil dinde olduğunun delilidir.³⁹⁰ Nikâhta velinin şart olduğunu söyleyen âlimler ayette ki “*Onu seninle evlendirdik.*” ifadesini delil olarak göstermektedirler.³⁹¹

Hicap ayetinin “*Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve ne de O'nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir.*”³⁹² kısmından hareketle âlimler Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra O'nun eşleri ile evlenilmesinin caiz olmadığı konusunda icma etmişlerdir. Çünkü onlar dünyada da ahirette de onun eşleri ve müminlerin anneleridirler.³⁹³ Resûlullâh'ın (s.a.v) vefatından sonra onun eşleri ile evlenilmesinin yasaklanması erkekler içerisinde O'na has bir durumdur.³⁹⁴ Fakat Resûlullâh (s.a.v) daha hayatta iken kendisinden ayrıldığı eşleri ile başkalarının evlenmesinde bir beis görülmemiştir. Örneğin Şerâf bt. Halîfe b. Ferva el-Kelbiyye ile evlenen Allah Resûlü (s.a.v) ondan ayrılmış ve bu kadın daha sonra başka biri ile evlenmiştir.³⁹⁵

Müminlerin anneleri³⁹⁶ olmalarına rağmen Peygamber'in hanımlarından dahi istenecek şeylerin hicabın arakasından istenmesi emredilmiştir. Bu Sebeple bazı âlimlere göre kadının sesi ve tüm bedeni avrettir. Zaruri durumlar hariç bunların muhafazası gerekir.³⁹⁷ Bunun böyle olmasının sebebi erkeğin tehakkümiyetini sağlamak veya erkeklerin ifrat derecesindeki kıskançlığını depreştirmemek değildir. Bunun

³⁹⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 574.

³⁹¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 195.

³⁹² Ahzâb, 33/53.

³⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 445.

³⁹⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 617.

³⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 230.

³⁹⁶ “*O'nun eşleri onların anneleridir.*” Ahzâb, 33/6.

³⁹⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 616; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 224.

sebebini yine bu hükmü getiren ayet şöyle açıklamaktadır: “*Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır.*”³⁹⁸

³⁹⁸ Ahzâb, 33/53.

İKİNCİ BÖLÜM
ESBÂB-I NÜZÛLÜNDE DİĞER HANIMLARIN
ZİKREDİLDİĞİ AYETLER VE HUKUKÎ SONUÇLARI

İKİNCİ BÖLÜM

ESBÂB-I NÜZÛLÜNDE DİĞER HANIMLARIN ZİKREDİLDİĞİ AYETLER VE HUKUKÎ SONUÇLARI

1. Giriş

Vahyin nüzûl sürecinde Peygamberlerin eşleri gibi diğer kadınlar da bazı ayetlerin inmesine sebep olmuşlardır. Bu kadınlar arasında Müslüman olanları olduğu gibi gayr-i müslimleri de bulunmaktadır. Bu son derece tabii bir durumdur.

Cahiliye anlayışının bütün çeşitleriyle yaşandığı bir anda, İslam bu anlayışları düzeltmek üzere gelmiştir. Bu anlayış içerisinde cinsiyet olarak en muzdarip olan taraf kadınlardır. En büyük mağduriyetleri aile hukuku ve mali haklara ilişkin konularda yaşamışlardır. Bu sebeple bu konularda bir sebebe binaen inen ayetlerin sayısı bu bölüm içerisinde ele alacağımız konular içerisinde hatırı sayılır bir yer tutmaktadır. Ancak kadınlar sadece kendi haklarıyla ilgili ayetlerin inmesine sebep olmamışlardır, farklı farklı konularla ilgili ayetlerin inmesine de sebep olmuşlardır. Örneğin muhatap olduğu bir aile efradının İslam'da sebat etmesi konusunda imtihan vesilesi oldukları gibi, ibadet ve ceza hukukuyla ilgili hükümleri şekillendiren ayetlerin inmesine de sebep olmuşlardır.

2. İslam Dinine Girmek

2.1. Dinde Zorlama

2.1.1. Annenin Çocuğunu İslam'dan Başka Bir Dine Zorlaması

Kur'ân'da birkaç yerde anne babaya iyilik yapılması emredilmiştir. Bazı yerlerde iyilik emredilirken böyle bir iyiliğin gerekçesine ve sınırlarına da yer verilmiştir:

“Biz insana, yapacağı en hayırlı iş olarak, annesine ve babasına iyi davranmasını bildirdik. Ama bununla beraber, onlar senden, hakkında bilgin olmayan bir şeyi, Bana şirk koşmanı isterlerse, itaat etme! Hepinizin dönüşü Bana'dır ve Ben de yapageldiğiniz şeyleri bir bir bildirip karşılığını vereceğim.”³⁹⁹

³⁹⁹ Suat Yıldırım, Ankebût, 29/8.

“Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: “Hem Bana, hem de annene babana şükret! Unutma ki sonunda Bana döneceksiniz.”⁴⁰⁰

“Eğer onlar seni, şerik olduğuna dair hiçbir bilgin olmadığı şeyleri, Bana ortak saymaya zorlarsa sakın onlara itaat etme! Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, makul bir tarzda onlara sahip çık!”⁴⁰¹

1-Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Musab b. Sa’d’ın babası Sa’d b. Ebû Vakkâs’tan rivayet ettiğine göre, Sa’d b. Ebû Vakkâs’ın⁴⁰² annesi,⁴⁰³ Sa’d İslam dininden dönmeyene kadar onunla konuşmayacağına ve yiyip içmeyeceğine dair yemin etti. Oğluna, ‘Sen Allah’ın anne babaya iyi davranmasını emrettiğini söylüyorsun, ben de senin annenim ve sana bunu yapmanı emrediyorum.’ dedi. Üç gün bu hal üzere kaldı, bitkin düşüp bayıldı. Oğlu ‘Umâre kalkıp ona bir şeyler içirdi. Kendine gelince de oğlu Sa’d’a beddua etmeye başladı. Bunun üzerine Yüce Allah: “Biz insana, yapacağı en hayırlı iş olarak, annesine ve babasına iyi davranmasını bildirdik. Ama bununla beraber, onlar senden, hakkında bilgin olmayan bir şeyi, Bana şirk koşmanı isterlerse, itaat etme!”⁴⁰⁴ ve “Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin.”⁴⁰⁵ ayetlerini indirdi.”⁴⁰⁶ Tirmizî’nin naklettiği benzer

⁴⁰⁰ Suat Yıldırım, Lokmân, 31/14.

⁴⁰¹ Suat Yıldırım, Lokmân, 31/15.

⁴⁰² Sa’d b. Malik b. Vuheyb b. Abdumenâf b. Zühre: Ebû Vakkâs, Sa’d’ın Mâlik adındaki babasının künyesidir. Annesinin adı Hamne’dır. Sa’d (r.a) on yedi yaşında Müslüman olduğunu, ilk Müslümanlar içerisinde üçüncü kişi olduğunu ve Araplar içerisinde İslam yolunda ilk ok atan kimsenin kendisi olduğunu söylemektedir. Allah Resûlü (s.a.v) Uhud savaşında ok atan Sa’d için “At, anam babam sana feda olsun” demiştir. O Allah Resûlü ile birlikte bütün savaşlara katılmıştır. Hastalığında Allah Resûlü kendisini ziyarete gelmiştir. Akîk denilen yerde vefat etmiş ancak Medine’de defnedilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 3, s. 137-149.

⁴⁰³ Hamne bint Süfyân b. Ümeyye: Ebû Süfyân’ın amcası kızıdır. Müslüman olduğuna dair bir bilgiye rastlanamamıştır. Bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, Cilt 10, s. 400-401.

⁴⁰⁴ Ankebût, 29/8.

⁴⁰⁵ Lokmân, 31/15.

⁴⁰⁶ Müslim, Fadâilu’s-Sahâbe 1748 (Cilt 4, s. 1876).

rivayette Sa‘d’ın annesinin ağzının zorla açılıp bir şeyler verildiği anlatılmakta, ancak Lokman sûresindeki “*Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin*”⁴⁰⁷ ayetinin bu olayla ilgili olarak nâzil olduğundan bahsedilmemektedir. Tirmizî bu rivayetin Hasen-Sahîh⁴⁰⁸ olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁹ Ahmed b. Hanbel’in Mus‘ab b. Sa‘d’dan yaptığı bir rivayette Sa‘d b. Ebû Vakkâs ile ilgili olarak Ankabût sûresindeki 8. ayetin nâzil olduğu nakledilirken⁴¹⁰ aynı raviden yaptığı başka bir rivayette de Lokmân sûresindeki “*Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır.*”⁴¹¹ ayetinin nâzil olduğu nakledilmektedir.⁴¹² Müslim’in aktardığı rivayet⁴¹³ ile Ahmed b. Hanbel’in her iki rivayetinin⁴¹⁴ senedinde Semmâk b. Harb vardır ki İbn Hanbel’e göre bu Muzdarip bir ravidir.⁴¹⁵ Ancak Şuayb Arnavut rivayetin isnadının hasen⁴¹⁶ olduğunu söylemektedir.⁴¹⁷ Süfyân es- Sevrî, Şu‘be bunun zayıf bir

⁴⁰⁷ Suat Yıldırım, Lokmân, 31/15.

⁴⁰⁸ Hasen-Sahîh Hadis; Bu hadis terimin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler olmakla birlikte en tutarlı İbn Hacer’in söyledikleri daha uygun görülmektedir. Buna göre; “Hakkında hasen-sahih tabiri kullanılmış olan hadisin isnadı tek ise bu ifade “hasenun ev sahîhun” demektir. Bu ise hadis hakkında hüküm farkını ifade eder. Böyle bir hadis yalnızca sahih denilene nisbetle daha aşağı derecededir. Hakkında hasen-sahih hükümleri bir arada verilen hadisin birkaç isnadı varsa bu takdirde de bir isnadla hasen; bir arada verilen hadisin birkaç isnadı varsa bu takdirde de bir isnadla hasen, bir başka isnadla sahih olarak rivayet edilmiş demektir. Bu takdirde ise iki vasfı taşıması ve isnadının fazla olması yüzünden hakkında sadece sahih hükmü verilenden daha kuvvetli sayılır.” Bkz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara, T.D.V Yay., 1992, s. 386.

⁴⁰⁹ Tirmizî, Tefsîr, Ankebût 30 (Cilt 5, s. 341). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli ‘l-Kur‘ân*, s. 301; İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 15, s. 452 (6992).

⁴¹⁰ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 185.

⁴¹¹ Suat Yıldırım, Lokmân, 31/14.

⁴¹² İbn Hanbel, Cilt 1, s. 181.

⁴¹³ Müslim, Fadâilu’s-Sahâbe 1748 (Cilt 4, s. 1876).

⁴¹⁴ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 181; Cilt 1, s. 185.

⁴¹⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs Ebû Muhammed et-Temîmî, *el-Cerh ve ‘t-Ta‘dil*, Beyrut, Dâr-u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1952, Cilt 5, s. 279.

⁴¹⁶ Hasen Hadis: Adalet bakımında Sahîh Hadis’in seviyesine ulaşan ancak Zabt yönünden Sahîh Hadis’in ravilerinin seviyesine ulaşmayan ravilerin muttasıl bir senetle şaz ve illetten uzak olarak yaptığı rivayetlerdir. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 357.

ravî olduğunu, İbn Medenî ise özellikle ‘İkrime’den naklettiği rivayetlerin Muzdarip olduğunu söylemiştir.⁴¹⁸

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bir Rivayet

Sa’d b. Ebû Vakkâs, annesi Hamne’nin en sevdiği oğluydu. Onun için oğlu Müslüman olunca ağırına gitmiş onu Sabîlikle⁴¹⁹ suçlamış ve bu dinden dönmeyene kadar hiçbir gölgede gölgenmeyeceğini söylemiştir. Baygınlık geçirince Sa’d (r.a) gidip durumu Hz. Peygamber’e (s.a.v) anlatmış. Bunun üzerine Ankebût sûresinin 8. ayeti nâzil olmuştur.⁴²⁰ Aynı ayetin sebebi nüzûlü için Taberî’nin aktardığı rivayette ise, Sa’d hicret edince annesinin “O dönene kadar hiçbir gölgede gölgenmeyeceğini” söylediği nakledilmektedir.⁴²¹

3-Ayetlerle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Sa’d b. Mâlik’in annesi, Sa’d Medine’ye hicret edince “O dönene kadar hiçbir yerde gölgenmeyeceğim!” demesi üzerine bu ayet⁴²² nâzil oldu. Suyûtî, bu rivayete esbâb-ı nüzûl ile ilgili eserinde değil de tefsirinde yer vermiştir.⁴²³

⁴¹⁷ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 185.

⁴¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, Cilt 5, s. 204.

⁴¹⁹ Sâbîlik: Bir görüşe göre bu kelimenin kökeni “Sabaa” dır. Bu, bu din mensuplarının kendilerine has olan Mendence dilinde vaftiz olmak, yıkanmak anlamlarına gelmektedir. Ginza, Darşaya d Yahya ve Kolasta Sâbîiler’in kutsal metinleridir. Dini lider olarak gördükleri Hz. Yahya, onlara göre Yahudi olarak doğmuş ancak sonrasında Yahudiliğe karşı çıkıp Kudüs dışında kendi cemaatini kurmuştur. Hz. İsa’yı kendi eliyle vaftiz ettiği de idda edilmektedir. Bir görüşe göre Sabîlik Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mecsîliğe benzer veya bunlar arasında bir dindir. Sâbîiler’in meleklerle taptıkları, güneşe tazimde buldukları ve Zebûr okudukları iddaları doğru değildir. Sâbîiler’in kapalı bir toplum olmaları yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur. Günümüzde çoğunlukla Fırat ve Dicle’nin birleştiği bataklık bölgelerde, Basra, Bağdat şehirlerinde ve İran’ın Kârûn nehri boyundaki yerleşim yerlerinde yaşamaktadırlar. Daha geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, “Sabîlik” *D.İ.A.*, 1. Baskı, Cilt 35, s. 341-344.

Sâbîiler’in Mendence olan dilerinde “sabaa” kelimesi “vaftiz etmek” (vaftiz olmak, boy abdesti anlamak) manasıdır. Oysa Araplar bunu “dönmek, meyletmek” anlamlarında kullanarak Allah Resûlü’nün (s.a.v) ahabını Sabîlikle suçlamışlardır. Daha geniş bilgi için bkz. Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, Ankara, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., 1997, s. 127-143.

⁴²⁰ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 351.

⁴²¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 20, s. 12.

⁴²² Suat Yıldırım, *Ankebût*, 29/8.

Vâhidî'nin Ebû Osmân en-Nehdî'den rivayet ettiğine göre bu ayet Sa'd b. Mâlik hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki, Sa'd b. Mâlik aslında annesine iyi muamele eden biridir. Ancak annesi, dininden dönmedikçe bir şey yiyip içmeyeceğini, ölmesi durumunda insanların kendisini “anne katili” olmakla ayıplayacağını söyleyip duygu sömürsü yoluyla onu tehdit etmiştir. Bu sebeple birkaç gün aç kalmış ve nihayetinde baygınlık geçirmiştir. Sa'd b. Mâlik de annesine, ‘Yüz canın da olsa ve her biri teker teker çıksa da ben dinimden dönmem. İster ye, ister yeme!’ demiş. Bu tepki karşısında o da yemeye başlamış. Bu olay neticesinde “*Ama bununla beraber, onlar senden, hakkında bilgin olmayan bir şeyi, Bana şirk koşmanı isterlerse, itaat etme!*”⁴²⁴ ayeti nâzil olmuştur.⁴²⁵

Ankebût sûresinde yer alan; “*Biz insana, yapacağı en hayırlı iş olarak, annesine ve babasına iyi davranmasını bildirdik. Ama bununla beraber, onlar senden, hakkında bilgin olmayan bir şeyi, Bana şirk koşmanı isterlerse, itaat etme!*”⁴²⁶ ayetin kimin hakkında nâzil olduğuna ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır:

1. Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Sa'd b. Mâlik hakkında nâzil olmuştur.⁴²⁷
2. Sa'd b. Ebû Vakkâs ve A'yyâş b. Ebû Rabîa⁴²⁸ hakkında nâzil olmuştur.⁴²⁹

⁴²³ Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celaleddin, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsir-i bi'l-Me'sûr*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1993, Cilt 6, s. 452; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 9, s. 3036.

⁴²⁴ Suat Yıldırım, Ankebût, 29/8.

⁴²⁵ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 351-352.

⁴²⁶ Suat Yıldırım, Ankebût, 29/8.

⁴²⁷ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 351-352; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 9, s. 3036; Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 3, s. 376, Seyyit Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 2789.

⁴²⁸ A'yyâş b. Ebû Rabîa' b. el-Muğîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm: Annesinin adı Esmâ b. Muharreb b. Cendel b. Ebîr b. Nehşel Darâm. Ebû Cehil 'Ayyâş ile anne bir kardeştir. A'yyâş, Allah Resûlü Dâru'l Erkâm'a girmeden önce Müslüman olmuş eşi Esmâ bt. Seleme ile Habeşistan'a hicret etmiş ve burada Abdullah adında bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Medine'ye de hicret etmiş ancak arkasından gelen anne bir kardeşleri Hişâm ve Ebû Cehil, annesinin çok üzüldüğünü bir şey yiyip içmeyeceğini ahdedtiğini söyleyerek kandırıp Mekke'ye götürmüşler ve ona işkence etmişler. Sonra kurtulmuş ve Allah Resûlü (s.a.v) vefat edene kadar orada kalmıştır. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 5, s. 96.

3. Sadece Sa'd b. Ebû Vakkâs hakkında nâzil olmuştur.⁴³⁰

Sa'd b. Mâlik ile Sa'd b. Ebû Vakkâs aslında aynı kişilerdir.⁴³¹ Çünkü Ebû Vakas, Sa'd'ın Mâlik adındaki babasının künyesidir.⁴³² Vâhdî, İbn Ebû Hâtim, Hâzin ve Seyyid Kutub bunu fark edememiş olacak ki Sa'd b. Mâlik'i ikinci bir kişi olarak zikretmişlerdir. Ayetin Sa'd b. Ebû Vakkâs ve 'Ayyâs b. Ebû Rabîa' hakkından nâzil olduğunu söyleyenler bu görüşlerini sahih bir hadis kaynağına isnat edememektedirler.

Sa'd b. Ebû Vakkâs hakkında birkaç ayet inmiştir:

*“Sana, ganimetlere dair soru sorarlar, de ki: Ganimetler Allah'ın ve Peygamberindir. İnanıyorsanız Allah'tan sakının, aranızdaki münasebetleri düzeltin, Allah'a ve Peygamberine itaat edin.”*⁴³³, *“Ey İnananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları*

⁴²⁹ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Cilt 5, s. 307; Zamahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 442-443; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, Cilt 3, s. 399-400; İz b. Abdusselam, Ebû Muhammed İzzuddin b. Abdüsselam b. Ebû'l-Kasım el-Hasan, *Tefsîr'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî, Beyrut, Dâr-u İbn Hazm, 1996, Cilt 2, s. 506; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 13, s. 328; Saâ'libî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Mua'vvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, H.1418, Cilt 5, s. 289-290; Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İ'mâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, tsz, Cilt 7, s. 31. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Cilt 20, s. 213; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 20, s. 199.

⁴³⁰ es-Semâ'nî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 168; Neseî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hâfizuddin, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl*, thk. Yusuf Ali Budeyvî, Beyrut, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998, Cilt 2, s. 666; el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk, *Mehâsinu't-Tevîl*, thk. Muhammed Bâsil U'yûn es-Sûd, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, H.1414, Cilt 7, s. 547. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Cilt 20, s. 117; Tantâvî, Muahmmmed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasît li Kurâ'ni'l-Kerîm*, Kâhire, Mısır, Dâru'n-Nahdati 1997, Cilt 11, s. 16; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvatu't-Tefâsîr*, Kâhire, Dâru's-Sâbûnî, 1997, Cilt 2, s. 415; el-Mazharî, *et-Tefsîru'l-Mazharî*, Cilt 7, s. 193; el-Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Cilt 2, s. 859.

⁴³¹ er-Rabî', Ebû Süleyman Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Rabîa b. Süleyman b. Halid b. Abdurrahman, *Târîh-u Mevlidi'l-Ulemâ-i ve'l-Vefayât*, thk. Abdullah Ahmed Süleyman Ahmed, Riyad, Dâru'l-Âsime, H.1410, Cilt 1, s. 159; el-Beğavî, Meâ'limu't-Tenzîl, Cilt 6, s. 233; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah, *Târîh-u Dimeşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-'Amravî, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995, Cilt 20, s. 670; el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 6, s. 233.

⁴³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 3, s. 137.

⁴³³ Enfâl, 8/1.

şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz."⁴³⁴ Bir de yukarıda zikrettiğimiz Ankebût sûresinde yer alan, "Ama bununla beraber, onlar senden, hakkında bilgin olmayan bir şeyi, Bana şirk koşmanı isterlerse, itaat etme!"⁴³⁵ ayeti onun hakkında nâzil olmuştur.⁴³⁶ Bu ayetin nüzûl sebebi annesinin kendisini dinini değiştirmeye zorlamasıdır.

Bazı müfessirler⁴³⁷ Ahkâf sûresindeki "Biz insana, anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir; zira annesi, onu, karnında, zorluğa uğrayarak taşımış; onu güçlüğüle doğurmuştur."⁴³⁸ ayetinin de Sa'd b. Ebû Vakkâs hakkında nâzil olduğunu söylemekte ise de bu görüşlerini sahih hadis kaynaklarına dayandıramamaktadır. Birçok hadis kaynağında, Sa'd b. Ebû Vakkâs kendisi hakkında bazı ayetlerin nâzil olduğunu söylemiş, bunlar arasında Ankebût sûresindeki ayeti⁴³⁹ zikretmiş fakat Ahkâf sûresindeki ayetin⁴⁴⁰ kendisi hakkında nâzil olduğunu söylememiştir.⁴⁴¹

Lokmân sûresinin 15. ayetinin Sa'd b. Ebû Vakkâs hakkında nâzil olduğunu nakleden Müslim'in rivayeti⁴⁴² ile Lokmân sûresindeki 14. ayetinin Sa'd b. Ebû Vakkâs hakkında nâzil olduğunu nakleden Ahmed b. Hanbel'in rivayetinin⁴⁴³ senesinde Semmâk b. Harb vardır ki bu çokça hata yapan bir ravidir.⁴⁴⁴ Nitekim Müslim'in ve

⁴³⁴ Mâide, 5/90.

⁴³⁵ Ankebût, 29/8.

⁴³⁶ Müslim, Fadâilu's-Sahâbe 1748 (Cilt 4, s. 1876); Tirmizî, Tefsîr, Ankebût 30 (Cilt 5, s. 341); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 185.

⁴³⁷ Neseî, *Medâriku't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 666; Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 3, s. 376; Ebû's-Suûd, *İrşâd-u Aklis-Selîm*, Cilt 7, s. 31; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 2789; el-Mazharî, *et-Tefsîru'l-Mazharî*, Cilt 7, s. 193; el-Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Cilt 2, s. 859.

⁴³⁸ Ahkâf, 46/15.

⁴³⁹ Ankebût, 29/8.

⁴⁴⁰ Ahkâf, 46/15.

⁴⁴¹ Tirmizî, Tefsîr, Ankebût 30 (Cilt 5, s. 341); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 185; Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, Cilt 3, s. 347 (1149); Ebû Ya'lâ, *Musned-u Ebî Y'alâ*, Cilt 2, s. 116 (782); İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 15, s. 452 (6992); et-Tayâlisî, *Müsned-u Ebî Davud*, Cilt 1, s. 28 (208).

⁴⁴² Müslim, Fadâilu's-Sahâbe 1748 (Cilt 4, s. 1876).

⁴⁴³ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 181.

⁴⁴⁴ el-U'tmî, *Ğâyetu'l-Me'mûl*, s. 394.

Ahmed b. Hanbel'in aktardığı rivayetler benzer olduğu halde Müslim'in rivayetinde Lokman sûresinin 15. ayetinin de nâzil olduğu nakledilmekte iken Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde Lokman sûresi 14. ayetinin nâzil olduğu belirtilmektedir. Ahmed b. Hanbel'in aynı ravinin de bulunduğu başka bir rivayetinde ise Ankebût sûresinin 8. ayetinin nâzil olduğu kaydedilmektedir. Şuayb Arnavut bu hadisin isnadının Hasen olduğunu söylüyor.⁴⁴⁵ Taberî ve Vâhidî'de destekleyen rivayetlerin olması ve diğer sahih hadis kaynaklarında da geçmesi sebebiyle Ankebût sûresi 8. ayetin nazil olduğu kanaatindeyiz. Sibak ve siyaka bakılınca Lokmân sûresindeki 14 ve 15. ayetlerin Lokmân'ın oğluna nasihatleri olduğu, konun Sa'd b. Vakkâs'la ilgili olmadığı anlaşılmaktadır.

4-Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Yüce Allah ebeveynin hakkının ne kadar olduğunu Kur'ân'da "Onlara karşı 'Öf' bile demeyesin."⁴⁴⁶ sözüyle ifade ederken üç yerde de ebeveyne iyiliği açıkça vasiyet etmiştir.⁴⁴⁷ Onlar iyiliğin her türlüsüne layık olmakla birlikte arzu ve isteklerinin sınırı evladının hak dinini değiştirmeye mecbur etmeyi kapsamamaktadır. Anne babaya iyiliği tavsiye eden Allah "*Eğer ana baba, seni bir şeyi körü körüne Bana ortak koşman için zorlarlarsa, o zaman onlara itaat etme.*"⁴⁴⁸ demek suretiyle ebeveynin bu konuda bir hakkı olmadığını söylemektedir. Anne babaya iyilik dini bir vecibe olduğu gibi "Hiçbir mahlûka masiyette itaat yoktur, maruf olanda itaat edilir."⁴⁴⁹ prensibi de dini bir kaidedir.

⁴⁴⁵ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 185.

⁴⁴⁶ İsrâ, 17/23.

⁴⁴⁷ Ankebût, 29/8; İsrâ, 17/23; Ahkâf, 46/25.

⁴⁴⁸ Ankebût, 29/8.

⁴⁴⁹ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *es-Seylu'l-Cerrâr el-Mutedeffiku alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, thk. Mahmud İbrahim Zâyid, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye H.1405, Cilt 2, s. 55; Bekir Ebû Zeyd, İbn Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Bekir b. Osman, *Fikhu'n-Nevâzil*, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1996, Cilt 1, s. 60.

2.1.2. Müslümanların Gayrimüslim Çocuklarını İslam'a Zorlaması

İslam'ın yanlış anlaşılmasına sebep olan en önemli şeylerden biri tebliğ ve irşat hizmetlerini yapan kimselerin uyguladıkları yanlış metottur. Uygulanması gereken anlayışa ayetlerden biri şöyle ışık tutmaktadır:

*“Dinde zorlama yoktur; Artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır. Tağutu (saptırıcıları) inkâr edip Allah'a inanan kimse, kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah işitendir, bilendir.”*⁴⁵⁰

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

İbn Abbas'tan rivayet dildiğine göre; Cahiliyye döneminde kadınlar, çocukları çok küçük yaşta ölünce, şayet diğerleri ölmez de yaşarlarsa onları Yahudileştirmeyi adarları. Benînadir sürgün edilince bunların içinde Ensâr'ın bu çocukları da vardı. Ensâr çocuklarımızı bırakmayız deyince Cenâb-ı Hakk *“Dinde zorlama yoktur; Artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır.”*⁴⁵¹ ayetini indirdi.⁴⁵²

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Yukarıda aktardığımız İbn Abbas'tan gelen rivayetin benzeri Sa'd b. Cübeyr,⁴⁵³ Â'mir,⁴⁵⁴ Ş'abî⁴⁵⁵ ve Hasan-ı Basrî⁴⁵⁶ yoluyla da gelmiştir. Mücâhid'den gelen bir rivayette sürgüne giden Beninadir içerisinde emzirilmiş Evsli bazı çocuklar olduğu; bunların da sürgün edilen Beninadir ile gitmek ve onların dinine tabi olmak istedikleri; ancak Evsli ailelerin buna karşı çıkması üzerine bu ayetin nâzil olduğu

⁴⁵⁰ Bakara, 2/256.

⁴⁵¹ Bakara, 2/256.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, Cihâd 126 (Cilt 2, s. 65); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Bakara 45 (Cilt 6, s. 304). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 83; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 408; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Cilt 1, s. 275; İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 1, s. 352 (140); Beyhakî, *es-Sünen*, VI186 (18419).

⁴⁵³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 408.

⁴⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 408.

⁴⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 412.

⁴⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 412.

aktarılmaktadır.⁴⁵⁷ Mücâhid'den gelen bir başka rivayette ise Ensâr'ın Benikurayza ve Beninadir'den sütanneler edindikleri aktarılmaktadır.⁴⁵⁸

Yukarıdaki rivayetlerden anlaşılacağı gibi İslam dininin gelişinden önce kadınların yapmış oldukları adakları neticesinde Yahudi ailelere emzirmek ve Yahudileştirmek üzere verdikleri çocukların bu Yahudiler sürgün edilince onlarla beraber gitmek, onların dininde kalmak isteyişleri karşısında Müslüman ailelerin buna engel olmak istemeleri ve çocuklarını İslam'a zorlamaları üzerine bu ayet nâzil olmuştur.

Ayette geçen “الدين” kelimesindeki lâm-ı t'arîf ahd-i zihnidir. Bu sebeple buradaki dinden kasıt İslam dinidir ya da buradaki lâm-ı t'arîf izafetten bedeldir takdiri ise şöyledir: “في دين الله” (Allah'ın dininde).⁴⁵⁹

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

“*Dinde zorlama yoktur*” hükmünün işletilmesi konusunda âlimler genelde iki görüş bildirmişlerdir:

1. İbn Zeyd⁴⁶⁰, Dahhâk, Süddî ve Süleymân b. Musa'dan nakledildiğine göre bu kitâl ayetleri⁴⁶¹ ile nesh edilmiştir.⁴⁶²

2. Bu ayet cizye vermeye razı olan Ehl-i Kitab'a mahsustur. Onlar cizye vermeleri durumunda İslam'a girmek için zorlanmazlar.⁴⁶³ Ehl-i Kitab'tan olmayanların ise cizyesi dahi kabul edilmez. Onların mutlaka İslam'a girmeleri gerekmektedir. Yani bu kimseler için zorlama vardır. Âlimlerin çoğu bu görüştedir.⁴⁶⁴ Harrâsî, Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde şöyle demektedir: Ayet umumî olduğu için hiç

⁴⁵⁷ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 86; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 411

⁴⁵⁸ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 86-87.

⁴⁵⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 7, s. 18; en-Nahhâs, Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî Ebû Cafer, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, Kuveyt, Mektebetu'l-Fellâh, H.1408, s. 260.

⁴⁶⁰ el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 2, s. 168.

⁴⁶¹ Tahrîm, 9; Tevbe 73.

⁴⁶² İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1405, s. 93-94.

⁴⁶³ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 310.

⁴⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 460.

kimseyi İslam dinine zorlayamayacağımız anlaşılmaktadır. Bunu bu gün bütün gayr-i müslimler için uygulayabiliriz. Ehl-i Kitap, Müslümanlarla birlikte aynı toplumu paylaştığı zaman iman etme ihtimali vardır. Zira Allah'ın kitaplarının bir kısmı bir kısmını tasdik eder. Ancak müşrik için bu böyle değildir. Peki ama müşrik Araplar konusunda ne yapılabilir? Zira Allah Resûlü (s.a.v): “Onlar lâ ilaha illallâh diyene kadar onlarla savaşmakla emrolundum.”⁴⁶⁵ demektedir. Onların ise İslam'ı sadece zahiren söylemeleri yeterlidir.⁴⁶⁶

Bir şeyin mensûh olabilmesi için nâsihin onun hükmünü ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu sebeple “Bu ayet falanlar için mensûh, falanlar için ise mensûh değildir.” demek bir tezatlık oluşturacaktır. Cihâd ruhu elbette ki İslam'ın özünde olan bir şeydir. Ancak cihâd sadece kılıçla yapılan bir şey olmadığı gibi cihat İslam'ın yegâne hususu da değildir. Cihat bir mücadeledir, mücadelenin şekli ise mücadelenin sahasına göre değişir. “*Dinde zorlama yoktur*” ayetinin nesh edilmediğini söylemek İslam'ın cihâd ruhunu köreltmez. İslam'ın sadece kılıç gücüyle yayılmadığı, en tesirli yayılma şeklinin Müslümanların güzel ahlakları ile gerçekleştiği herkesin malumudur. Bu ayetin mensûh olduğunu söyleyenler aşağıda sıralanan şu ayetleri de nazarı itibara almaları gerekmez mi?

*“Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?”*⁴⁶⁷

*“De ki: “Gerçek Rabbinizdendir.” Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin.”*⁴⁶⁸

*“İnanmıyorlar diye nerdeyse kendini mahvedeceksin. Biz dilesek onlara gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğip kalırlar.”*⁴⁶⁹

*“Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse inanamaz.”*⁴⁷⁰

*“Biz dilesek herkese hidayet verirdik.”*⁴⁷¹

⁴⁶⁵ Buhârî, Kible 1 (Cilt 1, s. 153).

⁴⁶⁶ İlkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 1, s. 224-225.

⁴⁶⁷ Yunus, 10/99.

⁴⁶⁸ Kehf, 18/29.

⁴⁶⁹ Şuarâ', 26/3-4.

⁴⁷⁰ Yunus, 10/100.

⁴⁷¹ Secde, 32/13.

Bunlara benzer daha birçok ayet bulunmaktadır. Cihattan asıl gaye İslam'ın yayılmasını sağlamak ise Kur'an bu konuda en etkili metotlardan biri olarak şunu söyler: *“Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış! Doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilir.”*⁴⁷² Müslümanlar asla silah gücüne başvurmamalıdır demek de doğru değildir. Zaman ve şartlar gerektiriyorsa elbette ki buna da başvurulacaktır. Ancak bu davet metodunun birinci sırasında yer alan bir unsuru değildir zira Allah Resûlü (s.a.v) de davetine silah gücüyle başlamamıştır.

3. İrtidat Etmek

Cahiliyye kültürü, dönemin insanlarını öyle etkilemiştir ki kişinin eşinin erkek çocuk değil de kız çocuk doğurması onun İslam dinine olan inancına bile tesir etmiştir. Bu vesileyle nâzil olan ayetin meâli şöyledir:

*“İnsanlar içinde Allah'a, bir yar kenarındaymış gibi kulluk eden vardır. Ona bir iyilik gelirse yatıştır, başına bir bela gelirse yüz üstü döner. Dünyayı da ahireti de kaybeder. İşte apaçık kayıp budur.”*⁴⁷³

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayet

Buhârî'nin; *“İnsanlar içinde Allah'a, bir yar kenarındaymış gibi kulluk eden vardır.”* ayeti hakkında İbn Abbas'tan yaptığı rivayete göre: “Kişi Medine'ye (Müslüman olup) gelirdi. Eğer eşi erkek bir evlat doğurur, biniti de yavrularsa, “Bu din iyi bir dindir.” derdi. Eğer eşi erkek evlat doğurmaz, atı da yavrulamazsa, “Bu din kötü bir dindir.” derdi.”⁴⁷⁴

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayeti Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Taberî'nin Dahhâk'a dayandırdığı rivayette bu ayet Müslüman olup Medine'ye gelen bedeviler hakkında nâzil olmuştur: “Arap kabilelerinden ve Medine'nin çevresindeki köylerden olan bazı insanlar, ‘Muhammed'in (s.a.v) yanına varıp durumuna bakalım. Eğer hayır bulursak kalalım, yok böyle olmazsa evlerimize ve

⁴⁷² Nahl, 16/125.

⁴⁷³ Hac, 22/11.

⁴⁷⁴ Buhârî, Tefsîr, Hac 235 (Cilt 4, s. 1768). İbn Abbas'tan yapılan benzer bir rivayet için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 18, s. 575-576.

ailelerimize döneriz.’ diyorlardı. Resûlullâh’a (s.a.v) gelip, ‘Biz senin dinin üzereyiz.’ delerdi. Eğer bir geçim elde eder, atları doğurur ve eşleri erkek evlatlar dünyaya getirirse tatmin olur ve: ‘Bu hak bir dindir’ derlerdi. Ancak biraz geçim sıkıntısı çeker, atları düşük yapar ve eşleri de kız çocukları dünyaya getirirlerse, ‘Bu kötü bir dindir’ der, yüz çevirip giderlerdi.⁴⁷⁵

İbn Mürdeveyh’in, İbn ‘Atiyye kanalıyla İbn Mesûd’tan rivayet ettiğine göre: Yahudi olan biri Müslüman oldu, sonrasında gözünü, malını ve oğlunu kaybetti. Bu durumu İslam’ın uğursuz olduğu iddiasına bağladı ve dedi ki: “Gözümü, malımı ve oğlumu aldı, ben dinimden hayır görmedim.” Bunun üzerine “*İnsanlar içinde Allah’a, bir yar kenarındaymış gibi kulluk eden vardır.*” ayeti nâzil oldu.⁴⁷⁶ Vahîdî’nin buna benzer olarak aktardığı rivayette bu şahsın Allah Resûlü’nden (s.a.v) Müslümanlığını iptal etmesini istediği, buna karşılık Allah Resûlü’nün (s.a.v) “Ateşin demiri, gümüşü ve altını arıttığı gibi İslam’ın da kişiyi arıttığını” söylediği ve bu ayetin nâzil olduğu nakledilmektedir.⁴⁷⁷

Buhârî’nin İbn Abbas’tan yaptığı rivayette⁴⁷⁸ sebab-i nüzûl olduğuna dair sarih bir ifade yokken Suyûtî, Buhârî’nin rivayetini⁴⁷⁹ aktarırken “Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi” şeklinde sarih bir ifade kullanmıştır.⁴⁸⁰ Bu da onun bu olayı ayet için sebab-i nüzûl olarak gördüğünü göstermektedir.

Buhârî rivayetinin⁴⁸¹ Taberî⁴⁸² ve selefin aktardığı benzer rivayetlerle⁴⁸³ beraber değerlendirilmesinin yanı sıra ayetin içeriği de dikkate alındığında; ayetin Müslüman

⁴⁷⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 18, s. 576-577. Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 18, s. 575-576; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 5, s. 396; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 316.

⁴⁷⁶ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 176.

⁴⁷⁷ Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 316-318. Ayrıca bkz. el-Aynî, *U’mdetul-Kârî*, Cilt 19, s. 68; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, Cilt 3, s. 523; el-Kinvancî, *Fethu’l-Beyân*, Cilt 9, s. 21.

⁴⁷⁸ Buhârî, Tefsîr, Hac 235 (Cilt 4, s. 1768) İbn Abbas’tan yapılan benzer bir rivayet için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 18, s. 575-576.

⁴⁷⁹ Buhârî, Tefsîr, Hac 235 (Cilt 4, s. 1768).

⁴⁸⁰ Suyûtî, *Lübâbau’n-Nukûl*, s. 176.

⁴⁸¹ Buhârî, Tefsîr, Hac 235 (Cilt 4, s. 1768).

olduktan sonra maddi anlamda sıkıntıya uğrayan, hayvanları doğurmayan ve eşinin de kendisine erkek evlat yerine kız evlat doğurması sebebiyle irtidat eden kimsler hakkında nâzil olduğu anlaşılmaktadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan-ı Basrî ve Sai'd b. Cübeyr'e göre de bu ayetin nüzûl sebebi budur. Dahhâk'a göre bu tavırda olanlar müellefe-i kulûbtan kimseler olup Uyeyne b. Bedr, Akra' b. Hâbis ve el-Abbas b. Mirdâs bu kimselerden bir kaçıdır.⁴⁸⁴ Kurtubî'nin naklettiği, İbn Abbas'tan gelen rivayette ayetin Rabia' b. Şeybe hakkında nâzil olduğunu, bu şahsın Resûlullâh'ın (s.a.v) gizli tebliğ döneminde Müslüman olduğu ancak vahiy nâzil olup da Resûlullah (s.a.v) nübüvvetini ilan edince irtidat ettiğini söylemektedir. Bir rivayete göre de bu ayet en-Nadr b. Hâris hakkında nâzil olmuştur.⁴⁸⁵

İmanda sebat etmeyi emreden ve aksi bir tutum sergileyenlerin nahoş karşılandığı bu ayette hukukî bir unsura temas edilmemiştir.

Eşinin erkek değil de kız çocuğu doğurmasının sebebi olarak mensup olduğu dini uğursuz görmek akıl ile izah edilebilecek bir şey değildir. Ancak Cahiliyye mantığında kız çocuğuna sahip olmak bazıları için bir ar niteliği taşımakta idi. Böyle bir düşüncenin silinmesi ise çok da kolay olmamıştır. Bu anlayış topluma o kadar sirayet etmiştir ki, eşinin kız çocuğu doğurması kişiyi mensup olduğu İslam dinini uğursuz kabul etmesine iten sebeplerden biri olmaktaydı. Bu zihniyette olanlar bu kadarla da kalmayıp irtidat etmekteydi. Bu nasıl bir basiretsizlik ki inanılacak din sahip olunan bineğin yavrulaması ile eşin doğuracağı çocuğun cinsiyetine göre belirlenmektedir. Böyle bir şahıs İslam'a girmiş olsa bile zihninde kalan bu cahilane inanışları silmediği müddetçe tam olarak iman etmiş sayılmaz.

⁴⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 18, s. 576-577. Benzer bir rivayet için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 18, s. 575-576.

⁴⁸³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 23, s. 13.

⁴⁸⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 23, s. 13.

⁴⁸⁵ er-Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 12, s. 17.

4. Gayr-i Müslimlerle İlişkiler

4.1. Gayr-i Müslimleri Dost Edinmek

Kadınlar kendilerine has bir hukukun ya da konunun olmadığı mevzularda da bir takım ayetlerin inmesine sebep olmuşlardır. Bu ayetlerden birinin meâli şöyledir:

“Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz; oysa onlar, Rabbiniz olan Allah’a inandığınızdan ötürü sizi ve Peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer sizler Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. İcinizden onlara sevgi gösteren kimse, şüphesiz doğru yoldan sapmıştır.”⁴⁸⁶

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Hudeybiye anlaşmasına uygun olarak Benû Bekir kabilesi Mekkelilerin safına, Huzâalılar ise Medinelilerin safına geçmişti. Hicretin sekizinci yılında Benû Bekir kabilesinden bazılarının bir baskın ile Huzâalılar’dan birilerini öldürmesi ve Mekkelilerin diyet ödemeyi kabul etmemesi üzerine Hudeybiye anlaşması bozulmuş oldu. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v) çevre kabilelere Ramazan ayında Medine’de hazır olacak şekilde savaş hazırlığı yapmaları için haber gönderdi.⁴⁸⁷ Allah Resûlü (s.a.v) Mekke’yi feth etmek istiyordu. Bu düşüncesini gizlemekle birlikte sahabeden sadece birkaç kişiye söylemiştir. Bunlardan biri de Hâtıb b. Ebû Belte‘a’ dır.⁴⁸⁸ Ancak o bu haberi Mekkelilerden Süheyl b. ‘Amr, Safvân b. Ümmeye ve İkrime b. Ebû Cehil’e gönderdiği bir mektup ile iletmek istemiştir. Yazdığı mektubu Kenûd adında Müzeyneli bir kadına,⁴⁸⁹ bazılarına göre ise Sârre⁴⁹⁰ adında bir cariye⁴⁹¹ vermiş bu işin

⁴⁸⁶ Mümtehine, 60/1.

⁴⁸⁷ el-Kahtânî, Abdurrahman b. Saîd b. Ali b. Vahf, *Ğazvetu Fethi Mekke fi Davi’s-Sünneti’l-Mutahhara*, Riyâd, Matbaatu Sefîr, t.y., s. 102-104.

⁴⁸⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 312.

⁴⁸⁹ İbnu’l-Esîr, İzzuddîn Ebû’l-Hasan Ali b. Ebû’l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1997, Cilt 2, s. 117.

⁴⁹⁰ İbn Mendeh dışında hiç kimse bu kadının Müslman ve sahabeden biri olduğunu söylememiştir. İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-Ğabe*, Cilt 7, s. 325.

karşılığında da on dirhem⁴⁹² ve bir elbise⁴⁹³ vermiştir. Cebrail'in nâzil olup Hâtıb b. Ebû Belte'a'nın yaptığı şeyi haber vermesi üzerine Allah Resûlü harekete geçmiş⁴⁹⁴, bu kadını bulup mektubu almaları için Hz. Ali, Zübeyr b. Avâm ve Mikdâd b. Esved'i göndermiştir.

Mektubu Mekke'ye götüren kadını yakalamak için giden Hz. Ali olayı şöyle anlatmaktadır: “Allah Resûlü (s.a.v): ‘Ravdat-u Hâh⁴⁹⁵ denilen yere gidin. Orada mahfe içinde bir kadın ve beraberinde de bir mektup var. Mektubu ondan alın!’ deyip beni, Zübeyr b. Avâm’ı ve Mikdâd b. Esved’i gönderdi. Atlarımız doludizgin bir şekilde bizi oraya götürdü. Ravdat-u Hâh’a vardığımızda mahfe içinde bir kadın bulduk ve ona mektubu çıkarmasını söyledik. O ise yanında bir mektup olmadığını söyledi. Bunun üzerine mektubu çıkarmasını yoksa giysilerini soyacağımızı söyledik. Bu durum karşısında saç örgülerinin (veya saçının dolamı) arasında gizlediği mektubu çıkardı. Mektubu alıp Resûlüllah’a (s.a.v) getirdik. Meğer mektubun içerisinde Hâtıb b. Ebû Belte'a'nın⁴⁹⁶ Mekke'deki müşriklere Resûlüllah'ın (s.a.v) (Mekke'yi fetih için hazırlıklar yaptığına ilişkin) durumu ile ilgili bilgileri haber verdiği yazılı idi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v), ‘Ey Hâtıb! Bu da ney?’ dedi. Hâtıb şöyle cevap verdi: ‘Ey

⁴⁹¹ Ebû'l-Fidâ', *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Cilt 1, s. 143; İbnu'l-Verdî, Ömer b. Muzaffer b. Ömer b. Muhammed b. Ebû'l-Fevâris Ebû Hafs Zeynuddîn el-Ma'rri, *Târih-u İbni'l-Verdî*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, Cilt 1, s. 122; Algül, *İslâm Tarihi*, Cilt 1, s. 485.

⁴⁹² İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdumelik b. Mesûd, *Ğavâmidu'l-Esmâ'i-l-Mübhemeti'l-Vâkia'ti fî Mutûni'l-Ahâdisi'l-Müsnedeti*, thk. İzzuddîn Ali es-Seyyid; Muhammed Kemaluddin İzzudîn, Beyrut, Âlemu'l-Kütüb, H.1407, Cilt 1, s. 253.

⁴⁹³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 51.

⁴⁹⁴ Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 5, s. 280; n-Nu'mânî, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, Cilt 19, s. 5.

⁴⁹⁵ Ravdat-u Hâh, Medine'ye yakın olan Hamrâ'u'l-Esed köyüne yakın bir yerdir. Bkz. Şurrâb, *el-Meâ'limu'l-Esîra*, s. 107; İbn Cüneydel, *Mu'cemu'l-Emkineti*, s. 263.

⁴⁹⁶ Hâtıb b. Ebû Belte'a b. Amr b. Umeyr b. Selem b. Sa'b b. Sehl b. Atîk b. Suâ'd b. Râşide b. Cüzeyle b. Lahm: Hicret öncesi Mekke'de Esedoğulları ile anlaşması olan biridir. Bir rivayete göre ise Abdullah b. Humejd b. Züher'in kölesi idi. Ancak ondan özgürlüğünü satın almıştır. Bedir ve Uhud savaşlarına katılmış ve Allah Resûlü (s.a.v) onu hicrî altıncı yılda İskenderiye'nin hükümdarı Mukavkıs'a elçi olarak göndermiştir. Hicrî otuz yılında atmış beş yaşında vefat etmiş olup, cenaze namazını da Hz. Osman kıldırıştır. Daha geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 1, s. 659; en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ'*, Cilt 1, s. 151-152.

Allah'ın Resûlü hakkında acele karar verme! Ben daha önce Kureyş ile müttefik biri idim. Ancak onlarla bir akrabalık bağım yoktu. Seninle beraber olan muhacirlerin onların içerisinde akrabaları olduğu için Mekke'deki ailesini ve mallarını koruyanları var. Nesep açısından böyle bir şansım olmadığı için böyle bir şey yapmak sûretiyle onların akrabalarını korumalarını temin etmek istedim. Yoksa ne dinimden irtidat ne de İslam'dan sonra küfrü kabullenmek gayesiyle yaptım.' Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v): 'O size doğru söylüyor.' dedi. Hz. Ömer, 'Ey Allah'ın Resûlü müsaade et boynunu vurayım!' deyince Resûlüllah (s.a.v) şöyle söyledi: 'O, Bedir savaşına katılan biridir. Nerden bilebilirsin ki Allah Bedir savaşına katılanlara muttali oldu ve (belki de) ne yaparsanız yapın, muhakkak ki ben sizi bağışladım, demiştir.' Bunun üzerine Yüce Allah, '*Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin!*'⁴⁹⁷ ayetini indirdi.⁴⁹⁸ Benzer bazı rivayetlerde Allah Resûlü'nün bu sözleri karşısında Hz. Ömer'in gözlerinin yaşardığı ve 'Allah ve Resûlü daha iyi bilir dediğine yer verilmektedir.'⁴⁹⁹ Aynı olayı nakleden ve Mümtehine sûresinin tümünün bu olay sebebiyle nâzil olduğuna yer veren rivayetler de bulunmaktadır.⁵⁰⁰

Buhârî ve Müslim'deki rivayetlere⁵⁰¹ göre Hâtıb b. Ebû Beltea'nın yaptığı bu davranış neticesinde Mümtehine sûresindeki "*Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin!*"⁵⁰² ayet nâzil olmuştur. Tirmizî ve Nesâî'de bu

⁴⁹⁷ Mümtehine, 60/1.

⁴⁹⁸ Buhârî, Cihâd, 139 (Cilt 3, s. 1095); Meğâzî 44 (Cilt 4, s. 1557); Tefsîr, Mümtehine 368 (Cilt 4, s. 1855); Müslim, Fadâilu's-Sahâbe 2494 (Cilt 4, s. 1941); Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 441-443; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 311-312; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 108-109, 110-111.

⁴⁹⁹ Buhârî, Bedu's-Selâm 23 (Cilt 5, s. 2309); İstifâbetu'l-Murteddîn 8 (Cilt 6, s. 2542-244). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 312.

⁵⁰⁰ Tirmizî, Tefsîr, Mümtehine 60 (Cilt 5, s. 409); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Mümtehine 386 (Cilt 6, s. 487).

⁵⁰¹ Buhârî, Cihâd, 139 (Cilt 3, s. 1095); Meğâzî 44 (Cilt 4, s. 1557); Tefsîr, Mümtehine 368 (Cilt 4, s. 1855); Müslim, Fadâilu's-Sahâbe 2494 (Cilt 4, s. 1941); Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 441-443; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 311-312; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 108-109, 110-111.

⁵⁰² Mümtehine, 60/1.

olay neticesinde Mümteherine sûresinin tamamının nâzil olduğunu ifade eden rivayetler vardır.⁵⁰³ Ancak Tirmizî bu rivayetin Hasen-Sahîh olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁴ Buhârî'nin ve Müslim'in rivayeti,⁵⁰⁵ Tirmizî'nin Hasen-Sahih olarak yaptığı bu rivayet⁵⁰⁶ ile Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sında yaptığı söz konusu rivayete tercih edilir.⁵⁰⁷ Çünkü:

- a- Burada Buhârî ve Müslim'in ittifakı söz konusudur ki hadis usulü açısından böylesi bir rivayet diğer farklı rivayetlere tercih edilir.
- b- Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetlerine göre bu olay neticesinde Mümteherine sûresinin tamamı nâzil olmuştur. Oysa Mümteherine sûresindeki bazı ayetlerin farklı sebeplerle nâzil olduğuna dair sahih rivayetler⁵⁰⁸ mevcuttur.⁵⁰⁹

4- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Resûlullah'ın (s.a.v) Hâtıb'ın doğru söylediğini teyit edip, hakkında hayır söylenmesini emretmesinin⁵¹⁰ yanı sıra Hâtıb hakkında nâzil olan ayetin “*Ey inananlar!*” diye başlaması Hâtıb'ın imanın ve itikadının Resûlullah'ın nazarında ve Yüce Allah'ın katında salim olduğunu göstermektedir.

⁵⁰³ Tirmizî, Tefsîr, Mümteherine 60 (Cilt 5, s. 409); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Mümteherine 386 (Cilt 6, s. 487).

⁵⁰⁴ Tirmizî, Tefsîr, Mümteherine 60 (Cilt 5, s. 409).

⁵⁰⁵ Buhârî, Şurût 15 (Cilt 2, s. 980); Cihâd, 139 (Cilt 3, s. 1095); Megâzî 33 (Cilt 4, s. 1532); Megâzî 44 (Cilt 4, s. 1557); Tefsîr, Mümteherine 368 (Cilt 4, s. 1855); Edeb 7 (Cilt 5, s. 2230); Müslim, Fadâilu's-Sahâbe 2494 (Cilt 4, s. 1941).

⁵⁰⁶ Tirmizî, Tefsîr, Mümteherine 60 (Cilt 5, s. 409).

⁵⁰⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Mümteherine 386 (Cilt 6, s. 487).

⁵⁰⁸ Buhârî, Şurût 15 (Cilt 2, s. 978). Ayrıca bkz. Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Humâm es-Sanâ'nî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-Azamî, Beyrut, el-Mektetu'l-İslâmî, H.1403, Cilt 5, s. 340 (9720); İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 11, s. 225 (4872); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 171 (13749); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 120.

⁵⁰⁹ Daha geniş bilgi için “Mümin Birinin Müşrik Biri ile Evlenmesinin Yasaklanması” ve “Gayr-i Müslimlerin Tarafına Geçen Müşrik Kadımların Mehirleri” konularına bakınız.

⁵¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 313; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 110; Saâ'libî *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 417; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Cilt 28, s. 133.

Zeccâc bu ayetten ve sebab-i nüzûlden hareketle Müslümanların sırlarını irtidat sebebiyle değil de dünyalık bir amaç için gayr-i müslimlere veya Müslümanların düşmanlarına ileten kimsenin küfrüne hükmedilmeyeceğini söylemektedir. Ancak bu kimseye had cezası uygulanıp uygulanmayacağı konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. İmâm-ı Mâlik, İbnu'l-Kâsım ve Eşheb hâkimin icthad yapacağı görüşündedirler. Bilgi sızdıran kişi eğer bunu adet edinmişse o zaman casustur. İmâm-ı Mâlik ise casusun öldürüleceğini söylüyor.⁵¹¹

Mümtehine sûresindeki bu ayetin⁵¹² sebebi nüzûlü de açıkça göstermektedir ki gayr-i müslimlerle yasaklanan dostluk normal beşeri ilişkiler çerçevesindeki dostluk ilişkileri değil de Müslümanlara zarar verme gayesiyle yapılan istihbarî, askeri, ticari vb. her türlü anlaşmalar ve bu çerçevede kurulan dostluklardır.

4.2. Hz. Esmâ'nın Annesi İle İlgili Tereddüdü

İslam'ın gelişinden sonra aynı ailelerin bazı fertleri İslam nuru ile şereflenirken, bazıları eski inançlarını yaşamaya devam etmişlerdir. Bu sebeple Bedir, Uhud ve Hendek gibi savaşlarda bir safta baba, amca; diğer safta ise oğul, yeğen yer alabilmiştir. Çünkü Müslümanlar İslam inancının gereğini akrabalık bağına tercih etmişlerdir. Hatta bu sebeple müşrik akrabalarıyla tabii bir görüşme yapıp yamayacakları konusunda bile tedirgin olmuşlar, tereddüt etmişlerdir. Hz. Esmâ da böyle bir tereddüde düşmüş, ancak Yüce Allah onun bu tereddüdünü şu meâldeki ayetle gidermiştir:

*“Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasak kılmaz; doğrusu Allah adil olanları sever.”*⁵¹³

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ⁵¹⁴ diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken annem beni ziyaret etmek için geldi. Allah Resûlü'ne (s.a.v) onunla görüşüp

⁵¹¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 18, s. 53.

⁵¹² Mümtehine, 60/1.

⁵¹³ Mümmethine, 60/8.

⁵¹⁴ Esmâ bt. Ebû Bekir es-Siddîk: Annesi Kuteyle bt. Abduluzzâ'dır. Mekke'de Zübeyir b. el-Avvâm ile evlenmiş ve Abdullah adında bir çocuğu olmuştur. Zübeyir b. el-Avvâm'dan boşanınca oğlu Abdullah ile

görüşmeyeceğimi sordum o da: “Evet” dedi. İbn ‘Uyeyne diyor ki bunun üzerine “*Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurduzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasak kılmaz !*”⁵¹⁵ ayeti nâzil oldu.⁵¹⁶

Ahmed b. Hanbel bu olayı biraz daha ayrıntılı olarak nakletmektedir, Kuteyle bt. Abduluzza⁵¹⁷ kızı Esmâ’yı ziyarete gelmiş beraberinde de hediye olarak süzme peynir, yağ ve yiyecek getirmiş. Ancak müşrik biri olduğu için Esmâ hediyesini kabul etmek ve onu içeri almak istememişti. Bu durumu Resûlüllah’a danışınca bu ayet⁵¹⁸ nâzil oldu.⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel’in bu rivayetinin senedi zayıf olsa da Buhârî’deki rivayet bunu desteklemektedir.

İslam’ın ilk dönemlerinde anne-baba ve evlatların iman konusunda farklı saflarda yer aldıkları, biri iman ederken diğerinin Cahiliyye dönemindeki inanışlarından vazgeçmeyip aynı anlayışta karar kıldığı; Bedir, Uhud ve Hendek gibi İslam tarihinin dönüm noktası olan bu savaşlarda bu kişilerin birbirlerine karşı kılıç çekip ok attıkları bir gerçektir. Dinin her şeyden daha kıymetli olduğunu anlayanlar karşı safta kimin olduğuna çok da aldıriş etmemişlerdir. Hatta o kadar hassas davranmışlar ki anne ve babalarıyla olan ilişkilerini kesenler bile olmuştur. Bunlardan biri de Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ’dır. Kuteyle, Hz. Ebû Bekir’in Cahiliyye döneminde boşadığı eski eşi ve kızı Esmâ’nın da annesi idi. Bir keresinde bazı hediyeler de alıp kızı Esmâ’yı ziyarete

birlikte yaşamıştır. Esmâ, Hz. Aişe’nin baba bir kardeşi olup Hz. Aişe’den on yaş kadar daha büyüktür. Hicret eden babası Ebû Bekir ile Resûlüllah (s.a.v) için hazırlanan yolluğu kuşağını bölerek bağladığı için iki kemer sahibi anlamına gelen “Zü’n-Nitâkeyn” lakabını almıştır. Yüz yaşına kadar yaşamış ve hicri yetmiş üç yılında Mekke’de vefat etmiştir. Bkz. Ebû Nua’ym el-Asbahânî, *Mârifetu’s-Sahâbe*, Cilt 6, s. 3253; İbn Abdilber, *el-İstîâ’b*, Cilt 5, s. 1781-1783.

⁵¹⁵ Mümmethine, 60/8.

⁵¹⁶ Buhârî, Edeb 7 (Cilt 5, s. 2230).

⁵¹⁷ Kuteyle bt. Abduluzza b. Abduled b. Nadr b. Mâlik b. Hisl b. Âmir b. Luey. Bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 3, s. 169.

⁵¹⁸ Mümtetine, 60/8.

⁵¹⁹ İbn Hanbel, Cilt 5, s. 4. Ayrıca bkz. et-Tayâlisî, *Müsned-u Ebî Dâvûd*, Cilt 1, s. 228 (1639); Bezzâr, *Müsnedu’l-Bezzâr*, Cilt 6, s. 167 (2208); Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 527 (3804); Beyhakî, *Şua’bu’l-İmân*, Cilt 6, s. 210 (7931); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 5, s. 191 (7633); Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 322.

gelmiş, ancak Esmâ annesi gayr-i müslim biri olduğu için onunla görüşmek ve evine almak konusunda tereddüt etmiştir. Durumu Allah Resûlü'ne sorunca bu ayet nâzil olmuştur. Bunun neticesinde Hz. Esmâ annesi ile görüşmüştür.

4-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Bu ayetin⁵²⁰ hukukî olarak geçerliliği konusunda âlimlerin dört farklı görüşü bulunmaktadır.

1. Seyf ayeti olarak bilinen *“Hürmetli aylar çıkınca, puta tapanları bulduğumuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme yerinde onları bekleyin. Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.”*⁵²¹ ayeti ile mensûhtur.
2. İmân ettikleri halde hicret etmeyip Mekke’de kalanlara mahsustur.
3. Hz. Peygamber’e müttefik olup yaptığı anlaşmayı bozmayanlara mahsustur.
4. Umum bildiren muhkem bir ayettir.⁵²²

Kanaatimizce bu ayet mensûh değildir. Çünkü İslam savaş esnasında bile savaşa katılmamış ve destek vermemiş olanlara zarar verilmemesini emretmektedir. Ayrıca yine bu ayetin sonunda bu kimselere karşı *“Allah adil olanları sever.”*⁵²³ denilmektedir. Gayrimüslimlerden kendileri ile dostluk ve sila-i rahimin yasaklandığı kimselerin kimler olduğu ise bir sonraki ayette şöyle açıklanmaktadır: *“Allah, ancak sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasak eder; kim onları dost edinirse, işte onlar zalimdir.”*⁵²⁴

⁵²⁰ Mümmethine, 60/8.

⁵²¹ Tevbe, 9/5.

⁵²² en-Nahhâs, en-Nâsihu ve'l-Mensûh, s. 711. Ayrıca bkz. İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 227-228; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 59; es-Semâ'nî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 416.

⁵²³ Mümmethine, 60/8.

⁵²⁴ Mümmethine, 60/9.

5. Dini Yaşamada Eşin İmtihan Vesilesi Oluşu

İslam'ın ilk yıllarında din değiştirdiği için kınanan, hicret etmek isteyince kendisine müsaade edilmeyen birçok sahabe olmuştur. Dinî değerler karşısında engel teşkil eden aile fertleri bile olsa Allah bunlara düşman sıfatını yakıştırmıştır:

*“Ey inananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur. Onlardan sakının; ama siz affeder, suçlarını örter ve bağışlarsanız bilin ki Allah da bağışlar ve merhamet eder.”*⁵²⁵

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayet

Bir kişi İbn Abbâs'a *“Ey İnananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur.”* ayetini sormuş, o da şöyle demiştir: Mekkelilerden iman edip Allah Resûlü'ne hicret etmek isteyen bazı kimselere çocukları ve eşleri engel oldular. Bir zaman sonra Allah Resûlü'ne (s.a.v) hicret edip geldiklerinde insanların dinde derin bilgiye sahip olduklarını gördüler. Bunun üzerine çocuklarını ve eşlerini cezalandırmaya teşebbüs edince Yüce Allah *“Ey inananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur...”* ayetini indirdi.⁵²⁶

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayeti Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Tirmizî'nin İbn Abbas'tan yaptığı rivayetin⁵²⁷ benzerlerini Taberî, 'İkrime,⁵²⁸ Katâde⁵²⁹ ve Dahhâk'tan⁵³⁰ nakletmiştir.

İsmail b. Ebû Hâlid'den rivayet edildiğine göre bazı erkekler Müslüman olduklarında ailesi ve çocukları kendisini kınamışlar bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur.⁵³¹

⁵²⁵ Teğâbun, 64/14.

⁵²⁶ Tirmizî, Tefsîr, Teğâbun 64 (Cilt 5, s. 419). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 454, 455; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 423; Taberî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 11, s. 275 (11720); Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 532 (3814); Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Sülâme b. Abdülmelik, *Şerh-u Muşkilî'l-Âsâr*, thk. Şuyab Arnavut, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, H.1494, Cilt 6, s. 140 (2365); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ân i'l-Azîm*, Cilt 10, s. 3358.

⁵²⁷ Tirmizî, Tefsîr, Teğâbun 64 (Cilt 5, s. 419).

⁵²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 423.

⁵²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 424.

⁵³⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 424-425.

Atâ b. Yesâr, Mekkî olan Teğâbun sûresi 14. ayetinin Avf b. Mâlik el-Eşca'î hakkında indiğini söylemiştir. Avf b. Mâlik cihad için savaşa katılmak istediğinde ailesi arkasından ağlayıp “Peki bizi kime bırakıyorsun?” deyince yüreği dayanamamış bu sebeple savaşa gitmekten vazgeçmiştir. Bunun üzerine de bu ayet nâzil olmuştur.⁵³²

Yukarıdaki rivayetlerden⁵³³ açıkça anlaşıldığı gibi, bu ayet⁵³⁴ imanları gereği hicret etmek isteyen ancak ailelerinin ısrarına dayanamayıp bundan vazgeçen bazı kişiler hakkında nazil olmuştur. Bu şahıslar ileriki zamanlarda Medine’ye gidince dini konularda başkalarının mesafe kat ettiklerini görünce ailelerini cezalandırmak istemişlerdir. Konuyla ilgili olarak ayetin geçtiği Tağâbun sûresi Mekkî bir sûredir. Ancak 14. ayetten itibaren sûrenin sonuna kadar nâzil olan ayetler Medenî’dir.⁵³⁵

Hayır, işlerinde şeytanın insanın yoluna oturması, ya vesvese vermekle ya da ailesini bu işe aracı kılmakla olur.⁵³⁶ Bu dumu Allah Resûlü (s.a.v) şöyle anlatıyor: “Şeytan insanın İslam yolu üzerine oturup kendisine, ‘İman edip de dinini ve atalarının dinini terk mi edeceksin?’ demiş. Ancak o insan bunun aksini yapıp iman etmiş Allah da onu bağışlamıştır. Sonrasında şeytan hicret yolunda oturup ona, ‘Hicret edip de yerini göğünü terk mi edeceksin?’ o bunun aksini yapıp hicret etmiş. Sonrasında cihat yolunda oturmuş ve ona: ‘Cihad mı ediyorsun? Ki cihat nefsin ve malın telef olmasıdır. Böylece öldürür ve öldürülürsün de eşini başkası nikâhlar, malın da başkaları arasında taksim edilir.’ demiş. O bunun da aksini yapmış ve cihada çıkmış. Allah Resûlü buyurdular ki:

⁵³¹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 454; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 425.

⁵³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 424. Ayrıca bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Cilt 28, s. 283; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 28, s. 253.

⁵³³ Tirmizî, *Tefsîr*, Teğâbun 64 (Cilt 5, s. 419); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 454, 455; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 423. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 11, s. 275 (11720); Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 532 (3814); Tahâvî, *Şerh-u Muşkili'l-Âsâr*, Cilt 6, s. 140 (2365); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 10, s. 3358.

⁵³⁴ Tağâbun, 64/14.

⁵³⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 424.

⁵³⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 264.

‘Kim böyle yapar da bu esnada ölürse veya öldürülürse, Allah’ın onu Cennetine koyması haklıdır.’⁵³⁷

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Düşman sırf zatından dolayı düşman değildir. Onu düşman kılan yaptıkları şeylerdir. Eğer eş ve evlat da düşmanın yaptığı davranışları sergilerlerse onlar da birer düşman gibi olurlar.⁵³⁸ Ayetteki “*Ey inananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur.*”⁵³⁹ ifadesi umum bildirmektedir. Bu sebeple eşlerden herhangi birinin diğerine hayırda engel olması durumunda engel olan diğerine adeta düşman gibi olmuş olur.⁵⁴⁰ Ebeveynlerin hayırlı bir şeyde çocuklarına engel olmaları da muhtemeldir. Ancak anne-baba yüreği daha şefkatli olması sebebiyle bunların çocukları için dinî bazı değerlerden taviz vermesi daha sıklıkla meydana gelen bir şeydir. ‘Avf b. Mâlik el-Eşca’î ile ilgili olarak nakledilen rivayet bunun en güzel örneklerinden biridir.⁵⁴¹ Bu ayetin⁵⁴² nüzûlüne ilişkin sebebin hususi olması ayetin bu şekilde umumi olarak değerlendirilmesine engel teşkil etmez.⁵⁴³ Ayette “*مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ*” *Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur.*) denilmektedir. Burada “*مِنْ*” baziyet manasındadır. Yani illa da bütün eşler ve evlatlar birbirleri için düşman gibi değildir, bazı aile fertleri böyledir.

6. Ahvâl-i Şahsiyye İle İlgili Durumlar

6.1. Evlenme

İslam’dan önceki devirde sistemli bir aile hayatı yoktur. Bunun temel nedenlerinden biri de kız çocuklarına ve kadınlara değer verilmemesi idi. Ancak İslam

⁵³⁷ Nesâî, Cihâd 19 (Cilt 6, s. 21); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 483; İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 10, s. 453 (4593).

⁵³⁸ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 264.

⁵³⁹ Tağâbun, 64/14.

⁵⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 18, s. 142.

⁵⁴¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 424; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Cilt 28, s. 283; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 28, s. 253.

⁵⁴² Tağâbun, 64/14.

⁵⁴³ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 18, s. 142.

diğer konulara olduğu gibi bu konuya da bir düzen getirmiştir.⁵⁴⁴ Daha önceki dönemde erkeklerin evlenme ve boşanma sayılarında bir sınır yoktu. Kadınlar neredeyse hiçbir hakka sahip değilken İslam ile birlikte evlilik sorgulanmaz karakterdeki bir erkek üstünlüğünden kadınların da bir takım haklara sahip olduğu bir birliktelik haline getirildi. Sir Henry Main'in deyimiyle İslam hukuku evliliğin doğasını “statü” den “akit” e dönüştürdü. Evliliğe ilişkin bazı şeylerde ilden ile, ülkeden ülkeye bazı değişik örfler olsa da evlilik hukukuna ilişkin şeyler hemen hemen hiç değişmeden XX. asra kadar gelmiştir. Ancak Osmanlının yıkılmasının akabinde Mısır başta olmak üzere bazı ülkelerde reform hareketlerine bağlı olarak evlilik hukukuna dair bazı değişmeler gerçekleşti. Örneğin Mısır'da 1962'de yasalaşan Ahvâlu'ş-Şahsiyye hukuku erkeğe tek taraflı boşanmayı yasaklamıştır. Hâlihazırdaki İslam toplumu evlilik hukuku açısından üç kategoriye ayrılabilir. Bunlardan biri İslam hukukunu kısmen veya tamamen kaldırmış seküler yapıya adapte olmuş ülkelerdir. Diğeri İslam hukukunu benimsemekle birlikte evrimsel bir süreci takip edenlerdir. Üçüncüsü ise İslâm hukukunu bölgelerinin temeli olarak alan ve değiştirmek için hiçbir faaliyette bulunmayanlardır. Bunlardan Türkiye birinci kategoriye, birçok Orta Doğu ülkesi ikinci kategoriye, Arap yarımadasındaki birçok ülke de üçüncü kategoriye örnek gösterilebilir.⁵⁴⁵

6.1.1. Evlenilecek Eş Sayısı ve Yetimlerin Nikâhlanması

Nisa Sûresinin 3. ayeti ile 127. ayeti arasında sebab-i nüzûl açısından münasebet olduğu için bu ikisini birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

a- “Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur.”⁵⁴⁶

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

⁵⁴⁴ Çağrı, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Cilt 1, s. 148.

⁵⁴⁵ Khadduri, Macid, “İslam Hukukunda Evlilik: Modernite Bakış” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, çev. Ali Duman, S. 9, (2007), s. 171 vd.

⁵⁴⁶ Nisâ, 4/3.

U'rne b. Züber'den rivayet edildiğine göre: “O, Hz. Aişe'den ‘Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız...’⁵⁴⁷ ayetini sormuş, Hz Aişe de: ‘Ey kız kardeşimin oğlu! Bu, velisinin yanında olup velisinin güzelliğine ve malına tamah edip mehirini eksik verip evlenmek istediği yetimdir. Mehirlerini tam olarak vermek koşuluyla onlarla evlenmeleri caizdir. Bunun dışında onlarla evlenmekten nehyedilip başkalarıyla evlenmeleri emredildi. Sonra insanlar Resûlullah’tan (s.a.v) kadınlar hakkında fetva istemeye devam ettiler. Bunun üzerine Allah (c.c) “Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: “Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor.”⁵⁴⁸ ayetini indirdi. Böylece Allah, güzel ve mal sahibi olup da onunla evlenmek ve soyuyla şereflenmek istedikleri zaman yetimlerin mehirlerini tam olarak vermelerini, güzelliğinin ve malının azlığı sebebiyle böyle bir arzuları olmadığı zaman ise onları serbest bırakıp başkalarıyla evlenmelerine izin verilmesini emretti. Arzu etmedikleri zaman nikâhlayabilecekleri gibi, nikâhlamayı arzuladıkları zaman da mehrini tastamam vermeleri ve ona kaşı adil olmaları gerekmektedir.⁵⁴⁹ Bu rivayette ayetin müşahhas bir kişi hakkında indiği söylenmemekte, yetimlerin genel durumundan bahsedilmektedir. Ancak Hişâm b. U'rne'nin babasından, onun da Hz. Aişe'den yaptığı şu rivayette olay biraz daha müşahhas hale gelmektedir: “Birinin hurma bahçesi olan bir yetimi vardı. Bu şahıs ona karşı bir duygu beslemediği halde malı sebebiyle alıkoyup onunla evlenince “Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız...’⁵⁵⁰ ayeti nâzil oldu.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Nisa, 4/3.

⁵⁴⁸ Nisâ, 4/127.

⁵⁴⁹ Buhârî, Nikâh 17 (Cilt 5, s. 1958); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Şirket 7 (Cilt 2, s. 883); Vasiyyet 21 (Cilt 3, s. 1016); Tefsir, Nisâ 80 (Cilt 4, s. 1668); Nikâh 1 (Cilt 5, s. 1949); Nikâh 44 (Cilt 5, s. 1975); Hiye 8 (Cilt 6, s. 2554); Müslim, Tefsir 3018 (Cilt 4, s. 2313); Ebû Dâvûd, Nikâh 13 (Cilt 1, s. 630); Nesâî, Nikâh 66 (Cilt 6, s. 115). Ayrıca bkz. Vâhidî, Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân, s. 186; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 531-533.

⁵⁵⁰ Nisâ, 4/3.

⁵⁵¹ Buhârî, Tefsîr, Nisâ 80 (Cilt 4, s. 1668).

Hız. Aişe'den gelen başka bir rivayete göre ise, bu ayet malında ortak olduğu varlıklı yetimle sırf malı için evlenen ve sahipsiz olan bu yetimi dövüp ona kötü davranan kimse hakkında nâzil oldu.⁵⁵²

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

'İkrime'den rivayet edildiğine göre, "Biri dört, beş, altı, on tane kadınla evlenirdi. Bir başkası da: "Falan kimsenin evlendiği gibi beni de evlenmekten kimse alı koyamaz" deyip yetimin malını alır ve o mal ile evlenirdi. Bu sebeple erkeğin dört eşten daha fazlası ile evlenmesi yasaklandı.⁵⁵³

Taberî'nin 'İkrime'den yaptığı bir rivayette ise şöyle denilmektedir: "Kureyşli bazı adamların birçok eşi ve yetimleri olurdu. Malı tükenince yetimin malına yeltenirdi. Bunun üzerine ayet⁵⁵⁴ nâzil oldu."⁵⁵⁵

İbn Abbas şöyle diyor; Yetimlerin malları korumak için dört kadınla evlenme sınırı getirilmiştir. Çünkü erkek yetimin malı ile dilediği gibi evleniyordu.⁵⁵⁶

Nazil olan vahiyler sayesinde mazlum kadınların ve yetimlerin Yüce Allah'ın himayesinde olduğu şuuru yerleşmeye başlayınca, sahâbe kadınlar ve yetimlerle ilgi bazı meseleleri öğrenmek istemişlerdir. Bunun için Allah Resûlü'ne (s.a.v) müracaat etmişlerdir:

b- *"Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: 'Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: 'Bu fetva, kendilerine yazılan şeyi vermeyip kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitap'da size okunandır'. Ne iyilik yaparsanız Allah onu şüphesiz bilir."*⁵⁵⁷

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

⁵⁵² Müslim, Tefsir 3018 (Cilt 4, s. 2313).

⁵⁵³ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, thk. Abdülhakim Muhammedu'l-Enîs, Dammâm, Dâr-u İbnu'l-Cevzî, 1997, Cilt 2, s. 826; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 535.

⁵⁵⁴ Nisâ, 4/3.

⁵⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 535.

⁵⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 535.

⁵⁵⁷ Nisâ, 4/127.

Nisa Sûresinin 3. ayetine ilişkin Hz. Aişe'den yapılan rivayetlerden de anlaşıldığı gibi bu ayetin⁵⁵⁸ nüzûlünden sonra insanlar kadınlar konusunda fetva istemeye devam edince: “Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: “Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor.”⁵⁵⁹ ayeti nâzil olmuştur.⁵⁶⁰

Hişâm b. U'rve'nin babasından onun da Hz. Aişe'den naklettiği başka bir rivayette ise birisi velisi bulunduğu yetimi ve bu yetimin sahip olduğu malı başkası alır endişesiyle onu başkasıyla ile evlendirmeyip kendisi evlendiği için “Kadınlar hakkında senden fetva isterler...”⁵⁶¹ ayetinin nâzil olduğu nakledilmektedir.⁵⁶²

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Taberî, Saîd b. Cübeyr'den şunu rivayet etmiştir: Cahiliyye döneminde sadece bülüğa ermiş erkek çocuklar mirasçı olurdu. Ne küçük yaştaki erkek çocuk ne de bayanlar mirasçı olurdu. Nisa sûresindeki miras ayeti nâzil olunca bu insanlara biraz ağır geldi ve dediler ki: ‘Malı kazanmak için hiçbir katkısı olmayan ve onun için koşturmayan küçük erkek çocuğu mala mirasçı olacak! Kadın da böyle iken o da mirasçı olacak! Her ikisi de mal kazanmak için koşturan bir erkek gibi mirasçı olacaklar!’ Bu konuda semadan bir açıklama gelmesini umdular. Bir müddet beklediler. Yeni bir vahiy gelmeyince ‘Eğer bu konuda vahiy tamam olmuşsa gerekeni yapmak vacip oldu.’ dediler. Sonra: ‘Hz. Peygamber’e sorun’ dediler. Hz. Peygamber’e (s.a.v) sorunca: “Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: “Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: “Bu fetva, kendilerine yazılan şeyi vermeyip kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla

⁵⁵⁸ Nisâ, 4/3.

⁵⁵⁹ Nisâ, 4/127.

⁵⁶⁰ Buhârî, Nikâh 17 (Cilt 5, s. 1958); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Şirket 7 (Cilt 2, s. 883); Vasiyyet 21 (Cilt 3, s. 1016); Tefsir, Nisâ 80 (Cilt 4, s. 1668); Nikâh 1 (Cilt 5, s. 1949); Nikâh 44 (Cilt 5, s. 1975); Hiye 8 (Cilt 6, s. 2554); Müslim, Tefsir 3018 (Cilt 4, s. 2313); Ebû Dâvûd, Nikâh 13 (Cilt 1, s. 630); Nesâî, Nikâh 66 (Cilt 6, s. 115). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 186; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 531-533.

⁵⁶¹ Nisâ, 4/127.

⁵⁶² Buhârî, Tefsir, Nisâ 103 (Cilt 4, s. 1679); Nikâh 38 (Cilt 5, s. 1971,1972). Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 254.

bakmanız hususunda Kitap'da size okunandır". Ne iyilik yaparsanız Allah onu şüphesiz bilir."⁵⁶³ ayeti nâzil oldu. Saîd b. Cübeyr diyor ki: 'Yetim kız eğer güzel ve zenginse velisi onunla evlenir ve ona eşi gibi iyi muamele ederdi. Ancak güzel değilse ve malı da yoksa kendisi evlenmez; başkasıyla evlendirirdi.'⁵⁶⁴

Süddî'den gelen bir rivayete göre Câbir'in, babasından kendisine mal kalan kör, çirkin ve yetim olan; amcasının bir kızı varmış. Onunla evlenmek istemiyormuş. Ancak malı başkasına gider diye başkasıyla da evlendirmek istemiyormuş. Böyle yetimleri olan başkaları da varmış. Câbir (r.a.) Hz. Peygamber'e (s.a.v), 'Kör ve çirkin bir bayan mirasçı mı olacak?' deyince O da "Evet" demiş ve bu ayet nâzil olmuş.⁵⁶⁵

*"Hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz."*⁵⁶⁶

Ayeti okunduğu zaman akla gelen ilk mana bu ayetin nüzûl sebebinin evlilik sayısı ilgili bir şey olabileceğidir. Fakat rivayetler incelendiği zaman ayetin iniş sebebinin temelinde yetimleri ve haklarını korumak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Velinin yetime hakkı olan mehrini tam olarak vermeden onunla evlenmek istemesi; koruyanı olmadığı için onu alıkoyması ve onunla sırf malı için evlenmesi bu ayetin inmesine sebep olmuştur. Bu ayet Cahiliyye dönemi ile İslam'ın ilk zamanlarında devam eden erkeğin istediği sayıda kadınla evlenmesi uygulamasını neshetmiştir.⁵⁶⁷ Bu ayetin inişinden sonra bazıları hâlâ yetim kızların mirası konusunda vahiy yoluyla bir düzenleme beklemişlerdir. Bunun üzerine "Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor..."⁵⁶⁸ ayeti nâzil olmuştur. Bu ayetle ilgili olarak Hz. Aişe ayetteki " وَمَا يَنْبَغِي " (Kitap'da size okunandır) ifadesinden kastın Nisâ sûresinin baş kısımlarında yer alan "Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız..."⁵⁶⁹ ayeti olduğunu⁵⁷⁰ ve " وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ " (kendileriyle evlenmeyi

⁵⁶³ Nisâ, 4/127.

⁵⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 255.

⁵⁶⁵ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 94; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 257.

⁵⁶⁶ Nisâ, 4/3.

⁵⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 11.

⁵⁶⁸ Nisâ, 4/127.

⁵⁶⁹ Nisâ, 4/3.

arzuladığınız yetim kadınlara) ifadesinden kasdın da fazla güzel olmayan ve malı bulunmayan yetim kızlar olduğunu söylemektedir.⁵⁷¹

Süddî, Katâde, İbn Abbâs ve Rab'î “Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız..”⁵⁷² ayetini açıklarken Yetimlerin malları konusunda adaletli olamamaktan korkup da sakındığınız gibi kadınlar hakkında da adaletli olamamaktan korkun ve bu sebeple haklarınızı eda edemeyeceğiniz kadardan fazlası ile evlenmeyin” şeklinde yorum yapmışlardır.⁵⁷³ Taberî de aynı görüşü benimsemekte; hatta bir kadınla evlenilince ona karşı adil davranılamayacağına kanaat ediliyorsa bir taneyle bile evlenilmemesini söylemektedir.⁵⁷⁴ İbn Kesîr ise “Bir kimsenin yanında bir yetim varsa ve bununla evlenmek için vermesi gereken mehri tam olarak veremeyecekse başka kadınlarla evlensin”⁵⁷⁵ derken, Ebû Cafer buna ek olarak “Eğer birden fazla kadınla evlendiğinde onlara karşı adil olamayacaksa bir tane ile evlensin!” demektedir.⁵⁷⁶

3-Ayetten Çıkan Bazı Hukukî Sonuçlar

Ayetten hareketle evlenilebilecek eş sayısı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Şiâ'nın bir kısmı,⁵⁷⁷ Râfzîler ve bazı Zâhirîler “مثنى وثلاث ورباع” (ikili, üçlü, dörtlü) ifadesindeki “vav” harfini toplama anlamına alıp dokuz kadınla evlenilebileceğini söylemişler ve bu görüşlerini desteklemek için Allah Resûlü'nün aynı anda dokuz kadınla evli oluşunu ileri sürmüşlerdir. Hatta bazı Zâhirîler daha da ileri gidip buradaki her bir sayının tekrar ifade ettiğini ve haliyle on sekiz kadınla aynı anda nikâhlı bulunulabileceğini iddia etmişlerdir. Bu düşünceler Kitaba, sünnete, selefın uygulamasına ve ümmetin icmâsına aykırı iddialardır. Sahabe ve Tâbiîn'den hiçbiri

⁵⁷⁰ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 187; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 259; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 377.

⁵⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 263; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 377.

⁵⁷² Nisâ, 4/3.

⁵⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 535-539.

⁵⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 540-541.

⁵⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 181.

⁵⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 531.

⁵⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 182.

dörtten fazla eş ile evlenmemiştir.⁵⁷⁸ Musedded b. ‘Umayra, Vehbu’l-Esedî,⁵⁷⁹ Kays b. el-Haris,⁵⁸⁰ Ğaylân b. Seleme es-Sakafî⁵⁸¹ Müslüman oldukları zaman dörtten fazla eşleri bulunmakta idi. Resûlullâh (s.a.v) bunların her birine içlerinden dört tanesini nikâhlarında tutmalarını diğerlerini boşamalarını söylemiştir. Ayrıca Araplar dokuz demek için “اثنین وثلاثة وأربعة” (iki ve üç ve dört) diye kullanmazken, on sekiz demek için de “أربعة ستة ثمانية” (dört altı sekiz) ifadesini de kullanmazlar.⁵⁸² Araplar dörtten sonrası için de “سبع - المسبع”, “خمس - الخمس” şeklinde bir tabir kullanmazlar.⁵⁸³ Bununla birlikte sadece Kumeyt’in bir beyitinde “العشرة” (on) türemiş olarak “عشار” (onar) şeklinde kullanılmıştır.⁵⁸⁴ Ancak bu da şazdır.

En fazla dört kadınla evlenmenin caiz olduğu bilindiği halde “مثنى وثلاث ورباع” (ikili, üçlü, dördü) denmiş ki bu nasıl açıklanır? diye bir soru sorulursa buna şöyle cevap verilir: “Ayet eğer adil olabilecekseniz iki tane ile veya üç tane ile veya dört tane ile evlenin şeklinde tevîl edilir.”⁵⁸⁵ “مثنى وثلاث ورباع” ibaresinde yer alan “و” vav harfi bedel olup bu durumda: “İki tane yerine üç tane, üç tane yerine dört tane ile evlenin!” anlamı ortaya çıkar. İki üçün, üç dördün kapsamındadır. Yani eş sayısı en fazla dört tane olabilir. Cumhûr bu görüştedir.⁵⁸⁶ Ayette sayı konusunda bir sınırlama olmadığını, sınırlayan görüşlerin oluşmasında ise mevâlî âlimlerin etkili olduğunu savunan bir görüş de vardır. Bu görüşe göre sınırlama getiren rivayetler ya özel bir durum içeriyor, ya zayıf, ya da zamanla ortaya çıkan genel kabulü desteklemek için uydurulmuş olabilir.⁵⁸⁷

⁵⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 17.

⁵⁷⁹ Ebû Dâvûd, Talâk 24 (Cilt 1, s. 680).

⁵⁸⁰ İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Ebû Abdullah el-Kazvînî, *Sünen-u İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, Beyrut, Dâr’ul-Fikr, t.y., Nikâh 40 (Cilt 1, s. 628).

⁵⁸¹ İbn Hanbel, Cilt 2, s. 13; Cilt 2, s. 14.

⁵⁸² Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 17.

⁵⁸³ Buhârî, Tefsîr Nisâ 79 (Cilt 4, s. 1667); Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 16.

⁵⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 7, s. 545.

⁵⁸⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 7, s. 546.

⁵⁸⁶ İlkiyâ’l-Harrâsî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 2, s. 318-319.

⁵⁸⁷ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 71.

Ayette “فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ” (*Hoşunuza giden başka kadınlarla evlenin*) denilmektedir. Bu zahiri itibariyle her ne kadar evlenmeyi emrediyorsa da ayetin tümünden çıkarılan mananın delaletiyle adaletsiz bir durum ortaya çıkacak olan çok evliliği yasaklama vardır. Yani “Ayet, yetimler konusunda nasıl ki adaletsizliğe düşmekten korktuysanız kadınlar konusunda da korkun ve ancak adaletsizlikten emin olduğunuz zaman birden fazlası ile evlenebilirsiniz yoksa birden fazlası ile evlenmeyin anlamındadır. Arapların emir lafzına tehdit ve nehiy manası yükleyebildikleri malumdur. Örneğin “فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ” (*öyleyse dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin!*) ayetinde emir sığası ile tehdit manası kast edilmiştir.⁵⁸⁸ Cumhûra göre buradaki “فَانكِحُوا” (*evlenin*) tabiri, evlenmenin farz değil mübah olduğuna delalet etmektedir. “وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا” (*iyinin, için ama israf etmeyin!*)⁵⁸⁹ ayetindeki “iyinin” tabirinin emir olmasına karşılık yeme ve içmenin farz değil mübah olması da böyledir.⁵⁹⁰ “مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ” ifadesi “evlenilmesi size helal olan kadınlar” anlamındadır.⁵⁹¹ Yani kişi her istediği ile evlenemez. Ancak kendisi ile evlenmesine mani bir durumun bulunmadığı kişilerle evlenebilir.

İslam’ın birden fazla evlilik prensibine karşı çıkanlar ‘Bu prensibi ilk kez Muhammed getirmiştir’ görüşünden hareketle bu konuyu İslam’ın aleyhinde bir propaganda vesilesi kılmışlardır. Oysa Habeşistan’a hicret eden ilk muhacirlerin hiç birinin birden fazla eşi olduğu zikredilmemektedir. Hz Peygamber’in (s.a.v) ashabının 673 tanesinden %19,1’i birden çok kadınla evli iken %80,5’i tek kadınla evli idi.⁵⁹² Hz. Peygamber’in çok eşliliği dörtle sınırlandırma şeklindeki düşüncesinin kaynağının Yahudilik olduğunu söyleyenler varsa da bu da doğru değildir.⁵⁹³ Birden fazla evlilik Hz. Muhammed’den (s.a.v) çok önce de vardı.”⁵⁹⁴ Yapılan araştırmalar, yaygın

⁵⁸⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 7, s. 547.

⁵⁸⁹ ‘Arâf, 7/31.

⁵⁹⁰ Sâbûnî, *Ravâi’u’l-Beyân Tefsîr-u Ayâti’l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 397.

⁵⁹¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 7, s. 542; Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 15.

⁵⁹² Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 64-67.

⁵⁹³ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 73.

⁵⁹⁴ Musa Kazım Yılmaz, “İslam’da Birden Fazla Evlilik”, *Köprü Dergisi*, S. 113, (2011), s. 59; Ayrıca bkz. Ünal Asife, *Yahudilik’te, Hıristiyanlık’ta ve İslam’da Evlilik*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1998, s. 4-5.

olmamakla birlikte çok eşle evliliğin her devirde var olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁹⁵ Tevrat'ta adı geçen İbrahim, Süleyman, Yakup gibi pek çok peygamberin çok evlilik yaptığı ortadadır.⁵⁹⁶ Bu haliyle Tevrat hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların kutsal kitabıdır. Buna rağmen bu dinlerin mensupları ellerindeki kitapta yer alan çok evlilik ve sebepleri üzerinde durmak yerine Müslümanların kutsal kitabına bu anlamda sürekli eleştiriler yöneltmektedirler.⁵⁹⁷ “Hıristiyanlıkta birden fazla kadınla evliliği yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır. Her ne kadar Yahudiliğin aksine Hıristiyanların tek evliliği benimsedikleri iddia edilse de bu kesin değildir. Çünkü Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde hiçbir konsül birden fazla evliliğe karşı çıkmamıştır.”⁵⁹⁸ Avrupa'da tek eşliliğin zorunluluğu sadece kanuna dayanmaktadır.⁵⁹⁹ Mısır, Hint, Çin vb. eski milletlerin hemen hemen hepsinde çok evlilik vardı.⁶⁰⁰ Cahiliyye döneminde de, erkeler evlilik konusunda bir sınır tanımazken İslam bunu dörde indirmiştir.⁶⁰¹ Ancak dört kadınla evlenmeyi zorunlu kılmamış; bunu mübah görmüş, hatta bu mübahlığı da aralarında adalet gözetme şartına bağlamıştır.

Cahiliyye döneminin şartlarını bilmeyen ve konuya bugünkü kültürün gözlüğünden bakan kimseler Hz. Peygamber (s.a.v) ve arkadaşlarının cinsel arzularını tatmin etmek gayesiyle çok evlilik yaptıklarını iddia etmişlerdir. Kadının gün geçtikçe cinsel bir obje olarak görülmesi geçmişteki çok evliliğin sebeplerini tespit etme konusunda yanlış görüşlere vesile olmaktadır.⁶⁰² “Ayetin indiği zamanın şartları çok evliliği hoş görmesine rağmen bugünkü kültür bunu kaldırmamaktadır.” deyip böyle bir

⁵⁹⁵ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 49.

⁵⁹⁶ Tesniye, 21:15; Hakimler, 5:30; I. Samuel, 1:2; I. Krallar, 11:3.

⁵⁹⁷ İbrahim Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, İstanbul, Denge Yay., 2011, s. 102.

⁵⁹⁸ Yılmaz, “İslam'da Birden Fazla Evlilik”, *Köprü Dergisi*, S. 113, s. 60.

⁵⁹⁹ el-Bâcûrî, Abdullah b. Affî, *el-Mera'tu'l-Arabiyye fî Câhliyyetihe ve İslâmihâ*, Medine, Mektebetu's-Sakâfiyyeti, 1932, Cilt 3, s. 59.

⁶⁰⁰ es-Sibâ'î, *el-Meratu Beyne'l-Fıkhi ve'l-Kânûni*, s. 60; Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, İstanbul, Rağbet Yay., 2001, s. 103; Salim Ögüt ve Kevser Kamil Ali, “Çok Evlilik” *D.İ.A.*, Cilt 8, s. 365; Hüseyin Kılıç, *Antikçağdan Günümüze Batıda Kadın ve Cinsellik*, İstanbul, Otopsi Yay., 2000, s. 29.

⁶⁰¹ el-Bâcûrî, *el-Mera'tu'l-Arabiyye*, Cilt 2, s. 56; Es-Sibâ'î, *el-Meratu Beyne'l-Fıkhi ve'l-Kânûni*, s. 26.

⁶⁰² Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 52.

evliliğin artık nahoş kabul edileceğini söylemek son derece yanlıştır. Coğrafi bölgeler ve zamanın şartları farklılıklar arz etmektedir. Yaşadığımız ülkede bu nahoş gibi görünse de birçok ülkede bu tabî bir durum olabilmektedir. İslam dini evlenilebilecek eş sayısının dört olabileceğini söylemekle çok evliliği teşvik etmemiştir. Ancak evliliğin bir eşle sınırlanmamış olması oluşabilecek olağanüstü durumlar için çözüm kapısının açık kalmasını sağlamıştır. Evli çiftlerin çocuklarının olmaması, eşin hasta olması vb. durumlar için ikinci bir eş aile saadeti için kaçınılmaz olabilmektedir.⁶⁰³ Teknolojinin silah sanayisi alanında ortaya koyduğu baş döndürücü gelişmeler sayesinde imal edilen bir silahla bir kişi bir anda binlerce kişiyi yeryüzünden silebilmekte, kadın-erkek sayısı açısından nüfus oranlarını alt üst edebilmektedir. Böylesi bir durum karşısında kadın nüfusunun erkeklerden çok fazla olabileceği her zaman için ihtimal dâhilindedir. Örneğin İkinci dünya savaşından sonra böyle bir durumla karşılaşan Batı Almanya, kendi dinlerinin yasaklamasına rağmen toplumun selameti açısından İslam'ın mübah gördüğü çok evliliği benimsemiş ve teşvik etmiştir. Alman kadınlarını sokak fuhşundan ve toplumu bunun sonucunda dünyaya gelen gayrimeşru çocuklardan ve diğer fenalıklardan kurtarmanın yolunu çok evlilikte görmüştür.⁶⁰⁴ Eleştirilmesi veya yadırganması gereken şey İslam'ın zorunlu kılmayıp mübah gördüğü çok eşlilik değil metres edinme ve gayrimeşru ilişkilerdir. Doğudan batıya birçok ailenin en büyük problemlerinden ve boşanma sebeplerinden birinin de eşlerin birbirini aldattığı gerçeği olduğu unutulmamalıdır.

6.1.2. Mümin Birinin Müşrik Biri ile Evlenmesinin Yasaklanması

Sağlıklı bir aile için çiftlerin birçok hususta ortak noktası ve bir birine denk olması gerekmektedir. Bu hususlar içerisindeki en önemli konulardan biri de din birliğidir. Konuya ilişkin ayet meâlen şöyle buyurmaktadır:

“Ey inananlar! İnanmış kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mümin kadınlar olduklarını öğrenirseniz, inkârcılara geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o

⁶⁰³ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, s. 90.

⁶⁰⁴ Sâbüni, *Ravâi 'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 401.

inkârcılara helal değildir Onlar da bunlara helal olmazlar. İnkârcuların bu kadınlara verdikleri mehirleri iade edin: Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. İnkârcı kadınları nikâhınızda tutmayın; onlara verdiğiniz mehri isteyin; inkârcı erkekler de hicret eden mümin kadınlara verdikleri mehirleri istesinler. Allah'ın hükmü budur; aranızda O hükmeder. Allah bilendir, Hakîm'dir."⁶⁰⁵

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

U'rv'e'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü'nün (s.a.v) Hudeybiye anlaşması çerçevesinde Süheyl b. 'Amr ile yaptığı anlaşmanın maddelerinden biri de Müslüman da olsa Mekkelilerden Allah Resûlü'ne sığınanların iade dilmesi idi. Süheyl bu konuda son derece ısrar etmişti. Müslümanlar bu durumdan hoşlanmamışlarsa da Resûlüllah (s.a.v) bu maddeyi kabul etmişti. Bu sebeple Resûlüllah (s.a.v) Ebû Cendel b. Süheyl'i babası Süheyl b. 'Amr'a ve Mekkelilerden Müslümanlara sığınanların hepsini Mekkelilere iade etmiştir. Bu arada iman edip de hicret eden kadınlar da oldu. Bunlardan biri de genç ve bekâr biri olan Ümmü Külsûm bt. 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt⁶⁰⁶ idi. Ailesi onu geri almak için gelince Yüce Allah bu şekildeki mümin kadınlar hakkında "*Ey inananlar! İnanmış kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları deneyin!*"⁶⁰⁷ ayetini indirdi.⁶⁰⁸ Hicret eden kadınlar hakkındaki bu ayetin nüzûlünden sonra Hz. Ömer iman

⁶⁰⁵ Mümtehine, 60/10.

⁶⁰⁶ Ümmü Külsûm bt. U'kbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdumenâf: Annesinin adı Ervâ bt. Kureyz'dir. Ümmü Külsûm Allah Resûlü'nün (s.a.v) hicretinden önce Müslüman olup beyat etmiştir. Resûlüllah'ın hicretinden sonra Medine'ye hicret eden ilk kadındır. Tek başına yola çıkmış, sonrasında Huzâa'dan biri ile Medine'ye kadar beraber gelmiştir. Kardeşleri Velîd ve 'Umâre kendisini geri almak için arkasından gelmişler ancak hakkında ayet nazil olunca Allah Resûlü (s.a.v) O'nu geri vermemiştir. Ümmü Külsûm'un Mekke'de bir eşi yoktu zira henüz evlenmemiştir. Medine'ye hicret ettikten sonra ise Zübeyr b. Avvâm ile evlenmiş ve ondan Zeyneb adında bir çocuğu olmuştur. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* Cilt 8, s. 230; İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1953-1954; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 8, s. 463.

⁶⁰⁷ Mümtehine, 60/10.

⁶⁰⁸ Buhârî, Megâzî 33 (Cilt 4, s. 1532); Şurût 1(Cilt 2, s. 967). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 5, s. 74 (6927).

etmeyen iki eşini boşamıştır. Bunlardan biri ile Muaviye b. Ebû Süfyân, diğeri ile de Safvân b. Ümeyye evlenmiştir.⁶⁰⁹

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Allah Resûlü, Hudeybiye anlaşmasını kabul edip mühürledikten sonra henüz Hudeybiye denilen yerde iken Subey'a bt. Hâris, Mekke'den hicret ederek geldi. Ardından da kocası çıka geldi ve henüz mürekkebi kurmamış olan anlaşma gereği eşinin iade edilmesini istedi. Bunun üzerine bu ayet⁶¹⁰ nâzil oldu.⁶¹¹ Bunun sonrasında Allah Resûlü hicret eden kadınları iade etmemiştir.⁶¹²

Suyûtî Lübâbu'n-Nukûl adlı eserinde, Ebû Hâtim'in bu ayetin Ebû Hassâb ed-Dahdahe'nin eşi Ümeyme bt. Bişr hakkında, Mukâtil'in ise Sayfiy b. er-Râhib adındaki bir müşrik ile evli olan Sa'îde hakkında nâzil olduğunu söylediklerini nakletmektedir.⁶¹³

Hudeybiye anlaşması gereği Mekkelilerden Müslümanlara hicret edip sığınmaların Mekkelilere iade edilmeleri gerekiyordu. Hicret edenler içerisinde erkekler olduğu gibi kadınlar da bulunmakta idi. Hatta Resûlüllah (s.a.v) Hudeybiye anlaşmasının imzalandığı Hudeybiye'den daha ayrılmadan önce Ebû Cendel b. Süheyl hicret edip Resûlüllah'ın (s.a.v) yanına gelmiş ancak anlaşma gereği babasına iade edilmiştir. Erkekler için bu madde aynen uygulanmıştır. Ancak hicret eden kadınlar hakkında bu ayet nâzil olunca iman etmiş kadınlar iade edilmemiştir. Bu ayetin hangi hanım sahabe hakkında nâzil olduğuna dair birkaç isim nakledilmektedir. Bunlar arasında Ümmü

⁶⁰⁹ Buhârî, Şurût 15 (Cilt 2, s. 978). Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-Azîm*, Cilt 8, s. 120; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, Cilt 5, s. 340 (9720); İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, Cilt 11, s. 225 (4872); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 171 (13749).

⁶¹⁰ Mümmtehine, 49/10.

⁶¹¹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*, s. 444-445. Ayrıca bkz. el-Mukrî, Hibetullah b. Selâme b. Nasr, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, thk. Züheyr eş-Şâvîş; Muhammed Kenân, *Mektebetu'l-İslâmî*, Beyrut H.1404, s. 178; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*; Cilt 5, s. 271; el-Kermî, Murî' b. Yusuf b. Ebû Bekir, *Kalâidu'l-Mercân fi Beyâni'n-Nâsihi ve'l-Mensûhi fi'l-Kur'an*, thk. Sâmi A'tâ Hasan, Beyrut, Dâr-u'l-Kur'âni'l-Kerîm, H.1400, s. 207.

⁶¹² Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*, s. 445.

⁶¹³ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 261.

Külsûm bt. ‘Ukbe b. Ebû Mu‘ayt,⁶¹⁴ Subey‘a bt. Hâris,⁶¹⁵ Ümeyme b. Bişr el-Ensâriyye,⁶¹⁶ Ümeyme bt. Bişr⁶¹⁷, Sa‘îde bt. Hâris el-Eslemiyye⁶¹⁸ zikredilmektedir. Kurtubî ise alimlerin çoğuna göre bu ayetin Ümmü Külsûm bt. ‘Ukbe b. Ebû Mu‘ayt hakkında nâzil olduğunu söylemektedir.⁶¹⁹

Bu olay, ayetin sünneti tahsis edişinin en güzel örneklerinden biridir.⁶²⁰ Seleften bazılarına göre ise bu ayet sünneti nesh etmiştir. Allah Resûlü (s.a.v) yaptığı anlaşma gereği hicret edip sığınanları geri vermeyi vaat etmişti ancak ayet bunu erkeklere tahsis etmiş kadınların iade edilmemesini emretmiştir.⁶²¹

Bu ayet ile Müslüman kadınların gayr-i müslim erkeklerle evlenmesi yasaklanmıştır. İslam’ın ilk dönemlerinde böyle bir yasak olmadığı için Ebû'l-‘Âs b. Rabî’ Allah Resûlü’nün kızı Zeyneb ile evlenebilmiştir.⁶²² Bu ayette yer alan “فَاتَّحُوهُنَّ” (femtehinuhunne) (*onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin!*) ifadesi sebebiyle de Allah Resûlü (s.a.v) Medine’ye hicret eden kadınların hangi gaye ile hicret ettiklerini araştırırdı. Onlar da başka bir memlekete gitme arzusu, eşinden nefret etme ya da dünyalık bir şey için değil de sadece Allah ve Resûlü’nün sevgisi ve rızası için hicret ettiklerine dair yemin eder⁶²³ ve kelime-i şahadet getirirlerdi.⁶²⁴ Allah ve Resûlü’nün sevgisi için hicret ettikleri ortaya çıkınca onların iade edilmemelerini emrederdi.⁶²⁵

⁶¹⁴ Buhârî, Meğâzî 33 (Cilt 4, s. 1532); Şurût 1 (Cilt 2, s. 967). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 5, s. 74 (6927).

⁶¹⁵ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur‘ân*, s. 444-445.

⁶¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 332; Takiyyudîn el-Mukrîzî, *İmtâ‘u'l-Esmâ‘*, Cilt 1, s. 303.

⁶¹⁷ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 261.

⁶¹⁸ Kurtubî, *el-Câmiu‘ li Ahkâmi'l-Kur‘ân*, Cilt 17, s. 61.

⁶¹⁹ Kurtubî, *el-Câmiu‘ li Ahkâmi'l-Kur‘ân*, Cilt 17, s. 61.

⁶²⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur‘ân*, Cilt 5, s. 230.

⁶²¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur‘ân‘i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 117; İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur‘ân*, Cilt 5, s. 230; Kurtubî, *el-Câmiu‘ li Ahkâmi'l-Kur‘ân*, Cilt 18, s. 63.

⁶²² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur‘ân‘i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 118-119.

⁶²³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Cilt 9, s. 425; Zameşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 5, s. 517; el-Hudârî, *Nûru'l-Yakîn*, s. 255.

⁶²⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 326.

⁶²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 327.

Onların gerçekten mümin olup olmadıkları ve sırf bu gaye ile hicret edip etmediklerinin tespiti için “فَأَمْتَحُونَهُنَّ” (femtehinuhunne) denilmiş ki bu kelimeden hareketle bu sûreye “Mümmtehine Sûresi” denmiştir.

3- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

İmâm-ı Azâm'a göre hicret eden Müslüman kadının kocasıyla arasının ayrılmasının (boşanmasının) sebebi ihtilâfu'd-dâreyndir. Yani birinin İslam memleketinde diğerrinin de karşı memlekette olmalarıdır. Oysa ayette açıkça “*Bu kadınlar, o inkârcılara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar.*” denilmektedir. Yani böylesi bir durumda kadının kocasından ayrılmasını sağlayan şey kadının Müslüman olmasıdır. Yoksa sadece hicret etmesi değildir.⁶²⁶ Bu şekilde eşinden ayrılmak zorunda olan kadınların kocalarına “*Verdikleri mehirleri iade edin!*” denilmektedir. Bu kişi hem eşini hem de eşine yaptığı harcamayı kaybetmiştir. Eşine verdiği mehir iade edilmek sûretiyle inkârcı da olsa uğradığı zarar aza indirilmektedir. Bu da İslam'ın ayrı bir güzelliğidir.⁶²⁷ Mekkelilere sığınan müşrik evli kadınlar olduğunda da müşriklerden mehir istenmekteydi.⁶²⁸ Bu da adalet gereğidir. Çünkü Müslümanlara sığınan mümin kadınlar için müşrik eşlerine mehirleri nasıl iade ediliyorsa, Müslümanların da müşriklere sığınan müşrik eşleri için harcadıkları talep ediliyor.

Müslüman kadının kocasına geri ödemesi gereken şey beytülmalden ödenir.⁶²⁹ Bu kadınların mağdur olmaması ve yeni bir aile kurması için “*Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur.*”⁶³⁰ denilmektedir. Daha önce gerdeğe girmiş olan kadınlarla evlenilebilmesi için müşrik eşlerine mehirlerinin verilmesinin yanı sıra iddet süresinin dolması da beklenmelidir.⁶³¹ Aynı ayette müşrik kadınların mümin erkeklerle evlilikleri konusunda “*İnkârcı kadınları nikâhınızda tutmayın*” denilmekte ve müminlerin müşrik kadınlarla evlenemeyeceği

⁶²⁶ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 18, s. 63-64.

⁶²⁷ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 17, s. 64.

⁶²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 329.

⁶²⁹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 230; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 17, s. 65.

⁶³⁰ Mümmtehine, 10.

⁶³¹ Ebû Dâvûd, Nikâh 45 (Cilt 1, s. 654); Tirmizî, Siyer 15 (Cilt 4, s. 133).

hükmün getirilmektedir. Bu ayetin nâzil olması üzerine Talha b. Ubeydullah da, Ervâ bt. Rabîa b. el-Hâris adındaki eşini boşamıştır. Hz. Ömer, Kureybe bt. Ebû Ümeyye ve Ümmü Külsûm bt. ‘Amr el-Huzâ‘îyye adındaki müşrik iki eşini boşamıştır.⁶³² Bir görüşe göre bunlardan biri ile Muaviye b. Ebû Süfyân, diğeri ile de Safvân b. Ümeyye evlenmiştir.⁶³³ Diğeri bir görüşe göre ise Hz. Ömer, Kureybe bt. Ebû Ümeyye ile Ümmü Gülsüm bt. Cervel el-Huzâî’ adındaki iki eşini boşadı. Kureybe ile Muaviye, diğeri ile de Ebû Cehm evlendi.⁶³⁴

Hanefilere göre evli çiftlerden biri Müslüman olur da İslam diyarına hicret ederse eşlerin arsı ayrılır yani boşanma gerçekleşmiş olur.⁶³⁵ Cumhûra göre ise eşlerden Müslüman olanın İslam diyarına sadece göçmesi ile boşanma hemen gerçekleşmez. Eğer kadın kocası ile cinsel temasta bulunmadan önce Müslüman olmuşsa ve kocası da İslam’ı red etmişse ayrılık hemen vaki olur. Fakat kadın cinsel temastan sonra Müslüman olmuşsa bu durumda kadın iddet bekler. İddet süresi içerisinde kocası da Müslüman olursa eski nikâhı devam eder. Aksi halde bu süre sonunda kadın kocasından ayrılmış olur.⁶³⁶

Mümteherine sûresindeki bu ayetle müşrik kadınlarla evlenmek yasaklanmış ancak Mâide sûresindeki “*Sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir.*”⁶³⁷ ayeti ile ehl-i kitap bayanlar bu yasağın dışında tutulmuştur.⁶³⁸ Ancak İslam âlimleri Müslüman bir kadının gayr-i müslim bir erkekle evlenmesinin caiz olmadığı konusunda görüş birliği içerisinde.

⁶³² Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 17, s. 66.

⁶³³ Buhârî, Şurût 15 (Cilt 2, s. 978). Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 8, s. 120; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, Cilt 5, s. 340 (9720); İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, Cilt 11, s. 225 (4872); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 171 (13749).

⁶³⁴ Buhârî, Şurût 15(Cilt 2, s. 980). Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 18, s. 70.

⁶³⁵ el-Cassâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 328.

⁶³⁶ Sâbûnî, *Ravâi’u’l-Beyân Tefsîr-u Ayâti’l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 524. Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 17, s. 66.

⁶³⁷ Mâide 5/5.

⁶³⁸ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, Etüt Yay. İstanbul 2004, s. 182.

6.1.3. Evlenilmesi Helal olan Kadınlar ve Peygambere Has Evlilik Hukuku

Allah Resûlü (s.a.v) bir beşer olmasına rağmen bir peygamber olması hasebiyle kendine has bazı durumlar vardır. Örneğin gece namazı ümmet için sünnet iken Allah Resûlü için farzdı. İşte evlilik hukukunda da böyle kendine has bazı şeyler bulunmaktadır. Konuya işaret eden ayet meâlen şöyledir:

*“Mehirlerini verdiği eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ve Peygamber nikâhlanmayı dilediği takdirde müminlerden ayır, sırf sana mahsus olmak üzere kendisinin mehrini Peygambere hibe eden mümin kadını almanı helal kalmıştır. Bir zorluğa uğramaman için; müminlerin eşleri ve cariyeleri hakkında onların üzerine neyi farz kılmış olduğumuzu bildirmiştik. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.”*⁶³⁹

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayet

Tirmizî, Ümmü Hâni’in⁶⁴⁰ şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Allah Resûlü (s.a.v) bana evlilik teklif etti. Ancak ben, beni mazur görmesini istedim , O da mazur gördü. Sonrasında şu ayet nâzil oldu: *“Mehirlerini verdiği eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını...”*⁶⁴¹ Bu ayete göre ben, ona helal kılınmamıştım. Çünkü ben hicret edenlerden değil Tulakâ’dan⁶⁴²

⁶³⁹ Ahzâb, 33/50.

⁶⁴⁰ Ümmü Hâni’: Hz. Peygamber’in (s.a.v) amcası Ebû Tâlib’in kızıdır. Bir görüşe göre adı Fâhite bir görüşe göre de Hind’dir. Mekkenin fethedildiği gün Allah Resûlü (s.a.v) onun evine girdi ve sekiz rekât kuşluk namazı kıldı. Ümmü Hâni’ Mekke’nin fetih edildiği gün Müslüman olmuş, Müslüman olmayı red eden kocası Hubeyrâ’dan ayrılmıştır. Ümmü Hâni’ H.50. yılın sonralarına kadar yaşamıştır. Daha geniş bilgi için bkz. ez-Zehebî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nubelâ*, Cilt 3, s. 535-536.

⁶⁴¹ Ahzâb, 33/50.

⁶⁴² Tulekâ: Mekke’nin fethedildiği gün Müslüman olanlara verilen bir isimdir. Bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, Cilt 1, s. 150.

idim.”⁶⁴³ Tirmizî’nin aktardığı bu rivayetin senedi zayıf olmakla⁶⁴⁴ birlikte Hâkim, el-Müstedrek’inde bunu sahih bir senetle nakletmiştir.⁶⁴⁵

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayeti Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Suyûtî, İbn Ebû Hâtim’den naklen⁶⁴⁶ Tirmizî’nin rivayet ettiği gibi bir rivayet⁶⁴⁷ aktarmanın yanı sıra İbn Sa’d’dan da şunu nakletmiştir: Ayetin “*Peygamber nikâhlanmayı dilediği takdirde müminlerden ayrı, sırf sana mahsus olmak üzere kendisinin mehrini Peygambere hibe eden mümin kadını almanı helal kılmışızdır.*”⁶⁴⁸ kısmı Ümmü Şerîk hakkında nâzil olmuştur. Ümmü Şerîk kendini Peygamber’e (s.a.v) hibe edince Hz. Aişe: “Kendini hibe edende hayır yoktur.” demiş; bu ayet nâzil olunca da, “Bakıyorum da Yüce Allah gönlüne göre vahiy indiriyor.” demiş.⁶⁴⁹

Ayette de işaret edildiği gibi Hz. Peygamber’in (s.a.v) evleneceği bazı kadınlar için hicret etmiş olması gerektiği de ifade edilmiştir ki bu Allah Resûlü’ne has bir durumdur. Allah Resûlü (s.a.v) Ümmü Hânî’e evlilik teklif etmiş ancak Ümmü Hânî çocuklu biri olduğu için Allah Resûlü’nün kendisini mazur görmesini istemiştir.⁶⁵⁰ Bu sebeple bu ayet nâzil olmuştur. Ümmü Hânî’den yapılan rivayete göre O, hicret etmediği için bu ayete⁶⁵¹ göre kendisinin Allah Resûlü’ne helal olmadığını ifade etmektedir.⁶⁵²

⁶⁴³ Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 355). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 20, s. 285, İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 6, s. 434.

⁶⁴⁴ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 2, s. 817.

⁶⁴⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 202 (2754); Cilt 2, s. 456 (3574). Aynı rivayet için ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 54 (13128); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Cilt 24, s. 413 (1007).

⁶⁴⁶ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 210-211.

⁶⁴⁷ Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 355).

⁶⁴⁸ Ahzâb, 33/50.

⁶⁴⁹ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 211.

⁶⁵⁰ İbnu’l-Cevzî, *Telkîh-u Fuhûm-i Ehli’l-Eser*, s. 27; el-Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahmim, *Tuhfetu’l-Ahvezî bi Şerhi Câmi’i’l-Tirmizî*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y., Cilt 9, s. 54; el-‘Âsimî, Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik, *Samtu’n-Nücûmi’l-‘Âvâlî fî Enbâi’l-Evâlî ve’t-Tevâlî*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd; Ali Muhammed Mi’vad, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998, Cilt 1, s. 483; Kândehevî, Muhammed Yusuf b. Muhammed İlyas b. Muhammed İsmail, *Hayâtu’s-Sahâbe*, thk. Beşşâr A’vvâd M’arûf, Beyrut, Muessesetu’r-Risâle, 1999, Cilt 3, s. 469.

⁶⁵¹ Ahzâb, 33/50.

Birçok kadın kendini Allah Resûlü'ne hibe etmiştir. Buna ilişkin olarak farklı isimler zikredilmektedir. Bu isimlerin bazıları şunlardır; Zeyneb bt. Huzeyme, Ümmü Şerîk,⁶⁵³ Havle bt. Hakîm b. el-Avkas,⁶⁵⁴ Meymûne bt. el-Hâris.⁶⁵⁵ Bu dört isme Zamahşerî de tefsirinde yer vermiştir.⁶⁵⁶

Bu ayette kendini peygambere hibe etmekle bahsi geçen kadının kim olduğu konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır:

1. Katâde'ye göre Meymûne bt. el-Hâris,
2. Ş'abî'ye göre Zeyneb bt. Huzeyme,
3. Dahhâk ve Mukâtil'e göre Ümmü Şerîk bt. Huzeyme el-Esedîyye. Bunun asıl adı bir rivayete göre Ğuzeyye, bir rivayete göre de Ğuzeyle'dir.
4. Leylâ bt. Hakîm,⁶⁵⁷
5. Zeyneb bt. Huzeyme,
6. Ümmü Gülsüm bt. 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt,
7. Havle bt. Hakîm es-Sülemiyye.⁶⁵⁸

Âlimler Hz. Peygamber'in kendisini hibe eden bir kimse ile evlenmiş olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak İbn Abbâs ve Mücâhid'e göre Allah Resûlü'nün (s.a.v) bu şekilde evlendiği bir eşi yoktur.⁶⁵⁹

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Bu ayette Allah Resûlü'ne evlenebileceği eşler sayılmış bunlar içerisinde hala, dayı, teyze ve amcakızları ile kendini Hz. Peygamber'e hibe eden kadınlar da zikredilmiştir. Hala, dayı, teyze ve amcakızları için hicret etmiş olmaları, kendini Peygamber'e hibe eden kadınlar için de mümin olmaları şartı mevcuttur. Taşındığı vasıf

⁶⁵² Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (Cilt 5, s. 355); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 285, İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 434.

⁶⁵³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 20, s. 288-289.

⁶⁵⁴ Buhârî, Nikâh 30 (Cilt 5, s. 1966).

⁶⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 435.

⁶⁵⁶ Zamahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 550.

⁶⁵⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 594; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 209.

⁶⁵⁸ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 594.

⁶⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 208.

sebebiyle hicret etmiş olanlar, hicret etmeyenlere; mümin olanlar da olmayanlara göre daha üstündürler. Fazileti daha çok olan Peygamber'e (s.a.v) daha çok yararır. İbn Arabî, ayetteki “*Kendisinin mehrini Peygambere hibe eden mümin kadını...*” ifadesinden hareketle Resûlullâh'ın (s.a.v) kendini hibe eden gayr-i müslim bir bayanla evlenmesinin caiz olmayacağı kanaatindedir.⁶⁶⁰

Evlenecek kadına mutlaka bir mehir verilir. Bu ya muaccel ya da müecceldir. Burada Allah Resulü'ne has bir durum vardır ki bu ise mehir istemeden kendini hibe mümin bir kadınla evlenebileceğidir. Kadının evlenmek için mehirsiz olarak kendini bir erkeğe hibe etmesinin caiz olmadığı konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Evlenmek için kendisini hibe eder de erkek onun için bir mehir öne sürerse o zaman bu caizdir. Mehir istemeksizin bir erkeğe kendini evlenmek için hibe etmesi bir tek Peygamber'e (s.a.v) has bir durum olarak caiz kılınmıştır. Diğer müminlerden farklı olarak Peygamber'e (s.a.v) has durumlar olduğu bir vakıadır. Örneğin zekât almak ümmetin fakirleri için caiz iken Hz. Peygamber'in (s.a.v) zekât alması caiz değildi. Vefatından sonra veya ayrıldığı eşleri ile başkalarının evlenmesi “*O'nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir.*”⁶⁶¹ ayetiyle yasaklanmıştır.⁶⁶²

Ayette Hz. Peygamber'e “*إِنَّا أَخْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ*” (*biz sana eşlerini helal kıldık*) denilmektedir. Dahhâk ve İbn Zeyd'e göre böylece evlenemeyeceği mahremi olanlar hariç bütün kadınlarla evlenilmesi kendisine caiz kılınmıştır. Cumhûr-u ulemadan bazılarına göre ise bundan kasıt nikâhında mevcut olan eşleridir.⁶⁶³ İbn Arabî de bu görüşü benimsemiştir.⁶⁶⁴ “*Bundan sonra sana hiçbir kadın, cariyelerin bir yana, güzellikleri ne kadar hoşuna giderse gitsin, hiçbirini boşayıp başka bir eşle değiştirmen helal değildir. Allah her şeyi gözetmektedir*”⁶⁶⁵ ayeti ile Allah Resûlü'nün artık başka

⁶⁶⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 595.

⁶⁶¹ Ahzâb, 33/53.

⁶⁶² Daha geniş bilgi için bkz. Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 211-213.

⁶⁶³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 14, s. 206.

⁶⁶⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 589; Cilt 3, s. 591.

⁶⁶⁵ Ahzâb, 33/52.

kadınlarla evlenmesi yasaklanmış ancak bu durum “*Mehirlerini verdiği eşlerin...*”⁶⁶⁶ ayeti ile nesh edilmiştir.⁶⁶⁷

İmâm-ı Şafî ve Ahmed b. Hanbel’e göre nikâh ancak “nikâh” veya “tezvîc” lafızları ve türevleriyle olur. Hibe lafzıyla nikâh olmaz. Çünkü bu nikâh anlamına gelmemektedir.⁶⁶⁸ Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Mâlik’e göre “Hibe” lafzı ile nikâh sadece kendisi için bu durumun has kılındığı Peygamber (s.a.v) için caizdir.⁶⁶⁹ Ancak Hanefî ve Mâlikî mezhebindeki râcih görüşe göre eğer şahit, mehir vs. başka bir karine varsa “hibe” lafzıyla da nikâh akdi olur.⁶⁷⁰ Hanefî ve Malikîlerin bu görüşünü “العبرة في العقود للمعاني لا للالفاظ والمباني” (Akitlerde asıl olan manadır, lafızlar ve sözler değildir.) şeklindeki genel kaide de teyit etmektedir.

Hiz. Peygambere dayı, teyze, hala ve amcâkızları ile evlenmenin mübah olduğu söylenmiştir. Hıristiyanlarda evlenmek isteyen kadın ve erkeğin akraba olması durumunda bu evliliğin gerçekleşebilmesi için aralarında yedi dede olması gerekirken, Yahûdiler de ise kişi erkek veya kız kardeşinin kızı ile evlenebiliyordu. Bu ayet⁶⁷¹ ile Hıristiyanların ve Yahudilerin bu konuda ifrat derecesindeki hakları ortadan kaldırmıştır.⁶⁷²

Allah Resûlü’nün çok sayıda eşinin olması onun kadınlara olan düşkünlüğünden değildir. Hiz. Aîşe dışında evlendiği kadınlar genelde dul ve kimsesiz kadınlardır. Resûlullah’ın (s.a.v) evliliklerinde içtimai, siyasi ve teşrii bazı hikmetler

⁶⁶⁶ Ahzâb, 33/50.

⁶⁶⁷ el-Mukrî, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, s. 56,144; İbnu'l-Bâzerî, *Hibetullâh Abdurrahîm b. İbrahim, Nâsihu'l-Kur'ân-i ve Mensûhi*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, H.1405, s. 45.

⁶⁶⁸ İbn Farh, Ahmed b. Farh b. Ahmed b. Muhammed b. Farh el-Lahmî, *Muhtasar-u Hilâfiyyât el-Beyhâkî*, thk. Ziyâb Abdülkerim, Riyad, Mektebetu'r-Rüşd, 1997, Cilt 5, s. 137; es-Seyyid Sâbık, *Fikhu's-Sünne*, Cilt 2, s. 37; ez-Zuhaylî, Vahbe b. Mustafa, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Dimeşk, Dâru'l-Fikr, t.y., Cilt 9, s. 6524.

⁶⁶⁹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed Saîd b. Hazım el-Endülüsî, *el-Muhallâ bi'l-Esâr*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y., Cilt 9, s. 48.

⁶⁷⁰ ez-Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, Cilt 9, s. 6524.

⁶⁷¹ Ahzâb, 33/50.

⁶⁷² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 433.

bulunmaktadır.⁶⁷³ Çok eşliliğinin Medine döneminde gerçekleşmiş olması bu evliliklerinin bir takım hikmetlere binaen yapıldığı görüşünü teyid etmektedir.⁶⁷⁴ Çünkü hicretten sonra İslam devleti kurulmaya başlamış ve ibadetlerle ilgili hükümlerin birçoğu bu dönemde nâzil olmuştur. O, çok eşli olan ne ilk ne de tek peygamberdir. Tevrat'ta adı geçen İbrahim, Yakup Süleyman gibi pek çok peygamberin çok evlilik yapmış olduğuna yer verilmektedir.⁶⁷⁵

6.1.4. İffetli Birinin Zina Etmiş Biri İle Evlenmesi

Evlilik akdi yapmak isteyen tarafların vasıflarına ve denkliklerine temas eden ayetlerden birinde de meâlen şöyle buyrulmaktadır:

*“Zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir. Bu, müminlere yasak edilmiştir.”*⁶⁷⁶

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Tirmzî, Amr b. Şuayb'dan gelen şu rivayeti nakletmektedir: “Mersed b. Mersed⁶⁷⁷ adında biri vardı. Bu esirleri Mekke'den Medine'ye (kaçırmak sûretiyle) götürüyordu. Mekke'de 'Anâk adında fahişe bir kadın vardı. Bu kadın Mersed b. Mersed'in (eski) bir arkadaşı idi. Mersed b. Mersed Mekke'deki birini Medine'ye götürmek için söz vermişti. Mersed diyor ki: 'Dolunaylı bir gecede Mekke'de duvarların birinin gölgesine kadar sokuldum. 'Anâk gelmiş duvarın dibinde gölgemi görmüş ve gölgeye doğru gelince de beni tanımıştı. Bunun üzerine “Mersed sen misin?” dedi. Ben

⁶⁷³ Allah Resûlü'nün evliliklerinin sebepleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sâbûnî, *Ravâi 'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 302-316; Vicdânî, Ebû Rıdvân M. Sadık, *Hız. Muhammed Neden Çok Evlendi*, çev. Ahmet Karadaut, Ankara, D.İ.B Yay., 2003; Zeydân, Abdülkerim, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Marati*, Cilt 11, s. 459-476; Çağrıncı, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Cilt 1, s. 397-400.

⁶⁷⁴ Çağrıncı, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Cilt 1, s. 395.

⁶⁷⁵ Tekvin 16:1-4, 25:1; Tesniye, 21:15; Hakimler, 5:30; I. Samuel, 1:2.

⁶⁷⁶ Nûr, 24/3.

⁶⁷⁷ Mersed b. Ebû Mersed el-Ğanavî: Babasının adı Kennâz b. Husayn'dır. Mersed, Hz. Hamza'nın müttefiki olup kendisi de babası da Bedir savaşına katılmıştır. Rac'î olayında gönderilen birliğin komutanı olup bu olayda Asım b. Ebû'l-Aklah ile birlikte şehit düşmüştür. Bkz. Ebû Nua'ym el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, Cilt 5, s. 2562; İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 3, s. 1383.

de “Evet, Mersed” dedim. ‘Merhaba, haydi bu gece bizde kal!’ dedi. Ben “Allah zinayı haram kıldı” deyince “Ey çadır ahalisi! Bu adam esirlerinizi kaçırıyor!” dedi. Bunun üzerine sekiz kişi peşime düştü. Handeme dağının⁶⁷⁸ yolunu tuttum ve bir mağaraya saklandım. Arkamdan geldiler Allah onların gözlerini kör etti; beni göremediler, hatta başımın üzerinde durup bevlettiler de baştan aşağı ıslandım. Sonra geri döndüler. Ben de dönüp sözleştiğim şahsı yükledim. Biraz ağırca biri idi. İzhir denilen otların arkasına varınca bağlarını çözdüm. Onu yüklenmeye devam ettim. Bazen de (yürümek sûretiyle) bana yardımcı oldu. Medine’ye varınca Allah Resûlü’ne (s.a.v) varıp, ‘Anâk’ı nikâhlayayım mı?’ dedim. Sustu bir cevap vermedi. Ta ki: “*Zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest olan bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya putperest olan bir erkekle evlenebilir. Bu, müminlere yasak edilmiştir.*”⁶⁷⁹ ayeti nâzil oldu. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.v), ‘Ey Mersed! Zina eden bir erkek ancak zinakâr bir kadın veya müşrik bir kadınla; zina eden bir kadın da ancak zina eden bir adam veya müşrik bir adamla nikâhlanabilir. Onun için onunla evlenme!’ dedi.”⁶⁸⁰

Nesâî, Abdullah b. ‘Amr’dan benzer bir rivayet nakletmektedir ki bu rivayete göre zina yapan kadın Ciyâd⁶⁸¹ denilen yerde bulunan Ümmü Mehzûl adında biridir. Sahabeden biri bununla evlenmek için Allah Resûlü’ne (s.a.v) danışınca, “*Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir. Bu, müminlere*

⁶⁷⁸ Handeme Dağı: Ebu Kubeys dağının doğusunda yükselen kırmızımtırak renkte bir dağdır. Ebû Tâhir savaşında Mekkeliler bu dağı koronak edinmiştir. Bkz. İbn Abdülmün‘im el-Humeyrî, Muhammed b. Muhammed Abdullah, *Er-Ravdu’l-Mi‘târ fî Haberi’l-Aktâr*, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dâru’s-Sirâc, 1980, s. 222-223.

⁶⁷⁹ Nûr, 24/3.

⁶⁸⁰ Tirmzî, Tefsîr, Nûr 25 (Cilt 5, s. 328); Benzer rivayetler için bkz. Ebû Dâvûd, Nikâh 5 (Cilt 1, s. 625); Nesâî, Nikâh 12 (Cilt 6, s. 66). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 19, s. 997.

⁶⁸¹ Ecyâd diye de geçmektedir. Bu Mekke’de Safa tarafına denk gelen Kâbe’ye yakın bir yer, bir dağ adıdır. Bkz. İbnu’l-Esîr, İzzuddîn Ebû’l-Hasan Ali b. Ebû’l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadis ve’l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Beyrut, el-Mektebetu’l-İlmiyye, 1979; Zamahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *el-Fâik fî Ğarîbi’l-Hadisi ve’l-Eser*, thk. Muhammed el-Bacâvî ve Muahmmmed Ebû’l-Fadl İbrahim, Lübnan, Dâru’l-Marife, t.y.

yasak edilmiştir.”⁶⁸² ayeti nâzil oldu.⁶⁸³ Ahmed b. Hanbel’in benzer şekilde aktardığı rivayette Ümmü Mehzûl adındaki bu kadın kendisi ile evlenmek isteyenlere nafakasını kendisinin karşılayacağını söylüyordu.⁶⁸⁴

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Cahiliyye döneminde zina etmekle meşhur bazı kadınlar vardı. Müslümanlardan bazıları bunlardan birileriyle evlenmek isteyince Yüce Allah bu ayeti indirdi.⁶⁸⁵ Rivayetlere göre bu kadınlarla evlenmek istemelerinin bir sebebi de geçim sıkıntısından kurtulmaktır.⁶⁸⁶

Bu ayetin nüzûlü ile ilgili rivayetlerde bayanlar konusunda ismi en çok geçen iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan biri ‘Anâk diğeri Ümmü Mehzûl’dur. İbn Âşûr’a göre, bu ayet erkeklerden Mersed, kadınlardan da ‘Anâk hakkında nâzil olmuştur. Ümmü Mehzûl ismi ise muhtemelen ‘Anâk ’ın künyesidir. Ayette Zina eden erkeğin zina eden kadından önce zikredilmesinin hikmeti sebab-i nüzûldan da anlaşıldığı gibi zina etmiş bir erkeğin zina eden bir kadınla evlenmek isteğine işaret etmektedir.⁶⁸⁷

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Ayette yasaklanan şeyin zina etmiş biri ile nikâh kıymak olduğunu iddia edenler olduğu gibi yasaklanan şeyin nikâh değil de zina olduğu, yani zinanın haram kılındığını söyleyenler de vardır. İbn Abbas⁶⁸⁸ ve Dâvûd et-Tayâlisî haram kılınan şeyin zina olduğunu savunurken, Katâde ve Mukâtil b. Hayyân nikâh olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁹ İbn Arabî de İbn Abbas’ın görüşünü desteklemektedir.⁶⁹⁰ Hasan-ı Basrî’, “Zina etmiş ve had

⁶⁸² Nûr, 24/3.

⁶⁸³ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Nûr 254 (Cilt 6, s. 415).

⁶⁸⁴ İbn Hanbel, Cilt 2, s. 225. Benzer rivayetler için bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur’ân*, s. 326; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 96.

⁶⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 99.

⁶⁸⁶ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur’ân*, s. 326; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 99. Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur’ân*, s. 198.

⁶⁸⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Cilt 18, s. 156.

⁶⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur’ân*, Cilt 12, s. 167.

⁶⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 7.

⁶⁹⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur’ân*, Cilt 3, s. 338.

cezası almış biri ancak zina etmiş ve had cezası almış biriyle evlenebilir.” demiştir.⁶⁹¹ Böyle bir nikâhı bugünkü şartlarda gerçekleştirmek imkânsızdır.

Ebû Cafer en-Nahhas diyor ki: Âlimlerin çoğuna göre bu ayet, aynı sûrede yer alan “*İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin.*”⁶⁹² ayeti ile nesh edilmiştir.⁶⁹³ Eşlerden biri zina yaparsa nikâh akitleri bozulmaz. Bu da gösteriyor ki bu ayet mensuhtur.⁶⁹⁴ Mutakaddimîn âlimlerden bazıları ayetin muhkem olup mensûh olmadığını ve eşlerden biri zina yaptığı takdirde nikâhın bozulacağını söylemişlerdir.⁶⁹⁵ Bu görüşü benimseyen İbn Mesûd’a göre zina etmiş biri ile evlenip onunla birlikte olan iffetli kişi zina etmiş sayılır.⁶⁹⁶ İbn Arabî, ayette geçen “Nikâh” kelimesinin cima manasında olduğunu kabul ettiği için bu ayette neshin söz konusu olmadığı görüşündedir.⁶⁹⁷ Bu görüşe göre ayetteki “الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً” ifadesi “*Zina etmiş biri ile ancak zina eden biri birlikte(cimada) bulunur.*” manasına gelir.

Âlimlerin çoğuna göre kişi zina yaptığı kadınla evlenebileceği gibi iffetli olan biri zina yapmış birisi ile evlenebilir.⁶⁹⁸ İbn Hazm⁶⁹⁹ ve Ahmed b. Hanbel’e göre; Zina eden bir kadın ancak tövbe etmesi şartı ile iffetli Müslüman bir erkekle evlenebilir. İffetli bir kadının zina etmiş bir erkekle evlenebilmesi için de bu erkeğin tövbe etmiş olması gerekir.⁷⁰⁰ İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Azâm’a göre kişi zina yaptığı kadınla evlenebilir ve rahminin temizlenmesini beklemesine de gerek yoktur. Çünkü zina sebebiyle rahme intikal eden suyun bir hürmeti yoktur. Malikilere göre ise rahmi temizleninceye kadar evlenemez. Çünkü her ne kadar zina sebebiyle rahme intikal eden

⁶⁹¹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 337; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 12, s. 168.

⁶⁹² Nûr, 24/32.

⁶⁹³ en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, s. 582.

⁶⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 12, s. 172.

⁶⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 12, s. 171.

⁶⁹⁶ el-Kermî, *Kalâidu'l-Mercân*, s. 149

⁶⁹⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 340.

⁶⁹⁸ en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, s. 582.

⁶⁹⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Cilt 9, s. 63.

⁷⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 8.

suyun bir hürmeti yoksa da nikâh akabinde rahme intikal eden suyun bir hürmeti vardır. Bu suyun hürmeti olmayan su ile bir arada olması ise doğru değildir.⁷⁰¹

Ayette iffetli birinin zina etmiş biri ile evlenmesi yasaklanmaktadır. Ancak ayet “İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin.”⁷⁰² ayeti ile nesh edilmiştir.⁷⁰³ Bununla birlikte evli çiftlerden birinin zina etmesi durumunda nikâhın bozulmaması da iffetli birinin zina eden biri ile evlenebileceğinin diğer bir delilidir. Bunların ne zaman evlenebilecekleri konusunda İmâm-ı Mâlik yukarıda aktardığımız görüşü kanaatimizce en isabetli görüştür. Zira evlilik hukukunda kadının ikinci bir eş ile nikâh kıyabilmesi için rahminin temizlenmesini beklemesi zorunludur. Bu nasla sabittir: “Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah’a ve ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir.”⁷⁰⁴ Bundaki temel hikmetlerden biri nesebin sübutu olduğu kadar önceki eşin varsa rahimdeki suyunun da hürmetidir.

Birçok toplumda erkeğin zina yapması kadının zina yapmasına göre daha ehven bir durum olarak görülmektedir. Oysa iffet kadına gerektiği ve yakıştığı kadar erkeğe de gerekir ve yakışır. Aile birliği kurulacağı zaman örfe bağlı olarak çoğu zaman erkeğin bu kusuruna göz yumulmaktadır. Kadının aynı hataya düşmüş olması durumunda ise bu kadın toplumdaki dışlanmakta ve aynı şartlarda olan bir erkeğe eş olmaya layık görülmemektedir. Zina yapanlara yönelik uygulanan mevcut cezaların caydırıcılıktan uzak olması birçok insanın bekârlık döneminde zinaya düşmesine, evlilikten sonra da erkeğin metres, kadının da gizli bir dost edinmesine imkân sağlamaktadır. Zina yapmış birinin tövbe ettikten sonra, iffetini muhafaza etmiş biri ile evlenmesinde dini bir sakınca olmamakla beraber tarafların eş seçimine ve denklik kriterine dikkat etmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu konuyla alakalı gizli kalmış bazı gerçeklerin nikâh akdinden sonraki bir dönemde ortaya çıkması durumunda aile kurumu çok büyük sıkıntılar çekmektedir.

⁷⁰¹ el-Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed İ‘vad, *el-Fıkhu ‘alâ’l-Mezâhibi’l-Arba’*, Beyrut, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003, Cilt 5, s. 123.

⁷⁰² Nûr, 24/32.

⁷⁰³ en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve’l-Mensûh*, s. 582.

⁷⁰⁴ Bakara, 2/228.

6.2. Boşanma

Boşanma kelimesi fıkhîta “طلاق” (Talâk) kelimesi ile ifade edilmektedir. Talâk, lügatte; tahliye etmek ve serbest bırakmak manalarına gelmektedir. İstilahî anlamda ise nikâh bağının çözülmesi manasına gelmektedir.⁷⁰⁵ Talâkın zaman ve sayısı açısından sünnî, bid‘î; ric‘î, bâin talâk olmak üzere çeşitleri bulunmaktadır. İçinde cinsel münasebetin olmadığı her temizlik süresi içerisinde bir talâk vermek sûretiyle yapılan boşamaya sünnî talâk denir. Sünnî talâkın şartlarından birinin veya birkaçının olmadığı şekilde yapılan talâk ise bid‘î talâktır. Kişinin yeni bir nikâh kıymasına gerek kalmadan eşine dönme imkânı sağlayan talâka ric‘î talâk denir. Ancak kişinin eşinden tamamen ayrıldığı ve eski eşine dönebilmesi için yeni bir nikâhı gerektiren boşamalara ise Bâin talâk denir.⁷⁰⁶ Kadının nikâh akdi esnasında şart koşarak talak hakkının birini, ikisini ya da üçünü birden kendisi için de alması gibi özel durumların dışında genel olarak boşama yetkisinin kocada olduğu hallerde kadın kocasını boşayamamaktadır. Ancak kadın bir bedel karşılığında kocasının kendisini boşamaya ikna edebilir. Bu şekilde olan ayrılığa ise Muhâla‘â denir.⁷⁰⁷

6.2.1. Boşama Sayısının Değiştirilmesi

İtalyan parlamentosu ancak 1978 yılında boşamanın meşru bir hak olduğunu kabul etmiştir. İnsanlar bu karar karşısında sevinçlerinden oynamışlardır.⁷⁰⁸ Müslüman reformcular ise hiçbir zaman Hıristiyanlar gibi boşanmanın tamamen yasaklanması gerektiği çabasında olmamışlardır. Ancak buna karşılık bazı sınırlamalar getirilmesine ve kadının da mahkeme kanalıyla bir boşanma yetkisine sahip olması gerektiğine vurgu yapmışlardır.⁷⁰⁹ İslam boşama yetkisini kocaya vermesine rağmen buna bir sınır getirmiştir:

⁷⁰⁵ el-Ba‘î, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Fettâh, *el-Matla‘u alâ Ebvâbi'l-Fıkhi*, thk. Muhammed Beşîr, Beyrut, el-Mektebetu'l-İslâmî, 1881, s. 333.

⁷⁰⁶ Daha geniş bilgi için bkz. *T.D.V İlmihal*, Cilt 2, s. 229-232.

⁷⁰⁷ Bkz. Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul, Yediveren Yay., 2002, s. 74.

⁷⁰⁸ Nureddîn I‘tr, *Mezâ ani'l-Mareti*, Beyrut, el-Yemâme li't-Tibâa‘ti ve'n-Neşr, 2003, s. 208-209.

⁷⁰⁹ Khadduri, “İslam Hukunda Evlilik: Modernist Bakış” *İslam Huku Araştırmaları Dergisi*, S. 10, s. 174-175.

*“Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmaktır. İkisi Allah’ın yasalarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden (mehirden) bir şey almanız size helal değildir. Eğer Allah’ın yasalarını ikisi koruyamayacaklar diye korkarsanız, o zaman kadının fidye vermesinde (mehrinden vazgeçmesinde) ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah’ın yasalarıdır, onları bozmayın! Allah’ın yasalarını bozanlar ancak zalimlerdir.”*⁷¹⁰

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

U’rve’nin babasından rivayet ettiğine göre: “Kişi eşini boşar ve bin kere dahi boşamış olsa da iddeti bitmeden önce geri dönebilirdi. Biri eşini boşadı, iddeti bitmek üzere iken tekrar geri aldı, sonra da boşayıp “Ne seni tam olarak barındıracağım ne de başkasına helal olmana müsaade edeceğim.” dedi. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.⁷¹¹ Bu hadis Mürsel olup senedi sahihtir. Bu hadisin Şâhidi⁷¹² Tirmizî’nin tahriç ettiği Hz. Aişe’den gelen şu hadistir:⁷¹³ “İnsanlar arasındaki uygulama şöyle idi; Kişi istediği kadar eşini boşayabilir, yüz veya yüzden daha fazla boşamış olsa bile iddeti bitmeden ona müracaat edip tekrar geri alabilirdi. Ta ki Ensâr’dan biri eşine, “Vallahi ne seni tam boşayıp benden ayıracağım, ne de barındıracağım.” dedi. Eşi, “Peki bunu nasıl yapacaksın?” deyince o da: “Seni boşayacağım ve iddetin bitmek üzereyken tekrar döneceğim.” dedi. Bunun üzerine kadın Hz. Aişe’nin yanına varıp durumu anlattı. Hz. Aişe, Allah Resûlü (s.a.v) gelene kadar cevap vermedi. Allah Resûlü (s.a.v) gelince Hz. Aişe durumu ona anlattı. O da *“Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır.”* ayeti nâzil olana kadar cevap vermedi.⁷¹⁴

⁷¹⁰ Bakara, 2/229.

⁷¹¹ İmâm-ı Mâlik, Talâk 29 (Cilt 2, s. 588). Ayrıca bkz. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, *Sünenu'l-Beyhâkî el-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir el-A'tâ, Mekke, Mektebetu Dâri'l-Bâz, 1994, Cilt 7, s. 333 (14727).

⁷¹² Şâhid: “Ferd olduğu sanılan bir hadîsin, cami, musned, sünen ve cüz gibi çeşitli hadîs kitaplarında yapılan araştırma sonunda, manâ yönünden bir benzerine rastlanırsa, bu benzer hadîse şâhid denir; çünkü araştırma neticesinde bulunan benzer hadîs, ferd sanılan hadîsi şehâdet yolu ile takviye etmiş, onun şahidi olmuş demektir.” Bkz. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 370.

⁷¹³ el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 70.

⁷¹⁴ Tirmizî, Talâk 16 (Cilt 3, s. 497). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 307 (3106).

2-Ayetle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

İbn Cüreyc'den rivayet edildiğine göre, Sâbit b. Kays'ın⁷¹⁵ eşi Habîbe⁷¹⁶ Resûlülâh'a (s.a.v) gelip Sâbit'ten şikâyetçi oldu. Allah Resûlü (s.a.v), "Bahçesini geri verir misin?" deyince o da: "Evet" dedi. Bunun üzerine Resûlülâh (s.a.v) Sâbit'i çağırıp durumu ona anlattı, Sâbit, "Bana uyar." dedi. Sâbit, "Ben böyle yapınca "*İkisi Allah'ın yasalarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden (mehirden) bir şey almanız size helal değildir. Eğer ikisi Allah'ın yasalarını koruyamayacaklar diye korkarsanız, o zaman kadının fide vermesinde (mehrinden vazgeçmesinde) ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın yasalarıdır, onları bozmayın!*" ayeti nâzil oldu" dedi.⁷¹⁷ Kütüb-i Tis'a'da benzer rivayetler olmakla birlikte bu rivayetlerde söz konusu olayın bu ayetin inişi için nüzûl sebebi oluşundan bahsedilmemektedir.⁷¹⁸

Ayet, eşini boşayan ancak iddeti bitmeden önce kötü niyetle bir daha geri alan, sürekli böyle yapacağını söyleyen biri hakkında nâzil olmuştur. Bu manada Tirmizî, Aişe'den gelen bir hadis rivayet etmiştir.⁷¹⁹ Ancak bu hadisin senedinde Y'alâ b. Şebîb olduğu için U'rve'nin babasından naklettiği benzer rivayeti⁷²⁰ daha sahih olarak görmektedir. Elbânî, Tirmizî'nin Hz. Aişe'den naklettiği hadisine⁷²¹ yaptığı zeyilde bu hadisin zayıf olduğunu söylemektedir.⁷²² Tirmizî'nin naklettiği U'rve'nin babasından

⁷¹⁵ Sâbit b. Kays b. Şemmâs: Hazreclî olup sahâbenin önde gelenlerindedir. Allah Resûlü (s.a.v) kendisini şehadetle müjdelemiş. Yemâme savaşında da şehit düşmüştür. Bkz. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 133.

⁷¹⁶ Bazılarına göre Sâbit b. Şemmâs'ın hanımı olan kadın Übey b. Selül'ün kızı olan Cemîle'dir. Bazılarına göre ise bu Habîbe binti Sehl el-Ensâriyye'dir. İbn Müseyyeb, Cemîle bt. Übey b. Selül'ü Ümmü Cemîl diye künyelendirmiştir ki O Sâbit b. Kays'tan önce Hanzala b. Ebû Âmir el-Ğasîl ile evli olup ondan boşanınca sırası ile Sâbit b. Kays, Mâlik b. ed-Duħşim ve Hubeyb b. Essâf el-Ensârî evlenmiştir. Bkz. İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1802; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 7, s. 556.

⁷¹⁷ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 557.

⁷¹⁸ Buhârî, Talâk 11 (Cilt 5, s. 2021, 2022); Nesâî, Talâk 34 (Cilt 6, s. 169). Ayrıca bkz. Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 3, s. 254 (38).

⁷¹⁹ Tirmizî, Talâk 16 (Cilt 3, s. 497).

⁷²⁰ İmâm-ı Mâlik, Talâk 29 (Cilt 2, s. 588). Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 333 (14727).

⁷²¹ Tirmizî, Talâk 16 (Cilt 3, s. 497).

⁷²² Tirmizî, Talâk 16 (Cilt 3, s. 497).

gelen rivayetin bir benzerini Taberî de⁷²³ rivayet etmiştir ki bu rivayet de sahîh⁷²⁴ ve mürseldir.⁷²⁵ Tirmizî'nin Aişe'den,⁷²⁶ İmâm-ı Mâlik'in de U'rvе'nin babasından yaptığı bu rivayetler⁷²⁷ birbirini teyit eder mahiyettedir.

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Cahiliyye döneminde ve İslam'ın ilk zamanlarında erkekler için bir boşama sayısı yoktu. İşte bu ayetle boşamaya bir sınır kondu. Böylece boşama sayısı tamamlanınca kadın erkeğin nikâhından çıktı.⁷²⁸ Daha önceleri koca eşini üç kere boşamış olsa da iddeti bitmeden dönebiliyordu ancak bu durum “*Boşama iki keredir.*”⁷²⁹ ayeti ile nesh edildi.⁷³⁰

Mâlikiler ayetteki “*Boşama iki keredir*”⁷³¹ ifadesinden hareketle bir celsede üç talâkla boşamanın haram olduğu görüşündedirler.⁷³² Bir defada üç kere boşayanın boşamasının gerçekleştiğinde ittifak olmakla beraber kaç talâk gerçekleştiği noktasında ihtilaf mevcuttur. Cumhûr bu durumda üç talâkın gerçekleştiğini söylerken, zahirilere göre bir talâk gerçekleşir.⁷³³ İbn Abbas üç talâkı aynı anda veren kimse günahkârdır, ancak talâkı geçerlidir, “hanımı da talakla ayrılmıştır.” demektedir.⁷³⁴ Üç talâkı tek talâk sayanlar, İbn Ömer'in eşini hayızlı iken üç kere boşadığımı, ancak Allah Resûlü'nün (s.a.v) İbn Ömer'e eşini geri almasını söylediğini nakleden rivayeti delil göstermektedir.

⁷²³ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 539.

⁷²⁴ “Adalet ve zabt sahibi kimselerin senedin başından sonuna kadar yine kendileri gibi adalet ve zabt sahibi kimslerden şaz ve illetten hali olarak naklettikleri hadislere Sahih Hadis denir.” Bkz. el-Beykûnî, Ömer b. Muhammed b. Futûh, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyyeti*, Halep, Mektebetu Dâri'l-Felâh, tsz, s. 36

⁷²⁵ el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 71.

⁷²⁶ Tirmizî, Talâk 16 (Cilt 3, s. 497).

⁷²⁷ İmâm-ı Mâlik, Talâk 29 (Cilt 2, s. 588).

⁷²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 399.

⁷²⁹ Bakara, 2/229.

⁷³⁰ Ebû Dâvûd, Talâk 10 (Cilt 1, s. 666), Nesâî, Talâk 75 (Cilt 6, s. 212)

⁷³¹ Bakara, 2/229.

⁷³² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 407.

⁷³³ Sâbûnî, *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 311.

⁷³⁴ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 129.

Dârekutnî, İbn Ömer'in eşini hayızlı iken üç kere değil bir kere boşadığını, asıl olanın bu olduğunu söylemektedir.⁷³⁵

Taberî şöyle der; Ayette boşamanın ne zaman caiz olduğu ya da caiz olmadığına dair bir açıklama yoktur. “الطلاق مرتان” (*boşama iki keredir*)⁷³⁶ ifadesinden yola çıkılarak varılan mana ise şudur; Sizin için sünnet kıldığım boşama kadını bir temizlik süresi içerisinde bir kere, diğer bir temizlik süresi içerisinde de başka bir kere boşamanızdır. Bundan sonrasında ya eşinizle beraber kalın, ya da onu yine güzelce serbest bırakın!⁷³⁷

Ayette yeralan “فإمسك بمعروف أو تسريح بإحسان” (*Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır.*)⁷³⁸ cümlesinin yorumu ve burada ne kastedildiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

1. “فإمسك بمعروف” İkinci boşamadan sonra güzellikle tutmak, evlilik bağı ile bir arada yaşamaktır. “تسريح” ise üçüncü boşamadır.⁷³⁹ İmâm-ı Azâm “سراح” (Sarâh) kelimesini boşama için kinayeli lafızlardan sayarken⁷⁴⁰ İmâm-ı Şafii, Ahmed b. Hanbel ve Zahîriler bunu talâk için kullanılan sarîh lafızlarından saymaktadırlar.⁷⁴¹ Nitekim sahabeden biri gelip, “Ey Allah'ın Resûlü ‘Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmaktadır.’ ayeti için ne dersin? Hani bunun üçüncüsü nerede?” demiş. Resûlullah (s.a.v) de: “فإمسك بمعروف أو تسريح بإحسان” (*Ya iyilikle tutmak ya da iyilik yaparak bırakmaktadır.*) bu da üçüncüsüdür.” demiş.⁷⁴²
2. İkinci boşamadan sonra iddeti bitene kadar beklemektir. Böylece kadın ondan ayrılır, serbest olur.⁷⁴³ Tesrîh'i (التسريح) üçüncü boşama kabul edilecek olursa bu

⁷³⁵ Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 5, s. 7 (14).

⁷³⁶ Bakara, 2/229.

⁷³⁷ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 543.

⁷³⁸ Bakara, 2/229.

⁷³⁹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 260.

⁷⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 133.

⁷⁴¹ Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 372

⁷⁴² Beyhâki, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 340 (14769); İbn Ebû Şeybe, *Musannaf*, Cilt 5, s. 190 (19216).

⁷⁴³ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 546.

ayetten hemen sonra gelen ayetin başındaki “فَإِنْ طَلَّقَهَا” (eğer boşarsa)⁷⁴⁴ ifadesi dördüncü boşama olur. Çünkü ayetin başındaki “فَ” (fe) Fâ-i Takibiyyedir. Bu da üçüncü boşama anlamında olmadığını gösterir.⁷⁴⁵ İbn Arabî ise “فَإِنْ طَلَّقَهَا” daki “فَ” (fe)’nin takibiyye manasında olmadığını ve bu sebeple de “أَوْ تَشْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ” (ya da iyilik yaparak bırakmaktır.) ifadesinin üçüncü boşama olduğunu söylemektedir.⁷⁴⁶

“İkisi Allah’ın yasalarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden (mehirden) bir şey almanız size helal değildir. Eğer Allah’ın yasalarını ikisi koruyamayacaklar diye korkarsanız, o zaman kadının fidiye vermesinde (mehrinden vazgeçerse) ikisine de günah yoktur.” Dahhâk’ göre ayette geri alınmaması istenen şey mehirdir.⁷⁴⁷ İbn Abbas⁷⁴⁸ ve Câbir b. Yezîd⁷⁴⁹ ancak kadından bir nüşûz veya geçimsizlik kaynaklarsa o zaman Hul’ yapıp bir şeyler almak caizdir, demektedirler. Halef ve seleften birçok âlim de bu görüştedir. İmam-ı Mâlik’e göre erkek kadına zarar vermek gayesi ile bu bedeli almışsa iade etmesi lazımdır. İmâm-ı Şafî’ de geçimsizlik durumunda Hul’un caiz olduğunu söylemektedir.⁷⁵⁰

Bazıları Hul’ yapan kocanın eşinden bir bedel almasının caiz olmadığını zira bunun Nisâ sûresindeki “Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile ondan bir şey almayın.”⁷⁵¹ ayetiyle nesih edildiğini söylemekte ise de bu görüş doğru değildir. Çünkü ikisinin konusu birbirinden farklıdır.⁷⁵² Cumhûr eşler arasında hiçbir sıkıntı olmadığı halde Hul’ yapmanın caiz

⁷⁴⁴ Bakara, 2/230.

⁷⁴⁵ İlkiyâ’l-Harrâsî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 174.

⁷⁴⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 261-262.

⁷⁴⁷ Tâberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 559.

⁷⁴⁸ Tâberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 557.

⁷⁴⁹ Tâberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 558.

⁷⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Cilt 1, s. 402.

⁷⁵¹ Nisâ, 4/ 20.

⁷⁵² Tâberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 581; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Cilt 1, s. 402; en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve’l-Mensûh*, s. 227.

olduğu görüşünde olup⁷⁵³ “Kadınlara mehirlerini cömertçe verin, eğer ondan gönül hoşluğu ile size bir şey bağışlarsa onu afiyetle yiyin.”⁷⁵⁴ ayetini de buna delil olarak getirmektedir. Eğer kadın hiçbir sebep ve sıkıntı olmadan eşine mehirini geri verebiliyorsa kendini eşinden kurtarmak için hayli hayli bir bedel verebilir.⁷⁵⁵ “Nüşûz kadın tarafında olursa ancak o zaman erkek kadından bir bedel alabilir” diyenlerin “İkisi Allah’ın çizdiği sınırları koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden (mehirden) bir şey almanız size helal değildir” ayetini delil olarak getirmeleri kabul edilemez. Çünkü burada “فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يَفِيءَا حُدُودَ اللَّهِ” (İkisi Allah’ın çizdiği sınırları koruyamamaktan korkmadıkça) denmesi şart kabilinden değildir. Zira Allah’ın sınırlarını koruyamama endişesi Hul’ konusunda genelde tahakkuk eden bir durumdur.⁷⁵⁶

Hul’ için bedel almayı kabul edenler bunun ne kadar olacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir: Ahmed b. Hanbel’e göre koca mehirden fazlasını alamaz. Bu görüşte olanlar Sâbit b. Kays’ın muhâla’a yaptığı zaman mehir olarak sadece verdiği bahçeyi almasını ve ayetin “kadınlara verdiklerinizden (mehirden)”⁷⁵⁷ kısmını delil getirmektedirler. Ancak diğer üç mezhebe göre ayetin “o zaman kadının fidye vermesinde (mehirden vazgeçerse) ikisine de günah yoktur.” kısmı umumi bir mana taşıdığı için koca mehirden fazlasını alabilir.⁷⁵⁸ Cumhûrun görüşü de bu şekildedir.⁷⁵⁹ Muhâla’a, bedelli bir akittir. Kadın nikâh esnasında nasıl fazla mehir isteyebiliyorsa erkek de muhâla’a için mehirden fazla bedel isteyebilir.⁷⁶⁰

⁷⁵³ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 3, s. 140.

⁷⁵⁴ Nisâ, 4/4.

⁷⁵⁵ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 92.

⁷⁵⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 264.

⁷⁵⁷ Bakara, 2/229.

⁷⁵⁸ Tâberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 574.

⁷⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 3, s. 140; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Cilt 1, s. 404.

⁷⁶⁰ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 94.

Hz. Ali,⁷⁶¹ Hz. Osman, İbn Mesûd, İbn Abbas ve Ahmed b. Hanbel'e göre Hul' boşama değil bir fesihtir.⁷⁶² Ancak İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Azâm ve İmâm-ı Şafî'nin yeni görüşüne göre Hul' bir bâin talâktır. Hul'un iddeti üç temizlik (ya da hayızdır) müddetidir.⁷⁶³ Cumhûra göre erkek kadının rızası olmadan bu iddet içerisinde eşine geri dönebilir. Buda gösteriyor ki Hul' fesih de olsa Bâ'in talak da olsa nikâh bağının kesildiğinin göstergesidir.

Cahiliyye döneminde olduğu gibi İslam'ın ilk zamanlarında kadının kocasından ayrılma şansı yoktu. Boşama yetkisi erkekte olmakla birlikte bunun bir sınırı da yoktu. Bu ise bazı su-i istimallere sebep olabilmekteydi. Cenâb-ı Hak kişinin eşine dönmesine imkân tanıyan boşama sayısını ikiye indirmekle boşamaya bir sınır getirmiş, böylelikle kadını boşayıp tekrar geri alarak ömür boyu kendisine mahkûm ederek, başkasıyla evlenmesine izin vermeyecek olan erkeklerin önüne bir set çekmiştir. Erkeğe boşama konusunda birden fazla şans verilmekle birlikte kişinin eşine dönmesinin altındaki niyet de belirlenmiştir. Ayette "...iyilikle tutmak..." denilmek sûretiyle eşine geri dönen kocanın güzellikle muamele etmek ve birlikte yaşamak gayesi taşıması gerektiği vurgulanıyor. Bu vurgu kadına eziyet etmenin haram olduğunu da göstermektedir.⁷⁶⁴ Eğer geri almak iyi bir niyet içermiyorsa o zaman güzellikle salıvermek emredilmiştir. Güzellikle salıvermek, kocanın eşi ile nikâh kıydığı ilk günkü günlerin anısına da uygun düşmektedir. Erkek evlendiği gün nasıl bütün kolaylık ve güzellikleri sergilediyse boşanırken de aynı kolaylığı göstermelidir. Oysa sebe-i nüzûle baktığımız zaman Cahiliyye kültüründe bu anlayışlıların tam tersi bir tutum sergilendiğini görmekteyiz.

Bu ayetle⁷⁶⁵ birlikte kadına İslam tarihinde ilk kez Muhâla'a şansı verilmiştir. Böylece kadın kocasını razı ederek bir bedel karşılığında boşanabilmektedir. Geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa kadının verdiği bedelle erkek düğün

⁷⁶¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 143.

⁷⁶² er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 94.

⁷⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 406.

⁷⁶⁴ eş-Şevkânî, *es-Seylu'l-Cerrâr*, Cilt 2, s. 140.

⁷⁶⁵ Bakara, 2/229.

masraflarının bir kısmını telafi etmiş olacaktır. Ama geçimsizlik erkekten kaynaklanıyorsa kadının böylesi bir kocadan kurtulması için bu bir fırsattır.

6.2.2. İddet Süresi

İddet, lügatte bir şeyi saymak anlamındadır. Sayılan şeylere de iddet denilir. Bir ıstılah olarak iddet; kadının boşanma veya başka bir sebeple eşinden ayrılması neticesinde başka biri ile evlenebilmesi için beklemesi gereken süreye denilir.⁷⁶⁶ İddet sürelerini belirleyen Bakara sûresi 228; Bakara sûresi 234, Talâk sûresi 4. ayet gibi birden fazla ayet bulunmaktadır. Diğerleri konumuzla ilgisi olmadığı için bunlar içerisinden sadece Bakara sûresi 228. ayeti inceleyeceğiz:

“Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah’a ve ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir. Kocaları bu arada barışmak isterlerse, eşlerini geri almakta daha çok hak sahibidirler. Kadınların hakları, örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir. Erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır. Allah güçlüdür. Hakim’dir.”⁷⁶⁷

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayet

Esmâ bt. Yezîd b. es-Seken’den⁷⁶⁸ rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) hayatta iken Esmâ bt. Yezîd’in eşi onu boşamıştı. O zamanlar boşanmış kadınların bekleyeceği bir iddet süresi yoktu. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.⁷⁶⁹

⁷⁶⁶ el-Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf alâ Muhimmeti’t-Taâ ‘rif*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dâru’l-Fikr, Dımaşk H.1410, s. 506; Ömer Nasuhi Bilmen, *Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, Bilmen Yay., 1967, Cilt 2, s. 368.

⁷⁶⁷ Bakara, 2/228.

⁷⁶⁸ Esmâ bint Yezîd b. es-Seken b. Râf i ‘b. İmriü’l-Kays b. Zeyd el-Eşheliyyeti’l-Evsiiyyeti’l-Ensâriyye: Muaz b. Cebel’in amcasının kızı olup künyesi Ümmü Selem’dır. Ona “Kadınların hatibi” de denilirdi. Yermük savaşına katılmış ve çadırının direği ile Rumlardan dokuz kişi öldürmüştür. Bu savaştan sonra uzun bir süre daha yaşadı. Bkz. eş-Şeybânî, Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir, *el-Ahâdu ve’l-Mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira, Riyad, Dâru’r-Râye, 1991, Cilt 6, s. 128 (3349); İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 7, s. 489; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Cilt 24, s. 157 (403); İbn Ebû Düyâ, Abdullah b. Muhammed Ebû Bekir el-Kuraşî, *Mekârimu’l-Ahlâk*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim, Mektebetu’l-Kur’ân, Kahire 1990, Cilt 1, s. 61 (173)

⁷⁶⁹ Ebû Dâvûd, Talâk 36 (Cilt 1, s. 694). Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 14 (15155).

2- Ayetle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Mukâtil'den rivayet edildiğine göre Abdullah el-Ğıfârî, Resûlullâh (s.a.v) zamanında eşinin hamile olduğundan habersiz olarak eşi Kuteyle'yi boşamış bunu öğrenince de eşine tekrar geri dönmüştü. Ancak eşi ve doğurduğu çocuk da ölünce “*Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler.*” ayeti nâzil oldu.⁷⁷⁰

Katâde'nin rivayet ettiğine göre Allah kadınlardan bazılarının rahimlerinde olanı gizlediklerini bildiği için “*rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir.*” ayetini indirdi. Cahiliyye döneminde kişi hanımını hamile iken boşardı. Hanımı da kocası kendisine geri döner korkusu ile hamile olduğunu gizler ve o çocuğu başkasına nispet ederdi.⁷⁷¹

Bu ayetle ilgili olarak Kütüb-u Tis'a'da bulduğumuz tek rivayet Esmâ bt. Yezîd b. es-Seken ile ilgili rivayettir. Ayet bu sahabe hanım hakkında nâzil olmuştur. Bu ayetin nüzülü ile birlikte İslam tarihinde kendisi için iddet belirlenen ilk kadın da Esmâ bt. Seken olmuştur.⁷⁷²

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Boşanan kadınların üç kurû beklemesini söyleyen bu ayet⁷⁷³ Ahkâm konusunda Kur'an'ın en müşkil ayetlerinden biridir.⁷⁷⁴ Bunun nedeni ise ayette geçen “*قُرُوءٌ*” (kurû) kelimesine verilen manadan kaynaklanmaktadır:

1-Asma'î, Ferrâ, Kisâî ve Ahfeş'e göre Kur', ictima, toplanma anlamındadır. Kan hayız zamanında rahimde toplanır, diğer zamanlarda ise bedende toplanır.⁷⁷⁵

2-Ebû Ubeyde'ye göre bir durumdan başka bir duruma geçmek anlamındadır.⁷⁷⁶

3- İbn Arabî'ye göre vakit demektir.

“*قُرُوءٌ*” (kuru'), “*قُرُوءٌ*” (kur') kelimesinin cemisi olup, Araplar arasında belli bir zamanda gelmesi mutad olan bir şeyin vaktinin gelmesi ve belli bir zamanda gitmesi

⁷⁷⁰ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 45. Ayrıca bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 1, s. 67 (142);

⁷⁷¹ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 1, s. 580.

⁷⁷² Ebû Dâvûd, Talâk 36 (Cilt 1, s. 694).

⁷⁷³ Bakara, 228.

⁷⁷⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 1, s. 250

⁷⁷⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 80; Sâbûnî, *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 297.

⁷⁷⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 80.

mutad olan bir şeyin gitme vaktinin gelmesi anlamlarında kullanılmaktadır. Bu ise “kur” kelimesini müşterek bir lafız haline getirmektedir. Kadının temizlik veya adet vakti geldiği zaman “أقرأت المرأة” (akraa’ti’l-mere’tü) denilir.⁷⁷⁷ İddet açısından kur’un ne olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir:

1-Bir görüşe göre temizlik süreleridir. Bu görüşte olanların bir dayanağı Hz Aişe’nin: “Akrâ’ın ne olduğunu biliyor musunuz? Akrâ, temizlikler demektir.”⁷⁷⁸ sözüdür. Buradan hareketle İmâm-ı Mâlik, temizliği bitip de üçüncü âdetine giren kadının iddetinin bittiğini ve böylece bâin talâkının gerçekleştiğini söylemektedir. İmâm-ı Şâfiî⁷⁷⁹ ve İbn Arabî⁷⁸⁰ de bu görüştedir.

2-Akrâ’dan kasıt hayızdır. Bunu savunanların bir dayanağı Resûlullâh’ın (s.a.v) Fatıma bt. Ebû Cahş’a, “Kur’ zamanlarında namaz kılma!”⁷⁸¹ sözüdür. Bu Hanefî mezhebinin görüşüdür. Hz. Ali ve Hz. Osman,⁷⁸² Sevrî, Evzâî, İbn Ebû Leylâ, İbn Şibrime, İshak b. Rahâviyeh,⁷⁸³ Kur’un hayız manasında olduğunu söylemektedirler. Hz. Ömer’e göre de bu hayız manasındadır ve ona göre kadın üçüncü hayızdan yıkanmadığı sürece kocasına dönebilir.⁷⁸⁴

Şâfiî’ye göre kadın bir temizliğin içinde iken boşanırsa bunun hemen ardından adet olsa bile içinde boşandığı bu kısa temizlik süresi de bekleyeceği üç temizlikten sayılır. Dolayısıyla Şâfiî’ye göre iddet süresi, Hanefîlerin görüşüne göre daha kısa olabilmektedir. Hanefîlere göre ise temizlik içerisinde boşanan kadın üçüncü adetini

⁷⁷⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 511.

⁷⁷⁸ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Sülâme b. Abdülmelik, *Şerh-u Me’âni’l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, H.1399, Cilt 3, s. 361 (4152). Benzer bir rivayet için bkz. İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi’l-Ahâdisi ve’l-Âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Riyad, Mektebetu’r-Rüşd, H.1409, Cilt 5, s. 143 (18737).

⁷⁷⁹ el-Konevî, Kasım b. Abdullah b. Emir Ali, *Enîse’l-Fukahâi fi Ta’rîffâti’l-Elfâzi’l-Mütedâvileti Beyne’l-Fukahâ*, thk. Ahmed Abdurrezzak, Cidde, Dâru’l-Vefâ, H.1406, s. 167.

⁷⁸⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 251.

⁷⁸¹ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 42; Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 1, s. 212 (36); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Cilt 24, s. 360 (895)

⁷⁸² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 504-505.

⁷⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Cilt 1, s. 897.

⁷⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 503.

bitirince, adetli iken boşanan kadın ise dördüncü adetini bitirince iddeti biter.⁷⁸⁵ Yani eksik olan adetler beklemesi gereken üç kurû‘dan sayılmaz.

Üç kurû‘ bekleme, hayız gören ve kadın vasfını kazanmış olanların iddetidir.⁷⁸⁶ Dört mezhep imamı da bu görüştedir. Cariyeler ise bunun yarısı kadar iddet beklerler. O da iki hayız veya iki temizliktir.⁷⁸⁷ Seleften bazıları ise ayetin umumundan hareketle “onların iddetleri de hür kadınların iddetleri kadardır.” demişlerdir.⁷⁸⁸ Ancak çoğunluğun görüşü yarım iddet bekleyecekleri yönündedir.⁷⁸⁹

“Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç kurû‘ beklerler.” İfadesi için bazıları, “Bu emir manasında haber cümlesidir.” demişlerse de bu doğru değildir. Bilakis bu İslam hukukunun hükmünden haber vermedir. Eğer bir kadın boşanmışsa ve iddet beklemiyorsa bu İslam hukukuna uygun bir durum değildir.⁷⁹⁰

“Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir.” Bu, rahimde olanı gizlemenin caiz olmadığını tekit eden tehdit içerikli bir ifadedir.⁷⁹¹ Rahimde gizlenmesi yasaklanan şey hayız kanı ve gebeliktir.⁷⁹² Kadın adetli ise veya gebe ise bunu kendisini boşamaya yeltenen veya boşayan kocasından gizlememelidir. Anormal bir durum olmaması durumunda hayız veya gebelik konusunda kadının sözüne itibar edilir.⁷⁹³

⁷⁸⁵ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 81.

⁷⁸⁶ Hayız yaşına gelmemiş veya menopoza girmiş kadınların iddeti üç ay, eşi ölen ancak gebe olmayan kadınların iddeti dört ay, hamile kadının iddeti ise çocuğu doğurması ile biter. Daha geniş bilgi için bkz. El-Humeydî, Muhammed Muhyiddin b. Abdulhamîd, *el-Ahvâlu’ş-Şahsiyye fi’ş-Şeria’ti’l-İslâmiyye*, el-Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 351-360; Zeydân, *el-Mufasssal fî Ahkâmi’l-Mara’*, Cilt 9, s. 121-205.

⁷⁸⁷ Timizî, *Talâk 7* (Cilt 3, s. 486); Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 223 (2822).

⁷⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Cilt 1, s. 396.

⁷⁸⁹ İlkîyâ’l-Harrâsî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 160.

⁷⁹⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 253.

⁷⁹¹ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 254.

⁷⁹² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 20.

⁷⁹³ el-Cassâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 2, s. 28.

Ayetteki “وَيَتَوَلَّوْا” (kocaları) ifadesi gösteriyor ki evlilik devam ediyor. “يَرْذَعُونَ” (onları geri almaları) denmesi de nikâhı zayi edebilecek sebeplerin varlığına işaret etmektedir.⁷⁹⁴

İddet süresi içerisinde eşine dönmek isteyen kocaların ayetin de belirttiği gibi⁷⁹⁵ vicdanî anlamda “(islâh) barışmak” şeklinde iyi bir niyet taşımaları da gerekir. Cahiliyye döneminde eşlerini sınırsızca boşayıp geri alanların böyle bir gayesi yoktu.⁷⁹⁶ Çoğu zaman onların gayeleri kadına sıkıntı vermek ve onu kendine esir etmektir. Ricat, aslında talâk sonrası bir ıslah, arayış bulmak ve barışmaktır.⁷⁹⁷

Mutlak anlamda erkeğin kadından üstün olduğunu iddia edenler kadına genelde ikincisi sınıf insan gözüyle bakmışlardır. Oysa ayette açıkça “*Kadınların hakları, örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir.*” denmektedir. Kadının kocası üzerinde, kocanın kadın üzerindeki hakkı kadar hakkı vardır. İyilik dairesi içerisinde herkes birbirine karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir.⁷⁹⁸ İbn Abbas diyor ki: “Eşimin bana süslendiği gibi ben de onun için süslenmeyi severim. Çünkü Yüce Allah ‘*Kadınların hakları, örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir.*’⁷⁹⁹ demiştir.”⁸⁰⁰ İbn Abbas’ın bu ifadesi bu ayetin nasıl anlaşılması gerektiğini, erkeğin hakkına karşılık kadının da hakkının ne olması gerektiğini ortaya koyan en güzel örneklerden birdir. Allah Resûlü’nün (s.a.v) veda haccındaki: “Kadınların hakları konusunda Allah’tan sakının siz onları Allah’ın emaneti olarak aldınız, ırzlarını Allah’ın sözü ile helal kıldınız.”⁸⁰¹ sözleri erkeğin eşine karşılık sorumluluğunu hatırlatan ve bir nebze tehdit içeren sözlerdir.

⁷⁹⁴ İlkiyâ’l-Harrâsî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 162.

⁷⁹⁵ Bakara, 2/228.

⁷⁹⁶ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 86-87.

⁷⁹⁷ İmâm eş-Şâfî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Abdulğani Abdulhâlik, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, H.1400, Cilt 1, s. 225.

⁷⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Cilt 1, s. 898.

⁷⁹⁹ Bakara, 2/228.

⁸⁰⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 532.

⁸⁰¹ Müslim, Hac 1218 (Cilt 2, s. 886); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Cilt 3, s. 337 (14705); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 295 (14501).

“Erkek nasıl kadının hak ve hukukunu gözetmesi gerekiyorsa kadının da rahmindeki gizlememekle ona karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir.”⁸⁰² Hakkı gözetilmesi gereken tek veya en önemli tarafın erkek olduğunu iddia edenlerin öne sürdükleri en önemli delillerden biri de ayetin “وَالرِّجَالُ عَلَىٰ نِسَائِهِمْ دَرَجَةً” (*Erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır.*) kısmıdır. Burada erkeğin derece olarak neyin üstün olduğu konusunda bir şey beyan edilmezken bu konuda çok çeşitli şeyler söylenmiş,⁸⁰³ hatta kimisi bundan kastın erkeğin sakalı olduğunu⁸⁰⁴ bile iddia etmiştir. İbn Abbas bu üstünlüğü izah kabilinden şöyle demiştir: Bu, kocanın hanımı üzerindeki kendi haklarının bir kısmından vazgeçmesi ama eşinin bütün haklarını yerine getirmesidir. Ben eşimden bütün haklarımı almayı hoş görmem. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır.*”⁸⁰⁵

Filozofların ana yurdu olan Yunanistan’da, beşinci asırdan on birinci asrın yarısına kadar İngiltere’de kadınlar bir mal gibi satılmakta idi. Gustav Lobon’un dediğine göre Hintlilerde koca yeryüzünde ilahların temsilcisidir. Kızlar ve dul bayanlar ise hayvanlar mesabesinde idi.⁸⁰⁶ Ancak İslâm’ın kabul ettiği erkek üstünlüğü bunlardan hiçbirini hoş görmemektedir. Erkeklerin kadınlar üzerine bir derece daha üstün olmaları, mutlak anlamda şeref ve haysiyet bakımından bir üstünlük anlamında değil de erkeğin kadına göre mükellefiyetinin çokluğu sebebiyle bir üstünlüğünün olması manasındadır.⁸⁰⁷ Çünkü kadının yeme, içme ve barınması erkeğe aittir.⁸⁰⁸ Allah katındaki asıl üstünlük takva açısındandır.⁸⁰⁹ Bütün bunlarla birlikte ayetin⁸¹⁰ bütünlüğü içerisinde bu üstünlüğü, erkeğin boşama yetkisi ve maslahat gereği eşine dönebilme yetkisine sahip olması olarak da görmek makul olacaktır. Her ne kadar erkeğe böyle

⁸⁰² er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 86-87.

⁸⁰³ Bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 533-535.

⁸⁰⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 535; en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve’l-Mensûh*, s. 221.

⁸⁰⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 535.

⁸⁰⁶ Nureddîn I’tir, *Mezâ ani’l-Mareti*, 23 vd.

⁸⁰⁷ Sâbûnî, *Ravâi’u’l-Beyân Tefsîr-u Ayâti’l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 304.

⁸⁰⁸ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 88; İlkiyâ’l-Harrâsî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 163.

⁸⁰⁹ Hucurât, 49/13.

⁸¹⁰ Bakara, 2/228.

yetkiler verilmişse de şartlı nikâhla boşama yetkisi kadına da verilebilir. Ancak erkeğe yüklenen sorumlulukların kadınınkinden fazla olduğu da unutulmamalıdır.

6.2.2.1. İddet Süresi Uzatılarak Kadına Sıkıntı Verilmemesi

Kur’ân iddet süresini belirlemek sûretiyle kadına zarar verilmemesi için gerekli tedbiri almanın yanın yanı sıra bu sürenin uzatılarak kadına zarar verilmemesi gerektiğini de söylemektedir:

*“Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ererken, onları güzellikle tutun, ya da güzellikle bırakın, haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayı! Böyle yapan şüphesiz kendisine yazık etmiş olur. Allah’ın ayetlerini de alaya almayın; Allah’ın üzerinize olan nimetini, öğüt vermek üzere size indirdiği Kitap ve hikmeti anın, Allah’tan sakının, Allah’ın her şeyi bildiğini bilin.”*⁸¹¹

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayet

Sevr b. Zeyd ed-Diyli’den rivayet edildiğine göre, kişi eşini boşar, ihtiyacı olmadığı ve onunla beraber olmak istemediği halde sırf iddet süresini uzatmak ve böylece ona zarar vermek için geri alırdı. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: *“Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ererken, onları güzellikle tutun, ya da güzellikle bırakın, haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın! Böyle yapan şüphesiz kendisine yazık etmiş olur.”*⁸¹²

2- Kütüb-i Tis’a’daki Rivayeti Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Sevr b. Zeyd’den rivayet edilen rivayetin bir benzerini Taberî, mürsel ama sahih bir senetle Hasan-ı Basrî’den rivayet etmektedir.⁸¹³ Taberî’nin tahriç ettiği İbni Abbas’tan gelen benzer başka bir rivayet⁸¹⁴ bu mürsel rivayeti desteklemektedir.⁸¹⁵

İbn Abbâs, Mesrûk, Dahhâk, Râbî’, Mukâtil b. Hayyân ve birçok kişi, o zamanlar bazılarının eşlerini boşadıklarını; sırf iddetlerini uzatmak ve böylece ona zarar

⁸¹¹ Bakara, 2/231.

⁸¹² İmâm-ı Mâlik, Talak 29 (Cilt 2, s. 588).

⁸¹³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 8.

⁸¹⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 9.

⁸¹⁵ el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi’n-Nüzûl*, s. 71.

vermek gayesiyle iddetinin bitmesine az bir süre kala eşlerini geri aldıklarını; Yüce Allah'ın bunu yasakladığını nakletmektedir.⁸¹⁶

Süddî'den rivayet edildiğine göre bu ayet Ensâr'dan Sâbit b. Yesâr hakkında nâzil oldu. Bu kişi eşini boşadı ve iddetinin bitmesine iki-üç gün kala eşine geri döndü. Eşine zarar vermek gayesiyle eşinin iddeti dokuz ayı bulana kadar böyle yaptı. Bunun üzerine Yüce Allah "*Onlara zararlı olacak şekilde tutmayın!*" ayetini indirdi.⁸¹⁷ Râbî'den de buna benzer bir rivayet nakledilmektedir.⁸¹⁸

Hasan el Basrî'den rivayet edildiğine göre: Allah Resûlü (s.a.v) zamanında kişi eşini boşadığında veya kölesini azat ettiğinde kendisine "Ne yaptın?" denilince "Oynuyordum." derdi. "*Allah'ın ayetlerini de alaya almayın!*" ayeti bu konuda nâzil oldu.⁸¹⁹ Bu hadisi Katâde, A'tâ el-Horasânî, Rabî' ve Mukâtil b. Hayyân da rivayet etmiştir.⁸²⁰

İslam'ın gelmesinden sonra bazı kimseler eşlerini boşar ancak Cahiliyye döneminin tesirini hâlâ üzerlerinden atamadıkları için onlara zarar vermek amacıyla iddet süresini en uzun süreye kadar uzatmaya çalışırlardı. Kadınların mağduriyetlerini gidermek isteyen Yüce Allah "*Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ererken, onları güzellikle tutun, ya da güzellikle bırakın, haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın!*"⁸²¹ ayetini indirmiştir. Böylece Allah ric'î talâk yapmış olan kocanın eşine dönmesinin nasıl olması gerektiğini açıklamıştır.⁸²²

3- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Boşadıkları eşlerine sırf eziyet vermeleri veya muhâla'aya mecbur kılmak sûretiyle onlardan bir şeyler alabilmeleri arzusuyla erkeklerin böyle bir yola başvurmaları yasaklanmıştır.⁸²³

⁸¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 414.

⁸¹⁷ Taberî, *El-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 10.

⁸¹⁸ Taberî, *El-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 11.

⁸¹⁹ Taberî, *El-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 13.

⁸²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 414.

⁸²¹ Bakara, 2/231.

⁸²² er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 99.

⁸²³ Taberî, *El-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 8.

Ayetteki “فَبَلَّغْ أَجَلَهُنَّ” ifadesi (müddetleri sona ererken) anlamındadır.⁸²⁴ Yani henüz iddet bitmemiş ve kadın kocasından ayrılmamıştır. Çünkü hemen sonrasında “Onları güzellikle tutun, ya da güzellikle bırakın.” denmektedir. Eğer İddet bitmiş olsaydı kadın ayrılmış olurdu ve kocanın eşi üzerinde bir yetkisi kalmayacağı için yeni bir nikâh olmaksızın onu tutması mümkün olamazdı.

“Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ererken, onları güzellikle tutun, ya da güzellikle bırakın!” ile “Haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın!” ifadeleri yakın anlamlı olmalarına rağmen peş peşe gelmişlerdir. Bunun hikmeti şudur: Emir bir şeyin bir kez yapılması manasını içerir. Oysa nehiy bir şeyin her zaman için yapılmamasını beyan eder. Erkek bu seferliğine kadına zarar vermemek niyetiyle eşine geri dönmüş buna karşılık gelecekte zarar verme niyeti taşıyor olabilir. İşte “haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın!” şeklinde bir nehiyle bu ihtimale de yer bırakılmamıştır.⁸²⁵ İbn Arabî’ye göre iddeti bitmek üzere iken eşini geri alan kimsenin niyetinin ona zarar vermek, başkası ile evlenmesine engel olmak olduğu kesin olarak anlaşılırsa bu kimsenin ricat etmesi geçersiz kabul edilebilir. Böyle bir niyeti olduğu halde bu niyet tespit edilemezse eşini tekrar alması sahihtir. Hesabı ise Allah’a kalmıştır.⁸²⁶ Kur’ân, boşama sayısını kadının ezilmesini engellemek ve daha az zarar görmesini sağlamak gayesi ile sınırlamışken erkeğin bu sefer iddet süresinin uzamasını sağlayarak kadına zarar vermek ve onu ezmek istemesi Kur’ân’ın ifadesiyle Allah’ın ayetleri ile alay etmektir.⁸²⁷ Bunu yapan kimseler azabı hak ettikleri için kendi kendilerine zulüm etmişlerdir. Böylece hem kadına hem de kendilerine karşı zalim olmuşlardır.

6.2.3. Kocasına Dönme İmkânı Olan Kadına Engel Olunmaması

Bazı sıkıntılar yaşayan aile fertlerinin yuvalarını tekrardan ihya etme gayretleri bazen sonuçsuz kalabilmektedir. Bunun nedenlerinden biri de kadının aile fertlerinin

⁸²⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 271; İlkiyâ’l-Harrâsî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 181.

⁸²⁵ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 100.

⁸²⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, s. 270.

⁸²⁷ Bakara, 2/231.

konuyu bir gurur meselesi yapmaları ve buna engel olmalarıdır. Böyle bir konu ile ilgili olan ayetin meâlinde şöyle buyrulmaktadır:

*“Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ermişse, kocaları ile güzellikle anlaşmışlarsa evlenmelerine engel olmayın. İçinizden Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse bundan ibret alır. Bu sizin için daha nezih ve daha paktır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*⁸²⁸

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Ma‘kil b. Yesâr’dan (r.a) nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “Kız kardeşimi birisi ile evlendirdim. Bu şahıs onu boşadı. İddeti bitince de gelip tekrar istedi. Ben de ona: “Seni onunla evlendirdim, önüne serdim ve sana kıymet verdim. Sen ise onu boşadın. Şimdi de gelip tekrar evlenmek istiyorsun. Hayır, vallahi o sana asla geri dönmeyecek.” dedim. Aslında fena bir adam değildi. Kadın da ona dönmek istiyordu. Bunun üzerine Allah (c.c), *“Evlenmelerine engel olmayın!”* ayetini indirdi. Ben de: “Ey Allah’ın Resûlü şimdi yaparım işte.” dedim.”⁸²⁹

Ebû Dâvûd’un ve Nesâî’nin Ma‘kil b. Yesâr kanalıyla aktardığı rivayette Ma‘kil b. Yesâr’ın kız kardeşini evlendirdiği kişi amcasının oğludur. Bu şahıs eşini bir ric‘î talâkla boşadı. İddeti ile bâin olana kadar geri almadı. Tekrar evlenmek istediği zaman da Ma‘kil kız kardeşiyle evlendirmeyeceğine dair yemin etti. Fakat ayet nâzil olunca evlendirdi ve yemin kefâreti verdi.⁸³⁰

2- Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bir Rivayet

Süddî’den rivayet edildiğine göre eşini boşayan kişi Câbir b. Abdullah’tır. Boşadığı kadın ise amcasının kızıdır.⁸³¹

Ayet birinin eşini ric‘î talâkla boşadığı ancak bâin olana kadar geri almadığı, bâin olduktan sonra tekrar eski eşi ile evlenmek istediği zaman da kadının kardeşinin engel olması sebebiyle nâzil olmuştur. Evlenilmesine engel olunan kadının kim olduğu

⁸²⁸ Bakara 2/232.

⁸²⁹ Buhârî, Nikâh 37 (Cilt 5, s. 1972); Tirmizî, Tefsîr, Bakara 3 (Cilt 5, s. 216). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 190 (2719); eş-Şeybânî, *el-Ahâdu ve ’l-Mesânî*, Cilt 2, s. 323.

⁸³⁰ Ebû Dâvûd, Nikâh 21 (Cilt 1, s. 635); Nesâî, *es-Sünenü ’l-Kübrâ*, Tefsîr, Bakara 40 (Cilt 6, s. 302). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 83.

⁸³¹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 84; Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 47.

konusunda ihtilaf vardır: İbn Cüreyc'in,⁸³² İbn Hacer'in⁸³³ İbn Abdilber'in,⁸³⁴ Beydâvî'nin,⁸³⁵ Mukâtil'in⁸³⁶ ve daha birçok kişinin aktardığına göre bu kadın Cumeyl bt. Yesâr'dır.⁸³⁷ El-Hemâdânî'nin rivayet ettiğine göre ise Fâtıma bt. Yesâr'dır.⁸³⁸ Râzî, onunla tekrar evlenmek isteyen eski kocasının; Cemîl b. Abdullah b. Âsım⁸³⁹ olduğunu söylerken;⁸⁴⁰ Mukâtil'in⁸⁴¹, Beğavî⁸⁴², Kurtubî⁸⁴³, İbn Abdilber⁸⁴⁴ ve İbn Mâkûlâ,⁸⁴⁵ ve daha birçok kişi⁸⁴⁶ o şahsın Ebû Beddâh Âsım b. 'Adiy b. 'Aclân olduğunu söylemektedirler. et-Tahâvî ise bunun Ma'kil b. Sinân olduğunu rivayet etmiştir.⁸⁴⁷

Yukarıda aktardığımız sahih rivayetlerde Ma'kil b. Yesâr,⁸⁴⁸ başından geçenleri anlatmaktadır.⁸⁴⁹ Bu da gösteriyor ki olaya bizzat şahit olmuştur. Ayrıca bu olayın söz

⁸³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 20; İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâ'*, Cilt 1, s. 293.

⁸³³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 7, s. 35, 48.

⁸³⁴ İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1801-1802.

⁸³⁵ Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl*, thk. Abdulkâdir Arafât, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996, Cilt 1, s. 522.

⁸³⁶ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Cilt 1, s. 197.

⁸³⁷ Tabakat kitaplarında Cumeyl bt. Yesâr hakkında ayrıntılı bir bilgiye rastlanılamamıştır.

⁸³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 21.

⁸³⁹ Ebû Beddâh; Bu künyesi olup adı ve vefat tarihi konusunda birçok ihtilaf bulunmaktadır. Sika bir ravi olup rivayet ettiği hadis sayısı azdır. Bkz. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, Cilt 33, s. 65; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Cilt 12, s. 20.

⁸⁴⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 101-102.

⁸⁴¹ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Cilt 1, s. 197.

⁸⁴² el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 1, s. 276.

⁸⁴³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 158.

⁸⁴⁴ İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1801-1802.

⁸⁴⁵ İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah b. Ebû Nasr, *el-İkmâl*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1411, Cilt 2, s. 125.

⁸⁴⁶ İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1801; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 7, s. 52; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Telhîsu'l-Habîr fî Ahâdîsi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989, Cilt 2, s. 563; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/186.

⁸⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 158.

⁸⁴⁸ Ma'kil b. Yesâr: Künyesi Ebû Ali olup Rıdvan beyatında bulunanlardandır. Basra'daki Ma'kil nehri kendisine nisbet edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takribu't-Tehzîb*, thk. Muhammed A'vvâme, Suriye, Dâru'r-Reşîd, 1986, s. 540.

konusu bu sahâbe hakkında nâzil olduğuna dair birçok kaynak bulunmaktadır.⁸⁵⁰ Yine birçok kaynaktan geçtiği için söz konusu hanım sahâbenin Ma‘kil b. Yesâr’ın kız kardeşi Cümeyl bt. Yesâr olduğu; onunla evlenmek isteyen kişinin ise eski eşi ve amcasının oğlu olan Ebû Beddâh Âsım b. ‘Adiy b. ‘Aclân olduğu kanaatindeyiz.

3- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Tirmizî diyor ki; “Ma‘kil’in kız kardeşi boşanıp iddeti bittiği için dul kalmıştı. Evlenme yetkisini elinde bulundursaydı evlenirdi. Ma‘kil’in evlenmelerine izin vermemesi velisiz nikâh olmayacağını göstermektedir. Ayrıca bu ayette velilere “*Evlenmelerine engel olmayın!*”⁸⁵¹ şeklinde bir hitap bulunmaktadır. Bu da evliliklerde velinin rızasının gerekli olduğunu göstermektedir.”⁸⁵²

“فَبَلِّغْ أَجَلَهُنَّ” İfadesi bir önceki ayette “iddetleri bitmeye yaklaşınca” anlamında iken burada “*iddet müddetleri sona ermişse*” anlamındadır. Çünkü bunun sonrasında “*evlenmelerine engel olmayın*” denilmektedir. Yeni bir nikâhın kıyılması ancak iddetin bitmesi ile olur.⁸⁵³

Bu ayetin delaleti hakkında ihtilaf ettikleri nokta “فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ”(engel olmayın) hitabının kime yapıldığı konusundan kaynaklanmaktadır. Burada iki görüş bulunmaktadır: Bunlardan biri bu hitabın bayanların velilerine yapıldığı, diğeri ise eski kocalarına yapıldığıdır. İmam-ı Azâm ve O’nun görüşünde olanların iddiası şudur: Ayette ki “أَنْ يَنْكِحْنَ أَرْوَاحَهُنَّ” (*Evlenmelerine engel olmayın!*) ifadesinde evlenme işi kadınlara izafe edilmiştir. Bu ayetin dışında nikâh ile ilgili fiilin kadına izafe edildiği başka ayetler de vardır: “حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ” (*kadın başka birisiyle evlenmedikçe*)⁸⁵⁴ “فَإِذَا بَلَغَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ” (*müddetleri sona erdiğinde, onların kendi haklarında uygun şekilde*

⁸⁴⁹ Buhârî, Nikâh 37 (Cilt 5, s. 1972); Tirmizî, Tefsîr, Bakara 3 (Cilt 5, s. 216); Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 190 (2719); eş-Şeybânî, *el-Ahâdu ve’l-Mesânî*, Cilt 2, s. 323.

⁸⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 20; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 101-102; el-Beğavî, *Meâ’limu’t-Tenzîl*, Cilt 1, s. 276; Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 47; İbn Abdilber, *el-İstîâ’b*, Cilt 5, s. 1801-1802.

⁸⁵¹ Bakara 2/232.

⁸⁵² Tirmizî, Tefsîr, Bakara 3 (Cilt 5, s. 216).

⁸⁵³ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 271; Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 3, s. 159.

⁸⁵⁴ Bakara, 2/230.

yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur.)⁸⁵⁵ Nikâh işinin ayette⁸⁵⁶ kadına izafe edilmesinin yanı sıra velinin buna engel olmasının men edilmesi, velinin izni olmadan da nikâhın kıyılabilceğini göstermektedir.⁸⁵⁷ Burada velinin engel olması demek kadının dışarı çıkması ve nikâha teşebbüs etmesine engel olması manasındadır. Yoksa nikâh için izninin şart olduğu anlamında değildir. Velinin kadının yaptığı ribâ akitleri ile fasit akitler feshetme gibi bir yetkisi olmadığına göre kadının dengi olan biri ile evlenmesine engel olmasına ve kendisinden izinsiz evlenen bayanın nikâhını feshetme yetkisi de yoktur. Dolayısıyla bu nikâh geçerlidir.⁸⁵⁸ Bir bayan velisinin izni olmadan evlenebilir. Bu görüş “Velisiz nikâh yoktur.”⁸⁵⁹ hadisiyle çelişmemektedir. Çünkü her bayan kendi malında olduğu gibi aynı zamanda kendi nefsinin de velisidir.⁸⁶⁰

Râzî, İmam-ı Azâm’ın görüşünü benimsemekte ve şöyle demektedir: “وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ” (Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ermişse, evlenmelerine engel olmayın!) cümlesi şart ve cevaptan oluşan tek bir cümledir. “وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ” (Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ermişse...) hitabı kocalara olduğuna göre “فَلَا تَنْضَلُوهُنَّ” (Evlenmelerine engel olmayın!) hitabı da onlaradır. Eğer böyle olmasaydı o zaman takdir şöyle olurdu “إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ أَيُّهَا الْأَزْوَاجُ فَلَا تَعْضَلُوهُنَّ أَيُّهَا الْأَوْلِيَاءُ” (Ey Erkekler! Eşlerinizi boşayınca ve Ey veliler! Engel olmayın!) şeklinde olurdu ki bu durumda şart ile ceza (cevap) cümlesi arasında bir münasebet olmazdı. Bir önceki ayette⁸⁶¹ de kocalara iddet bitmeden önce eşlerine nasıl muamele yapılması gerektiği söyleniyor. Bütün bunlardan dolayı “فَلَا تَعْضَلُوهُنَّ” (Evlenmelerine engel olmayın!)’daki hitap kadınların eşlerinedir demek

⁸⁵⁵ Bakara, 2/234.

⁸⁵⁶ Bakara, 2/232.

⁸⁵⁷ er-Râzî, *Mefâtihi'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 104; İkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 185.

⁸⁵⁸ el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 2, s. 100.

⁸⁵⁹ Ebû Dâvûd, *Nikâh* 20 (Cilt 1, s. 635)

⁸⁶⁰ el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 2, s. 104.

⁸⁶¹ “Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ererken, onları güzellikle tutun, ya da güzellikle bırakın, haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın; böyle yapan şüphesiz kendisine yazık etmiş olur. Allah’ın ayetlerini de alaya almayın; Allah’ın üzerinize olan nimetini, öğüt vermek üzere size indirdiği Kitap ve hikmeti anın, Allah’tan sakının, Allah’ın her şeyi bildiğini bilin.” Bakara, 2/231.

daha doğrudur. Hitap velilere yapılmıştır diyenlerin en büyük dayanağı sebab-i nüzûlde geçen olaydır. Şimdi bu iki delil çakışınca bu durum şöyle çözülebilir. Kur’ân’ın tertip ve ifade biçiminin dikkate alınması daha evladır bu sebeple bu hitap kadınların eşlerine yapılmıştır demek daha doğrudur.⁸⁶²

Kurtûbî,⁸⁶³ İbn Arabî,⁸⁶⁴ İmâm-ı Şafîî bu ayetteki hitabın velilere olduğunu dolayısıyla velilinin izni olmadan nikâhın geçersiz olduğunu söylemektedirler. Çünkü velilerin engel olma gibi bir gücü olmasaydı Allah onun engel olmasını nehyetmezdi.⁸⁶⁵ İmâm-ı Şafîî, “Bu ayet hür bir kadının velisinin izni olmadan evlenemeyeceğinin en bariz delillerinden biridir.” demektedir.⁸⁶⁶ Buradaki hitap velileredir diyen İlkiyâ’l-Harrâsî şöyle demektedir: ‘حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ’ (*kadın başka birisiyle evlenmedikçe*) ve ‘أَنْ يَنْكِحَنَّ’ (*evlenmelerine engel olmayın.*)⁸⁶⁷ ifadelerinde her ne kadar nikâh fiili kadına izafe dilmişse de kadın ve erkek anlaştıktan sonra örfi olarak velinin nikâha müsaade etmesi gerekir. Yoksa kadın velisiz olarak nikâhını kıydıramaz. Çünkü bu örfte aykırı olduğu gibi bazı töhmetlerin de oluşmasına kapı aralar. ‘Buradaki hitap bayanların eski eşlerinedir. Zira kocalarına olsaydı ayetin takdiri ‘إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ أَيُّهَا الْأَرْوَاحُ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَيُّهَا الْأَوْلِيَاءُ’ (Ey erkekler eşlerinizi boşayınca ve ey veliler engel olmayın.) şeklindeki olurdu ki bu doğru olmazdı.’ iddialarına şu cevabı veririz: Böyle bir takdir elbette doğru değildir. Çünkü Kur’ân’ın nazmına uygun olmayan böyle bir şeyi izmâr etmek doğru değildir, onun için bu zayıf bir delil olup tevile aykırıdır.”⁸⁶⁸

Bir dulun sığınacağı ilk yer muhtemelen baba ocağı veya erkek kardeşinin evdir. Ayrıca istisnalar hariç bugün olduğu gibi o dönemin şartları içerisinde de bir bayan ailesinden istenmekte idi. Sebeb-i nüzûlde evliliğe engel olunduğu görülmektedir. İşte bu sebeplerden dolayı bizce “فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ” (*Engel olmayın!*) nehyindeki hitap velileredir.

⁸⁶² er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 102-103.

⁸⁶³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 158.

⁸⁶⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 271.

⁸⁶⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 103.

⁸⁶⁶ İmâm eş-Şafîî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 174.

⁸⁶⁷ Bakara, 2/232.

⁸⁶⁸ İlkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 185-186.

Ancak burada velinin nehyedildiği şey, velinin dinî anlamda elinde bulundurduğu ve nikâhı geçersiz kılacak olan engelleme yetkisi değil de kadının sahipleri olarak örfî anlamdaki engellemeleridir.

“Birbirleriyle güzelliikle anlaşmışlarsa...” ifadelerinden kasıt mehiridir, diyenlere göre kadın kendini mehri misilden çok daha aşağı bir mehirle evlendirirse nikâh sahihtir. Ancak velisinin buna itiraz hakkı vardır. Çünkü eksik bir mehir alması velilerin ayıplanmasına vesile olur. Ebû Hanîfe bu görüştedir.⁸⁶⁹ Bundan kasıt denkliktir diyenler; bu ayetin bir dul hakkında nâzil olduğunu, velinin ise dulun mehrinde bir yetkisi olmamakla birlikte denkliğe hakkı olduğunu; zira denklik gerçekleşmediği takdirde velilerin ayıplanmasının, kınanmasının muhtemel olduğunu iddia etmektedirler.⁸⁷⁰

Bayanların evlenme konusunda tamamen bağımsız olduğunu söyleyen görüş ile “فَلَا تَعْطُلُوهُنَّ” (engel olmayın) ifadesinden hareketle kadının evlilik iznini tamamen veliye bağlayan görüş arasındaki orta yolu, Allah Resûlü’nün (s.a.v) “Dul nikâh konusunda velisinden daha önce gelir, bekârın ise izni alınır.”⁸⁷¹ hadisidir. Dulun bu konuda bir serbestlik kazanması, onun daha önce evlilik tecrübesi bulunmasından kaynaklanıyor. Ancak daha önce bir evlilik tecrübesi olmayan kızların da izinlerinin alınması, görüşlerine başvurulmasını hadis açıkça söylemektedir. “Kendi başlarına evlenme kararı veren kızların ve kadınların tümünün davulcuya yahut zurnacıya kaçtığı genellemesi yanlış olduğu gibi ancak velinin izin vermesi halinde evlenebileceklerini söyleyen korumacı anlayıştaki genelleme de yanlıştır. Çünkü kızın/kadının kendi kararı ile evlenmesi onun hakkı ve özgürlüğüdür.”⁸⁷² Çocuğu olmayan ve kocası ölen dul kadını kayını ile evlenmeye zorlayan,⁸⁷³ başkâhine Sadece bakireleri mübah gören⁸⁷⁴

⁸⁶⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 104.

⁸⁷⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 272.

⁸⁷¹ Müslim, Nikâh 1421(Cilt 2, s. 1037); Ebû Dâvûd, Nikâh 26 (Cilt 1, s. 638).

⁸⁷² Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, s. 211-212.

⁸⁷³ “Birlikte oturan kardeşlerden biri oğlu olmadan ölürse, ölenin dulu aile dışından biriyle evlenmemeli. Ölenin kardeşi dul kalan kadına gidecek. Onu kendine karı olarak alacak, ona kayınbiraderlik görevini yapacak. Kadının doğuracağı ilk oğul, ölen kardeşin adını sürdürsün. Öyle ki, ölenin adı İsrail'den silinmesin.” Tekvin, 25:5-6.

mevcut Tevrat anlayışı ile dullarla evliliği zina gören⁸⁷⁵ mevcut İncil anlayışı karşısında Hz. Peygamberin ilk evliliğini bile bir dul olan Hz. Hatice ile yapması ve Ku'rân'ın dul kadınlara tekrar özgürce evlenmelerine imkân vermesi kıyaslandığı zaman evlilik ve insanî haklar açısından kadının İslam'daki yeri daha iyi anlaşılacaktır.

6.2.4. Kadının Eşiyle Arasını Bulmak

Cahiliyye anlayışının aksine İslam'ın aile ile ilgili en önemli prensiplerinden biri ailenin bekasıdır. Bu sebeple bir anlaşmazlık çıktığında önce çözüm bulunmasını tavsiye eden Kur'ân meâlen şöyle buyurmaktadır:

*“Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyâldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.”*⁸⁷⁶

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Hz. Aişe'den yapılan rivayete göre: “Birinin bir eşi vardı. O, bu eşine fazla gidip gelmek yerine ondan ayrılmak istiyordu. Bu sebeple eşi, ‘Bazı haklarımdan vazgeçme karşılığında beni nikâhında tut.’ dedi de bu ayet nâzil oldu.”⁸⁷⁷ Taberî'nin bir benzerini naklettiği rivayette eşini boşamak isteyen bu kişinin iki eşi olduğu belirtilmektedir.⁸⁷⁸ Hz. Aişe'den gelen benzer diğer bir rivayet ise şöyledir; “*Anlaşmak daha hayırlıdır.*”⁸⁷⁹ ayeti bir adam hakkında nâzil olmuştur ki bu adam uzun süredir evli olup ondan çocukları dünyaya gelmiş olan eşinden boşanıp başka bir kadınla evlenmek isteyince eşi

⁸⁷⁴ “Başkâhinin evleneceği kadın bakire olmalıdır. Dul, boşanmış, kirletilmiş ya da fahişe bir kadınla evlenmeyecek, yalnız kendi halkından bakire bir kızla evlenebilir. Böylece halkının arasında çocuklarına leke sürmemiş olur. Onu kutsal kılan Rab benim.” Levililer, 21:13-15.

⁸⁷⁵ “Kocasını boşayıp başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur.” *İncil*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul t.y., Markos, 10:12.

⁸⁷⁶ Nisâ, 4/128.

⁸⁷⁷ Buhârî, Mezâlim 12 (Cilt 2, s. 865); Tefsîr, Nisâ 104 (Cilt 4, s. 1680); Müslim, Tefsîr, Nisâ 3021 (Cilt 4, s. 2316); Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Tefsîr, Nisâ 105 (Cilt 6, s. 329). Buhârî'de benzer rivayetler için bkz. Sulh 4 (Cilt 2, s. 958); Nikâh 94 (Cilt 5, s. 1998).

⁸⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 271-272.

⁸⁷⁹ Nisâ, 4/128.

kendisini nikâhında tutmasını; ancak buna karşılık bazı haklarından feragat ettiğini söylemiştir.⁸⁸⁰

Ebû Dâvûd'un senedinde Abdurrahman b. Ebû Zinâd yer aldığı ve Hz. Aişe'ye dayandırılan bir rivayetine göre yaşı ilerleyen Sevede bt. Zam'a Resûlullâh'ın (s.a.v) kendisini boşamasından korkmuş ve O'nun gönlünü kazanmak için gününü Hz. Aişe'ye vermiştir. İşte bu olay ve durumda olan kadınlar hakkında bu ayet nâzil olmuştur.⁸⁸¹ Bu hadisin benzerini İbn Abbas'tan rivayet eden Tirmizî bunun Hasen-Garib⁸⁸² olduğunu söylemiştir.⁸⁸³

1-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Vâhidî ve Suyûtî'nin naklettiği İbn Müseyyeb'den Mürsel olarak gelen rivayete göre "Râfî" b. Hudeyc, Muhammed b. Mesleme'nin kızı⁸⁸⁴ ile evli idi. Râfî' eşinin yaşının ilerlemiş olması veya başka bir şeyden dolayı artık ondan hoşlanmıyordu. Bu sebeple onu boşamak istedi. Buna karşılık eşi 'Beni boşama ve arzu ettiğin kadar günü bana ayır!' dedi. Bunun üzerine Yüce Allah "*Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse...*" ayetini indirdi.⁸⁸⁵

⁸⁸⁰ İbn Mâce, Nikâh 48 (Cilt 1, s. 634); Benzer bir rivayet için bkz. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 187.

⁸⁸¹ Ebû Dâvûd, Nikâh 39 (Cilt 1, s. 649). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 203 (2760); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Cilt 5, s. 258 (5254); Benzer bir rivayet için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 281.

⁸⁸² Tirmizî'nin Kullandığı Hasen-Garib ifadesini ne anlama geldiği konusunda İbn Teymiye, Hadisin bir noktaya kadar Hasen bir noktadan sonrasında ise Garib olduğu ifade ettiğini söylerken; Zerkeşi ise bunun hadisin metin yönünden Hasen, senet yönünden Garib olduğunu ifade için kullanıldığını söylemektedir. Bkz. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, s. 363.

⁸⁸³ Tirmizî, Tefsîr, Nisâ 5 (Cilt 5, s. 249); Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 272, 281; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 11, s. 284 (11746); Cilt 24, s. 32 (85).

⁸⁸⁴ Bazı müfessirlere göre adı Havle bint Muhammed b. Mesleme'dir. Bkz. Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 403; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, Cilt 5, s. 85.

⁸⁸⁵ Vâhidî, *Esbâb'n-Nüzûl*, s. 188; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 94. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 275. Bu rivayetin şahidi olarak benzer bir rivayeti Hâkim, Râfî' b. Hudeyc'den Mevsûl olarak nakletmiştir. Taberî de Süleyman b. Yesâr'dan benzer bir rivayet nakletmiştir. Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 338 (3205); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 275.

3-Ayetle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Taberî'nin Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre “*Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse...*” ayeti inince kocasının kendisini boşamamasına karşılık yanına gelmemesine razı olan kadın geldi ve kocasına, ‘Bana zaman ayırmanı istiyorum.’ dedi. Bunun üzerine Allah (c.c) aynı ayette yer alan: “*Nefisler kıskançlığa meyyaldir.*”⁸⁸⁶ ifadesini inzal etti.⁸⁸⁷

Taberî'nin kaydettiği Mücâhid'ten gelen rivayete göre Ebû's-Senâbil b. B'akek⁸⁸⁸ eşi ihtiyarlayınca eşine çocuğuyla beraber nikâhı altında kalma imkânı tanıdı. Bununla birlikte ona belli bir zaman ayırmayacağı teklifinde bulundu. Bu konuda anlaşmaları ve bu ayet onlar hakkında nâzil oldu.⁸⁸⁹ Bu ayetin ‘Amra bt. Muhammed b. Mesleme ve eşi Sa'd b. er-Râbî’ hakkında nâzil olduğuna dair görüşler de vardır.⁸⁹⁰

Ebû Dâvûd'un ve Taberî'nin Hz. Sevde ile ilgili aktardığı rivayetin senedinde Abdurrahman ibn Ebû Zinâd vardır.⁸⁹¹ Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî'ye göre zayıf bir ravidir.⁸⁹² Özellikle Bağdat'a yerleştikten sonra hıfzı zayıflamıştır.⁸⁹³ Benzer şekilde Tirmzî ve Taberânî'nin kaydettikleri İbn Abbas'tan gelen rivayetin⁸⁹⁴ senedinde ise Süleyman b. Muâz var ki bu Seyyiu'l-Hifz'dır.⁸⁹⁵

⁸⁸⁶ Nisâ, 4/128.

⁸⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 281.

⁸⁸⁸ Ebû's-Senâbil b. Ba'kek b. Â'mile b. es-Sâbik b. Abduddâr: Mekkenin fethinde Müslüman olmuştur. Bazı rivayetlere göre Kûfe'de ikamet etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Cilt 12, s. 132.

⁸⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 276.

⁸⁹⁰ Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 1, s. 433-434; Ebû's-Suûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Cilt 2, s. 239.

⁸⁹¹ Ebû Dâvûd, Nikâh 39 (Cilt 1, s. 649); Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 203 (2760); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Cilt 5, s. 258 (5254); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 9, s. 272.

⁸⁹² es-Sahâvî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Osman b. Muhammed, *et-Tuhfetu'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfeti*, Beyrut, el-Kütübü'l-İlmiyyeti, 1993, Cilt 2, s. 126.

⁸⁹³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 340.

⁸⁹⁴ Tirmzî, Tefsîr, Nisâ 5 (Cilt 5, s. 249); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Cilt 11, s. 284 (11746); Cilt 24, s. 32 (85).

⁸⁹⁵ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 253.

Tirmîzî naklettiği rivayetin Hasen-Garîb olduğunu söylemiştir.⁸⁹⁶ Sahîhayn'da Hz. Sevde'nin yaşı ilerleyince gününü Hz. Aişe'ye verdiği rivayetler⁸⁹⁷ bulunmakla beraber Sevde'nin (r.ha) bunu Allah Resûlü'nün kendisini boşaması korkusuyla yaptığı ve bundan dolayı bu ayetin nâzil olduğu şeklinde bir kayıt bulunmamaktadır. Kaldı ki Allah Resûlü'nün eşlerinin çoğunun yaşı ileriye idi. O'nun eşlerinden herhangi birinden bir menfaat edinme gibi bir teşebbüsü asla olmamış, bilakis onlara karşı adaletli olma konusunda çok titiz davranmıştır.⁸⁹⁸ Sahîhayn'da ve İbn Mâce'de Hz. Aişe'den gelen rivayetler bu ayetin meçhul biri hakkında nâzil olduğunu bildirmektedir.⁸⁹⁹ Bütün bunlar sebebiyle bu ayetin Hz. Sevde hakkında değil de rivayetlerde adı belirtilmeyen meçhul bir kişi hakkında nâzil olduğu kanaatindeyiz.

4-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Kocası kabul etse de etmese de kadının mehir, nafaka ve eşinin yanına gelmesi gibi haklara sahiptir.⁹⁰⁰ Kocanın eşini boşamaya yeltenmesi ya da soğuk davranıp ondan uzaklaşması durumunda arayış bulmak ve boşanmayı engellemek için kadın kendisine ait bu hakların bir kısmından feragat edebilir. Boşama yetkisinin erkeğin elinde olması kadına haksızlık yapmasını meşru kılmaz. Erkek eşine karşı adil davranmak ve ona karşı sorumluluklarını yerine getirmek mecburiyetindedir. Aksi bir tavır sergileyenler için Yüce Allah aynı ayette “Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.”⁹⁰¹ şeklinde bir tembih ve tehdit bulunmaktadır. Erkeğin bunu göz önüne alarak hareket etmesi gerekir.

Dul bir kadının sosyal hayatın şartları içerisinde hayat mücadelesi vermesi gerçekten de büyük zorluklar içermektedir. Hele yaşı ilerlemiş ve bakacak çocukları

⁸⁹⁶ Tirmîzî, Tefsîr, Nisâ 5 (Cilt 5, s. 249).

⁸⁹⁷ Buhârî, Hibe 14 (Cilt 2, s. 916); Şahâdât 30 (Cilt 2, s. 955); Müslim, Radâ‘ 1463 (Cilt 2, s. 1085)

⁸⁹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. ez-Zübeyr b. Bekkâr, İbn Abdullah el-Kureşî el-Esedî el-Mekkî, *el-Muntahab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, thk. Sekîne eş-Şihâbî, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, H.1403, s. 23.

⁸⁹⁹ Buhârî, Mezâlim 12 (Cilt 2, s. 865); Tefsîr, Nisâ 104 (Cilt 4, s. 1680); Müslim, Tefsîr, Nisâ 3021(Cilt 4, s. 2316). Buhârî'de benzer rivayetler için bkz. Sulh 4 (Cilt 2, s. 958); Nikâh 94 (Cilt 5, s. 1998). İbn Mâce, Nikâh 48 (Cilt 1, s. 634); Benzer bir rivayet için bkz. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 187.

⁹⁰⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 11, s. 58.

⁹⁰¹ Nisâ, 4/128.

varsa vahim sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Çünkü bir yandan aile reisi kaybedilmiş bir yandan sosyal hayatın getirdiği yük narin bir yapıya sahip olan kadının omuzlarına binmiştir. İşte böylesi sıkıntıları mümkün oldukça en aza indirmenin en iyi yolu eşlerin arasını bulup aile birlikteliğini sağlamaktır. Anlaşabilmek, sorunun çözülmesi veya en aza indirilmesi demektir. Anlaşmak güzel veya ehven sonuçlar elde edilmesini sağlaması sebebiyle hayırlıdır.

6.2.5. Gayr-i Müslimlerin Tarafına Geçen Müşrik Kadınların Mehirleri

İslam, Kur'ân ile kadının mehirine dokunulmazlık zırhı giydirmiştir. İslam dini bu konuda kadını koruma altına almıştır. Bunun yanı sıra Müslüman eşini bırakıp da müşriklerin tarafına geçen kadınların eşlerinin madi mağduriyetlerini de telafi etmeye çalışmıştır. Bu amaçla malen şöyle buyrulmuştur:

*“Ey mümin erkekler! Eğer inkâr eden (gayr-i müslim olan) eşlerinize sarf ettiklerinizden inkârcılara bir şey geçecek olursa ganimetten, eşleri giden mümin erkeklere sarf ettikleri miktar kadarını verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.”*⁹⁰²

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayet

Hiz. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Yüce Allah hicret eden Mümin kadınların müşrik eşlerine, müşrik kadınlardan Mekke'ye gidenlerin de mümin eşlerine mehirlerinin verilmesini emretti. Mümin erkelerin de müşrik eşlerini boşamalarına hükmetti. Bunun üzerine Hiz. Ömer, Kureybe bt. Ebû Ümeyye ile bt. Cervel el-Huzâî' adındaki iki eşini boşadı. Kureybe ile Muaviye, diğeri ile de Ebû Cehm evlendi. Müşrikler, Müslüman erkelere mehirleri ödemeyi red edince Yüce Allah *“Ey mümin erkekler! Eğer inkâr eden eşlerinize sarf ettiklerinizden inkârcılara bir şey geçecek olursa...”*⁹⁰³ ayetini indirdi.⁹⁰⁴

2- Kütüb-i Tis'a'daki Rivayeti Destekleyen Benzer Bir Rivayet

Suyûtî'nin naklettiği İbn Ebû Hatim'den gelen rivayete göre *“Ey mümin erkekler! Eğer inkâr eden (gayr-i müslim olan) eşlerinize sarf ettiklerinizden inkârcılara*

⁹⁰² Mümtehine, 60/11.

⁹⁰³ Mümtehine, 60/11.

⁹⁰⁴ Buhârî, Şurût 15 (Cilt 2, s. 980). Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmiu ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 69.

*bir şey geçecek olursa...*⁹⁰⁵ ayeti Ümmü'l-Hakem bt. Süfyân⁹⁰⁶ hakkında nâzil olmuştur. O irtidat etmiş sonra Sakif kabilesinden biri ile evlenmiştir. Kureşyli olarak bu kadından başka hiçbir kadın irtidat etmemiştir.⁹⁰⁷

Verdikleri sözlere ve yaptıkları anlaşmalara bağlı kalmak Müslümanlığın şiarındandır. Müslümanlar kaçıp kendi saflarına geçen mümin kadınların mehirlerini gayr-i müslimlere iade etmelerine rağmen Mekke'deki müşrikler kendi taraflarına geçen Ümmü'l-Hakem bt. Süfyân vb. için aynı davranışı göstermemişlerdir. Bunun üzerine "*Ey mümin erkekler! Eğer inkâr eden eşlerinize sarf ettiklerinizden inkârcılara bir şey geçecek olursa...*"⁹⁰⁸ ayeti nâzil olmuştur. Râzî ve Zuhaylî'ye göre bu ayet nâzil olduğunda Ümmü'l-Hakem bt. Süfyân'ın kocası Abbâs b. Temîm el-Kureşî idi.⁹⁰⁹ Fakat birçok kaynağa göre⁹¹⁰ kocası İ'yâd el-Fihri'dir.⁹¹¹

⁹⁰⁵ Mümtehine, 60/11.

⁹⁰⁶ Ümmü'l-Hakem bt. Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye b. Abdüşems el-Kureşî el-Emevî: Muaviye'nin öz kardeşidir. Allah Resûlü'nün eşi Ümmü Habîbe ile de baba bir kardeştir. "*İnkârcı kadınları nikâhınızda tutmayın.*" (Mümtehine, 49/10) ayeti nazil olduğunda İ'yâd el-Fihri ile evli idi. O sırada mümin olmadığı için İ'yâd bu ayet gereği kendisini boşadı. Boşandıktan sonra Abdullah b. Osman es-Sakafî ile evlendi ve ondan Abdurrahman adında bir çocuğu oldu. Ancak Mekke'nin fetih edildiği gün iman etmiştir. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 6, s. 320; İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1932.

⁹⁰⁷ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 261. Ayrıca bkz. Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Cilt 5, s. 305; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 70.

⁹⁰⁸ Mümtehine, 60/11.

⁹⁰⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX/291; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 28, s. 145.

⁹¹⁰ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 6, s. 320; İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1932; Sa'lebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, Cilt 9, s. 296; el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 8, s. 99-100; Hâzin, *Lübâbu't-Tevîl*, Cilt 5, s. 283; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, Cilt 10, s. 159; En-Nisâbü'rî, Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, thk. Zekeriyya Umeyrât, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1416, Cilt 6, s. 293; el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcu'l-Münîr*, Cilt 5, s. 269.

⁹¹¹ İ'yâd b. Ğunm b. Züher b. Ebû Şeddâd b. Rabîâ b. Hilâl b. Vehb b. Dabba el-Kureşî el-Fihri: Kureş'in ileri gelenlerinden birdir. Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın amcası oğlu olup Hudeybiye savaşından önce Müslüman olmuştur. Hz. Ömer döneminde valilik yapmış ve valiliği esnasında vefat edince yerine Saîd b. Â'mir b. Hureym geçmiştir. Hicrî yirmi yılında atmış yaşında iken Şam'da vefat etmiştir. Bkz. İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 3, s. 1234.

Bazı kaynaklarda⁹¹² Ümmü'l-Hakem bt. Süfyân'dan başka Kureşyî hiçbir kadının irtidat etmediği iddia edilmektedir. Ancak birçok kaynağa göre altı kadın irtidat edip müşriklerin tarafına geçmiştir. Bunlar:

1. Hz. Ömer ile evli olan Ümmü Seleme'nin kız kardeşi Fâtîma bt. Ebû Âmine b. el-Muğîre
2. Külsûm bt. Cervel,
3. Şemmâs b. Osmân'ın eşi Yerû' bt. 'Ukbe ,
4. Ömer b. 'Abdûn ile evli olan 'Abde bt. Abduluzzâ b. Fadle,
5. Hişâm b. el-'Âs'ın eşi Hind bt. Ebû Cehil b. Hişâm b. Vâil,
6. 'ÿyâd el-Fihrî ile evli olan Ümmü'l-Hakem bt. Süfyân'dır.⁹¹³

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Ayette eşlerinden ayrılıp inkârcıların (müşriklerin) tarafına geçen kadınların kocalarına mehirlerin geri ödenmesi emredilmektedir. Mücâhid ve Katâde'ye göre kadınların eşlerinden ayrılıp yanlarına sığındıkları bu inkârcılar Müslümanlar ile aralarında anlaşma olmayan kimselerdir.⁹¹⁴ Zührî'ye göre ise bunlar Kureşyî müşriklerdir.⁹¹⁵ Kur'ân'ın evlenselliği açısından düşünüldüğünde Mücâhid ve Katâde'nin görüşü daha isabetlidir.

Zührî'ye göre müşrik kadınların mümin eşlerine ödenecek olan mehirleri Fey'den temin edilir.⁹¹⁶ İmâm-ı Şafî'ye göre ise Müşrik kocalarından ayrılıp müminlerin tarafına gelen kadınların mehirlerinden ödenir. İbn Abbas Katâde, Mesrûk ve Dahhâk ise ganimet mallarından ödeneceğini söylemektedirler.⁹¹⁷ Taberî⁹¹⁸ ve İbn

⁹¹² Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 261; Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Cilt 5, s. 305; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 18, s. 70.

⁹¹³ Sa'lebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, Cilt 9, s. 296; el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 8, s. 99-100; Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, Cilt 5, s. 283; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, Cilt 10, s. 159; En-Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, Cilt 6, s. 293; el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcu'l-Münîr*, Cilt 5, s. 269.

⁹¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 121.

⁹¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 335-336.

⁹¹⁶ el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 332; İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 233;

⁹¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 121. Ayrıca bkz. el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 2, s. 999.

Kesîr⁹¹⁹ ayette herhangi bir sınırlama getirilmediği için bu iki maldan herhangi biri ile verilebileceği görüşündedir. Amaç müminin hakkını din ve devletin koruması altına almak, “Zarar izale edilir.”⁹²⁰ kaidesince de mağduriyetin giderilip hakkı hak sahibine en kısa zamanda teslim etmektir. Meseleye bu açıdan da bakıldığı zaman Taberî ve İbn Kesîr’in görüşünün çözümü kolaylaştırıcı olduğu görülecektir.

En-Nahhâs’ın iddiasına göre âlimlerin çoğu bu ayetin Tevbe sûresindeki ilk ayetleriyle yani Seyf ayeti ile neshedildiği görüşünü savunmaktadırlar.⁹²¹ Kuşeyrî ise, bazı âlimlerin bunun hükmünün halen geçerli olduğu kanaatini taşıdıklarını söylemektedir.⁹²² Seyf ayetleri incelendiğinde bu ayetlerde mümin erkeğin söz konusu maddi mağduriyetine dair bir açıklamanın yer almadığı aşikârdır. Dolayısıyla bu ayetin seyf ayetiyle neshedilmesi söylemek pek makul görünmemektedir. Zira ortada telafi edilmemiş bir mağduriyet bulunmaktadır.

7. Esir Edilmiş Gayr-i Müslim Kadınlar

Yirmi ve yirmi birinci asrın savaşlarının en acı yüzünü savaş sonucu ele geçen kadınlar yaşamıştır. Zira hayâsızlığın ve pervasızlığın en âlâsına maruz kalmışlardır. Buna mukabil Kur’ân esir edilen kadınların bile duruma göre mehir haklarını muhafaza etmiş ve bu konuda meâlen şöyle buyurmuştur:

*“Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna, bunlar, Allah’ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir. Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak, mallarınızla istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalandığınıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin; kararlaştırılardan başka, karşılıklı hoşnut olduğunuz hususta size bir sorumluluk yoktur. Allah bilendir, Hâkim’dir.”*⁹²³

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Küttüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

⁹¹⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 339.

⁹¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 8, s. 121.

⁹²⁰ Bekir Ebû Zeyd, *Fıkhu’n-Nevâzil*, Cilt 1, s. 189.

⁹²¹ en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve’l-Mensûh*, s. 742. ayrıca bkz. el-Kermî, *Kalâidu’l-Mercân*, s. 209.

⁹²² Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 18, s. 69.

⁹²³ Nisâ, 4/24.

Ebû Saîd el- Hudrî'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.v) Huneyn savaşı için bir ordu gönderdi. Bu ordu, Evtâs⁹²⁴ denilen yerde düşmanla karşılaşp çarpıştılar. Onlara galip geldiler ve bazılarını esir ettiler. Resûlüllah'ın (s.a.v) ashabından bazıları bu esir kadınların müşrik (de olsa) eşleri olması sebebiyle onlarla birlikte olmaktan çekindiler. Bunun üzerine şu ayet nâzil oldu: “*Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna*” yani iddetleri bitince onlar size helaldir.⁹²⁵

Tirmizî'nin naklettiği Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen benzer rivayette Ebû Saîd el-Hudrî “Evtâs savaşında kadın esirler elde ettiklerini, bunu Allah Resûlü'ne (s.a.v) sorunca: “*Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna*” ayetinin nâzil olduğunu söylemektedir.”⁹²⁶ Aynı hadisi Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle Ahmed b. Hanbel de rivayet etmektedir. Ebû Saîd, bu bayan esirlerle cinsî münasebeti nahoş gördükleri için bu durumu Allah Resûlü'ne (s.a.v) sorduklarını; bu sebeple bu ayetin nâzil olduğunu anlatmaktadır.⁹²⁷ Nesâî'nin Es-Sünenü'l-Kübrâ'sında, Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen benzer rivayette ise Müslümanlardan bazılarının bu bayan esirlerden bazıları ile cinsel münasebette bulduklarını; ancak bundan pişmanlık duyup korktuklarını; bunun üzerine bu ayetin nâzil olduğunu nakledilmektedir.⁹²⁸

Havâzinliler, savaşılar kaçıp gitmesinler diye eşlerini ve çocuklarını da Huneyn savaşına getirmişlerdir. Düreyd adındaki şahıs buna karşı çıkmış ve kadınların esir düşme riskini hatırlatmışsa da savaşa katılan gençler onun sözünü dinlememişler.⁹²⁹ Gerçekten de Müslümanlar galip gelmişler ve kadınların bir kısmını esir etmişlerdir. Bu kadınlarla birlikte olma konusunda sahabe tereddüt yaşayınca durumu Allah Resûlü'ne

⁹²⁴ Evtâs Savaşı: Huneyn savaşında yenilen Havâzin kabilesi Tâif'e sığındı ve Evtâs denilen yerde bir ordu topladı. Allah Resûlü (s.a.v) bunlarla savaşmak üzere Ebû Â'mir komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordu onları mağlup etti. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 5, s. 386.

⁹²⁵ Müslim, Rad'a 1456 (Cilt 2, s. 1079); Ebû Dâvûd, Nikâh 45 (Cilt 1, s. 653); Nesâî, Nikâh 59 (Cilt 6, s. 110). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 153.

⁹²⁶ Tirmizî, Nikâh, 35 (Cilt 3, s. 448); Tefsîr, Nisâ 5 (Cilt 5, s. 235); Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 153-154.

⁹²⁷ İbn Hanbel, Cilt 3, s. 72. Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 152, 153.

⁹²⁸ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Nisâ 82 (Cilt 6, s. 321).

⁹²⁹ Osman Keskiöglü, *Siyer-i Nebî*, Ankara, D.İ.B Yay., 2010, s. 127.

(s.a.v) sormuşlar ve bu sebeple bu ayet nâzil olmuştur. Dört mezhep imamı da bu ayetin savaşta esir edilmiş kadınlarla ilgili olarak nâzil olduğu kanaatinde idirler.⁹³⁰

2- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette geçen “الإحصان” (el-İhsân) kelimesi, lügatte engel olmak anlamında olup, Kur'ân'da iffet (Nûr, 424/), hürriyet (Mâide, 5/5), evlilik (Nisâ, 4/24) ve İslam (Nisâ, 4/25)⁹³¹ manalarında da kullanılmıştır. Hürriyet, bazı dokunulmazlıklar koyarak; İslam, kişinin nefsinin birçok arzusuna; iffet meşru olmayan ilişkilere; evlilik, eşlerin zinaya düşmelerine ve daha birçok şeyin yapılmasına engel olur.⁹³² Bu anlamların hepsi de lügat manası olan “engel olmak” anlamında birleşmektedirler. el-İhsân, bu ayette⁹³³ evlilik manasındadır.⁹³⁴ Başındaki atıf harfi olan “;” (vav) ile bu ayet bir önceki ayete atıf yapılmıştır. Bir önceki ayette ise nesep, sıhriyet ve muhsan olmaları sebebiyle evlenilmesi yasak olan kadınlar açıklanmıştır.⁹³⁵ İbn Abbâs, İbn Mesûd ve İbnü'l-Museyyeb de burada bahsedilen muhsanlığın evlilik anlamında olduğunu söylemektedirler.⁹³⁶ Bu sebeple evli kadınlarla bir başkası evlenemez.

Kişi evli kadınla evlenemediği gibi dörtten fazla kadınla da evlenemez. Ancak savaşta ele geçirilen gayr-i müslim kadınlar bundan istisna edilmiştir.⁹³⁷ Gayr-i müslim eşlerden biri esir düşer de bu Dâru'l-İslâm'a götürülürse bu eşlerin arasında ayrılık yani boşanma meydana geldiği konusunda âlimler ittifak etmişlerdir.⁹³⁸ Âlimlerin çoğuna

⁹³⁰ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 1, s. 379.

⁹³¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 10, s. 36; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 120.

⁹³² en-Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Tahrîr-u Elfâzi't-Tenbih*, thk. Abdulgani ed-Dukr, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, H.1408, s. 324; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 10, s. 36.

⁹³³ Nisâ, 4/24.

⁹³⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 10, s. 36.

⁹³⁵ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Cilt 5, s. 2.

⁹³⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 490.

⁹³⁷ el-Kinvancî, Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hân b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseynî el-Buhârî, *Neylu'l-Merâm min Tefsîr-i Ayâti'l-Ahkâm*, thk. Muhammed Hasan İsmailve Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, s. 157; el-Hâlidî, Salâh Abdulfettah, *el-Kur'ânu ve Nakdu Metâi'ini'l-Burhân*, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2007, s. 550.

⁹³⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 10, s. 38.

göre kocaları olsun veya olmasın bu kadınların iddetleri bitince yani en az bir adet görünce onları esir olarak ele geçirenlere helal olmaktadır.⁹³⁹ Böylece nesebin sıhhati temin edilmektedir.

Ayette “أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ” (*mallarınızla istemeniz ...*) denilmesi mehrin nikâh için vücûbiyyetini göstermektedir.⁹⁴⁰ “بِأَمْوَالِكُمْ” (*mallarınızla*) ifadesinden hareket eden İmâm-ı Azâm kadının mehrinin on dirhemden az olamayacağını, çünkü on dirhemden aşağısına mal denilmediğini söylemektedir. Ancak on dirhemden aşağısının da mehir olabileceği konusunda genel olarak ittifak vardır.⁹⁴¹ İslam hukukuna göre mal sayılmayan domuz eti, içki vs. gibi bir şey mehir olamaz.⁹⁴² İşte bu kıstas dahilinde Cumhûra göre bir şeye bedel olabilecek veya ücret olabilecek her şey mehir olabilir.⁹⁴³

Hasan-ı Basrî, İbn Zeyd⁹⁴⁴ “إِسْتَعْتَمْتُ” (istemt‘atüm) kelimesinin “nikâh” manasında olduğu görüşündedirler. Süddî, Mücâhid,⁹⁴⁵ el-Kermî,⁹⁴⁶ el-Mukrî,⁹⁴⁷ ve İbn Abbâs’ın bir görüşüne göre⁹⁴⁸ bu Muta nikâhı⁹⁴⁹ anlamındadır. Ancak cumhûr bu görüşte değildir. Çünkü:

1. Resûlullâh (s.a.v) Hayber savaşının olduğu gün merkep eti ile muta nikâhını yasaklamıştır.⁹⁵⁰ Mekke’nin fetih gününde ise Allah’ın bunu kıyamete kadar yasakladığını, böylesi bir eşi olanın onu bırakmasını ve

⁹³⁹ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 122.

⁹⁴⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 497.

⁹⁴¹ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 10, s. 43.

⁹⁴² Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 127.

⁹⁴³ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 127.

⁹⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 8, s. 175-176.

⁹⁴⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 8, s. 176-177.

⁹⁴⁶ el-Kermî, *Kalâidu’l-Mercân*, s. 89.

⁹⁴⁷ el-Mukrî, *en-Nâsihu ve’l-Mensûh*, s. 71.

⁹⁴⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 8, s. 176-177.

⁹⁴⁹ Geçici yani belli vakite kadar yapılan evlilik. Bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkhu alâ’l-Mezâhibi’l-Arba’*, Cilt 5, s. 84.

⁹⁵⁰ Müslim, *Nikâh 1407* (Cilt 2, s. 1027).

verdiği bedelden de bir şey almamasını açıkça söylemiştir.⁹⁵¹ Bu ayet⁹⁵² Huneyn ve Evtâs savaşının olduğu günlerde nâzil olmuştur. Huneyn ve Evtâs savaşları Hayber ve Mekke'nin fethinden sonra gerçekleşmiştir.

2. Ayette zina “سَفَاحٌ” (sifâh) diye isimlendirilmiştir. Sifâh; Dökmek anlamındadır. Mut'a nikâhında da evlilik ile hedeflenen hiçbir fayda gözetilmemekte ve sadece cinsel arzunun tatmini için bir su dökülmektedir. Bu durum zina ile muta' arasındaki benzerliği açıkça ortaya koymaktadır.⁹⁵³
3. Kur'an muhsan olmayı emretmektedir. Bu ise ancak sahih bir nikâhla gerçekleşir.⁹⁵⁴

Bütün bunlar ayetteki “فَاتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً” (*Kararlaştırılmış olan mehirlerini verin!*)⁹⁵⁵ ifadesi ile verilmesi istenen bedelin Muta nikâhı için verilmesi gereken bedelin değil de sünnet olan nikâh sebebiyle verilmesi gereken mehirin olduğunu göstermektedir. Âlimlerin çoğu bu görüştedir.⁹⁵⁶

Cahiliyye döneminde Medine, Teymâ ve Hayber Yahudileri ile Arapların, esir edilmiş anne ve küçük çocuğunu birbirinden ayırıp sattıkları bir vakıadır. Ancak Allah Resûlü (s.a.v) bu ve buna benzer uygulamaları yasaklamıştır.⁹⁵⁷ Cahiliyye döneminin aksine Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında esir edilen kadınlar Remle bt. el-Hâris'in evinde toplanır, onlara iyi muamele edilirdi.⁹⁵⁸ Nitekim Hâtem et-Tâî'nin kızı

⁹⁵¹ Müslim, Nikâh 1406 (Cilt 2, s. 1027); Ebû 'Avâne, Yakub b. İshak b. İbrâhim en-Nisâbü'rî, *Mustahrec-u Ebî A'vâne*, thk. Emîn b. 'Ârif ed-Dimeşkî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1998, Cilt 3, s. 32.

⁹⁵² Nisâ, 4/24.

⁹⁵³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 10, s. 50.

⁹⁵⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 10, s. 50.

⁹⁵⁵ Nisâ, 4/24.

⁹⁵⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 10, s. 46.

⁹⁵⁷ Vâkidî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid es-Sehmî el-Eslemî bi'l-Velâi, *el-Mağâzî*, thk. Marseden Cons, Beyrut, Dâru'l-Âlemî, 1989, Cilt 1, s. 524.

⁹⁵⁸ Vâkidî, *el-Mağâzî*, Cilt 1, s. 518; İbn Seyyidu'n-Nâs el-Ya'merî, *U'yûnu'l-Asâr fî Funûni'l-Mağâzî ve 'ş-Şemâili ve 's-Siyer*, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1993, Cilt 2, s. 253; Takiyyudîn el-Mukrizî, *İmtâ'u'l-Esmâ'*, Cilt 2, s. 38.

da bir keresinde esir düşmüş ve bu eve getirilmiştir. Ancak Allah Resûlü (s.a.v) onu affetmiş ve ailesine dönmesine müsaade etmiştir.⁹⁵⁹ Savaşta esir düşmüş kadınlar konusunda İslam'ın temel prensibi onların hemen cariye yapılması ve hareme katılması değildir. Savaş esirleri konusunda Kur'ân'ın öncelikli olarak tavsiye ettiği şey: “*Savaş sona erince onları ya karşılıksız, ya da fidye ile salıverin!*”⁹⁶⁰ şeklindedir. “Esareti meşrulaştıran ve onlara uygulanacak kuralları belirleyen Muhammed Sûresi 4. ayetin inişinden sonra esirlik döneminin başlamasıyla kölelik dondurulmuştur.”⁹⁶¹ Cariyelerle evlilik öncelikli tercihler arasına konmamıştır. Her ne kadar bunlarla evlenilebileceği söylenilmişse de bu belli şartlara bağlanmıştır: Hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenler, zina ve metres hayatına düşmekten çekinenler bu kadınların sahiplerinden izin alarak ve örfü uygun olan mehirlerini vererek ancak evlenebilirler.⁹⁶² Cabir b. Abdullah, İbn Abbas, Atâ, Tâvus, ez-Zührî ve Mekhûl, İmâm-ı Şafî, Ahmed b. Hanbel ve daha birçok kişi bu iki şart olmadığı takdirde cariye ile evlenilemeyeceği görüşündedirler.⁹⁶³ Çünkü Cariye de olsa kadın hiçbir zaman keyfi olarak cinsel arzular için sermaye olarak görülmemektedir.

Cahiliyye döneminde Müşterek nikâh⁹⁶⁴ vb. akıl almaz nikâh türleri bulunmaktaydı. İslam bu ve buna benzer nikâhları yasaklamıştır. İslam kadına mehir verilmesini zorunlu kıldığı gibi kişinin sahip olduğu mallarını zina yolunda değil de buna engel olan ve iffeti sağlayan nikâh için kullanılmasını emretmektedir.

⁹⁵⁹ Vâkidî, *el-Mağâzi*, Cilt 3, s. 988-999; Taberî, *Târîhu 'r-Rusûl ve 'l-Mülûk*, Cilt 3, s. 112.

⁹⁶⁰ Muhammed, 47/4.

⁹⁶¹ Ali Rıza Demircan, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, İstanbul, Beyan Yay., 2008, s. 39.

⁹⁶² Nisa, 4/25.

⁹⁶³ Kurtubî, *el-Câmiu 'li Ahkâmi 'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 137.

⁹⁶⁴ Müşterek nikâh: On kişi geçmemek kaydıyla bazı erkeklerin aralarında anlaşarak bir kadını kendilerine ortak eş yapmalarıdır. Buna benzer nikâhlar da vardır. Örneğin; Muvâhat (kardeşlik) akdi yapan iki kişi mallarında oldukları gibi eşlerinde de ortak olurdular. Yemen'de görülen bir nikâh türü ise şöyledir; Aileden sadece büyük erkek kardeş evlenir ve kalan erkek kardeşler de abinin bu hanımı ile fiilen münasebette bulunabilirdi. Bkz. Günaltay, “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türü Nikâh Şekilleri”, *Marife Dergisi*, S. 3, s. 197-198.

8. Zihâr

Zihâr; kimisine göre bir uzuv olan sırt anlamındaki “ظہر” (zahr) kelimesinden, kimisine göre de yükseklik anlamındaki “ظہر” (zahr) kelimesinden türemiştir.⁹⁶⁵ Fıkhi bir terim olarak; kişinin hanımına “Bana anamın sırtı gibisin.” demesidir. Zihâr için kullanılan bu söz cinsel ilişkiden istiareidir ki “Annemle cinsel münasebetim haram olduğu gibi seninle cinsel münasebetim de haram olsun.” anlamındadır.⁹⁶⁶ Zihâr Cahiliyye döneminde en ağır boşamalardan biri idi. Anack İslam bunu talâk olmaktan çıkarıp kefâret ödenmesi gereken kötü bir söz olarak değerlendirmiştir. Böyle bir kolaylık getirilmesinin sebebini yine bu hükmü getiren ayet açıklamaktadır: “*Bu kolaylık, Allah’a ve Peygamberine inanmış olmanızdan ötürüdür.*”⁹⁶⁷ Ahzâb sûresinin dördüncü ayetinde⁹⁶⁸ de Zihâr’a temas edilmektedir. Ancak çalışmamız kapsamında zihâr ile ilgili olarak ele alacağımız ayetler Zihâr’ın nasıl bir söz olduğunu ve bunun için yerine getirilmesi gereken kefâretlerin ne olduğunu bilirden şu ayetlerdir:

“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir; esasen Allah konuşmanızı işitir. Doğrusu Allah işitendir, görendir. İçinizde hanımlarıyla “zihâr” yapanlar bilsinler ki, hanımları anneleri değildir. Anneleri ancak, onları doğuranlardır. Doğrusu söyledikleri kötü ve asılsız bir sözdür. Allah şüphesiz affedendir, bağışlayandır.

Hanımlarını zihâr yoluyla boşamak isteyip, sonra sözlerinden dönenlerin, ailesiyle temas etmeden bir köle azad etmeleri gerekir. Size bu hususta böylece öğüt verilmektedir. Allah, işlediklerinizden haberdardır.

Azad edecek köle bulamayanın, ailesiyle temastan önce iki ay birbiri peşinden oruç tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, altmış düşkününü doyurur. Bu kolaylık, Allah’a

⁹⁶⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 29, s. 241.

⁹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Cilt 5, s. 520; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 17, s. 273.

⁹⁶⁷ Mücâdile, 58/4.

⁹⁶⁸ “Allah insanın içine iki kalp koymamıştır. Allah, zihar yapmanız sûretiyle eşlerinizi, anneleriniz gibi yaratmamıştır.” Ahzâb, 33/4.

ve Peygamberine inanmış olmanızdan ötürüdür; bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır; inkâr edenler için can yakıcı azap vardır.”⁹⁶⁹

1- Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Bütün sesleri duyan Allah'a hamd olsun. Mücâdile lakabıyla bilinen kadın Allah Resûlü'ne gelip onunla konuştu. Bu arada ben de evin bir köşesinde idim. Ama ne dediğini duymuyordum. Bunun üzerine ‘Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.’ ayeti nâzil oldu.”⁹⁷⁰ Nesâî'nin tahriç ettiği Hz. Aişe'den gelen rivayette şikâyetinde bulunan kadının adının Havle olduğu nakledilmektedir.⁹⁷¹ İbn Mâce de Havle bt. Sa'lebe'nin⁹⁷² Allah Resûlü'ne varıp, kocası için çocuklar doğurduğunu, eşinin gençliğini yediğini ancak yaşı ilerleyince ve çocuk doğuramaz hale gelince kocasının zihâr yaptığını söyleyerek şikâyetinde bulunduğunu ve ‘Ya Rabbi! Ben sıkıntımı sana arz ediyorum’ şeklinde bir ifade kullandığını söyler. Ayrıca Havle (r.ha) daha ayrılıp gitmeden “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.” ayetinin nâzil olduğunu nakleder. Bu olayı anlatan Hz. Aişe, Havle bt. Sa'lebe'nin sözlerini bizzat işittiğini söylemiştir.⁹⁷³ Ebû Dâvûd'un aktardığı benzer bir rivayete Resûlullâh (s.a.v), Havle bt. Mâlik b. Sa'lebe'ye “Eşin senin amcan oğludur. Onun hakkında Allah'tan kork!” demiştir.⁹⁷⁴ Ebû Dâvûd'un Hişâm b.

⁹⁶⁹ Mücâdile, 58/1-4.

⁹⁷⁰ İbn Mâce, İmân 13 (Cilt 1, s. 67); İbn Hanbel, Cilt 6, s. 46. Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 428; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 225-226.

⁹⁷¹ Nesâî, Talâk 33 (Cilt 6, s. 168)

⁹⁷² Havle bt. Sa'lebe: Evs b. es-Sâmit'in eşi olup adının Havle olduğunu söyleyenler olduğu gibi Huveyle olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak Havle olduğu görüşü daha yaygındır. Tam isimi konusunda da farklı görüşler vardır. Bazılarına göre adı Havle bt. Hakîm, bazılarına göre ise Havle bt. Mâlik b. Sa'lebe b. Asram b. Fahr b. Sa'lebe b. Ğunm b. Avf'tır. Daha geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 7, s. 92.

⁹⁷³ İbn Mâce, Talâk 25 (Cilt 1, s. 666). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 427; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 226; Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 523 (3791).

⁹⁷⁴ Ebû Dâvûd, Talâk 17 (Cilt 1, s. 674)

U'rvе'den yaptığı rivayette göre ise zihâr kefâretini bildiren ayetlerin iniş sebebi, çok kötü huylu olan Evs b. es-Sâmit'in çok kızınca eşi Cemile için zihâr yapmasıdır.⁹⁷⁵

Bu konudaki en ayrıntılı rivayetlerden biri Ahmed b. Hanbel'in tahriç ettiği Havle bt. Sa'lebe'den gelen şu rivayettir: Mücâdile sûresinin ilk ayetleri vallahi benimle Evs b. es-Sâmit⁹⁷⁶ hakkında nâzil oldu. Ben onun eşi idim. O ihtiyar ve huysuz biriydi. Bir gün ona karşılık verdim, o da kızıp "Sen bana annemin sırtı gibisin" dedi. Sonra çıkıp akrabalarının oturdukları bir yerde bir süre oturup bekledi. Bir müddet sonra da çıkıp yanıma geldi ve cinsel anlamda beni arzuladı. Buna karşılık ben de "Havlecğin nefsini kudret elinde tutana yemin olsun ki Allah ve Resûlü hüküm verene kadar bana yar olmazsın, sen söylediğini söyledin!" dedim. Üstüme atıldı. Ancak ihtiyar biri olduğu için onu üzerimden savdım, kendimi kurtardım. Sonra komşularımdan birine gidip elbiselerini ödünç aldım. Allah Resûlü'ne varıp oturdum ve eşimin yaptığını, onun kötü huyunu şikâyet ettim. Buna karşılık Allah Resûlü: "Ey Havlecik, o senin amcanın oğlundur ve de yaşlı biridir. Onun hakkında Allah'tan sakın!" dedi. Vallahi daha ben ayılmadan benim hakkımda vahiy nâzil oldu. Allah Resûlü'nü vahiy haleti sardı. Bu hal üzerinden kalkınca bana: "Ey Havlecik! Allah senin ve eşin hakkında vahiy indirdi." dedi. Sonra "*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir... inkâr edenler için can yakıcı azap vardır.*"⁹⁷⁷ ayetlerini okudu. Bana, eşime köle azat etmesini emretmemi söyledi. Ben de: "Azat edecek bir şeyi yok" deyince "İki ay peş peşe oruç tutsun!" dedi. Buna karşılık: "Vallahi o ihtiyar biri, oruç tutamaz." dedim. "Altmış fakiri doyursun" deyince de "Bir şey verecek durumu yok." dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü "Ona otuz sâ"⁹⁷⁸ kadar hurma ile destek olurum."

⁹⁷⁵ Ebû Dâvûd, Talâk 17 (Cilt 1, s. 675).

⁹⁷⁶ Evs b. es-Sâmit b. Kays b. Asram b. Fahr b. Sa'lebe b. Ğunm: Annesinin adı Kurratu'l-'Ayn bt. U'bâde'dir. Evs, Havle bt. Sa'lebe ile evlenmiş ve bundan er-Rab'î adında bir çocuğu olmuştur. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla biraz sinirli biri imiş. Evs b. es-Sâmit, Resûlüllah (s.a.v) ile beraber başta Bedir, Uhud ve Hendek olmak üzere bütün savaşlara katılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 3, s. 546-547.

⁹⁷⁷ Mücâdile, 58/1-4.

⁹⁷⁸ Sa': Eskiden kullanılan ve genelde hububat ölçmek için kullanılan bin dirhemlik bir ölçü birimidir. Bir sa' günümüzde 2,917gr'a denk gelmektedir. Bkz. İbrahim Ural, "Sa' " *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara,

dedi. Ben de, “Otuz sâ’ da ben destek olurum.” dedim. Resûlullah (s.a.v): “Doğru olanı yaptın. Git ve bunu onun yerine tasadduk et, sonra ona iyi davran.” dedi. Ben de öyle yaptım.” Şuayb Arnavut bu hadisin senedinin zayıf olduğunu söylemiştir.⁹⁷⁹ Ancak aynı rivayeti benzer bir senetle nakleden İbn Hibbân’ın rivayetinin⁹⁸⁰ ise sahih ve ravilerinin sikâ olduğunu belirtmiştir.

1- Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Katâde’den rivayet etildiğine göre Havle bt. Sa’lebe kocasının zihâr yapmasından şikâyet edince vahiy nâzil olmuş; Allah Resûlü de Havle’nin eşini çağırıp bu ayetlerde belirtilen zihâr kefarelerinden birini yerine getirmesini söylemiştir. Ancak Havle’nin eşi hiçbirine gücü yetmeyeceğini söyleyince tasadduk etmek üzere ona hurma yardımında bulunmuştur.⁹⁸¹ Taberî’nin naklettiği Katâde’den gelen rivayete göre Havle bt. Sa’lebe ihtiyarlayıp da kemikleri zayıflayınca eşi Evs b. Samit zihâr yapmış, Havle bu durumu Allah Resûlü’ne şikâyet etmiş. Bunun üzerine de “*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.*”⁹⁸² ayetleri nâzil olmuştur.⁹⁸³ Bu Mürsel ama Sahîh bir rivayettir.⁹⁸⁴ Taberî’nin ‘İkrime’den yaptığı rivayete göre Havle bt. Sa’lebe, Hz. Peygamber’e kocasının yaptığını anlatmaya geldiğinde Allah Resûlü (s.a.v)’in başını yıkıyormuş, Havle durumu anlatınca Allah

D.İ.B Yay. 2006, s. 566. Daha geniş bilgi için bkz. Cengiz Kallek “Sa’” *D.İ.A*, 1. Baskı, Cilt 35, s. 317-319.

⁹⁷⁹ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 410. Ayrıca bkz.Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 429; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 225.

⁹⁸⁰ İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 10, s. 107-110 (4279). Benzer rivayetler için bkz. Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Cilt 1, s. 225 (616); Behâkî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 389 (15051); İbn Cârûd, Ebû Muhammed en-Nisâbûrî, *el-Müntekâ mine’s-Süneni’l-Müsnedeti*, thk. Abdullah ‘Amr el-Bârûdî, Beyrut, Muessesetu’l-Kütübi’s-Sakâfiyye, 1988, s. 186. (746).

⁹⁸¹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 428-429; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 221. Benzer bir rivayet için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 8, s. 64.

⁹⁸² Mücadile, 58/1-4.

⁹⁸³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 220.

⁹⁸⁴ el-Humeydân, *es-Sahihu min Esbâbi’n-Nüzûl*, s. 305.

Resûlü (s.a.v) onlara “Boşanmış olduklarını, söyleyecek başka da bir şey olmadığını söylemiştir.”⁹⁸⁵

Cahiliyye döneminde kişinin eşini boşamasının yollarından biri de zihâr yapması idi.⁹⁸⁶ Zihâr yapan kişinin eşi kendisine ebediyen haram olurdu.⁹⁸⁷ Bu sebeple bu yol boşamanın en ağır olanlarından biriydi. Zihâr ile ilgili hükmü belirten ayetler hicrî altıncı yılda nâzil olmuş⁹⁸⁸ böylece İslam dini söylenen sözü ağır bir söz olarak kabul etmekle birlikte Cahiliyye dönemine ait böyle bir hükmü ortadan kaldırmıştır. Ancak böylesi bir durumda kefâretlerden birini yerine getirene kadar kişinin eşine cinsel anlamda yaklaşmasını haram kılmıştır.⁹⁸⁹

Bu ayetlerin hakkında indiği hanım sahabenin kim olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişler ve üç ayrı isim dile getirmişlerdir:

1. Cemile
2. Havle bt. Sa‘lebe
3. Huveyle.

Bu şahsın Huveyle olduğunu söyleyenler de bunun tam ismi konusunda ihtilaf etmişler ve şu isimleri zikretmişlerdir:

1. Huveyle bt. Sa‘lebe,
2. Huveyle bt. Huveylid,
3. Huveyle bt. Sâmit,
4. Huveyle bt. ed-Duleyc.⁹⁹⁰

Zihâr ile ilgili olarak nâzil olan Mücadile sûresindeki ilk dört ayetin hakkında nâzil olduğu ve hadislerde Mücâdile lakabıyla meşhur olan hanım sahabenin adının

⁹⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 224.

⁹⁸⁶ Cevâd Ali, *el-Muffassal fî Tarihi'l-Arab*, Cilt 10, s. 222.

⁹⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 227, Cilt 23, s. 228.

⁹⁸⁸ el-Yâfî‘, Ebû Muhammed Afîfuddîn Abdullah b. Esa‘d b. Ali b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân ‘İbratu'l-Yekazân fî Marifeti mâ Y‘uteberu min Havâdisi'z-Zemân*, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, Cilt 1, s. 14.

⁹⁸⁹ Sâbûnî, *Ravâi ‘u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 490.

⁹⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 219; İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur‘ân*, Cilt 5, s. 185; İbnu'l-Cevzî, *Telkîh-u Fuhûm-i Ehli'l-Eser*, s. 239.

Cemile olduğunu ifade den rivayetler varsa da en sahih olan görüşe göre bu kişi Havle bt. Sa‘lebe’dir.⁹⁹¹ Kocasının adının Sahr b. Seleme b. Sahr b. Süleymân⁹⁹² olduğu da nakledilmekle birlikte yukarıdaki rivayetlerde de görüldüğü gibi Evs b. Samit’dir.⁹⁹³ İbn Abbas’ın,⁹⁹⁴ Taberî’nin⁹⁹⁵ ve İbn Sa‘d’ın⁹⁹⁶ dediğine göre İslam dini geldikten sonra yapılan ilk zihâr Evs b. es-Sâmit’in eşi Havle bt. Sa‘lebe’ye yaptığı zihârdır.

3- Ayetlerden Çıkarılan Bazı Kukukî Sonuçlar

İnsanın annesi kendisini doğuran kimsedir. Kişinin eşine “Sen bana annemin sırtı gibisin.” demekle eşi annesi olmaz. Bu ve buna benzer bir söz için Kur’ân “*Doğrusu söyledikleri kötü ve asılsız bir sözdür.*”⁹⁹⁷ demektedir. Kişi bununla eşini kendine cinsel anlamda haram kılmayı kast etmişse kendisine iki şey farzdır; Kefâret verene kadar eşi ile cinsel münasebette bulunmasının haram oluşu ve zihâr yaptığı için pişman ise geri dönmek için kefâretlerden birini yerine getirmesidir.⁹⁹⁸

Kişinin kızgınlık ile zihâr yapmış olması kefâreti düşürmez. Hz. Havle ile ilgili nakledilen rivayette⁹⁹⁹ eşinin böyle bir kızgınlık neticesinde zihâr yaptığı açıkça görülmektedir. Zihâr yapıp da “*لَمَّا قَالُوا*” (sonra sözlerinden dönenlerin)¹⁰⁰⁰ kefâret vermesi gerekmektedir. Ayette ifade edilen “sözünden dönmeyen” ne manaya geldiği konusunda müçtehitlerin görüşleri şöyledir; İmâm-ı Azâm’a göre, kişinin eşi ile cinsel

⁹⁹¹ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 2, s. 958; el-U‘tmî, *Ğâyetu’l-Me’mûl*, s. 511.

⁹⁹² İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 186

⁹⁹³ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 410; Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 429; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 225; İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, Cilt 10, s. 107-110 (4279). Benzer rivayetler için bkz. Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, Cilt 1, s. 225 (616); Behâkî, *es-Sünen*, Cilt 7, s. 389 (15051); İbn Cârûd, Ebû Muhammed en-Nisâbûrî, *el-Müntekâ mine’s-Süneni’l-Müsnedeti*, thk. Abdullah Amr el-Bârûdî, Beyrut, Muessesetu’l-Kütübi’s-Sakâfiyye, 1988, s. 186. (746).

⁹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 8, s. 63.

⁹⁹⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 23, s. 227.

⁹⁹⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 8, s. 378.

⁹⁹⁷ Mücâdile, 58/1.

⁹⁹⁸ Sâbûnî, *Ravâi’u’l-Beyân Tefsîr-u Ayâti’l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 491.

⁹⁹⁹ Ebû Dâvûd, Talâk 17 (Cilt 1, s. 675).

¹⁰⁰⁰ Mücâdile, 58/3.

münasebette bulunmak istemesidir.¹⁰⁰¹ İmâm-ı Şafî'ye göre zihâr yaptıktan sonra boşamaya gücü yettiği halde hanımını boşamamasıdır. İmâm-ı Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, kişinin eşini yanında tutması veya onunla cinsel münasebette bulunmak istemesidir. Zâhirîler bunun zihâr sözünün tekrarlanması anlamında olduğunu; bu sebeple kefâretin zihâr sözünün ikinci kez kullanıldığı zaman gerekeceği görüşündedirler.¹⁰⁰² Ancak rivayetlerde zihâr olayının tekerrür ettiği ve buna bağlı olarak bu ayetlerin nâzil olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur. Zâhirîler'in bu görüşü sadece ayetteki “تَمُّ يَتَوَدُونَ لِمَا قَالُوا” (*sonra sözlerinden dönenlerin*)¹⁰⁰³ cümlesinin zahirine dayanmakta; dolayısıyla biraz mesnetsiz kalmaktadır. Ehl-i Sünnet mezheplerinin öne sürdükleri görüşler temelde birbirine yakın anlamlardadır. Çünkü bu görüşlerin hepsi kişinin pişman olup eşine tekrar geri dönmek istediğine delalet etmektedir.¹⁰⁰⁴

İmâm-ı Şafî ayetteki “مَنْ قَبِلَ أَنْ يَتَمَّاسًا” (*ailesiyle temas etmeden*)¹⁰⁰⁵ ifadesinin cima anlamında olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple, ona göre zihâr yapan kişi cinsel münasebet dışında öpmek, sarılmak vb. türde davranışlarda bulunabilir. Cumhûr ise bunun umum bildirdiği bu sebeple de cinsel anlamda zevk veren hiçbir şeyi yapamayacağını; bunu yapmanın haram olduğu görüşündedir.¹⁰⁰⁶ Râzî, İmâm-ı Şafî'nin de son görüşünün (kavl-i cedîd) cumhûrun görüşü gibi olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁷

Yüce Allah zihâr yapıp da pişman olanlar için “*ailesiyle temas etmeden*”¹⁰⁰⁸ eşi ile cinsel münasebetten önce kefâret verilmesini emretmektedir. Bu kefâretler duruma göre sırası ile; Köle azat etmek veya iki ay oruç tutmak veya altmış fakiri doyurmaktır.

¹⁰⁰¹ İlkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 404; es-Seyyâs, Muhammed Ali, *Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, thk. Nâcî Süveydân, Beyrut, *el-Mektebetu'l-Asiryye*, 2002, s. 730.

¹⁰⁰² İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 192; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 65; es-Seyyâs, *Tefsîr-u Ayeti'l-Ahkâm*, s. 730.

¹⁰⁰³ Mücâdile, 58/3.

¹⁰⁰⁴ Sâbûnî, *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 491- 492.

¹⁰⁰⁵ Mücâdile, 58/3.

¹⁰⁰⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 191; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 17, s. 277; Sâbûnî, *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 491.

¹⁰⁰⁷ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 19, s. 249.

¹⁰⁰⁸ Mücâdile, 58/4.

Mücâhid'e göre kefâret vermeden önce eşi ile cinsel temasta bulunan kişi için iki kefâret gerekir.¹⁰⁰⁹ Tam aksi bir görüşte olan İmâm-ı Azâm'a göre bu kimse günahkârdır, vakti geçtiği için de kefâret düşer. Cumhûr'a göre ise böyle bir şahıs günahkârdır ancak ikinci bir sefer cinsel münasebete girmeden önce durumuna uygun bir kefâreti yerine getirmesi gerekmektedir.¹⁰¹⁰

İmâm-ı Şafî'ye göre Zimmî'nin talâkı geçerli oluşuna göre yaptığı zihâr da geçerlidir.¹⁰¹¹ İmâm-ı Şafî'nin böyle bir görüşte olmasının nedeni “وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ” (İçinizde hanımlarına zihâr yapanlar)¹⁰¹² ayetinin umum bildirmesidir.¹⁰¹³ Cumhûra göre ise zihâr yapanın eşine dönebilmesi için yerine getirmesi gereken kefâretlerden biri de oruç tutmak olduğuna göre Zimmî için böyle bir şey söz konusu olmadığı için yaptığı zihâr da geçersizdir.¹⁰¹⁴ İmâm-ı Mâlik'in dışında Ehl-i Sünnetin diğer mezheplerine göre “وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ” (İçinizde hanımlarına zihâryapanlar)¹⁰¹⁵ ifadesindeki “نِسَاءً” kelimesi Kur'ân'da hür kadınlar için kullanılmaktadır. Bu sebeple cariyeye yapılan zihârın geçersiz olduğunu söylemişlerdir.¹⁰¹⁶

Boşama yetkisinin erkeğe verilmiş olması sebebiyle kadın kocasına zihâr yapamaz.¹⁰¹⁷ Evzâî bunun bir yemin olacağını ve kadının yemin kefâreti vermesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰¹⁸ Ayette her ne kadar eş anneye benzetilmesi sûretiyle yapılan

¹⁰⁰⁹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 193; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 277.

¹⁰¹⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 193; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 283; Sâbûnî, *Ravâi 'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 498.

¹⁰¹¹ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 189; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 276.

¹⁰¹² Mücâdile, 58/3.

¹⁰¹³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX/243.

¹⁰¹⁴ es-Seyyâs, *Tefsîr-u Ayeti'l-Ahkâm*, s. 730; Sâbûnî, *Ravâi 'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 494. Ayrıca bkz. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX/243.

¹⁰¹⁵ Mücâdile, 58/3.

¹⁰¹⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 189-190; Sâbûnî, *Ravâi 'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 495.

¹⁰¹⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 189; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 276.

¹⁰¹⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 29, s. 244.

bir zihârdan bahsedilmekte ise de mahrem olan bütün kadınlar anneye kıyas edilir.¹⁰¹⁹ Anne ise mahrem olanların en önde gelenidir.¹⁰²⁰ İmâm-ı Azam kişinin eşini, kendi annesinin sadece avret yerine benzetmesi durumunda zihâr yapmış olacağını söylerken cumhûr herhangi bir yerine benzetmesi durumunda da zihâr yapmış olacağı görüşündedir.¹⁰²¹ Sebeb-i nüzûle bakılınca Hanefilerin görüşünün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Evlenmesi caiz olan bir kadına benzetilmesi durumunda İmâm-ı Şafî'ye göre zihâr olmaz. Ancak İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Azâm'a göre yine zihâr vaki olur.¹⁰²²

Havle kocası zihâr yapınca Allah Resûlü'ne (s.a.v) varıp mağduriyetini anlatmış, Ancak bu konuda henüz bir ayet inmediği için eşine geri dönme konusunda bir çözüm bulamamıştır. Zira Cahiliyye döneminde zihâr, boşanmak demektir. Bu durum karşısında Yüce Allah kendisinden başka kimsesi olmayan kadınların haklı taleplerine Havle'nin şahsında cevap verip '*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.*'¹⁰²³ ayetlerini indirmiştir. Bu durum mağdur kadınların Cenâb-ı Hak katındaki konumlarını anlama hususunda son derece müşahhas bir örnektir.

Hz. Ömer hilafeti zamanında bir defasında Hz. Havle'ye uğramış, ona yaklaşip sözlerine kulak vermiştir. Hz. Havle ise Hz. Ömer'e bir dönem Ömercik, sonrasında Ömer sonrasında da Emire'l-Mü'minin dendiğini hatırlatmış, halkı konusunda Allah'tan korkmasını tenbih etmiştir. Bu sözler karşısında Hz. Ömer'in yanındaki kişilerden biri sitem edince, Hz. Ömer buna karşı çıkmış ve bunun Havle bt. Sa'lebe olduğunu ve Yüce Allah'ın yedi kat gökten onun sözüne kulak verdiğini¹⁰²⁴ bu sebeple o akşama kadar

¹⁰¹⁹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 274; Sâbûnî, *Ravâi 'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 2, s. 495-496.

¹⁰²⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 29, s. 243.

¹⁰²¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 274.

¹⁰²² Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 275. Ayrıca bkz. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 29, s. 241.

¹⁰²³ Mücâdile, 58/1-4.

¹⁰²⁴ İbn 'İmâd el-Hanbelî, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şüzurâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Mahmut el-Arnâût; thc. Abdulkadir el-arnaût, Beyrut, Dâr-u İbn Kesîr, 1986, Cilt 1, s. 142; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 17, s. 279-270; İbnu'l-Mibred, Yusuf b. Hasan b. Ahmed b. Hasan b. Abdulhâdi es-Sâlihî, *Mahdu's-Savâb fî Fadâili Emire'l-Mü'minin Ömer b. el-Hattâb*, thk. Abdulaziz b.

konuşmaya devam etse bile sadece namaz kılmak için ara verip namazından sonra onu dinlemeye devam edeceğini söylemiştir.¹⁰²⁵ Kandehlevî bu olayı şöyle nakletmektedir: Bir keresinde Hz. Ömer'in binitinin önüne bir kadın çıkıp durmasını söylemiş, sonrasında da bazı sert sözler sarf etmiştir. Hz. Ömer'in yanında bu olaya şahit olan bir kişi, "Ey Müminlerin Emiri! Daha önce hiç böyle bir şey yaşamadım." deyince, Hz. Ömer: "Neden onu dinlemeyeyim ki? Onu Cenâb-ı Hak dinledi ve hakkında, '*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.*'¹⁰²⁶ ayetini indirdi." demiştir.¹⁰²⁷

9. Liâ'n

Sözlükte lanetleşme, lanet okuma anlamlarına gelen li'ân, eşini zina ile itham eden ancak bu konuda dört şahidi olmayan karı-koca arasında mahkeme huzurunda belli sözleri söylemek sûretiyle yapılan ve taraflardan iftira cezasını kaldıran karşılıklı lanetleşmedir. Buna li'ân diye bir isim verilmesinin sebebi eşine zina isnadında bulunan kocanın mahkeme huzurunda dört kere doğru söylediğine dair Allah'ı şahit tuttuktan sonra beşincisinde yalan söylüyorsa Allah'ın lanetinin kendisinin üzerine olmasını söylemesinden kaynaklanmaktadır. İffetli kadınlara zina isnadında bulunan kimse kazfe dair ayetin¹⁰²⁸ gereği olarak bu iddiasını dört şahitle ispatlamak zorundadır. Aksi takdirde kendisine seksen sopa vurulur. Ancak genellikle dört şahit bulmak imkânsız olabilmektedir. İşte böylesi bir durum karşısında eşine zina isnat eden kişinin düşeceği sıkıntı çok büyüktür. Yüce Allah buna bir çıkış kapısı olarak yukarıda bahsi geçen muameleyi özetleyen şu ayeti indirmiştir:

"Hanımlarına zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah'ı dört defa şahit tutmasıyla olur.

Muhammed b. Abdulmusin, Medine, İ'âmâdatu'l-Bahsi'l-İlmiyyi bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 2000, Cilt 3, s. 776-777.

¹⁰²⁵ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 7, s. 92.

¹⁰²⁶ Mücâdile, 58/1.

¹⁰²⁷ Kândelevî, *Hayâtu's-Sahâbe*, Cilt 3, s. 169. Ayrıca bkz. İbnu'l-İmâd, *Şüzurâtu'z-Zeheb*, Cilt 1, s. 142.

¹⁰²⁸ Nûr, 24/4.

Beşincisinde, eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendisine olmasını diler. Kocasının yalancılardan olduğuna Allah'ı dört defa şahit tutması, cezayı kadından savar. Beşincisinde, kocası doğrulardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını diler. Allah'ın size nimet ve rahmeti bulunmasa ve Allah tövbeleri kabul eden ve Hakîm olmasaydı suçlunun hemen cezasını verirdi.”¹⁰²⁹

1- Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Bu ayetin nüzûlüne ilişkin rivayetlerin bazılarında bu ayetlerin kimler hakkında nâzil olduğuna yer verildiği gibi bir kısmında isim belirtilmemiştir.

a- U'veymir el-A'clânî¹⁰³⁰ Hakkında Olanlar

Buhârî'nin Sehl b. Sa'd'den yaptığı rivayete göre, “U'veymir el-A'clânî, A'clân oğullarının efendisi olan Âsım b. Adiy el-Ensârî'nin yanına varıp ona şöyle dedi: “Ey Âsım! Biri bir adamın eşi ile birlikte cinsel ilişkide bulunduğu şahit olursa yapılacak şey konusunda ne dersiniz? Onu öldürür mü? Böyle yaparsa (kisas olarak) onu öldürürsünüz. Peki ne yapar? Bu durumu benim için Allah Resûlü'ne (s.a.v) sor!” Âsım bunu Resûlullâh'a (s.a.v) sordu. Ancak O bundan hoşlanmadı. ‘Uveymir gelip “Ey Âsım! Allah Resûlü (s.a.v) ne söyledi?” dedi. Âsım, “Resûlullah (s.a.v) sorduğum konudan hoşlanmadı ve kınadı.” dedi. Bunun üzerine U'veymir: “Vallahi bundan vazgeçmeyeceğim, ona bunu soracağım.” dedi. ‘Uveymir, Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldi ve dedi ki: “Ey Allah'ın Resûlü! Biri eşi ile birlikte olan (cinsel ilişkide bulunan) birini bulursa bu konuda ne dersiniz? Onu öldürür mü? Böyle yaparsa (kisas olarak) onu öldürürsünüz. Peki ne yapar?” Allah Resûlü (s.a.v), “Allah sen ve eşin hakkında vahiy indirdi.” dedi ve Cenâb-ı Hakk'ın Kitabında buyurduğu gibi onlara mülâane yapmalarını emretti. ‘Uveymir eşiyle mülâane yaptı. Sonra “Ey Allah'ın Resûlü! Eğer onu nikahımda tutarsam ona zulmetmiş olurum.” dedi ve onu boşadı. Bu durum sonradan mülâane yapan kimseler için bir usûl oldu. Sonra Allah Resûlü (s.a.v), “Onu gözetin! Eğer teni siyahi, gözleri siyah, kalçaları ve baldırları iri bir çocuk doğurursa U'veymir onun

¹⁰²⁹ Nûr, 24/6-10.

¹⁰³⁰ U'veymir b. Ebyad el-Ensârî el-Ac'clânî': Taberî'ye göre adı; U'veymir b. el-Hâris b. Zeyd b. Hârise b. el-Ced b. A'clânî'dir. Eşi ile liâ'n yapması hicrî 9. yılda Tebük savaşı dönüşünde olmuştur. Bkz. en-Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ'*, Cilt 2, s. 41; İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 3, s. 1226.

hakkında doğru söylemiştir. Yok eğer kırmızılıkta Vahra'ya (bir çeşit kertenkele) benzer bir çocuk doğursa o zaman 'Uveymir onun hakkında yalan söylemiştir.' dedi. Kadın, 'Uveymir'in doğru söylemiş olduğu nitelikte bir çocuk dünyaya getirdi. Bundan sonra çocuk annesine nisbet edildi.'¹⁰³¹ Buhârî' ve Ebû Dâvûd'un Sehl b. Sa'd'den yaptığı benzer bir rivayette İbn Şihâb bu yılın mülâane yapanların yılı olduğunu söylemektedir.¹⁰³²

b- Hilâl b. Ümeyye¹⁰³³ Hakkında Olanlar

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, "*İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun! Ebediyen onların şahinliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir.*"¹⁰³⁴ ayeti nâzil olunca Ensâr'ın ileri gelenlerinden olan Sa'd b. Ubâde, 'Ey Allah'ın Resûlü! Böyle mi nâzil oldu?' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: 'Ey Ensâr topluluğu! Efendinizin ne dediğini duyuyor musunuz?' Ensâr da, 'Ey Allah'ın Resûlü! O son derece kıskanç biridir. Bu sebeple sadece kızlarla evlendi, kıskançılığının aşırılığı sebebiyle de boşadığı kadınla hiçbirimiz evlenmeye yanaşmadı.' dediler. Sa'd da şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi ben bu ayetin hak olduğunu ve Allah katından olduğunu biliyorum. Fakat birinin onun baldırı üzerinde bir adilik yapmakta olduğunu gördüğüm zaman benim onu telaşa düşürme ve onu kıpırdatma imkanım olmadan mı dört şahit getireceğim! Vallahi ben şahitleri getirene kadar o işini bitirir, ihtiyacını giderir. Bu konuda şaşım kaldım.' Çok geçmeden Hilâl b. Ümeyye bir araziden (muhtemelen kendi bahçesinden) yatsı vakti eve gelmiş; eşinin yanında bir adamı gözüyle görmüş kulağıyla işitmiş. Ancak ona

¹⁰³¹ Buhârî, Tefsîr, Nûr 239 (Cilt 4, s. 1771); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsîr, Nûr 240 (Cilt 4, s. 1772), Talâk 28 (Cilt 6, s. 2513); 'İtisâm, 5 (Cilt 6, s. 2663); Müslim, Liâ'n 1492 (Cilt 2, s. 1129); Nesâî, Talâk 35 (Cilt 6, s. 170); İbn Mâce, Talâk 27 (Cilt 1, s. 667); İbn Hanbel, Cilt 5, s. 334, 336, 337.

¹⁰³² Buhârî, Talâk 3 (Cilt 5, s. 2014); Talâk 27 (Cilt 5, s. 2033); Ebû Dâvûd, Talâk 27 (Cilt 1, s. 681).

¹⁰³³ Hilâl b. Ümeyye b. Â'mir b. Kays b. Abdila'lem b. Â'mir b. Ka'b b. Vâkîf: Annesinin adı Enîse bint Hedm'dir. Hilâl, Resûlullâh'ın (s.a.v) hicret ettiği zaman evine misafir olduğu Kulsûm bint Hedm'in kardeşidir. Hilâl b. Ümeyye, Bedir ve Uhud savaşlarına katılmıştır. Tebük savaşına katılmayan ancak tövbesi kabul edilen biridir. İlk Müslümanlardan olup Vâkıfoğulları'nın putlarını kırmıştır, Mekke'nin fetih gününde de Vâkıfoğulları'nın sancağını taşımıştır. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 5, s. 380.

¹⁰³⁴ Nûr, 24/4.

farkettirmemiş. Sabah olunca Allah Resûlü'ne (s.a.v) gelip şöyle demiş: 'Ey Allah'ın Resûlü! Ben akşam eve gelince eşimin yanında birini buldum. Gözümle gördüm, kulağımla işittim.' Allah Resûlü (s.a.v) söylediği bu şeylerden hoşlanmadı. Bu sözler ona ağır geldi. Sa'd b. Ubâde: 'Şimdi Allah Resûlü (s.a.v) Hilâl b. Ümeyye'ye had cezası uygular ve bundan sonra Müslümanlar arasında şahitliğini de geçersiz kılar.' dedi. Hilâl b. Ümeyye dedi ki: 'Vallahi ümit ederim ki Allah bana bir çıkış yolu verir.' Bunun üzerine Hilâl b. Ümeyye: 'Ey Allah'ın Resûlü! Sana söylediklerimin sana ne denli ağır geldiğini görüyorum. Allah benim doğru söylediğimi biliyor.' dedi. Vallahi Allah Resûlü (s.a.v) ona had cezası uygulamayı emredeceksen ona vahiy indi. Sahabe O'na vahiy indiği zaman bunu vücudunun soğumasından anlar ve vahiyin nüzûlü bitene kadar da onu rahat bırakırdılar. Bu arada "*Hanımlarına zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği...*"¹⁰³⁵ ayetleri nâzil oldu. Vahiy inme hali kalkınca, 'Ey Hilâl! Müjde! Allah sana bir çıkış kapısı ve ferahlık verdi.' dedi. Bunun üzerine de Hilâl, 'Bunu Rabbimden umuyordum.' dedi."¹⁰³⁶ Taberî'nin benzer olarak yaptığı rivayette bu olayın akabinde bu kadından doğan çocuğun daha sonra Mısır'a vali olduğu nakledilmektedir.¹⁰³⁷

İbn Abbas'ın yaptığı bir başka rivayet ise şöyledir: "Hilal b. Ümeyye Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzurunda eşini Şerik b. Samhâ'¹⁰³⁸ ile birlikte olduğunu gördüğünü iddia etti. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v); "Delil getirirsin yoksa sırtına had uygularım." dedi. Buna karşılık Hilal de, "Ey Allah'ın Resûlü birimiz eşimizle birlikte birini görürse çıkıp da delil mi arayacak?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) tekrar

¹⁰³⁵ Nûr, 24/6-10.

¹⁰³⁶ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 238. Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 327-328; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 111-112.

¹⁰³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 110.

¹⁰³⁸ Şerik b. A'bede b. Muğîs el-Belavî: Mülâa ne ile ilgili rivayetlerde annesine nisbetle Şerik b. Samhâ diye geçmektedir. Berâ b. Mâlik'in kardeşi olup babası ile birlikte Uhud savaşına katılmıştır. Bkz. Es-Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdullah, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, thk. Ahmed Arnavut ve Türkî Mustafa, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâs, 2000, Cilt 7, s. 88; el-Burrî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdullah b. Musa el-Esârî el-Tilmisânî, *el-Cevharatu fî Nesebi'n Nebî ve Ashâbihi'l-A'srati*, thk. Muhammed et-Tuncî, Riyad, Dâru'r-Rifâi', 1983, Cilt 1, s. 476.

“Delil veya had cezası” deyince Hilal de şöyle dedi: “Seni hak ile gönderene yemin olsun ki ben doğru söylüyorum, Allah sırtımı cezadan koruyacak bir şey indirecektir.” Bunun üzerine Cebrail nâzil oldu ve “*Hanımlarına zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği kendisinin doğru sözlülerden olduğuna Allah’ı dört defa şahit tutmasıyla olur.*”¹⁰³⁹ manasındaki ayetleri indirdi. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v) ona haber yolladı. Hilâl gelip (mülâane için) Allah’ı şahit tutarak gereken sözleri söyledi. Bu arada Hz. Peygamber (s.a.v): “Allah sizden birinin yalan söylediğini biliyor, tövbe etmek isteyeniniz var mı?” diyordu. Sonra hanımı kalktı ve Allah’ı şahit tutarak gereken sözleri söyledi. Beşincisine geldiğinde onu durdurdular ve bunun azabı vacip kılacağını söylediler. İbn Abbas diyor ki: “Duraklayıp boynunu büktü. Zannettik ki tövbe edecek. Sonra ‘Geriye kalan günlerde kavmimi rüsvay etmeyeceğim.’ deyip yemine devam etti. Resûlullah da dedi ki: “Onu gözetleyin! Doğuracağı çocuk eğer göz kapakları siyah, kalçaları büyük ve ayakları dolgun ise O Şerik b. Samha’nın çocuğudur.” Aynen de O’nun dediği gibi bir çocuk dünyaya getirdi. Bu durum üzerine Resûlullah (s.a.v): “Eğer Allah’ın kitabında olanlar olmasaydı benimle onun durumu farklı olurdu. Yani li‘ân ayetleri olmasaydı onu recmederdim.” dedi.”¹⁰⁴⁰ Ebû Dâvûd’un naklettiği, Enes b. Mâlik’ten gelen bir rivayette şunlara da yer verilmektedir: Hilâl akşam eve gelince eşinin biri ile olduğunu gözüyle gördü, kulağıyla işitti. Ertesi gün gelip durumu Hz. Peygamber’e anlattı. Resûlullah’ın (s.a.v) mülâane sonrasında onların arasını ayırdı. Doğacak çocuğun iri, kalçaları büyük ve kıvrıkcık saçlı olması durumunda Şerîk b. Samhâ’nın çocuğu olduğunu; ince ayaklı olması durumunda da Hilâl’in çocuğu olduğunu söyledi. Bunun yanı sıra bu kadına ve doğacak çocuğuna zina isnadında bulunanlara had cezası gerekeceğini, çocuğun babasına değil de annesine nispet edileceğini; kadının nafaka hakkı olmadığını çünkü bunların ölüm veya normal boşama ile ayrılmadıklarını söylemiştir.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁹ Nûr, 24/6-10.

¹⁰⁴⁰ Buhârî, Tefsîr, Nûr 241 (Cilt 4, s. 1772); Ebû Dâvûd, Talâk 27 (Cilt 1, s. 684); Tirmizî, Tefsîr, Nûr 25 (Cilt 5, s. 331); İbn Mâce, Talâk 27 (Cilt 1, s. 668). Benzer bir rivayet için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 19, s. 112.

¹⁰⁴¹ Ebû Dâvûd, Talâk 27 (Cilt 1, s. 685).

Enes b. Mâlik'ten gelen benzer rivayette şu ifadeler mevcuttur: “İslam tarihinde ilk mülâane yapan kişi eşinin Şerîk b. Sahmâ'ile birlikte olduğunu iddia eden Hilâl b. Ümeyye'dir. Mülâane sonrasında Resûlullah'ın (s.a.v), “Onu gözetin doğuracağı çocuk beyaz tenli, düz saçlı ve gözleri bozuksa o Hilâl b. Ümeyye'nin çocuğudur. Yok eğer koyu esmer, kıvrıkcık saçlı, orta boylu, ayakları ince bir çocuk doğarsa o Şüreyk b. Samhâ'nın çocuğudur. Eğer bu konuda Allah'ın kitabında olanlar olmasıydı onunla durumumuz farklı olurdu.” buyurdu.¹⁰⁴²

c- İsmi Belli Olmayanlar

İbn Cübeyr, Abdullah b. Ömer'den, mülâane yapan eşlerin ayrılması gerekip gerekmediğini sormuş. O da, “Sübhanallah, evet bu konuda ilk soru soran falan oğlu falandır. Bu şahıs: ‘Ey Allah'ın Resûlü! Birimiz eşini bir fahişelik halinde bulursa ne yapar? Eğer konuyu anlattırsa büyük bir şeyden bahsetmiş olur. Eğer susarsa büyük bir şey hakkında susmuş olur.’” dedi. Resûlullâh (s.a.v) susup cevap vermedi. Sonraki bir zamanda tekrar geldiğinde Resûlullâh'a (s.a.v) dedi ki: “Daha önce sana sorduğum şey benim başıma geldi.” Bunun üzerine Yüce Allah Nûr sûresindeki “*Hanımlarına zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği...*”¹⁰⁴³ diye başlayıp devam eden ayetleri indirdi. Resûlullâh (s.a.v) ona bu ayetleri okuyup nasihat etti ve ahiret azabının dünya azabından daha çetin olduğunu hatırlattı. Fakat bu şahıs, “Hayır, seni hak ile gönderene yemin olsun ki ona iftira etmedim.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) onun eşini çağırdı, ona nasihat etti ve dünya azabının ahiret azabından daha hafif olduğunu hatırlattı. Ancak o da, “Hayır, seni hak ile gönderene yemin olsun ki o yalan söylüyor.” dedi. Öncelikle kocaya dört kere Allah'ı şahit tutturarak doğru söylediğini tekrarlattı. Beşincisinde de eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lanetinin üzerine olmasını söylettirdi. Sonra kadına dört kere Allah'ı şahit tutturarak kocasının yalan söylediğini söylettirdi. Beşincisinde ise eğer kocası doğru söylüyorsa Allah'ın gazabının onun üzerine olmasını söylettirdi. Bunun akabinde de onların evlilik bağını bitirdi.”¹⁰⁴⁴ Bu

¹⁰⁴² Nesâî, Talâk, 38 (Cilt 6, s. 172); Benzer bir rivayet için bkz. Müslim, *Li'ân* 1496 (Cilt 2, s. 1134).

¹⁰⁴³ Nûr, 24/6-10.

¹⁰⁴⁴ Müslim, *Li'ân*, 1493 (Cilt 2, s. 1130); Tirmizî, Tefsîr, Nûr 25 (Cilt 5, s. 329); Nesâî, Talâk 41 (Cilt 6, s. 175); İbn Hanbel, Cilt 2, s. 19; Cilt 2, s. 42.

rivayetin kendisinden nakledildiği Abdullah İbn Ömer, başka bir rivayette mülâane sebebiyle Aclanoğullarından bir çiftin arasının ayrıldığını; bunun öcesinde Resûlullâh'ın (s.a.v) taraflara “İkinizden biri yalan söylüyor, tövbe etmek isteyeniniz var mı?” dediğini de nakletmektedir.¹⁰⁴⁵

Abdullah İbn Ömer'den gelen benzer bir rivayete göre eşinin durumundan şikayetçi olan kişi Ensâr'dan biri idi ve bu şikayeti Cuma gecesi mescitte yaptı. Bu şahıs Allah'ın bir çıkış kapısı açması için dua etti. Bunun üzerine bu ayetler nâzil oldu. Eşi ile mülâane yapıp ayrıldığında Allah Resûlü (s.a.v) kadının muhtemelen siyahî ve kıvırcık saçlı bir çocuk dünyaya getireceğini söyledi ve kadın aynen böyle bir çocuk doğurdu.¹⁰⁴⁶

Mülâane ile ilgili olan bu ayetler¹⁰⁴⁷ birinin eşini zina ile itham etmesi neticesinde nâzil olmuştur. Ayetin kimin hakkında nâzil olduğunu belirtmeyen sahih rivayetler olduğu gibi, ‘Uveymir el-’Aclânî ile Hilâl b. Ümeyye hakkında nâzil olduğunu dile getiren sahih rivayetler de bulunmakatdır. Rivayetlerin sahih olması sebebiyle bu ayetlerin kimler hakkında nâzil olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

a- U‘veymir el-A‘clânî hakkında indiğini söyleyenler:

İbn Mürdeveyh, bu kişinin U‘veymir el-A‘clânî olduğunu; çünkü rivayeti aktaranlardan biri olan Âsım b. Adiy'in ‘Uveymir’in amcasının oğlu olduğunu; bunun da bu görüşünü desteklediğini söylemektedir.¹⁰⁴⁸ Kelbî, ‘Uveymir el-‘Aclânî'nin eşini Şerik b. Samhâ' ile gördüğünü iddia etmektedir. Ayetin bunlar hakkında nâzil olduğunu söyleyen Kelbî, bu görüşte olmasının sebebi olarak Allah Resûlü'nün (s.a.v) U‘veymir el-A‘clânî ile onun eşi arasında mülâane yaptığına dair rivayetlerin çokluğunu

¹⁰⁴⁵ Buhârî, Talâk 30 (Cilt 5, s. 2035). Benzer bir rivayet için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 113.

¹⁰⁴⁶ Müslim, *Liâ'n*, 1495 (Cilt 2, s. 1133); Ebû Dâvûd, Talâk 27 (Cilt 1, s. 683); Benzer rivayetler için bkz. İbn Mâce, Talâk 27 (Cilt 1, s. 669); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 448; Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 328; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 112-113.

¹⁰⁴⁷ Nûr, 24/6-10.

¹⁰⁴⁸ ez-Zerkânî, Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zerkânî alâ Muvatta' İmâm Mâlik*, thk. Abdurrauf Sa'd, Kahire, Mektebetu's-Skâfeti'd-Dîniyye, 2003, Cilt 3, s. 285; el-Kastalânî, Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed Ebû Bekir b. Abdulmelik, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır, el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, H.1323, Cilt 7, s. 252.

göstermektedir.¹⁰⁴⁹ Taberî de bu ayetin, ‘Uveymir el-A’clâni hakkında nâzil olduğu görüşünü benimsemiştir.¹⁰⁵⁰ Kurtubî, ‘Uveymir ve Havle ile ilgili mülâane olayının hicrî 9. yılda Şaban ayında meydana geldiğini ifade etmektedir.¹⁰⁵¹ ‘Uveymir el-‘Aclânî’nin mülâane yaptığı eşinin Havle bt. Kays el-Ensâriyye¹⁰⁵² veya Havle bt. Kays b. Mihsan¹⁰⁵³ olduğuna ilişkin görüşler bulunmaktadır.

b- Hilâl b. Ümeyye hakkında indiğini söyleyenler:

İkrime¹⁰⁵⁴, İbn Arabî¹⁰⁵⁵ ve İbnu’l-Esîr¹⁰⁵⁶ bu görüştedirler. İbnu’l-Esîr, İbn Hacer ve Ebû Nu‘aym el-Asbahânî’ye göre Hilâl b. Ümeyye’nin mülâane yaptığı eşi Havle bt. Âsım’dır.¹⁰⁵⁷

c- Her iki sahabe hakkında inmiş olabileceğini söyleyenler:

İbnu’l-Cevzî, iki kıssanın yani U‘veymir ile Hilâl’in olayının birbirine çok yakın tarihte meydana gelmiş olabileceğini söylemektedir.¹⁰⁵⁸ İbn Hacer’e göre; Olayın tekerrür etmesi ve nâzil olanın aynı olmasına bir mani yoktur. Cem imkânı varken tercihe gitmemek daha iyidir.¹⁰⁵⁹ Ayrıca Şerîk b. Samhâ’nın her iki kadınla zina yapmış olmakla itham edilmesi de muhtemeldir.¹⁰⁶⁰ Nevevî de bu ayetin muhtemelen ‘Uveymir ve Hilâl hakkında nâzil olduğunu; çünkü iki olayın muhtemelen birbirine yakın

¹⁰⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 12, s. 184.

¹⁰⁵⁰ İbn Batâl, Ebû’l-Hasan Ali b. Halef b. Abdulmelik, *Şerh-u Sahîhi’l-Buhârî li İbn Batâl*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Riyad, Mektebetu’r-Rüşd, 2003, Cilt 7, s. 463.

¹⁰⁵¹ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 12, s. 184. Ayrıca bkz. El-Â’simî, *Samtu’n-Nücûmi’l-Â’vâlî fi Enbâi’l-Evâlî ve’t-Tevâlî*, Cilt 2, s. 301.

¹⁰⁵² Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Cilt 3, s. 185; Sa‘lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân*, Cilt 7, s. 70; en-Numânî, *el-Lübâb*, Cilt 14, s. 301; en-Nisâbûrî, *Ğarâibu’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 159.

¹⁰⁵³ Sa‘lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân*, Cilt 7, s. 70; el-Beğavî, *Meâ’limu’t-Tenzîl*, Cilt 6, s. 14; el-Â‘mirî, *Behcetü’l-Mehâfil*, Cilt 2, s. 51; el-Mazharî, *et-Tefsîru’l-Mazharî*, Cilt 6, s. 654.

¹⁰⁵⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 19, s. 114; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 6, s. 14.

¹⁰⁵⁵ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 3, s. 350.

¹⁰⁵⁶ İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-Ğabe*, Cilt 5, s. 380.

¹⁰⁵⁷ Ebû Nua‘ym el-Asbahânî, *Mârifetu’s-Sahâbe*, Cilt 6, s. 3314; İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-Ğabe*, Cilt 7, s. 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 8, s. 118.

¹⁰⁵⁸ İbnu’l-Cevzî, *Telkîh-u Fuhûm-i Ehli’l-Eser*, s. 509.

¹⁰⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, Cilt 8, s. 450-451.

¹⁰⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, Cilt 9, s. 448.

zamanlarda meydana geldiğini; ancak İslâm tarihinde yapılan ilk mülânenin Hilâl b. Ümeyye'nin yaptığı mülâne olduğunu seylemektedir.¹⁰⁶¹ Zamaşeri de ayetin bu iki kişi hakkında nâzil olmuş olabileceği ihtimalini rivayeti aktarırken aynı rivayet içinde isimler zikrederken Hilâl b. Ümeyye ile U'veymir el-A'clânî'ye yer vermekle ifade etmektedir.¹⁰⁶²

Rivayetlerin sahih olması ve rivayetlerde nüzûl belirten ifadelerin de sarih olarak yer alması ve cem imkânı olması sebebiyle iki olayın çok yakın bir tarihte cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Bütün bunlardan dolayı ayetin Ümeyye b. Hilal ve U'veymir el-A'clani hakkında nâzil olduğu kanaatindeyiz. Havle bt. Kays el-Ensâriyye veya Havle bt. Kays b. Mihsan'ın U'veymir el-A'clânî ile evlendiğine dair tabakât kitaplarında bir bilgiye rastlanılamamıştır. Buna karşılık Havle bt. Âsım'ın Hilâl b. Ümeyye'nin eşi olduğuna tabakât kitaplarında yer verilmekte fakat biyografisine ilişkin ayrıntılı bir bilgi verilmemektedir.¹⁰⁶³

2- Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukûkî Sonuçlar

Kişi eşine “Zina ettin.”, “Zina ettiğini gördüm.” “Bu çocuk benden değil.” veya buna benzer sözlerinden hangisini söylerse söylesin ona zina isnat etmiş olur. Çünkü bu ayet umum bildirmekte olup her şekildeki zina isnatlarını kapsamaktadır.¹⁰⁶⁴ Böylesi bir durumda dört şahit getirmeyen kimsenin cumhûrun ittifakı ile mülâne yapması vaciptir. Bu da gösteriyor ki mülâne yapmak için kişinin eşinin zina yaptığını görmesi şart değildir.¹⁰⁶⁵ İmâm-ı Âzam'a göre ancak hür, evli ve Müslüman olan bir çift mülâne yapabilir. Ancak ayet umum bildirmekte olup mümin, hür, köle bütün eşleri kapsamaktadır.¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶¹ el-Aynî, *U'mdetul-Kârî*, Cilt 13, s. 249-250.

¹⁰⁶² Zamaşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 216.

¹⁰⁶³ Ebû Nua'ym el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, Cilt 6, s. 3314; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 7, s. 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 8, s. 118.

¹⁰⁶⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 352.

¹⁰⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 12, s. 186.

¹⁰⁶⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 353.

İmâm-ı Şâfiî mülâaneyi yemin sayarken İmâm-ı Âzam bunu bir çeşit şahitlik kabul etmekte,¹⁰⁶⁷ ayrıca mülâane yapılırken önce kadından başlanmasında bir sakınca görmemektedir. Kurtubî ise önce erkekten başlanmasını aksi takdirde bu mülâanenin geçersiz olduğunu söylemektedir. Bunun sebebi olarak ayettin önce erkeğin söylemesi gereken sözlere yer vermesini gösteriyor.¹⁰⁶⁸ Mülâane, şahit olmayınca uygulanan bir durumdur. Mülâne esnasında Allah'ın ismine yemin edilmesi ise şahsın doğru söylediğine dair bir nevi Allah'ın şahit tutulmasıdır. Bu sebeple İmâm-ı Âzam'ın görüşü daha isabetli görünmektedir. Kurtubî'nin mülâanede önce erkekten başlanması görüşü de doğrudur. Zira Kur'ân, mülâanenin nasıl yapılacağı konusunda ayrıntılı bir tarife gitmiştir ve bu tarifte önce erkekten başlamıştır. Kaldı ki sıralamaya uyulması konusu sadece bu konuya has bir şey değildir. Oruç, zekât gibi ibadetlerin kefaretlerinde de bir sıralama söz konusudur.

Ayette “*kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği*” denildiği için mülâane yapacakların ancak şahitlikleri geçerli olan kimseler olabileceği manası ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁶⁹ “*İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun*”¹⁰⁷⁰ ayeti gösteriyor ki eşine zina ithamında bulunan kişinin kendisinin dışında dört şahit göstermesi gerekmektedir. İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfiî ve cumhûr-ı ulemaya göre eşine zina ithamında bulunan erkek, mülâane yapmaktan kaçınırsa kendisine had cezası uygulanır. İmâm-ı Azâm'a göre ise had gerekmez. Çünkü ayette¹⁰⁷¹ kişinin yabancı bir kadına zina isnadı durumunda dört şahit getirmese had cezasına maruz kalacağı belirtilmektedir. Ancak kendi eşi için zina isnadında bulunan için ayete göre¹⁰⁷² mülâane gerekmektedir. Nâsıl ki mülâane yabancı bir kadın için uygulanmıyorsa, kişinin eşi için de seksen sopa olan hadd-ı kazif uygulanmaz.¹⁰⁷³ Erkek eşine zina isnadında bulunup mülâane için de gerekli sözleri söylediğinde kadına had

¹⁰⁶⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 353.

¹⁰⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 191-192.

¹⁰⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 187.

¹⁰⁷⁰ Nûr, 24/4.

¹⁰⁷¹ Nûr, 24/4.

¹⁰⁷² Nûr, 24/6.

¹⁰⁷³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 191.

gerekir. Ancak kadının da gereken sözlere söylemesi durumunda had cezası düşer.¹⁰⁷⁴ Ayet, kişinin dört kez şahitlik etmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁰⁷⁵ Böyle bir tekrarın olmasında zina iddiasında bulunanın dört şahit getirmesi gerektiğine işaret vardır.¹⁰⁷⁶ Yukarıda rivayet edilen hadislerin bir kısmında Allah Resûlü (s.a.v) doğacak çocuğun muhtemel özelliklerinden bahsetmektedir ki bu da mülânenin çocuk doğmadan önce yapılabileceğini göstermektedir.¹⁰⁷⁷

Kişinin bir isim belirterek eşinin bununla zina ettiğini söylemesi durumunda eş için mülâane yapmasının dışında zina ile itham ettiği bu şahıs sebebiyle kendisine had cezası uygulanıp uygulanmayacağı konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. İmâm-ı Âzam, “Zorunlu olmadığı halde bu kişiyi zina ile itham ettiği için had cezası gerekir.” derken İmâm-ı Şâfiî, had gerekmediğini söyler. Buna delil olarak ‘Uveymir el-‘Aclânî’nin, eşini Samhâ b. Şerîk ile zina ettiğini söylemesine rağmen mülâane sonrasında kendisine had uygulanmayışını gösterir.¹⁰⁷⁸

Mülâane ile nikâh feshedildiği için mülâane talâka benzemektedir.¹⁰⁷⁹ İmâm-ı Şâfiî ve âlimlerin çoğuna göre mülâane ile birlikte karı koca otomatik olarak boşanır.¹⁰⁸⁰ Cumhûra göre bu ikisi bir daha evlenemez¹⁰⁸¹ ve çocuk annenin olur.¹⁰⁸² Mülâane sonrasında kadının bir çocuğu olsa dahi kimse kadını zina ile itham edemez, itham edene had cezası uygulanır.¹⁰⁸³

Mahremi olamayan iffetli kadınlara zina isnadında bulunan insan bu iddiasını dört şahit getirmek sûretiyle ispatlamak zorundadır. İspatlayamadığı takdirde bu yaptığı hukuken karşılıksız kalmaz. Bu kimseye hadd-i kazif uygulanır yani seksen

¹⁰⁷⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 357.

¹⁰⁷⁵ Nûr, 24/6.

¹⁰⁷⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 353.

¹⁰⁷⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 355.

¹⁰⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmiu ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 193.

¹⁰⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmiu ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 186.

¹⁰⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 13.

¹⁰⁸¹ Kurtubî, *el-Câmiu ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 194.

¹⁰⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 113.

¹⁰⁸³ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Sülâme b. Abdülmelik, *Muhtasar-u İhtilâfi'l-Ulemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, H.1417, Cilt 2, s. 516.

sopa vurulur. Başkasının eşi ne kadar kıymetli ise insanın kendi eşi de o kadar saygıdeğer ve kıymetlidir. Ona karşı sarf edeceği sözlerde de son derece seçici olması gerekir. Modern dünyanın ailevî problemlerinden olan ve boşanmaların altında yatan en önemli sebeplerden biri de eşlerin birbirini gayr-i meşru ilişkiler ile suçlamalarıdır. Erkek sahip olduğu fizikî güç sebebiyle çoğu zaman bu iddiasını kaba kuvvet yoluyla çözmeye çalışmakta ve eşine fizikî şiddet uygulamaktadır. O bu iddiasında haklı olabileceği gibi haksız da olabilir. Hatta bu iddiası bir kuruntudan ve kıskançlıktan da kaynaklanmış olabilir. Her ne sûretle olursa olsun böyle bir iddianın ortaya atılması aile kurumu açısından çok kötü bir şeydir. Böylesi bir iddiayı ortaya atan kocanın bunu ispatlaması, bunun için de kanıt getirilmesi gerekir. Ortada bir kanıt yoksa o zaman erkek ve kadının li'ân yapması gerekir.

Allah Resûlü (s.a.v) mülâane sonrasında kadın ve doğabilecek çocuğun hiçbir şekilde zina ile itham edilememelerini söylemiştir ki böylece hem olayın yayılmasını, hem de başka mecralara kaymasını engellemiştir.

10. Kişinin Eşi İle Cinsel İlişkilerinde Dikkat Edeceği Hususlar

Evlilik akdinin gerçekleşmesi ile birlikte kişinin eşi ile cinsel münasebeti de meşruluk kazanmaktadır. Ancak bu meşruiyet alabildiğine bir serbestlik içermeyip bununla ilgili olarak bazı düzenlemeler vardır. Burada çalışmamız ile ilgili olarak Bakara, 222. ve 223. ayetleri ele alacağız.

10.1. Hayızlı Kadınla Cinsel Münasebetin Yasak Oluşu

Hayız, rahimde döllenen yumurtaların kanla birlikte rahimden dışarı atılması şeklinde gerçekleşen doğal bir durumdur. Belli bir yaşa kadar bu durum kadında rutin halde meydana gelir.¹⁰⁸⁴ Bu dönemlerde kadınla cinsel münasebetin hükmünü şu ayet belirlemektedir:

“Sana, kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır)”. Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar

¹⁰⁸⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Zeydân, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Marati ve'l-Beyti'l-Müslimi fî'ş-Şerîa'ti'l-İslâmi*, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1993, Cilt 1, s. 104.

onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın. Allah şüphesiz daima tevbe edenleri ve temizlenenleri sever."¹⁰⁸⁵

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre: "Yahudiler, kadınlar hayız dönemine girdiğinde onlarla beraber ne yemek yerler ne de aynı evde bir araya gelirlerdi. Sahâbe bu durumu Allah Resûlü'ne (s.a.v) sorunca¹⁰⁸⁶ Yüce Allah: "*Sana, kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar.*"¹⁰⁸⁷ ayetini indirdi. Resûlullâh (s.a.v) vahyin inmesi tamamlanınca: "Cinsel münasebet hariç, onlarla beraber her şey yapabilirsiniz." dedi. Bu haber Yahudilere ulaştınca, "Bu adama ne oluyor da bizimle ilgili olan her şeye muhalefet etmek istiyor." dediler. Useyd b. Hudayr¹⁰⁸⁸ ve A'bbâd b. Bişr¹⁰⁸⁹ Resûlullâh'a (s.a.v) gelip dediler ki: "Yahudiler şöyle şöyle dedi. Onlarla (Yahudilere muhalefet olsun diye) cima da yapalım mı?" Bunun üzerine Resûlullâh'ın yüz ifadesi değişti. Onlara darıldığını zannettik. Sonra bu ikisi çıkıp gitti. Bu arada Allah Resûlü'ne

¹⁰⁸⁵ Bakara, 2/222.

¹⁰⁸⁶ Tâberî, gelip soru soran kişinin bir rivayete göre Sâbit b. Dahdâh olduğunu söylemektedir. Bkz Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 374.

¹⁰⁸⁷ Bakara, 2/222.

¹⁰⁸⁸ Useyd b. Hudayr b. Simâk b. A'tîk b. İmriilkays b. Zeyd b. Abdileşhel: Ebû Yahya ve Ebû Hadayr şeklinde künyeleri vardır. Annesinin adı bir görüşe göre Ümmü Useyd bt. N'umân, bir görüşe göre de 'Umâra el-Ensâriyye'dir. Useyd'in babası Hudayr son Bu'âs savaşında Evs kabilesinin liderliğini yürütmüştür. Risâletin yayılmaya başlamasından 6 yıl sonra Medine'ye hicret etmiştir. Bedir savaşına katılmamıştır. Okuma yazma bilen ve babasından sonrada aşireti içerisinde saygın bir yere sahip olan biridir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 3, s. 603-604; ez-Zehebî, *Siyer-u A'lâmi'n-Nubelâ'*, Cilt 1, s. 341-343.

¹⁰⁸⁹ A'bbâd b. Bişr b. Vakş b. Zuğbe b. Ze'ûrâ b. Abdileşhel: Künyeleri Ebû Bişr ve Ebu'r-Rabî'dir. Annesinin adı Fatıma bt. Bişr'dir. Abbâd'ın sadece bir kız çocuğu olmuş, bundan başka da çocuğu olmamıştır. Useyd b. Hudayr'dan önce Mus'ab b. U'meyr vesilesiyle Medine'de müslüman olmuştur. Hicret sonrası Resûlullâh (s.a.v) onunla Huzeyfe b. U'tbe'yi kardeş yapmıştır. Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına katılmıştır. Allah Resûlü (s.a.v) onu Süleymoğulları'na ve Müzeyne kabilesine elçi olarak göndermiştir. Yemâne savaşında şehit düşmüştür. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Cilt 3, s. 441; İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 2, s. 801-802.

hediyeye olarak süt getirildi. Resûlullâh (s.a.v) bu sütü arkalarından gönderip onlara içirtti. Böylece onlara kızmadığını anladık.¹⁰⁹⁰

Cahiliyye hayızlı kadınla ne aynı mekanı paylaşır ne de onlarla birlikte yemek yerdiler.¹⁰⁹¹ Bu durum Allah Resûlü'ne (s.a.v) anlatılınca “*Sana, kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar, de ki: ‘O bir ezadır (rahatsızlıktır)’. Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın!*” ayeti nâzil oldu.¹⁰⁹²

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Taberî'nin Mücâhid'ten yaptığı bir rivayette, “Cahiliyye Araplarının hayız halindeki kadından sakındıklarını ve mutad yoldan cinsel ilişki yerine dübüründen ilişkiye girdiklerini, sahabenin bu durumu Allah Resûlü'ne (s.a.v) sormaları üzerine “*Sana, kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar, de ki: ‘O bir ezadır (rahatsızlıktır).’*” ayetinin nâzil olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁹³

Bu ayetin esbâb-ı nüzûlüne dair rivayetlerde bir kadın ismi geçmemektedir. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yahudiler ve Mecusiler adet halindeki kadını necis sayıp ondan tamamen uzak durmuşlar. Araplar da onların inanç ve uygulamalarının tesirinde kalarak böyle bir davranış sergilemişlerdir.¹⁰⁹⁴ Ashâb gelip bunu Hz. Peygamber'e sorunca da bu ayet nâzil olmuştur. Ayetin başında yer alan “*Sana sorarlar*” ifadesi bu ayetin bir soru akabinde nâzil olduğunun açık göstergesidir.

3- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Ayet hayızlı haldeki bir kadına temizleninceye kadar yaklaşılmamasını söylemektedir. Burada herhangi bir ihtilaf yoktur. İhtilaf bu yaklaşmamanın nasıl

¹⁰⁹⁰ Müslim, Hayız 302 (Cilt 1, s. 246); Ebû Dâvûd, Tahâret 103 (Cilt 1, s. 117); Tirmizî, Tefsîr, Bakara 3 (Cilt 5, s. 214); Nesâî, Hayız 8 (Cilt 1, s. 187); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 246; İbn Mâce, Tahâret 125 (Cilt 1, s. 211). Ayrıca bkz. Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed, *Sünenu'd-Dârimî*, thk. Fevâz Ahmet ve Hâlid es-Seb'û'l-İlmîy; zyl. Hüseyin Selim Esed, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, H.1407, Tahâret 107 (Cilt 1, s. 261). Benzer bir rivayet için bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 67.

¹⁰⁹¹ Bkz. Levililer, 15: 19-24.

¹⁰⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 373. Benzer rivayet için bkz. Dârimî, Tahâret 114 (Cilt 1, s. 277).

¹⁰⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 373. Ayrıca bkz. Dârimî, Tahâret 114 (Cilt 1, s. 277).

¹⁰⁹⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 57.

olacağı, adet halinde ki bir kadınla eşinin nasıl mübâşerette bulunabileceği ve bu temizliğin ne zaman gerçekleşeceği konularıyla ilgilidir:

Âlimler hayız döneminde kadının dizinden aşağısında ve göbeğinin yukarısında kalan kısmıyla mübâşerette bulunulabileceğinde ittifak etmişler. Ancak dizin üst kısmı ile göbekten aşağısı ile mübâşerette bulunma konusunda ihtilaf etmişlerdir.¹⁰⁹⁵ Ayetin zahir manasına bakan İbn Abbâs ve ‘Abîdetu’s-Selmânî’nin, “Hayız halinde iken kadının yatağının ayrılması gerektiği” şeklinde görüşü şaz bir görüştür. İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfiî, Evzâî, İmâm-ı Azâm, Ebû Yusuf ve âlimlerin büyük bir çoğunluğuna göre izârın üzerinde kalan yerlerden istifade edilebilir. Sahâbe’den biri Allah Resûlü’ne gelip, hanımı hayızlı iken hanımının helal olan yerlerini sormuş, O da hanımı izâr bağladıktan sonra izârın üzerinde kalanından istifade edebileceğini söylemiştir.¹⁰⁹⁶ Sevrî, Muhammed b. Hasen ve bazı Şafîî fakihler sadece adet kanın geldiği yerden sakınılması gerektiğini söylemişlerdir. Onlar bu görüşlerinde Allah Resûlü’nün (s.a.v) “Cinsel münasebet hariç her şey yapabilirsiniz.”¹⁰⁹⁷ hadisine dayanmaktadırlar.¹⁰⁹⁸

“المحيض” Kelimesine mastar manası yüklenirse “hayız zamanı” anlamına gelir. Ancak isim manası verilirse “hayız mahalli” anlamına gelir.¹⁰⁹⁹ Ayetin “فَاعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ” (*Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin!*) kısmının zahirine bakılınca aybaşı halinde tamamen kadınlardan uzaklaşılması anlaşılabilir ki böyle bir sakındırma başka bir ayet veya hadis ile sabit olmadığına göre bir nesih veya tahsise ihtiyaç olacaktır. Ancak manayı “فَاعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي مَوْضِعِ الْمَحِيضِ” (*Aybaşı halinde iken kadınların hayız yerlerinden el çekin!*) şeklinde takdir edersek böyle bir şeye ihtiyaç kalmaz.¹¹⁰⁰ Âlimler, hayızlı haldeki kadının eşi ile mübâşeretinde izârlı olmasını seddi zerây’i kabilinden gerekli görmüşlerdir. Çünkü mübâşeret esnasında adetli bölgeye temas etme riski vardır.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 62.

¹⁰⁹⁶ İmâm-ı Mâlik, Taharet 26 (Cilt 1, s. 57).

¹⁰⁹⁷ Müslim, Hayız 302 (Cilt 1, s. 246).

¹⁰⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 86-87.

¹⁰⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 86.

¹¹⁰⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 58.

¹¹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 86-87.

Bazı Şafîî fakihler kişi nefesine hâkim olabiliyorsa hayız kanın kaynağı olan yerin dışında diz ve göbek arasıyla da mübaşeretle bulunabilir demektedirler.¹¹⁰²

Temizlenmenin ne zaman gerçekleşeceğine dair ortaya çıkan ihtilafın sebebi ise ayetteki “يَطَّهَّرْنَ” ifadesinin, “يَطَّهَّرْنَ” şeklinde okunması gerektiği şeklindeki kıraat farklılığından kaynaklanmaktadır. Âsım, Hamza ve Kisâî, “يَطَّهَّرْنَ”, diğerleri “يَطَّهَّرْنَ” şeklinde okumuşlardır. Ebû Mansûr “يَطَّهَّرْنَ”nin aslının “يَطَّهَّرْنَ” olduğunu ancak “ت” harfinin “ط” harfine idğam edildiğini, bunun ifade ettiği temizliğin ise su ile gerçekleşebileceğini, “يَطَّهَّرْنَ” sigasının ifade ettiği temizliğin ise kanın kesilmesi anlamında olduğunu söylemektedir.¹¹⁰³ İmâm-ı Mâlik, Evzâî, İmâm-ı Şâfîî, Sevrî ve İmâm-ı Azâm’ın meşhur görüşüne göre “حَتَّى يَطَّهَّرْنَ”den kasıt yıkanmak olup kadın hayızdan kesilince yıkanmayana kadar onunla cinsel münasebet caiz değildir.¹¹⁰⁴ Ancak İmâm-ı Azâm bunu, hayızın en uzun müddeti olan on gün tamamlanmadan hayızdan kesilen kadın için söyler. Eğer adet on gün veya daha fazla sürmüştü kadın yıkanmadan da kocası ile cinsel ilişkiye girebilir.¹¹⁰⁵ İmâm-ı Mâlik, Evzâî, İmâm-ı Şâfîî, Muhammed b. Seleme, Medine ehli ile diğer bazılarına göre cinsel münasebette bulunulabilmesi için kadının gusül abdesti alması şart olup teyemmüm dahi yeterli değildir. Yahyâ b. Bükeyr ve Muhammed b. Ka‘b el-Kurazî, “Su bulunmayan durumlarda kadının teyemmüm etmesi cinsel münasebet için yeterlidir.” derken¹¹⁰⁶ Mücâhid, İkrime ve Tâvûs ise, “Kandan kesilmesi durumunda abdest almak sûreti ile cinsel münasebet caiz olur.” demişlerdir.¹¹⁰⁷

El- Mevsilî’ye göre mevcut olan bu ayetler sebebiyle hayız döneminde cinsel ilişkiyi caiz görenlerin küfrüne hükmedilir. Ancak caiz olmadığını kabul edip de böyle

¹¹⁰² Zeydân, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mara'*, Cilt 1, s. 164.

¹¹⁰³ el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Kitâbu Meâni'l-Kiraât*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, s. 76.

¹¹⁰⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 66.

¹¹⁰⁵ el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 1, s. 259; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 380.

¹¹⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 88.

¹¹⁰⁷ Sâbûnî, *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 282.

bir şey yapanlar günahkâr sayılır.¹¹⁰⁸ Kişi eşi hayızlı iken onunla temasta bulunursa; İmâm-ı Mâlik, Evzâî, İmâm-ı Şâfiî, Sevrî ve İmâm-ı Azâm'a göre istiğfar eder, ödemesi gereken maddi bir cezası yoktur.¹¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel'e göre maddi bir ceza ödemesi gerekir. O bu konuda İbn Abbas'tan gelen "Allah Resûlü (s.a.v) eşi hayızlı iken onunla cinsel münasebette bulunan bir kişinin bir veya yarım dinar taasadduk etmesini emretti."¹¹¹⁰ hadisine dayanmaktadır. Tirmizî'nin de içlerinde bulunduğu bir grup Ehl-i Hadise göre; kişi âdetin bitmesine yakın dönemde cinsel temasta bulunursa yarım dinar, bunun öncesinde cinsel temasta bulunursa bir dinar tasaddukta bulunur.¹¹¹¹

*"Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın!"*¹¹¹² Cümlesindeki emir, mendupluk bildiriyor. Dolayısıyla cinsel münasebete girmeyi emretmiyor. Çünkü nehiyden sonra gelen bir ifade olduğu için vücûb bildirmemekte ve o şeyi nehiyden önceki haline döndürmektedir. Nehiyden önce vacip olan şey nehyin kalkmasıyla tekrar vacip, mübah olan da mübah olur. Örneğin ayette "İhramdan çıkınca avlanın!"¹¹¹³ denilmektedir. Bu emir ihramdan çıkınca bundan sonra avlanmanın caiz olduğu manası taşımaktadır. Kişinin hayızdan sonra eşi ile cinsel münasebette bulunması da böyledir. Hayızla ilgili ayetin zahir manasını alan İbn Hazm'a göre ise her adet bittikten ve kadın temizlendikten sonra cinsel münasebet vaciptir.¹¹¹⁴ Bizce bu isabetli bir görüş değildir.

*"Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın."*¹¹¹⁵ emrinde cinsel münasebetin sadece kadının meşru yerinden olabileceğine ve dübüründen cinsel münasebetin haram olduğuna dair bir delil vardır.¹¹¹⁶ Bu ayette hayız esnasında cinsel

¹¹⁰⁸ el-Mevsılî, Adullah b. Mahmud b. Mevdûd l-Hanefî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul, Çağrı Yay., 1996, Cilt 1, s. 28.

¹¹⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmiu ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 87.

¹¹¹⁰ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 237.

¹¹¹¹ Kurtubî, *el-Câmiu ' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 87.

¹¹¹² Bakara, 2/223.

¹¹¹³ Mâide, 5/2.

¹¹¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 380.

¹¹¹⁵ Bakara, 2/223.

¹¹¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 380.

ilişki yasaklanmaktadır ki hayızın kadının üreme organından belli zamanlarda gelen kan ile meydana gelen bir durum olduğu malumdur. Temizlik gerçekleşince cinsel ilişki için “Allah’ın size buyurduğu yoldan yaklaşın” denilmiş olması mübah olan bu yolun üreme organı olduğunu göstermektedir.

Kadının erkek cinsinden farklı olarak kendine has bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de âdet kanamasıdır. Adet kanın kokusunun kötü oluşu, ayrıca bu kanın kirli ve necis olması sebebiyle ayette “ezâ” olarak ifade edilmiştir.¹¹¹⁷ Tevrat’da yer alan; “Âdet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak. Âdet gördüğü günlerde kadının üzerinde yattığı ya da oturduğu her şey kirli sayılacaktır. Kim kadının yatağına dokunursa, giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kim kadının üzerine oturduğu herhangi bir şeye dokunursa o da giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Kadının yatağındaki ya da oturduğu şeyin üzerindeki herhangi bir eşyaya dokunan herkes akşama kadar kirli sayılacaktır. Âdet gören kadının kirliliği onunla yatan adama da bulaşır. Adam yedi gün kirli kalır ve yattığı her yatak kirli sayılır.”¹¹¹⁸ şeklindeki ifadeler Yahudi inancında hayızlı kadına karşı ne derece katı bir tavır sergilendiğinin açık bir göstergesidir. Mecusiler ve Cahiliyye Arapları da aynı tavrı takınmışlardır. Hıristiyanlar ise hayızı umursamayıp bu durumda bile kadınla cinsel münasebette bulunurlarmış.¹¹¹⁹ Ancak İslam ne Yahudi ve Cahiliyye toplumu gibi katı ne de Hıristiyanlar gibi umursamaz bir tavır takınmıştır. Kur’ân bu durumda orta ve makul bir yol tutmuş, hayız halindeki kadınla cinsel münasebeti yasaklamıştır. Hayız kadının elinde olmayan bir durumdur. Bu sebeple onu tümünden dışlamak, onun erkek kadar mükerrem olduğunu unutup necis olarak kabul etmek ya da onun için eza olan bir şeyi görmezlikten gelip cinsel ilişkide bulunmaya kalkışmak kadın için eziyet olur. Allah Resûlü (s.a.v) hayızlı eşi ile aynı yatağı paylaşmış¹¹²⁰ onlardan tamamen uzaklaşma yoluna asla gitmemiştir. Hatta bir keresinde üşümüş ve hayızlı olduğu halde

¹¹¹⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 374.

¹¹¹⁸ Levililer, 15:19-24.

¹¹¹⁹ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 6, s. 57.

¹¹²⁰ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 332; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c.5, s. 376.

Hz. Aişe validemizin baldırının üzerinde kendini ısıtmıştır.¹¹²¹ Ayrıca Hz. Aişe'nin “Ben hayızlı iken bir şey içip de içmesi için kabı Allah Resûlün'e uzattığımda o dudağımı benim dudağımı değdirdiğim yere değdirip içerdi.”¹¹²² şeklinde yaptığı rivayet İslam'ın hayızlı kadına bakış farkını ortaya koymaktadır.

10.2. Cinsel Münasebette Mübah Olan Yol

Hayatın her safhası için bir edep dairesi, bir prensip vardır. Yirmi birinci asır içerisinde sınırları en iyi belirlenmesi gereken konulardan biri de meşru ve tabii olan şehvi duyguların karşılanması hususunda dikkat edilecek hususlardır. İşte Kur'ân buna da bir izahat getirmiştir:

*“Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin. Kendiniz için önceden (uygun davranışlarla) hazırlık yapın, Allah'tan sakının. O'na, hiç şüphesiz kavuşacağınızı bilin, bunu inananlara müjdele.”*¹¹²³

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Câbir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre “Yahudilerin, ‘Kişi eşine arkadan yanaşıp mutad yoldan cinsel ilişki de bulunursa çocuk şaşır olur.’ demeleri üzerine “Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin.” ayeti nâzil oldu.¹¹²⁴

Ebû Nadr, Abdullah b. Ömer'in azatlısı Nâf'i'e “İbn Ömer'in kadınlara arkadan temasta bulunmaya fetva verdiğini naklettiğin konusunda çokça şeyler işitiyorum.” deyince, Nâf'i, “Bana iftira ediyorlar, ancak bu durumun aslının ne olduğunu sana anlatayım: İbn Ömer bir gün Kur'ân okuyordu ben de yanındaydım “Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin!” ayetine gelince “Ey Nâf'i bu ayetle ilgili olayın ne olduğunu biliyor musun? Biz Kureyşliler kadınla cinsel münasebeti onlar dizleri üzerine yüzükoyun bir şekilde iken yapardık. Ancak Medine'ye hicret edip de Ensâr'dan kadınlarla evlenince daha önce eşlerimizle yaptığımız bu davranışın aynısını

¹¹²¹ Ebû Dâvûd, Taharet 107 (Cilt 1, s. 120).

¹¹²² Müslim, Hayız 300 (Cilt 1, s. 245).

¹¹²³ Bakara, 2/223.

¹¹²⁴ Buhârî, Tefsîr, Bakara 41 (Cilt 4, s. 1645); Müslim, Nikâh 1435 (Cilt 2, s. 1058); Tirmizî, Tefsîr, Bakara 3 (Cilt 5, s. 215), Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Tefsîr, Bakara 39 (Cilt 6, s. 302); Ebû Dâvûd, Nikâh 46 (Cilt 1, s. 656); İbn Mâce, Nikâh 29 (Cilt 1, s. 620); Dârimî, Tahâret 113 (Cilt 1, s. 275).

onlara da yapmak istedik. Onlar bunu nahoş ve büyük bir vebal olarak gördüler. Çünkü Ensâr'ın hanımları eşleri ile yanları üzerine uzanmış olarak cinsel münasebette bulunuyorlarmış. Bunun üzerine “*Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin!*” ayeti nâzil oldu.¹¹²⁵

Ebû Dâvûd, İbn Abbâs'tan gelen şu rivayeti nakletmektedir: “İslam'dan önce puta tapmakta olan Ensâr'dan falan kabile, Ehl-i Kitâb'dan olan Yahudilerden falan kabile ile birlikte yaşıyorlardı. Ensâr, ilim noktasında Yahudileri kendilerinden daha üstün görüyor ve birçok konuda Yahudilerin yaptıklarına tabi oluyorlardı. Ehl-i Kitâb, kadınları ile cinsel ilişkiyi sadece kadınları yanları üzerine uzanmış halde yaparlardı. Bu kadın için en örtülü hal idi. İşte Ensâr'dan falan kabile de bu uygulamayı onlardan aldı. Ancak Kureyş'ten falan kabile ise kadınları tamamen, hatta nahoş bir şekilde soyar; onlar uzanmış bir halde iken ön taraftan ve araka taraftan yanaşıp cinsel temasta bulunur; bundan lezzet alırlardı. Muhacirler Medine'ye gelip bunlardan biri Ensâr'dan bir kadınla evlendiğinde eskiden yaptığı gibi yapmak isetmiş; ancak eşi bunu kabul etmemiş ve: “Bizimle sadece bir şekilde yaklaşılır ve münasebette bulunulur. Ya öyle yaparsın, ya da benden uzaklaş.” demiş. Bu olay büyüdü ve nihayet Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaştı. Bunun üzerine Allah (c.c): “*Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin.*” âyetini indirdi.”¹¹²⁶

Ahmed b. Hanbel'in, Abdurrahman b. Sâbit'den yaptığı rivayette; İbn Sâbit'in kadınlarla mutad yoldan münasebette bulunmak üzere arkadan yanaşma konusunu utana sıkıla Abdurrahman'ın kızı Hafsa'ya sormuş O da Ümmü Seleme'nin şahit olduğu şu şeyleri anlatmıştır; Ensâr'ın kadınları, Yahudilerin ‘Eşine arkadan yanaşanların çocukları şaşlı olur.’ sözlerine binaen Muhâcir'den olan eşlerine böyle bir şey için müsaade etmemişler. Böyle bir durumla karşılaşan Ensâr'dan bir kadın, eşinin bu teklifini reddedip işin dinî yönünü öğrenmek üzere Ümmü Seleme'nin yanına gelmiş. Ümmü Seleme'nin durumu Resûlullah'a (s.a.v) anlatması üzerine Allah Resûlü (s.a.v) Ensâr'dan olan bu kadını huzuruna çağırıp bu ayeti okumuştur.¹¹²⁷ Burada sebep-i nüzûl

¹¹²⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, İ'sretü'n-Nisâ 24 (Cilt 5, s. 315).

¹¹²⁶ Ebû Dâvûd, Nikâh 46 (Cilt 1, s. 656)

¹¹²⁷ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 305.

ifade eden bir ifade olmamakla birlikte İbn Kesîr, Ümmü Seleme'nin bu anlattıklarının İbn Abbas'tan uzunca nakledilen hadisin¹¹²⁸ şahidi olduğunu söylemektedir.¹¹²⁹

İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayete göre: “Hz. Ömer, Resûlullah'a (s.a.v) gelip ‘Helak oldum, helak oldum’ deyince Allah Resûlü (s.a.v), “Seni helak eden nedir?” dedi. O da “Bu gece (eşini kast ederek) yolumu çevirdim.” dedi. Allah Resûlü bir cevap vermedi. Bunun üzerine Allah Resûlü'ne “*Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin!*” ayeti indi.¹¹³⁰

Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayette: “Hz. Peygamber zamanında bir adam eşi ile arkadan cinsel ilişkide bulunmuş, ama bundan çok üzüntü duymuştu. Bunun üzerine “*Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin.*” ayeti nâzil oldu.¹¹³¹

2- Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Ebû Dâvûd'un İbn Abbas'tan gelen rivayetin¹¹³² benzerini Vâhidî ve Taberî farklı senetlerle Mucâhid'den nakletmiştir. Bu rivayetlerde, “Mucâhid'in İbn Abbas'a Kur'ân'ı baştan sona üç kez okuduğunu ve her ayetin sonunda durup ona o ayetle ilgili sorular sorduğunu; “*Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin.*”¹¹³³ âyetine gelince İbn Abbas'ın bunları anlattığını nakletmektedirler.¹¹³⁴

Huyey b. Ahtab'ın ve Yahudiler'in Müslümanlara, kadınlara ancak onlar uzanmış bir halde iken yanaşmalarının caiz olduğunu; zira böyle olmadığı takdirde

¹¹²⁸ Ebû Dâvûd, Nikâh 46 (Cilt 1, s. 656)

¹¹²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 383.

¹¹³⁰ Tirmizî, *Tefsîr*, Bakara 3(V/216); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, *Tefsîr*, Bakara 39 (Cilt 6, s. 302); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 297. Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 516 (4202).

¹¹³¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, İ'şretü'n-Nisâ 25 (Cilt 5, s. 316). Ayrıca bkz. Taberî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 407. Taberî'de benzer Mürsel bir rivayet için bkz. *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 408.

¹¹³² Ebû Dâvûd, Nikâh 46 (Cilt 1, s. 656)

¹¹³³ Bakara, 2/223.

¹¹³⁴ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 78. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 409.

Tevrat'a göre vebale giridiklerini söylemeleri üzerine bu ayet nâzil oldu.¹¹³⁵ Yahudilerle ilgili olarak benzer şu rivayetler de bulunmaktadır:

1. Yahudilerin kıskançlıkları sebebiyle Müslümanlara sadece kadınlar uzanmış halde iken cinsel münasebette bulunmalarını söylemeleri üzerine bu ayetin nâzil oldu.¹¹³⁶
2. Yahûdiler'den biri Müslümanlardan birine “Eşi çökmüş bir halde iken onunla cinsel münasebette bulunmanız var mı?” diye sorunca o da “evet” dedi. Sonra durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iletilince bu ayet nâzil oldu.¹¹³⁷
3. Yahudiler kadının yan tarafı üzerine uzanmış olması dışında başka bir şekildeki cinsel ilişkiyi çocuğun deli ve şaşkınlığının sebebi görmüşler. Tarif ettikleri şeklin dışında cinsel ilişkide bulunan Müslümanları kınamışlar. Sahabe durumu Allah Resûlü'ne iletice bu ayet nâzil olmuş. Böylece Yüce Allah Yahudileri yalanlamıştır.¹¹³⁸
4. Sa'd b. Hilâl'in rivayet ettiğine göre; “Ashâb'dan bazıları yakınlarında bir Yahudi bulunduğu sırada oturmuş konuşuyorlarmış. İçlerinden biri, “Ben eşim uzanmış bir halde iken onunla ilişkiye gireceğim.”; diğeri, “O, oturmuş bir halde iken onunla ilişkiye gireceğim”; bir diğeri de, “O, yan yatmış veya çökmüş bir halde iken onunla ilişkiye gireceğim.” demiş, Yahudi, “Siz hayvanlar gibisiniz, biz onunla sadece bir şekilde iken ilişkiye gireriz.” demesi üzerine bu ayet nâzil oldu.¹¹³⁹

Vâhidî'nin Saîd b. Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre: “İbn Abbas'tan *“Kadınlarınız sizin için tarladır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın!”* ¹¹⁴⁰ ayeti

¹¹³⁵ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 1, s. 556.

¹¹³⁶ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 1, s. 560.

¹¹³⁷ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, s. 560-561; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 400.

¹¹³⁸ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 1, s. 558-559.

¹¹³⁹ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 1, s. 561; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 400.

¹¹⁴⁰ Bakara 2/223.

sorulunca bunun azil hakkında nâzil olduğunu söylemiş.”¹¹⁴¹ İbn Hacer bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu söylemektedir.¹¹⁴²

Himyer’den bir grup gelip Allah Resûlü’ne (s.a.v) sorular sormuşlar. İçlerinden biri “Ben kadınlara onlar yüzükoyun diz çökmüş bir halde iken yanaşırım, bu konuda ne dersin?” demiş, bunun üzerine bu ayet nâzil olmuş.¹¹⁴³

Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu ayetin üç tane sebep-i nüzûlü bulunmaktadır:

- 1- Yahudilerin eşine arkadan yanaşanların çocuklarının şaşı olmalarını söylemeleri.
1144
- 2- Ebû Nadr¹¹⁴⁵ve İbn Abbâs’tan¹¹⁴⁶ nakledilen hadislere göre, Yahudi toplumunun anlayışından etkilenen Ensâr kadınlarının muhacirden olan eşlerine arka taraftan yanaşmalarına müsaade etmemeleri. Abdurrahman b. Sâbit’tin¹¹⁴⁷ Ümmü Seleme’den aktardığı rivayette her ne kadar ayetin bu olay için nâzil olduğunu belirten bir ifade yoksa da bu rivayet, Ebû Nadr¹¹⁴⁸ ve İbn Abbâs’tan¹¹⁴⁹ Ensâr kadınlarına ilişkin olarak gelen rivayetleri desteklemektedir.
- 3- İbn Abbas’tan gelen diğer bir rivayetten¹¹⁵⁰ anlaşıldığı kadarıyla üçüncü sebep: Hz. Ömer’in, Resûlullâh’a (s.a.v) başından geçenleri anlattığı olaydır. Abdullah b. Ömer’den gelen bir rivayette “Hz. Peygamber zamanında bir adam eşi ile

¹¹⁴¹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 79-80.

¹¹⁴² İbn Hacer, *el-U‘câb fî Beyâni’l-Esbâb*, Cilt 1, s. 563.

¹¹⁴³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 5, s. 413; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Cilt 1, s. 381.

¹¹⁴⁴ Buhârî, *Tefsîr*, Bakara 41 (Cilt 4, s. 1645); Müslim, *Nikâh* 1435 (Cilt 2, s. 1058); Tirmizî, *Tefsîr*, Bakara 3 (Cilt 5, s. 215), Nesâî, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, *Tefsîr*, Bakara 39 (Cilt 6, s. 302); Ebû Dâvûd, *Nikâh* 46(I/656); İbn Mâce, *Nikâh* 29 (Cilt 1, s. 620); Dârimî, *Tahâret* 113 (Cilt 1, s. 275); İbn Hacer, *el-U‘câb fî Beyâni’l-Esbâb*, Cilt 1, s. 556, 558-560; Taberî, *El-Câmi‘u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 400.

¹¹⁴⁵ Nesâî, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, İ‘şretu’n-Nisâ 24 (Cilt 5, s. 315).

¹¹⁴⁶ Ebû Dâvûd, *Nikâh* 46 (Cilt 1, s. 656).

¹¹⁴⁷ İbn Hanbel, Cilt 6, s. 305.

¹¹⁴⁸ Nesâî, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, İ‘şretu’n-Nisâ 24 (Cilt 5, s. 315).

¹¹⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Nikâh* 46 (Cilt 1, s. 656).

¹¹⁵⁰ Tirmizî, *Tefsîr*, Bakara 3 (Cilt 5, s. 216); Nesâî, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, *Tefsîr*, Bakara 39 (Cilt 6, s. 302); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 297; İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, Cilt 9, s. 516 (4202).

arkadan cinsel ilişkide bulunmuş, ama bundan çok üzüntü duymuş.”¹¹⁵¹ şeklindeki rivayet de bunu desteklemektedir. Adı belirtilmeyen bu şahıs muhtemelen Hz. Ömer’dir.¹¹⁵² Hz. Ömer’i çokça endişelenmesi ve “Helak oldum.” demesinin nedeni ise Yahudilerin bu konudaki anlayışlarının tesirinde kalmış olmasından kaynaklanabilir.¹¹⁵³

Çok önemli bir nokta vardır ki o da Nesâî’de Abdullah b. Ömer’den rivayet edilen’ “Hz. Peygamber’in zamanında bir adam eşi ile arkadan cinsel ilişkide bulunmuş, ama bundan çok üzüntü duymuş.”¹¹⁵⁴ şeklindeki hadisin metninin yanlış rivayet edildiğidir. Bu rivayet “أَنَّ رَجُلًا أَتَى امْرَأَتَهُ فِي دُبْرِهَا” (Adamın biri eşi ile dübüründen cinsel ilişkide bulunmuş.) şeklinde nakledilmektedir. Bu hadisin sened zincirinde yer alan Süleyman b. Bilâl ve İbn Ebû Üveys adındaki ravilerden biri manadan hareketle hadisi “من” yerine hatayla “في” harf-i ceri ile rivayet etmiştir. Bu sebeple mana “Araka taraftan yanaşıp cinsel ilişkide bulunmuş.” yerine “Dübüründen cinsel ilişkide bulunmuş.” şeklinde olmaktadır. Muhtemelen İbn Ömer için de böyle bir nakil yapılmış ve yanlış anlaşıldığı için de onun kadınla dübüründen cinsel ilişkiyi caiz saydığı söylenmiştir. Oysa “İbn Ömer’e, kadınlarla dübürden birleşme konusunu sorduğunda “Yazıklar olsun yazıklar olsun. Müslümanlardan da bunu yapan var mı ki!”¹¹⁵⁵ demiştir. Bu da gösteriyor İbn Ömer’in arkadan yanaşmanın caiz olduğunu söylediği şey; arka taraftan ama mutad yoldan cinsel münasebettir.¹¹⁵⁶

3- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukuî Sonuçlar

¹¹⁵¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, İ'şretü'n-Nisâ 25 (Cilt 5, s. 316). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 407.

¹¹⁵² İbn Kayyim el-Cevzî, Muhammed b. Ebû Bekir, *Hâşiyetu İbn Kayyim alâ Ebû Dâvûd*, Beyrut, Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, H. 1415, Cilt 6, s. 142.

¹¹⁵³ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 1, s. 277.

¹¹⁵⁴ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, İ'şretü'n-Nisâ 25 (Cilt 5, s. 316). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 407.

¹¹⁵⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Cilt 9, s. 220; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Talhîsu'l-Habîr fî Tahrîc-i Ahâdis er-Râf'îyyi'l-Kebîr*, thk. Ebû Â'sım Hasan b. Abbas b. Kutub, Mısır, Muesseset-u Kurtuba, 1995, Cilt 3, s. 376; el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Tevîl*, Cilt 2, s. 123.

¹¹⁵⁶ İbn Kayyim, *Hâşiyet-u İbn Kayyim*, Cilt 6, s. 142; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, Cilt 1, s. 637.

Ayetin¹¹⁵⁷ “أَنَّى شِئْتُمْ” kısmındaki “أَنَّى” kelimesini “nereden” anlamında kabul edip dübürden cinsel münasebetin caiz olduğunu iddia etmiş olanlar varsa da Cumhûr “أَنَّى” kelimesini “nasıl” manasında almıştır.¹¹⁵⁸ Böylece, ön cephesinden, arka cephesinden, yanından vs. nasıl derseniz eşlerinize öyle yanaşın manası çıkmaktadır.¹¹⁵⁹ “أَنَّى” kelimesini “ne zaman isterseniz” şeklinde anlayanlar da vardır.¹¹⁶⁰ Ayetin siyak ve sibakına bakarak hayızlı halde değilken ve dübüründen olmaksızın istediğiniz şekilde ve istediğiniz zaman yaklaşın, şeklinde manalandırmak mümkündür. “Kadınlarınız sizin tarlanızdır.” ifadesi de cinsel münasebetin ancak ferçten olabileceğini göstermektedir.¹¹⁶¹ Çünkü erkeğin yumurtaları tohum misalidir, bunun ekileceği yer de malumdur.

Ebû'd-Derdâ, Ebû Hureyre, İbn Abbâs ve İbn Mesûd dübürden ilişkiyi kesin bir şekilde haram olarak görmektedirler.¹¹⁶² Ebû Hureyre,¹¹⁶³ İbn Abbas¹¹⁶⁴ ve Ebû'd-Derdâ¹¹⁶⁵ ise böyle bir kimseyi küfürle itham etmiştir. Cumhûr-ı ulema da bunu caiz görenleri küfürle itham etmiştir.¹¹⁶⁶ Resûlüllah (s.a.v) böyle bir ilişkide bulunanın küçük livata yaptığını,¹¹⁶⁷ melun olduğunu¹¹⁶⁸ ve böylesi birisine Allah'ın rahmet nazarıyla bakmayacağını¹¹⁶⁹ söylemektedir. Bazıları İmâm-ı Mâlik'in “Kitâbu's-Sır” adında bir kitabının bulunduğunu ve burada bunu caiz gördüğünü iddia etmişlerse de bu kesinlikle

¹¹⁵⁷ Bakara 2/223.

¹¹⁵⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 66-67.

¹¹⁵⁹ Taberî, *El-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 407.

¹¹⁶⁰ Taberî, *El-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 403.

¹¹⁶¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 93.

¹¹⁶² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 388.

¹¹⁶³ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 'İşretü'n-Nisâ 31 (Cilt 5, s. 324).

¹¹⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 384.

¹¹⁶⁵ Taberî, *El-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 5, s. 407.

¹¹⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 389.

¹¹⁶⁷ İbn Hanbel, Cilt 2, s. 182; Cilt 2, s. 210.

¹¹⁶⁸ İbn Hanbel, Cilt 2, s. 182; Cilt 2, s. 479.

¹¹⁶⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 'İşretü'n-Nisâ 31 (Cilt 5, s. 322).

doğru değildir.¹¹⁷⁰ İbn Vehbe ve Ali b. Ziyâd'ın İmam-ı Malik'e, Mısır'da bazıları 'İmam-ı Mâlik, buna cevaz vermiş diyenler var.' demeleri üzerine İmam-ı Malik: "Bana iftira etmişler, bana iftira etmişler, bana iftira etmişler." şeklinde karşılık vermiştir.¹¹⁷¹ İmam-ı Şâfiî için de benzeri bir iddiada bulunulmuşsa da Nasr b. Sabbâğ, bu iddiada bulunan İbn Abdülhakem'in yalan söylediğini; İmam-ı Şâfiî'nin altı kitabında bunun haram olduğunu söylediğini; bizzat gördüğünü ifade etmiştir.¹¹⁷²

İbn Abbâs ayetteki "وَقَدِمُوا لِاتِّسَابِكُمْ" (*Hazırlık yapın.*)'dan kastın besmele çekmek olduğunu söylemiştir.¹¹⁷³ Ancak öncesinde "Allah'tan sakının", sonrasında da "O'na, hiç şüphesiz kavuşacağınızı bilin," denildiğine göre "*Hazırlık yapın.*" dan kastedilen şey ahiret için hazırlık yapılması ve cinsel münasebette bunun da dikkate alınarak hareket edilmesi gerektiği manası çıkmaktadır.¹¹⁷⁴

Ayetin başlangıcında "*Kadınlarınız sizin tarlanızdır.*" denmiş olması onları tahkir kabilinden olmayıp, bu erkeğin spermlerini nereye bırakması gerektiğine, dolayısıyla nasıl bir cinsel ilişkide bulunulacağına dair teşbih yoluyla belîğ bir ifadedir. Anne vefakâr mümbit bir toprak, erkeğin spermi tohum, bundan olacak evlat ise meyve misalidir.

Yahudilerin ve bunların inanışlarından etkilenenlerin "kadınla sadece yan tarafı üzerine uzanmış bir halde iken cinsel münasebette bulunabileceğini" söylemeleri ve cinsel ilişkiyi bu şekilde sınırlamaları iki cins için de cinsel tatminsizlik doğurur. Cinsel tatminsizlik ise tarafların birbirine sadakatsizliğine neden olabilir. Bununla birlikte herhangi bir kadının, Ensar'dan bazı kadınların Muhâcir'den olan eşleriyle yaşadıkları sıkıntıları yaşaması da her zaman için ihtimal dâhilinde olacaktır. İşte Yüce Allah kadın ve erkeğin bu mübaşerette günaha düşme riskini daha da azaltmış, erkeğe olduğu kadar kadına da bir kolaylık sağlamıştır.

¹¹⁷⁰ el-Münâvî, Abdurraûf, *Faydu'l-Kadîr Şerh-u Câmi'i's-Sağîr*, tlk. Mâcid el-Hamavî, Mısır, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, H.1356, Cilt 6, s. 4 (8204).

¹¹⁷¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 3, s. 94-95.

¹¹⁷² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 1, s. 388.

¹¹⁷³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 5, s. 417.

¹¹⁷⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 6, s. 68.

11. Zinaya Zorlanan Kadınlar

Cahiliyye döneminde kadınların bir meta olarak görüldüğünün en önemli kanıtı fuhşa zorlanmaları ve bundan maddi bir kazanç elde edilmesidir. Zinaya zorlanan köle bir kadın olsa bile İslâm onun haysiyetini, insan vasfını göz önüne almış ve böyle bir şeyi yasaklamıştır:

“Evlenemeyenler, Allah kendilerini lütfu ile zenginleştirene kadar iffetli davranınsınlar. Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin, onlarda bir iyilik görürseniz, bedel vermelerini kabul edin. Onlara Allah’ın size verdiği maldan verin. Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın! Kim onları buna zorlarsa bilsin ki Allah hiç şüphesiz onu değil zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder.”¹¹⁷⁵ Bu ayetin bayanlar sebebiyle nâzil olan kısmı şudur: *“Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın! Kim onları buna zorlarsa bilsin ki Allah hiç şüphesiz onu değil zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder.”¹¹⁷⁶*

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Müslim’in Câbir den naklettiği birbirine benzer ama bazı farklılıklar içeren iki rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre Abdullah b. Übey b. Selül’ün cariyesine, ‘Git ve bize bir şeyler getir!’ demesi üzerine: *“Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın!”¹¹⁷⁷* ayeti nâzil oldu.¹¹⁷⁸ Başka bir rivayete göre Abdullah b. Übey, Müseyke ve Ümeyme adındaki iki cariyesini zinaya zorlamış; bunlar da gelip durumu Resûlullâh’a (s.a.v) şikâyet edince bu ayet nâzil olmuştur.¹¹⁷⁹

Ebû Dâvûd’un ve Nesâî’nin Câbir’den (r.a) rivayet ettiğine göre ise Müseyke adındaki cariye Ensâr’dan bazılarına gelip: “Efendim beni zinaya zorluyor.” demiş. Bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁵ Nûr, 24/33.

¹¹⁷⁶ Nûr, 24/33.

¹¹⁷⁷ Nûr, 24/33.

¹¹⁷⁸ Müslim, Tefsîr 3029 (Cilt 4, s. 2320).

¹¹⁷⁹ Müslim, Tefsîr 3029 (Cilt 4, s. 2320).

¹¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, Talâk 50 (Cilt 1, s. 706); Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Tefsîr, Nûr 260 (Cilt 6, s. 419).

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Süddî'nin rivayet ettiğine göre Abdullah b. Übey, Muâ'ze¹¹⁸¹ adındaki cariyesini misafirlerine ikram kabilinden sunuyordu. Bu cariye gelip Hz. Ebû Bekir'e durumu anlattı; O da konuyu Allah Resûlü'ne iletti. Resûlullâh (s.a.v) Abdullah b. Übey'i uyardı. Buna karşılık o da; "Kim Muhammed'e karşı bana yardım edecek? O cariyelerimiz konusunda bile işimize karışıyor." deyince bu ayet nâzil oldu.¹¹⁸²

Suyûtî'nin 'İkrme'den rivayet ettiğine göre ise Abdullah b. Übey, Mu'âze ve Müseyke adındaki iki cariyesini zinaya zorlardı. Bunlardan biri şöyle demiş: "Eğer yaptığım iyi bir şeyse bunu yeterince yaptım. Yok kötü bir şeyse bunu bırakmam lazım." bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur.¹¹⁸³

Mukâtil b. Hayyân'a göre bu ayet iki kişinin zinaya zorlanması sebebiyle nâzil olmuştur. Şöyle ki, Müseyke adındaki cariye Ensâr'dan birinin cariyesi, Müseyke'nin annesi Ümeyme de Abdullah b. Übey'in cariyesi idi. Bu iki şahsın cariyelerini zinaya zorlamaları sebebiyle bu ayeti nâzil olmuştur.¹¹⁸⁴ Beyhâki'de yer alan rivayete göre ise zinaya zorlanan Ümeyme, Abdullah b. Übey'in cariyesidir.¹¹⁸⁵ Abdullah b. Übey cariyesini zina etmek için göndermiş; cariye zina karşılığında aldığı elbiseyi ona getirmiş. Ancak O gidip zina etmesini ve bunun karşılığında daha iyi bir şey getirmesini söylemiş. Fakat cariye bunu kabul etmemiştir.¹¹⁸⁶

¹¹⁸¹ Muâ'ze bt. Abdullah: Abdullah b. Übey'in cariyelerinden biri olup Müslüman ve faziletli bir bayandı. Müslüman olması sebebiyle zina yapmak istemiyordu. Sonraki dönemlerde özgürlüğüne kavuşmuş ve diğer kadınlarla beraber Hz. Peygamber'e (s.a.v) beyât etmiştir. Sehl b. Kurâza ile evlenmiş, ondan Abdullah b. Sehl ve Ümmü Saîd adında iki çocuğu olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 7, s. 257; İbn Abdilber, *el-İstîâ'b*, Cilt 5, s. 1913-1914.

¹¹⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 58.

¹¹⁸³ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 188.

¹¹⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 59.

¹¹⁸⁵ Beyhâki, *es-Sünen*, Cilt 8, s. 9 (15568).

¹¹⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 175, 176. Ayrıca bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Cilt 5, s. 461; el-Aynî, *U'mdetul-Kârî*, Cilt 12, s. 104. Benzer bir rivayet için bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 335-336.

Halef ve seleften birçok kişi bu ayetin cariyesini zinaya zorlayan Abdullah b. Übey hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.¹¹⁸⁷ Ancak zinaya zorlanan cariyelerin kim olduğu konusunda farklı rivayetler ve görüşler bulunmaktadır. Birçok kaynakta bu cariyenin Müseyke¹¹⁸⁸ veya Mu'âze¹¹⁸⁹ olduğu rivayet edilmektedir. Suyûtî'nin naklettiğine göre ise Abdullah b. Übey'in zinaya zorladığı iki cariye Mu'âze ve Müseyke'dir.¹¹⁹⁰ Beğavî, ayetin bu ikisinin zinaya zorlanması sebebiyle nâzil olduğu görüşündedir.¹¹⁹¹ Bazılar kaynaklara göre ise Abdullah b. Übey'in zinalarından gelir elde ettiği altı cariyesi vardı. Bunlar: Mu'âze, Müseyke, Ervâ, Kuteyle, 'Amra ve Ümeyme'dir.¹¹⁹² O cariyelerini zinaya zorlamak sûretiyle bir gelir ve olacak çocuklarından da ikinci bir kazanç elde etmeyi amaçlıyordu.¹¹⁹³ Bu amaçla Cariyesi Mu'âze'yi Bedir savaşında esir ettiği Kureyşli biri ile zina edip ondan gebe kalmaya zorlamıştır.¹¹⁹⁴ Gebe kalmasını istemiş çünkü doğacak çocuk da bir köle olacaktı. Ya da çocuğun babası, çocuğu almak için örf gereği yüz deve verecekti.¹¹⁹⁵

3-Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

İslam cariye de olsa zina yaptırılıp bundan bir gelir elde edilmesini yasaklamış

¹¹⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 57.

¹¹⁸⁸ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 336; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 174; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 57; Hâkim, *el-Müstderak*, Cilt 2, s. 432 (3502); Ebû Ya'lâ, *Musned-u Ebî Ya'lâ*, Cilt 5, s. 199 (2304); Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-U'yûn*, Cilt 5, s. 101; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Cilt 5, s. 182.

¹¹⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 175; Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 335-336; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 58.

¹¹⁹⁰ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 188.

¹¹⁹¹ el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzî*, Cilt 6, s. 44.

¹¹⁹² Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 35-336-337; Âzimabâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsulhak, *A'vnu'l-Ma'bûd Şerh-u Sünen-i Ebi Dâvûd*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, Cilt 6, s. 302; Zamahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 239; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 504.

¹¹⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 57.

¹¹⁹⁴ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 335-336; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 19, s. 175.

¹¹⁹⁵ İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâ'*, Cilt 1, s. 342; Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 12, s. 255.

bu kazancın da haram olduğunu söylemiştir.¹¹⁹⁶ Zinaya zorlanmış, bu işe mecbur bırakılmış birine had uygulanmaz.¹¹⁹⁷ Yüce Allah da bu kimseler için: “*Kim onları buna zorlarsa bilsin ki Allah hiç şüphesiz onu değil zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder.*”¹¹⁹⁸ buyurmuştur.

Cahiliyye döneminde efendilerin cariyelerini zinaya zorlayıp bundan gelir elde etmeleri şeklinde bir anlayışları vardı. Kimisi cariyelerinden günlük sabit bir gelir istiyordu.¹¹⁹⁹ Cariyelere böyle bir şeyin yaptırılmış olmasının nedeni, onlara insan gözü ile değil de sadece bir mal gözü ile bakılmasından kaynaklanmaktadır. Cinsel istismar yapılarak ondan bir gelir beklenmesi son derece vahim bir şeydir. Ancak bugün bunun modern hali icra edilmektedir.

12. Miras Hukukuyla İlgili Hususlar

12.1. Miras Hukukunda Kadının Payı

Cahiliyye döneminde ölenin mirası sadece düşmanla çarpışabilen varislerine verildiği için kadınlara ve küçük çocuklara miras verilmiyordu.¹²⁰⁰ Ancak Kur’ân bütün bu cahili uygulamalara son vermiş kişinin kız çocuklarına ve kız kardeşlere mirastan pay verilmiştir. Sebeb-i nüzûl kapsamında bu konuda iki ayrı ayet bulunmaktadır. Eşi ve kız çocuklarına mal kalan kimse ile ilgili olan ayet meâlen şöyledir:

*“Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder. Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılanın üçte ikisi onlarındır; şayet bir ise yarısı onundur. Ana babadan her birine, ölenin çocuğu varsa yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanın altıda biri, çocuğu yoksa, anası babası ona varis olur, anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa, altıda biri annesindedir; babalarınız ve oğullarınızdan menfaatçe hangisinin size daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz. Bunlar Allah tarafından tespit edilmiştir. Doğrusu Allah bilendir, Hakîm olandır.”*¹²⁰¹

¹¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, İcâre 65 (Cilt 2, s. 301); Nesâî, Sayd 15 (Cilt 7, s. 189).

¹¹⁹⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 402.

¹¹⁹⁸ Nûr, 24/33.

¹¹⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 6, s. 57.

¹²⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 31.

¹²⁰¹ Nisâ, 4/11.

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

Câbir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre: “Sa’d b. er-Rab’î’in hanımı¹²⁰² Sa’d’dan olan iki kızı ile Resûlullah’a (s.a.v) geldi ve dedi ki: ‘Bu ikisi, seninle beraber Uhud savaşına katılan ve şehit olan Sa’d b. er-Rab’î’in kızlarıdır. Bu kızların amcası mallarını aldı ve onlara hiçbir şey bırakmadı. Malları olmazsa kimse onları nikâhlayamaz.’ Resûlullah (s.a.v): “Allah bu konuda bir hüküm verecektir.” dedi. Bunun üzerine miras ayeti nâzil oldu. Resûlullah (s.a.v) bu iki kızın amcasını çağırtdı ve dedi ki: ‘Sa’d’ın iki kızına üçte iki, annelerine sekizde birini ver, kalanı senindir.’¹²⁰³

Ebû Dâvûd’un Bişr b. el-Fadl kanalıyla Abdullah b. Câbir’den aktardığı benzer rivayette yetim kalan kızın Sâbit b. Kays’ın kızı olduğu ve bu olay neticesinde Nisâ Sûresindeki “Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder.”¹²⁰⁴ ayetinin indiğini, ayetin hükmünü uygulamak için Resûlullah’ın (s.a.v) kadını ve müşteki olduğu kişiyi huzuruna çağırtdığını nakletmektedir. Ebû Dâvûd, Bişr’in yanıldığını, bu iki kızın Sa’d b. er-Rab’î’in kızları olduğunu; çünkü Sâbit b. Kays’ın Yemâme savaşında şehit düştüğünü söylemiştir.¹²⁰⁵ Ebû Dâvûd’un, Dâvud b. Kays kanalıyla rivayet ettiği benzer bir rivayette bu kadının Sa’d b. er-Rab’î’in eşi olduğu nakledilmektedir. Ebû Dâvûd, bu rivayetin diğerine göre daha sahih olduğunu da söylemiştir.¹²⁰⁶

2- Ayetle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Süddî’den rivayet edildiğine göre Cahiliyye döneminde kişinin çocuklarından ancak savaşabilenler ona mirasçı kabul edilirdi. Şair Hassân’ın kardeşi Abdurrahman

¹²⁰² U’mra bt. Hazm el-Esâriyye; Bu şekildeki isimlendirilmesini İbn Mende ve Ebû Amr yapmıştır. Ebû Nua’ym’a göre ise adı U’mra bt. Harâm’dır. Eşi Sa’d b. er-Rabî’dir. U’mra (r.ha) Resûlullâh’ı (s.a.v) yemeğe davet etmiş ve ona bir koyun kesmiştir. Bkz. İbnu’l-Esîr, *Usud’u’l-Ğabe*, Cilt 7, s. 197.

Bir rivayete göre de Sa’d b. er-Rab’î’in diğer eşinin adı Habîbe bt. Zeyd b. Ebû Züheyr’dır. Bkz. el-Aynî, *U’mdetul-Kârî*, Cilt 20, s. 154.

¹²⁰³ Tirmizî, Ferâiz 3 (Cilt 4, s. 414); İbn Mâce, Ferâiz 2 (Cilt 2, s. 908); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 352. Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 150; Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 5, s. 380 (7995).

¹²⁰⁴ Nisâ 4/11.

¹²⁰⁵ Ebû Dâvûd, Ferâiz 4 (Cilt 2, s. 135).

¹²⁰⁶ Ebû Dâvûd, Ferâiz 4 (Cilt 2, s. 135).

vefat edince geride Ümmü Kücce adında bir eş ile beş kız kardeş bıraktı. Varisler malları almaya gelince Ümmü Kücce durumu Resûlüllah'a (s.a.v) şikâyet etti bunun üzerine Yüce Allah “Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder.” ayetini indirdi.¹²⁰⁷ Taberî'nin yaptığı bu rivayetin aynısını Vâhidî de nakletmiştir.¹²⁰⁸

Salebî'nin tahric ettiği bir rivayete göre: Evs b. Sâbit el-Ensârî vefat etmiş, geri de Ümmü Kücce adında bir eş ile üç kız bırakmıştı. Evs b. Sâbit'in amcasının iki oğlu Evs'in mallarını alıp eşine ve çocuklarına bir şey bırakmamış, bu durum karşısında Evs'in eşi Ümmü Kücce Allah Resûlü'ne (s.a.v) şikâyette bulununca bu ayetin nâzil olmuştur. Kelbî, Evs b. Sâbit'in amcasının oğullarının isimlerinin Katâde ve 'Arfata olduğunu söylerken bir rivayete göre de bunların adı Süveyd ve 'Arface'dir.¹²⁰⁹

Kız kardeşlerle ilgili olarak sebab-i nüzûle bağlı olarak nazil olan ve bu konuda hüküm veren ayet Kelâlê¹²¹⁰ ayeti olarak bilinmektedir. Ayet meâlen şöyledir:

“Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek

¹²⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 31.

¹²⁰⁸ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 147.

¹²⁰⁹ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 2, s. 834.

¹²¹⁰ Kelâlê'nin ne olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır:

1-Medine ve Kûfe fukâsına göre miras bırakanın, içinde erkek çocuğu ve ebeveyninin olmadığı varisleridir. Bkz. en-Nahhâs, Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî Ebû Cafer, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Sâbûnî, Mekke, Câmia't-u Umî'l-Kurâ, H.1409, Cilt 2, s. 35.

2-Bazılarına göre ise miras bırakanın erkek çocuğu ile ebeveyni dışındaki bütün nesebidir. Bkz. Gülâm S'aleb, Muhammed b. Abdulvahid b. Ebû Hâşim Ebû Ömer ez-Zâhid el-Mutarrizi'l-Bâverdî, *Yâkûtetu's-Sirâti fî Tefsiri Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Yakup et-Türkistânî, Medine, Mektebetu'l-U'lûm ve'l-Hikem, 2002, s. 196.

3-Cumhûra göre; Ebeveyni ve erkek evladı olmadan vefat eden kimse Kelâlê'dir yani bu meyyitin vâsıfidir. Bkz. el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 16; El-Kinvancî, *Neylul'-Merâm*, s. 139.

Kureyş lehçesine göre de Kelâlê ölünün vâsıfidir. Bkz. İbn Hasnûn, Ebû Ahmed Abdullah b. el-Hasan, *el-Luĝât-u fî'l-Kur'ân*, thk. Salâhuddîn el-Muncid, Kahire, Matbaatu'r-Risâle, 1946, s. 25.

4-Zamahşeri'ye göre arkasında mirasçı olarak anne baba veya çocuğu olmayan kişi, evlat veya ana-baba olmayan mirasçılar ile evlat ve ana-baba dışında olan akrabaların hepsi bu kelimenin kapsamındadır. Zamahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 1, s. 485.

kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”¹²¹¹

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Câbir b. Abdullah başından geçenleri şöyle anlatmıştır: “Ben hasta olduğum bir anda Allah Resûlü (s.a.v) yanıma uğradı. Abdest almak için su istedi. Abdest aldıktan sonra abdest suyunda üzerime serpince ben de kendime geldim ve “Ey Allah’ın Resûlü benim kız kardeşlerim var?” dedim. Bunun üzerine miras ayetleri nâzil oldu.¹²¹² Bu olay Câbir’den biraz daha ayrıntılı olarak şöyle rivayet edilmiştir: “Bir gün Hz Peygamber (s.a.v) ve Hz. Ebû Bekir bir hastalığımda yürüyerek beni ziyarete geldiler. Bu arada ben kendimden geçmişim. Allah Resûlü (s.a.v) abdest almış, sonra abdest suyundan üzerime dökmüş, bunun üzerine ben de kendime geldim. Sonra: ‘Ey Allah’ın Resûlü malım konusunda ne yapayım? Nasıl hareket edeyim?’ dedim. Mirâs ayeti inene kadar bana bir şey söylemedi.”¹²¹³ Bu olay akabinde nâzil olan miras ayetinin Nisa 176. ayet olduğu Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî’nin rivayetlerinde açıkça belirtilmektedir.¹²¹⁴ Benzer bazı rivayetlerde de Câbir, malına kelâle olarak mirasçı olduğunu bizzat kendisi söylemektedir.¹²¹⁵ Ahmed b. Hanbel’in tahriç ettiği Câbir’den gelen rivayette ise Câbir kendisini ziyarete gelen Allah Resûlü’ne kız kardeşleri olduğunu, malını nasıl yapması gerektiğini sorunca miras ayeti olan “*Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor.*”¹²¹⁶ ayetinin nâzil olduğu, Câbir’in erkek çocukları olmayıp sadece kız kardeşleri bulunduğu için ayette “*Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız*

¹²¹¹ Nisâ, 4/176.

¹²¹² Buhârî, Farâid 12 (Cilt 6, s. 2479).

¹²¹³ Buhârî, Mardâ 5 (Cilt 5, s. 2139); Ferâid (Cilt 6, s. 2473); İ’tisâm 8 (Cilt 6, s. 2666).

¹²¹⁴ Müslim, Ferâid 1616 (Cilt 3, s. 1235); Ebû Dâvud, Ferâid 2 (Cilt 2, s. 133); Tirmizî, Ferâid 7 (Cilt 4, s. 417); İbn Mâce, Ferâid 5 (Cilt 2, s. 911); Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Tefsîr, Nisâ 111 (Cilt 6, s. 332). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 9, s. 431-432.

¹²¹⁵ Buhârî, Vudû’ 43 (Cilt 1, s. 82); Mardâ 21 (Cilt 5, s. 2148); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 298.

¹²¹⁶ Nisâ, 4/176.

kardeşi bulunursa, ”¹²¹⁷ denildiği nakledilmektedir. Şuayb Arnavut bu hadisin Buhârî ve Müslim’in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir.¹²¹⁸ Câbir’in yedi tane kız kardeşi olduğu ve hastalığında ziyarete gelen Allah Resûlü’ne bunlara ne kadar vasiyette bulunacağını sorduğu, Câbir’in “*Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor.*”¹²¹⁹ ayetinin kendisi hakkında nâzil olduğunu söylediğine dair bazı ayrıntılara yer veren rivayetler de bulunmaktadır.¹²²⁰ Bununla birlikte bazı rivayetlerde “*Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder.*”¹²²¹ ayetinin nâzil olduğu nakledilmektedir.¹²²²

Buhârî’nin Muhammed b. Münkedir kanalıyla Câbir’den yaptığı bir rivayette Nisâ sûresi 11. ayetin Câbir (r.a) hakkında nâzil olduğu¹²²³ nakledilirken, Buhârî’nin Muhammed b. Münkedir kanalıyla yaptığı başka rivayetlerde¹²²⁴ bu olay neticesinde inen ayetin miras ayeti olduğu söylenmekte, ancak tam olarak hangi ayet olduğu belirtilmemektedir. Müslim,¹²²⁵ Tirmizî,¹²²⁶ İbn Mâce,¹²²⁷ ve Ahmed b. Hanbel’in¹²²⁸ Muhammed b. Münkedir kanalıyla Câbir’den; Ebû Dâvûd’un da Ebû Zübeyr kanalıyla Câbir’den yaptığı rivayette,¹²²⁹ Câbir’in Allah Resûlü’ne malını ne yapması gerektiği

¹²¹⁷ Nisâ, 4/176.

¹²¹⁸ İbn Hanbel, Cilt 3, s. 307.

¹²¹⁹ Nisâ, 4/176.

¹²²⁰ Ebû Dâvûd, Ferâid 3 (Cilt 2, s. 133); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 372. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 9, s. 432; Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 190.

¹²²¹ Nisâ, 4/11.

¹²²² Buhârî, Tefsîr, Nisâ 83 (Cilt 4, s. 1669); Müslim, Ferâiz 1616 (Cilt 3, s. 1235); Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Tefsîr, Nisâ 78 (Cilt 6, s. 320).

¹²²³ Buhârî, Tefsîr, Nisâ 83 (Cilt 4, s. 1669).

¹²²⁴ Buhârî, Vudû’ 43 (Cilt 1, s. 82); Mardâ 5 (Cilt 5, s. 2139); Mardâ 21(V/2148); Ferâiz (Cilt 6, s. 2473); Ferâiz 12 (Cilt 6, s. 2479); el-İ’tisâm 8 (Cilt 6, s. 2666).

¹²²⁵ Müslim, Ferâiz 1616 (Cilt 3, s. 1234)

¹²²⁶ Tirmizî, Ferâiz 7 (Cilt 4, s. 417).

¹²²⁷ İbn Mâce, Ferâiz 5 (Cilt 2, s. 911).

¹²²⁸ İbn Hanbel, Cilt 3, s. 307.

¹²²⁹ Ebû Dâvûd, Ferâiz 2 (Cilt 2, s. 133).

konusundaki sorusu üzerine “Senden fetva isterler. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor”¹²³⁰ ayetinin nâzil olduğunu nakletmektedirler. Ayrıca Nisâ sûresi 11. ayette mirasçı olan evlatlardan bahsedilmektedir. Oysa Câbir’in evlatları olmayıp sadece öz kız kardeşleri bulunmaktaydı. Bu sebeple Nisâ sûresi 11. ayetin nüzûl sebebi Sa’d b. er-Rab’î’in eşi¹²³¹ ve kız çocukları¹²³² ile ilgili olan rivayetlerdir.¹²³³ Cabir Hakkında nâzil olan ise Nisâ Sûresi’nin Kelâle ile ilgili hükmü açıklayan son ayetidir.¹²³⁴ Cumhûr-u Müfessirin de Câbir’in (r.a) malları konusunda ne yapacağını sormasına binaen Nisa sûresi 176. Ayetinin nâzil olduğu görüşündedirler.¹²³⁵

Nisâ sûresi 11. Ayetin Sâbit b. Kays’ın eşi ve çocukları hakkında nâzil olduğunu nakleden rivayetler varsa da hadisçilerin genel kabulüne göre bu ayet Sa’d b. er-Rab’î’in eşi ve ailesi hakkında nâzil olmuştur.¹²³⁶

2-Bu ayetlerden Çıkarılan Bazı Fıkhî Hükümler

Bu ayetler Ferâiz ilmine kaynak teşkil etmesi sebebiyle Ahkâmın temel konularından biridir.¹²³⁷ Bazı rivayetlere göre Ferâiz ilmi, ilmin yarısıdır.¹²³⁸ Önemine

¹²³⁰ Nisâ, 4/176.

¹²³¹ Sa’d b. er-Rab’î’in kızlarının mirasını istemeye gelen eşi ‘Umra bt. Hazm el-Ensâriyye olup onun getirdiği kızlardan biri Ümmü Sa’d’dır. (Bkz. İbn Hacer *Fethu’l-Bârî*, Cilt 9, s. 233.) Sa’d b. er-Rab’î’in diğer kızının adına kaynaklarda raslayamadık.

¹²³² Ümmü Sa’d: Sa’d b. er-Rabî’ b. Amr b. Ebû Züheyr b. Mâlik b. İmriü’l-Kays’ın kızı olup adı Cemîle’dır. Sa’d b. er-Rabî’ Uhud’da şehit olduğu zaman annesi onu bir kaç ay sonra dünyaya getirdi. Zeyd b. Sâbit b. ed-Dahhâk ile evlenmiş olan Ümmü Sa’d’ın bu eşinden Sa’d, Hârice, Süleyman, Yahya, İsmâil, Osman ve Ümmü Zeyd adında çocukları oldu. Bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Cilt 8, s. 359.

¹²³³ Ebû Dâvûd, Ferâiz 4 (Cilt 2, s. 135); Tirmizî, Ferâiz 3 (Cilt 4, s. 414); İbn Mâce, Ferâiz 2 (Cilt 2, s. 908); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 352; Hâkim, *el-Müstedrek*; Cilt 5, s. 380 (7995); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 150.

¹²³⁴ Nisâ, 4/ 176.

¹²³⁵ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 1, s. 453.

¹²³⁶ İlkiyâ’l-Harrâsî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 2, s. 337; Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 5, s. 58.

¹²³⁷ el-Kinvancî, *Neylul’-Merâm*, s. 132.

¹²³⁸ İbn Mâce, Ferâiz 1 (Cilt 2, s. 908); Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 5, s. 369 (7948).

binaen ve unutulmaması için Allah Resûlü, öğrenilmesini ve öğretilmesini tavsiye etmiştir.¹²³⁹

Nisâ sûresi 11. ayette vasiyet borçtan önce zikredilmesine rağmen önce borçlar ödenir sonra geçerli vasiyet yerine getirilir. En sonunda da miras taksimi yapılır. Çünkü Allah Resûlü (s.a.v) de önce borcu ödemiş sonra vasiyeti yerine getirmiştir.¹²⁴⁰ Bunun yanı sıra vasiyet bir hibe ve teberrudur. Oysa borç öyle değildir. Kişi ölünce malında başkasına ait olan mallar yani borçlar çıkarıldıktan sonra ancak taksimat yapılır.¹²⁴¹ Ayette vasiyetin önce zikredilmesinin sebebi insanların genelde vasiyette bulunmalarıdır. Ayrıca borçlu olarak vefat etmiş olmaları vasiyete nispeten daha az gerçekleşen bir şeydir. Kaldı ki ayetteki sıralama lüzûm bildirmemektedir. Böyle olduğu için de ayette “مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ” (Varsa yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanın...) denilmiş, burada tertip bildiren “و” atıf harfi değil de “أ” atıf harfi gelmiştir.¹²⁴²

Bu ayetlerden çıkarılan fikhî hükümlerin bir kısmını da maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

1. Erkeğin mirastaki payı kadının iki mislidir.
2. Miras taksimi ancak borçlar ödendikten ve geçerli vasiyet yerine getirildikten sonra yapılır.
3. Ölen babanın mirasçı olarak bir kızı varsa ona yarısı verilir, birden fazla kızı varsa onlara üçte iki verilir.
4. Ölenin kişinin çocukları varsa ana-babasına altıda bir verilir.
5. Ölenin kişinin çocukları yoksa ana-babası ona varis olur. Bu durumda anne üçte bir alır.
6. Ölen kişinin kardeşleri varsa, annesi altıda bir alır.¹²⁴³

¹²³⁹ Dârekutnî, Sünen, Cilt 5, s. 67.

¹²⁴⁰ Buhârî, Vasiyet 9 (Cilt 3, s. 1010); Tirmzî, Ferâiz 5 (Cilt 4, s. 416).

¹²⁴¹ Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru 'l-Hadîs*, Kahire, Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, H.1383, Cilt 8, s. 40.

¹²⁴² Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 74.

¹²⁴³ Derveze, *et-Tefsîru 'l-Hadîs*, Cilt 8, s. 33.

7. Ölenin anne babası ve çocukları yoksa ikinci dereceden akrabaları mirasçı olur.

Bu durumda:

- a. Bir kız kardeşi varsa bu yarsını alır.
- b. Kız kardeşin çocuğu yoksa bu kız kardeş bütün malı alır.
- c. Kız kardeşler iki tane ise bunlar toplam malın üçte ikisini alır.
- d. Eğer mirasçı kardeşler erkek ve kadından oluşuyorsa erkeğe kadının iki misli hisse verilir.

Ölenin birden fazla çocuğu olması durumunda anneye altıda biri verilir. Ölenin çocuğu ve kardeşi olmadığı zaman ise üçte biri verilmektedir. Bunun hikmeti konusunda âlimler bazı görüşler ileri sürmüşlerdir:

1. Kardeşlere destek olmak içindir.¹²⁴⁴
2. Babaya destek olmak içindir.¹²⁴⁵

Erkeğe kadının iki misli pay verilmesi, kadının ve erkeğin sosyal hayattaki aslı görevleri açısından sosyal adalete son derece uygundur. Kadının öncelikli görevi çocuklarının eğitimiyle ilgilenmesidir. Bundan gaye onun toplumdan tecrit edilmesi değildir, maksat onun fitri görevleri olan analık ve zevcelik görevleri için kendisine fırsat verilmesidir. Zengin bile olsa kadın ailenin nafakasını temin etmekle sorumlu değildir.¹²⁴⁶ Buna karşılık evin geçiminden erkek sorumludur. Ayrıca kadın erkeğe mehir vermek zorunda değilken erkek kadına mehir vermek zorundadır ve erkek üst sınır olmaksızın dilediği kadar mehir verebilir. Bütün bunlar dikkate alındığı zaman görülecektir ki miras konusunda kadına yönelik haksız bir hüküm söz konusu değildir. Cahiliyye döneminde kadın mirastan hiç pay alamazken İslam dini sayesinde mirastan pay alamaya başlamıştır. Ayetin de ifade ettiği gibi kendilerine bir takım hisseler belirlenen varislerin hangisinin miras bırakan için dünya ve ahireti için daha hayırlı ve faydalı biri olacağını da ancak Allah bilir.

¹²⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 7, s. 44-45.

¹²⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 2, s. 196; el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Tevîl*, Cilt 3, s. 38.

¹²⁴⁶ Musa Kazım Yılmaz, *Kur'ân Âilesi*, İstanbul, Hilal Yay., 1994, s. 174.

12.2. Kadınlara Zorla Mirasçı Olunmasının Yasaklanması

Kur'ân kadına evlilik konusunda tercih hakkı sunmakla birlikte, sahip olduğu mal sebebiyle bizzat şahsı üzerinde keyfi bir tasarrufta bulunulması anlayışına son vermiştir. Bu şekilde mağduriyet yaşayan kadınlarla ilgili olarak nâzil olan ayetin meâlî şöyledir:

*“Ey İnananlar! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir. Apaçık hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın. Onlarla güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmuş olabilir.”*¹²⁴⁷

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

“Ey İnananlar! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir.” ayetti hakkında İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Cahiliyye döneminde ölenin hanımı üzerinde ölünün velileri, kadının velilerinden daha fazla hak sahibi idiler. Erkeğin velilerinden biri dilerse onunla evlenir veya onu başkası ile evlendirir veya onun kimseyle evlenmesine müsaade etmezlerdi. Bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur.¹²⁴⁸

Nesâî'nin tahrîc ettiği Muhammed b. Ebû Ümâme'den gelen rivayete göre: Ebû Kays b. Eslet vefat edince başka bir kadından olan oğlu Cahiliyye geleneklerinin verdiği haklar sebebiyle üvey annesi¹²⁴⁹ ile evlenmek istedi. Bunun üzerine Yüce Allah: *“Ey İnananlar! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir.”* ayetini indirdi.¹²⁵⁰

2- Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, Cahiliyye döneminde kişi ölüp de geride bir eş bırakırsa adamın akrabasından biri bu kadının üzerine elbisesini atar, böylece

¹²⁴⁷ Nisâ, 4/19.

¹²⁴⁸ Buhârî, Tefsîr, Nisâ 85 (Cilt 4, s. 1670); İkrâh 5 (Cilt 6, s. 2548); Ebû Dâvûd, Nikâh 23 (Cilt 1, s. 636); Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Tefsîr Nisâ 81 (Cilt 6, s. 321). Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 104. Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 106-107.

¹²⁴⁹ Ebû Kays b. Eslet'in dul eşi Kebşe bint Ma'n b. Âsım olup buna Kübeyşe de denilmekte idi. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, Cilt 8, s. 92.

¹²⁵⁰ Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Tefsîr Nisâ 81 (Cilt 6, s. 321). Muhammed b. Ebû Ümâme'den yapılan rivayet için ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 105.

başkasının sahiplenmesine engel olurdu. Eğer güzelse onunla evlenir, yok çirkinse ölene kadar alıkoyar ve ölünce de ona mirasçı olurdu.¹²⁵¹

Süddî'nin İbn Mâlik'ten rivayet ettiğine göre kadının kocası vefat edince erkeğin akrabalarından biri gelir ve elbisesini bu kadının üzerine atardı. Eğer ölenin küçük bir oğlu veya kardeşi varsa bunlar yetişkin oluncaya kadar veya kadın ölene kadar onu alıkoyar, ölünce de ona mirasçı olurdu. Eğer kadın, erkeğin akrabalarından birinin kendisine bir elbise atmadan önce akrabalarına kaçıp sığınırsa o zaman kurtulurdu. Bu sebeple bu ayet nâzil oldu.¹²⁵²

Vâhidî, Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sı¹²⁵³ ile Taberî'nin tefsirinde geçen¹²⁵⁴ ve Muhammed b. Ebû Ümâme'den gelen rivayete benzer bir rivayeti ravi belirtmeksizin daha ayrıntılı olarak şöyle nakletmektedir: “Medine halkının adetlerine göre Cahiliyye ve İslâm'ın ilk dönemlerinde biri ölür de geride bir eş bırakırsa ölenin başka bir hanımından oğlu veya yakın akrabasından biri gelir, elbisesini kadının üzerine atardı. Böylece o kadın üzerinde, hem kadının kendi nefsinden hem de başkasından daha fazla hak sahibi olurdu. Onunla evlenmek isterse ölen kocasının verdiği mehir karşılığında onunla evlenir veya dilerse kadına da bir şey vermeksizin mehirini alarak onu başkasıyla evlendirirdi. Ya da bu kadın ölüden kalan mirası kendisine verinceye veya ölünceye kadar onun kimseyle evlenmesine izin vermez, onu alıkoyardı ki onun mallarına sahip olabilsin. Ebû Kays b. Eslet el-Ensârî vefat etti ve geride eşi Kübeyşe bt. M'an el-Esâriyye'yi bıraktı. Hısn -Mukâtil'e göre ise Kays b. Ebû Kays - adındaki üvey oğlu gelip üzerine elbisesini attı, böylece nikâhına varis oldu. Ancak malını kendisine versin diye ona yaklaşmadı ve ihtiyaçlarını da gidermedi, öylece bıraktı. Bu durum karşında Kübeyşe, Resûlullah'a (s.a.v) geldi ve dedi ki: “Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Kays vefat etti, oğlu da nikâhıma varis oldu. Beni sıkıntıya koydu. Uzun zamandır benimle ilgilenmiyor. Ne ihtiyaçlarımı gideriyor, ne yatağıma varıyor ne de beni serbest bırakıyor.” Resûlullah (s.a.v): “Seninle ilgili Allah'ın bir hükmü gelene kadar evinde otur, bekle!” dedi. Evine

¹²⁵¹ İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 2, s. 846; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 209

¹²⁵² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 210.

¹²⁵³ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr Nisâ 81 (Cilt 6, s. 321).

¹²⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 105.

döndükten sonra Medine'deki diğer kadınlar da bu olayı duydular, onlar da Resûlullah'a (s.a.v) gelip: "Biz de Kübeyşe gibiyiz. Ancak bizi oğulluklarımız değil de kocamızın amca çocukları nikâhladı." dediler. Bunun üzerine bu ayet nâzil oldu."¹²⁵⁵

Nesâî'nin ve Taberî'nin, bu ayetin Kays b. Eslet'in eşi ve üvey oğlu hakkında nâzil olduğunu söyledikleri rivayetin¹²⁵⁶ senedi incelendiğinde Ebû Ümâme'nin bunu Hz. Peygamber'den (s.a.v) bizzat duymadığı; dolayısıyla bu hadisin Mürsel olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁵⁷ Ayrıca bu hadisin Kütüb-ü Tis'a'da da şahidi yoktur. Buna karşılık İbn Abbâs'tan yapılan, bir isim belirtmeksizin genel olarak o dönemin örfünden bahseden rivayet¹²⁵⁸ daha sahihtir. Cahiliyye döneminde erkek ölünce, erkeğin velileri kadının üzerinde kadından ve kadının akrabalarından daha fazla hak sahibi idiler. Onunla evlenme, başkası ile evlendirme, evlenmesine engel olma ve zorla ona mirasçı olma gibi haklara sahiptiler. Bu durum uygulanmaya devam edince bu ayet nâzil olmuştur. Erkeğin akrabaları böyle bir yetkiyi kadının üzerine elbise atmakla elde ederlerdi. Süddî'den nakledildiğine göre kadının bu durumdan kurtulmasının tek yolu, kimse üzerine bir elbise atmadan önce kendi akrabalarına sığınmasıydı.¹²⁵⁹ Eğer kadın bunu başarırsa erkeğin akrabalarının kadın üzerinde bu şekilde bir baskı şansı kalmazdı.

Abdullah b. Mübarek ve Abdurrahman b. el-Beylemânî'ye göre ayetin "*Ey İnananlar! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir.*" kısmı Cahiliyye dönemiyle ilgili olarak, "*onları sıkıştırmayın*" kısmı ise İslam geldikten sonra yapılan uygulamalar hakkındadır.¹²⁶⁰ Nitekim Cahiliyye döneminde kadının kocası ölünce onun üzerine elbise atarak nikâhına varis olan kimse bu kadına bir mehir vermediğine göre "*verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın.*"

¹²⁵⁵ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 151.

¹²⁵⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr Nisâ 81 (Cilt 6, s. 321); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 105.

¹²⁵⁷ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, Cilt 1, s. 376; el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 116.

¹²⁵⁸ Buhârî, Tefsîr, Nisâ 85 (Cilt 4, s. 1670); İkrâh 5 (Cilt 6, s. 2548); Ebû Dâvûd, Nikâh 23 (Cilt 1, s. 636); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr Nisâ 81 (Cilt 6, s. 321); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 104; benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 106-107.

¹²⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 2, s. 210; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Cilt 2, s. 26.

¹²⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 8, s. 112.

hitabının Cahiliyye dönemiyle ilgili değil de İslam geldikten sonra eşinden hoşlanmadığı halde sırf ondan bir bedel almak isteyen kimselerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

3- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

İslam dini kişinin eşine verdiği mehiri almasını ve bunun için eşine sıkıntı vermesini caiz görmemektedir. Bunun karşılığında kişinin eşinden kocası için sadakat göstermesini istemekte, mehir ve benzeri harcamaların geri alınmasını ancak eşin “بِغَاثِشَوِّ” (apaçık hayâsızlık) yapması şartına bağlamıştır. İbn Abbâs, İbn Mesûd, Sa‘d b. Müseyyeb, Ş‘abî, Hasan-ı Basrî ve daha birçok kişi “apaçık hayâsızlık”tan kastın zina olduğunu söylerken,¹²⁶¹ ‘İkrime, Dahhâk¹²⁶² ve Katâde¹²⁶³ ise bunun nüşûz ve serkeşlik olduğunu söylemişlerdir. İbn Cerîr’in görüşü bunların hepsini içine alacak şekilde olup ona göre “Apaçık hayâsızlık”; zina, serkeşlik, nüşûz ve kötü dilli olmak manalarına gelmektedir.¹²⁶⁴ Bu zina ve nüşûz olarak kabul edilirse Bakara sûresinde de¹²⁶⁵ ifade edildiği gibi erkeğin muhâla‘a yapması ve bu sebeple kadından bir şeyler alması caizdir.¹²⁶⁶ Kişinin bu amaçla eşini boşamayıp¹²⁶⁷ yemesi, içmesi ve giyimi konusunda kısıtlamaya gitmesi meşrudur.¹²⁶⁸ Atâ el-Horosânî diyor ki: Kadın zina ederse kocası bütün verdiklerini alır ve onu kovardı. Ancak bu had cezası ile neshedilmiştir.¹²⁶⁹ Bazı âlimler ayetteki “verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz” ifadesini delil getirerek Hul‘ sebebiyle alınacak olan bedelin mehirden fazla olmaması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Ancak Cumhûr’a göre böyle bir sınır yoktur.¹²⁷⁰

Eşler ancak evlilikten sonra tam olarak birbirlerini tanıyabilmektedirler. Uyuşmayan özellikleri ve tavırları sebebiyle zaman zaman bazı sorunlar

¹²⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîru ‘l-Kur‘ân ‘i ‘l-Azîm*, Cilt 2, s. 211.

¹²⁶² Taberî, *Câmiu ‘l-Beyân*, Cilt 8, s. 107.

¹²⁶³ Kurtubî, *el-Câmiu ‘ li Ahkâmi ‘l-Kur‘ân*, Cilt 5, s. 95.

¹²⁶⁴ Taberî, *Câmiu ‘l-Beyân*, Cilt 8, s. 120.

¹²⁶⁵ Bakara, 2/229.

¹²⁶⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu ‘l-Kur‘ân*, Cilt 1, s. 467.

¹²⁶⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu ‘l-Kur‘ân*, Cilt 1, s. 468.

¹²⁶⁸ Taberî, *Câmiu ‘l-Beyân*, Cilt 8, s. 120-121.

¹²⁶⁹ İllkiyâ‘l-Harrâsî, *Ahkâmu ‘l-Kur‘ân*, Cilt 2, s. 380; Kurtubî, *el-Câmiu ‘ li Ahkâmi ‘l-Kur‘ân*, Cilt 5, s. 95.

¹²⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmiu ‘ li Ahkâmi ‘l-Kur‘ân*, Cilt 3, s. 140; Kesîr, *Tefsîru ‘l-Kur‘âni ‘l-Azîm*, Cilt 1, s. 404.

yaşanabilmektedir. Aileyi idame ettirmeye çalışmak İslam'ın aile konusunda en önemli prensiplerindedir. Eşin zina ve nüşûz dışında hoş olmayan bir tavır veya özelliği karşısında Yüce Allah: “*sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi, Allah çok hayırlı kılmuş olabilir.*” demektedir. Bu aynı zamanda boşamanın da nahoş bir şey olduğunu göstermektedir.¹²⁷¹

Cahiliyye döneminde icap ve kabule bakılmaksızın bazı alışveriş türleri bulunmaktaydı. Örneğin alıcı bir mala dokunursa veya satıcı elbise ve benzeri bir malı alıcının üzerine atarsa veya alıcı bu mallar üzerine ufak taşlar koyarsa alışverişin meydana geldiği kabul edilmekteydi.¹²⁷² Eşi ölen kadına da bir mal gözüyle bakıldığı için eşi ölen kadının üzerine kocasının akrabalarından biri elbisesini atarsa artık bu kadının nikâhına ve malına varis olurdu. İslam eşi hayatta iken hiçbir kıymeti olmayan, eşi öldükten sonra da bir mal muamelesi gören kadını bu durumdan kurtarmış, dul kadına hürriyetini verirken evli erkeklere de eşleriyle iyi geçinmelerini emretmiştir.

13. İbadet İle İlgili Durumlar

13.1. Ramazan Ayının Gecelerinde Cinsi Münasebet

Vahyin nüzûl sürecinde İslam'daki ibadetlere ilişkin bazı hükümlerde bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Bunlardan biri de ramazan orucudur. Bakara Sûresinin 187. ayeti de oruç ile ilgili olarak yeni bir hüküm getiren bir ayettir:

*“Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı, onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz. Allah, nefsinizi kontrol edemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti; artık onlara yaklaşabilirsiniz. Allah'ın sizin için takdir ettiğini dileyin. Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın. Allah insanlara yasaklardan sakınsınlar diye ayetlerini böylece apaçık bildirir.”*¹²⁷³

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

¹²⁷¹ İlkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 2, s. 382; İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 1, s. 468.

¹²⁷² Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 69.

¹²⁷³ Bakara, 2/187.

Bera b. Âzib şöyle demiştir: “Allah Resûlü’nün (s.a.v) ashâbı oruç tuttıkları zaman iftardan önce uyursa ertesi gün akşama kadar ne o gece, ne de sonraki gün bir şey yerlerdi. Kays b. Sırma el-Ensârî¹²⁷⁴ bir gün oruç tuttu. İftar vakti gelince gelip hanımına: “Yiyecek bir şeyiniz var mı?” dedi. O da: “Yok, istersen gidip bulmaya çalışayım” dedi. Kays o gün çalışıp yorulmuştu onun için gözleri baskın geldi ve uyudu. Hanımı gelip de onu bu halde görünce: “vah vah” dedi. Kays ertesi gün, gün ortasına doğru açlık sebebiyle kendinden geçti. Bu durum Allah Resûlü’ne (s.a.v) anlatılınca “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı,*” ayeti nâzil oldu. Sahâbe buna çok sevindi.”¹²⁷⁵

Bera b. Âzib’den gelen başka bir rivayete göre: “Ramazan orucu farz kılınıncı Ramazan boyunca oruçlular eşlerine yaklaşmazlardı. Fakat nefislerine hakim olamıyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah “*Allah, nefsinizi kontrol edemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti*” ayetini indirdi.¹²⁷⁶

Ka‘b b. Mâlik’in babasından naklettiğine göre: “İnsanlar Ramazan ayında oruç tuttıkları zaman gece olup da uyuyunca artık yemek, içmek ve eşleri ile cinsi münasebet ertesi gün iftara kadar haram olurdu. Hz. Ömer bir gece seher vaktine kadar beraberinde bulunduğu Resûlullâh (s.a.v)’in yanından kalkıp ayrılmış. Eve geldiğinde hanımını uyumuş olarak bulmuş; ancak cinsi münasebette bulunmak isteyince eşi “Ben uyudum”

¹²⁷⁴ Buhârî, Tirmizî, Dârimî, İbn Hibbân, Beyhakî ve İbn Huzeyme’nin naklettikleri rivayette Kays b. Sırma; Ebû Dâvûd, Sırma b. Kays; Nesâî ise Ebû Kays b. ‘Amr olarak nakletmektedir. İbn Abdilber, *el-İstîâ‘b* adlı eserinde Sırma b. Ebû Enes olarak adını vermekte ve biyografisi hakkında İbn İshâk’tan şunları nakletmektedir: Bu zat Cahiliyye döneminde dahî ruhbanlığı seçmiş, evinde kendine ait bir yeri ibadethane kılmıştır. Putlara tapmaz, cünüplükten dolayı gusül abdesti alır ve eşinin adet gününde cinsel münasebetten sakınırdı. İslam gelene kadar bu hal üzere devam etti. Medine’ye gelip Müslüman olduğunda yaşlanmıştı. Müslüman olunca da takvalı biri olmaya devam etti. Bkz. İbn Abdilber, *el-İstîâ‘b*, Cilt 2, s. 737.

¹²⁷⁵ Buhârî, Savm 15 (Cilt 2, s. 676); Tirmizî, Tefsîr, Bakara 3 (Cilt 5, s. 210); Ebû Dâvud, Savm 1(I/707); Nesâî, Sıyâm 29 (Cilt 4, s. 147); Dârimî, Savm 7 (Cilt 2, s. 10); İbn Hanbel, Cilt 5, s. 295; Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur‘ân*, s. 53-54; İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak Ebû Bekir es-Sülemî en-Nisâbüri, *Sahîh İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-Azamî, Beyrut, el-Mektebetu’l-İslâmî, 1970, Cilt 3, s. 200; İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 8, s. 240; Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 5, s. 201(7689).

¹²⁷⁶ Buhârî, Tefsîr, Bakara 29 (Cilt 4, s. 1639).

demiş. Hz. Ömer ise, “Uyumadın” deyip onunla cinsel münasebette bulunmuş. Bu arada Ka‘b b. Mâlik de buna benzer bir davranışta bulunmuş. Ertesi gün Resûlullâh’ın (s.a.v) yanına varan Hz. Ömer, kendi durumunu anlatınca Yüce Allah “*Allah, nefsinizi kontrol edemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tövbenizi kabul edip sizi affetti*” ayetini indirdi.¹²⁷⁷

Mu‘âz b. Cebel’den gelen bir rivayette; Ensâr’dan Kays Sırma adındaki sahâbînin çektiği açlık sıkıntısı ile Hz. Ömer’in eşi veya cariyesi ile cinsel münasebeti birlikte nakledilmektedir. Yine bu rivayete göre Hz. Ömer başından geçenleri Allah Resûlü’ne (s.a.v) anlatmış bunun üzerine Allah (c.c): “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı, ... Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın.*” ayeti indirdi.¹²⁷⁸

İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre; Resûlullâh’ın (s.a.v) zamanında Ramazan ayında yatsı namazı kılındıktan sonra yeme içme ve cinsel münasebet yasağı başlardı. Biri iftar etmeksizin yatsı namazını kıldıktan eşi ile cinsel münasebette bulunmuş. Bunun üzerine sonrakiler için kolaylık, ruhsat ve fayda olsun diye Allah (c.c) şöyle buyurdu: “*Allah, nefsinizi kontrol edemeyeceğinizi biliyordu,*” Bu Allah’ın insanlara verdiği bir fayda, kolaylık ve bir ruhsattır.¹²⁷⁹

Ayette geçen “*tan yerinde*” ifadesinin nüzûl sebebi ise farklıdır. Buhâri ve Müslim’in tahriç ettikleri Sehl b. Sa‘d’dan gelen rivayet şöyledir. Ayetin: “*Beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yiyin için!*” kısmı nâzil olmuş ancak “*tan yerinde,*” kısmı nâzil olmamıştı. Bu sebeple oruç tutmak isteyenler ayağına beyaz ve siyah birer ip bağlar, hava aydınlanıp da bu ipleri görene kadar yer ve içerlerdi. Bunun

¹²⁷⁷ İbn Hanbel, Cilt 3, s. 460; Benzer bir rivayet için bkz. el-Beğavî, Meâ‘limu’t-Tenzîl, Cilt 1, s. 206.

¹²⁷⁸ İbn Hanbel, Cilt 5, s. 246. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 3, s. 493-494; Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 301(3085).

¹²⁷⁹ Ebû Dâvûd, Savm 1(I/707). Ayrıca bkz. el-U‘tmî, *Ğâyetu’l-Me’mûl*, s. 51.

üzerine Yüce Allah ayetin “*tan yerinde,*” kısmını indirdi. Bu sayede ayette geçen “siyah” ve “beyaz” ipten kastın gece ve gündüz olduğu anlaşıldı.¹²⁸⁰

2- Ayetle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Taberî aynı ayetin¹²⁸¹ “*Mescidlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın.*” kısmı için Katâde’den şöyle bir rivayet nakletmiştir: “Kişi itikâfa girdiği zaman itikâftan çıkar gider, eşi ile cinsel münasebette bulunduktan sonra geri dönerdi.” Bu ayetle Allah onları bundan nehyetti.¹²⁸² Bu hadisin senedi sahihtir. Ayrıca bunun şahidi Taberî’nin Dahhâk’tan sahih bir senetle mürsel olarak rivayet ettiği şu hadistir.¹²⁸³ “Kişi itikâfa girdiği zaman mescitten çıkar arzu ederse hanımıyla cinsel münasebette bulunurdu. Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu: “*Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın.*”¹²⁸⁴

Sahih rivayetler incelendiği zaman ayetin birkaç cüzünün farklı sebeplerden dolayı nâzil olduğu anlaşılmaktadır: “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı, onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz. Allah, nefsinizi kontrol edemeyeceğinizi biliyordu. Bu sebeple tövbenizi kabul edip sizi affetti; artık onlara yaklaşabilirsiniz.*” kısmı Hz. Ömer hakkında, “*Beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yiyin için!*” kısmı ise Kays b. Sırma hakkında nâzil olmuştur.¹²⁸⁵

Taberî’nin bir rivayette Katâde’den, başka bir rivayette de Dahhâk’tan naklettiği rivayet de göstermektedir ki, mescitte itikâfa giren sahabe arada bir itikâftan çıkıp evlerine gider ve bazen eşleri ile cinsel münasebette bulunurlardı. Bundan dolayı da

¹²⁸⁰ Buhârî, Savm 16 (Cilt 2, s. 677); Müslim, Sıyâm 1091 (Cilt 2, s. 767). Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, Cilt 6, s. 145 (5791); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsîr, Bakara 30 (Cilt 4, s. 1640).

¹²⁸¹ Bakara, 2/187.

¹²⁸² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 3, s. 542.

¹²⁸³ el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi’n-Nüzûl*, s. 45.

¹²⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 3, s. 542; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Cilt 2, s. 338 (9684).

¹²⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, Cilt 1, s. 318; el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi’n-Nüzûl*, s. 43-44.

ayetin “*Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın.*”¹²⁸⁶ kısmı nâzil olmuştur.

Ayetin “*Beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yiğin için!*” kısmı nâzil olunca sahura kalkanlar ayağına beyaz ve siyah birer ip bağlar, gün aydınlanıp da bu ipleri görene kadar yer ve içerlerdi. Bunun üzerine ayetin “*Tan yerinde,*” kısmı nâzil olmuştur.¹²⁸⁷

“Her ne kadar Kays b. Sırma’nın açlık olayı Hz. Ömer’in başından geçenlerden önce gerçekleşmiş olsa da cima olayı oruç açısından çok daha ciddi bir mevzu olduğundan Yüce Allah sözüne “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı,*” diye başlamıştır.”¹²⁸⁸

Gerek Ramazan ayı gecesinde, gerekse de itikâf esnasında kendileri ile cinsel münasebet yapılan, böylece bu ayetlerin nüzûlüne sebep olan kadınların isimleri konusunda rivayetlerde bir kayda rastlanılmamıştır. Her ne kadar durumu Allah Resûlü’ne (s.a.v) intikal ettirenler erkek ise de ayetin inmesine neden olan iki taraftan biri de kadındır.

2- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

İslam dininden önceki semavî dinlerde de oruç farzdı. Çünkü Kur’ân orucun farziyetini bildirirken “*Ey İnananlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah’a karşı gelmekten sakınasınız diye, size sayılı günlerde farz kılındı.*”¹²⁸⁹ demektedir. İftar vakti girdikten sonra bir miktar uyumuş olursa dahi yeme-içme ve eşlerle cinsel münasebet yasaktı. Bu şekilde ki bir yasak orucun Müslümanlara farz kılındığı ilk

¹²⁸⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 3, s. 542.

¹²⁸⁷ Buhârî, Savm 16 (Cilt 2, s. 677); Müslim, Sıyâm 1091 (Cilt 2, s. 767). Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Cilt 6, s. 145 (5791); Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsîr, Bakara 30 (Cilt 4, s. 1640).

¹²⁸⁸ el-Mukrî, *en-Nâsihu ve’l-Mensûh*, Cilt 1, s. 43.

¹²⁸⁹ Bakara, 2/183.

dönemde de vardı. İşte bu ayetle bu durum neshedilmiş, tan yerinin ağarmasına kadar uykudan sonra bile yeme içme ve eşlerle cinsel münasebet caiz olmuştur.¹²⁹⁰

Bu ayetin bir kısmının nüzü'lünde kadınların vesile olduğu diğer bir konu da itikâf konusudur. İtikâfta bulunan erkeler için “*Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın!*” hükmü getirilmiştir. Yasaklanan cinsel ilişki mescitte yapılanı değildir. Zaten mescitte cinsel ilişkide bulunmak itikâfta olana da, olamayana da caiz değildir.¹²⁹¹ Âlimler, itikâfta olan kimselerin cinsel münasebette bulunmaları durumunda itikâflarının bozulacağı konusunda ittifak etmişlerdir.¹²⁹² İtikâf süresince kadınlarla cinsel ilişkinin yasaklanmış olmasının bu ilişkinin kadınlar için bir eza teşkil etmesinden kaynaklanmış olabileceğini söylemek doğru değildir.¹²⁹³ Bu konuda ayette bir sebep belirtilmemiş olmakla birlikte yasağın itikâfın genel manasıyla ilgili bir durum olduğu kanaatindeyiz.

Nazîl olan bu ayetle nesh gerçekleşmeyip de Ramazan ayı gecelerinde eşlerle cinsel münasebet yasak olmaya devam etseydi, erkekler kadar kadınlar da muzdarip olacak, sıkıntı çekeceklerdi. Erkeğin cinsel ihtiyacının karşılanması gerektiği bir durumda kadının bundan kaçınması çok zor olacaktı. Zira Hz. Ömer ile ilgili olarak aktarılanlara bakıldığı zaman görülecektir ki eşi veya cariyesi uyduğunu, bu sebeple böyle bir şey yapamayacağını söylemesine rağmen Hz. Ömer ısrarcı davranmış ve onunla cinsel münasebette bulunmuştur. Önceki semavî dinlerde var olan böyle bir yasak, kadının da vesile olması ile ortadan kalkmıştır. Vahiy bu yasağı kaldırırken evli olan çiftlerden kadınlar için “*Onlar sizin örtünüz...*” derken erkekler için aynı şekilde “*siz de onların örtülerisiniz.*” denmiştir. Buradaki örtü kullanılıp atılan kıymetsiz bir şey manasında değildir. Zikredilen örtüden kasıt eşlerin bir birleri ile sükûnet bulmaları,¹²⁹⁴

¹²⁹⁰ İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Bi Ekeffî Ehli'r-Rusûhi min İlmi'n-Nâsihi ve'l-Mensûh*, thk. Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, Mussese'tu'r-Risâle, H.1415, s. 18; el-Mukrî, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, Cilt 1, s. 43; en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, Cilt 1, s. 92.

¹²⁹¹ el-Beğavî, *Meâ'limu't-Tenzîl*, Cilt 1, s. 209.

¹²⁹² Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 2, s. 332.

¹²⁹³ er-Râğîb, Abdüsselam Ahmed, Halep, *Vazîfetu's-Suveri'l-Fenniyyeti fi'l-Kur'ân*, Fussilet, 2001, s. 108.

¹²⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 3, s. 492.

mahrem konularda birbirine perde olmalarıdır.¹²⁹⁵ Eşlerden birinin yokluğu diğerinin kusurlarının ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Libasın yani elbisenin, erkeğin ve kadının bedenine en yakın olan bir şey olması eşlerin birbiri için ne kadar sevimli, ünsiyet verici, zînet ve sûtire olmaları gerektiğini de ortaya koymaktadır.

13.2. Namazın Günahlara Kefâret Oluşu

Namaz çok yönlü bir ibadettir. Günah işlenmesine engel olduğu gibi¹²⁹⁶ işlenen günahlar için de kefarete olabilmektedir. Bu müjdeyi Kur’ân şöyle vermektedir:

*“Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt kabul edenlere bir öğüttür.”*¹²⁹⁷

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

İbn Mesud’tan yapılan rivayete göre biri bir kadını öptü. Akabinde Resûlullâh’ın (s.a.v) yanına gelip başından geçeni anlattı. Bunun üzerine *“Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir.”* ayeti nâzil oldu. Bu şahıs *“Bu (ayetin bildirdiği şey) sadece bana mı has?”* diye sorunca Allah Resûlü, *“Bütün ümmetim içindir.”* dedi.¹²⁹⁸ Buradaki rivayette kadını sadece öptüğünden bahsedilirken Müslim’in,¹²⁹⁹ Tirmizî’nin,¹³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel’in¹³⁰¹ ve benzer şekilde aktardıkları rivayetlerde bu şahsın cinsel ilişkide bulunmadığı; ancak cinsel tacizde bulunduğu nakledilmektedir.

¹²⁹⁵ el-Beğavî, *Meâ’limu’t-Tenzîl*, Cilt 1, s. 207.

¹²⁹⁶ *“(Ey Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.”* Ankebût, 29/45.

¹²⁹⁷ Hûd, 11/114.

¹²⁹⁸ Buhârî, Mavâkîtu’s-Salât 3 (Cilt 1, s. 196); Tefsîr, Hûd 177 (Cilt 4, s. 1727); Müslim, Tövbe 2763 (Cilt 4, s. 2115); Benzer rivayetler için bkz. Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Tefsîr, Hûd 189 (Cilt 6, s. 366); İbn Mâce, İkâmetu’s-Salât 193 (Cilt 1, s. 447); Züd 30 (Cilt 2, s. 1421); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 385; Cilt 1, s. 430. Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 272, 274; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 15, s. 519, 524.

¹²⁹⁹ Müslim, Tövbe 2763 (Cilt 4, s. 2115).

¹³⁰⁰ Tirmizî, Tefsîr, Hûd 12 (Cilt 5, s. 291).

¹³⁰¹ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 452. Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 15, s. 521, 522-523.

Tirmizî'nin Ebû Yesâr Ka'b. b. Amr'dan yaptığı rivayette Ebû Yesâr başından geçenleri şöyle nakletmektedir: “Bir kadın hurma satın almak için geldi. ‘Evde bundan daha iyi hurma var dedim.’ Benimle beraber eve girdi. Eğilip onu öptüm. Ebû Bekir’e gelip bu durumu anlattım. Ebû Bekir: ‘Kendini setreyle ve tövbe edip bu konuyu kimseye anlatma!’ dedi. Ancak sabredemeyip Allah Resûlü’ne geldim ve durumu anlattım. O da bana: ‘Allah yolunda gazaya çıkan bir kimsenin geride bıraktığı eşine böyle mi yaptın?’ dedi. Öyle ki, Ebû Yesâr, kendini cehennemliklerden sayıp o an itibari ile henüz yeni Müslüman olmuş olmayı temenni etti. Allah Resûlü (s.a.v) başını eğip uzun süre bir şey söylemedi. Ta ki Allah, ‘*Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt kabul edenlere bir öğüttür.*’¹³⁰² ayetini vahyetti. Ebû Yesâr diyor ki, ‘Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanına geldim. Bana bu ayeti okudu.’ Bunun üzerine sahâbe: ‘Bu sadece buna mı has, yoksa herkes için mi?’ dediler. Allah Resûlü (s.a.v), ‘Bilakis herkes için.’ dedi.’¹³⁰³ Ahmed b. Hanbel’in Müsned’in’de yer alan ve Sahîhun liğayrihi olan bir rivayette cinsel tacizde bulunan ve yaptığı işten nedamet duyan bu şahsın bu olayı önce Hz. Ömer’e, sonra da Hz. Ebû Bekir’e anlattığı nakledilmektedir.¹³⁰⁴

2- Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Vâhidî, İbn Abbas’tan;¹³⁰⁵ Taberî, İbn Mesud’tan¹³⁰⁶ Tirmizî’nin rivayetine¹³⁰⁷ benzer olarak yaptıkları rivayetlerde kadına cinsel tacizde bulunanın kim olduğunu zikretmemekte ve şahsa bu yaptığını gizlemesini tavsiye edenin Hz. Ömer olduğunu söylemektedirler. Bu şahsın hurma değil de un satan biri olduğu;¹³⁰⁸ olayın bir

¹³⁰² Hûd, 11/114.

¹³⁰³ Tirmizî, Tefsîr, Hûd 12 (Cilt 5, s. 292); Benzer rivayetler için bkz. Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Tefsîr, Hûd 189 (Cilt 6, s. 366); Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 12, s. 624. Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 273; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 15, s. 523-524.

¹³⁰⁴ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 245. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 15, s. 524.

¹³⁰⁵ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 273-274.

¹³⁰⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 15, s. 516-517.

¹³⁰⁷ Tirmizî, Tefsîr, Hûd 12 (Cilt 5, s. 292).

¹³⁰⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 15, s. 525.

bahçede,¹³⁰⁹ Medine'nin bir sokağında¹³¹⁰ cereyan ettiğini anlatan rivayetler de bulunmaktadır.

Sahabeden birinin bir kadına cinsel tacizde bulunması neticesinde bu ayet nâzil olmuştur. Burada zikredilen rivayetler ile bunlara benzer olarak yapılan rivayetlerin hiç birinde bu sahabenin cinsel ilişkide bulunduğu bahsedilmemektedir. İbnu'l-Cevzî bu şahsın kim olduğu konusunda üç ayrı isim zikretmektedir: Amr b. Ğzeyye b. 'Amr el-Ensârî, Ebû Mukbil Â'mir b. Kays el-Ensârî ve Ebû't-Teyessur Ka'b b. 'Amr el-Ensârî.¹³¹¹ Bu sahâbînin Nebhân et-Temmâr, İbn Mut'ib el-Ensârî¹³¹² veya 'Abbâd¹³¹³ olduğu da söylenmektedir. İbn Hacer, bu kişinin Ebû'l-Yüsr Ka'b b. 'Amr el-Ensârî¹³¹⁴ olduğu görüşünün daha sahih olduğunu söylemiştir.¹³¹⁵ Birçok kaynakta da bu olayın bu şahsın başından geçtiği nakledilmektedir.¹³¹⁶

Yukarıdaki ayette geçen "Gündüzün iki ucunda"¹³¹⁷ ifadesiyle kast edilen namazın hangi namazlar olduğunda farklı görüşler vardır:

1. İbn Abbas¹³¹⁸ ve Hasan-ı Basrî'nin bir görüşüne göre, sabah ve akşam namazları,¹³¹⁹

¹³⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 15, s. 516, 517, 518.

¹³¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 15, s. 516.

¹³¹¹ İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Keşfu'l-Muşkili min Hadîsi's-Sahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyad, Dâru'l-Vatan, tsz, Cilt 1, s. 294.

¹³¹² el-Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, Cilt 1, s. 481.

¹³¹³ Saâ'libî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, Cilt 3, s. 306; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Cilt 3, s. 213.

¹³¹⁴ Ebu'l-Yüsr Ka'b b. Amr b. 'Abbâd b. Amr b. Savâd b. Ğnum b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî: Annesi selemeoğullarından Nesîbe bt. el-Ezherî'dir. Bedir savaşına katılmış ve bu savaşta müşriklerin sancağını ele geçirmiş ve Resûlüllah'ın amcası Abbâs'ı esir etmiştir. Allah Resûlü (s.a.v) ile birlikte başka savaşlara da katılmıştır. Hz. Aile ile birlikte ise Sıffin savaşına da katılmıştır. Hicrî 55 yılında Medine'de vefat etmiştir. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 6, s. 326.

¹³¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Cilt 12, s. 132.

¹³¹⁶ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîra, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâiretu'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad t.y., Cilt 7, s. 221; Müslim, Tövbe 2763 (Cilt 4, s. 2115); İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâ'*, Cilt 1, s. 295; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *Târîh-u Bağdâd*, thk. Beşşâr A'vvâd Marûf, Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002, Cilt 5, s. 121.

¹³¹⁷ Hûd, 11/114.

¹³¹⁸ İlkîyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 227.

2. Katâde, Dahhâk, ve Hasan-ı Basrî'nin bir görüşüne göre, sabah ve ikinci namazlarıdır.
3. Mücâhid ve Dahhâk'ın bir görüşüne göre, sabah ile öğlen ve ikinci namazlarıdır.¹³²⁰
4. Bazılarına göre de öğlen ve ikinci namazıdır.¹³²¹

Ayetin “*gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl!*”¹³²² ifadesiyle kast edilen nazmın hangisi olduğunda da farklı görüşler bulunmaktadır;

1. İbn Abbâs, Mücâhid ve Hasan-ı Basrî'ye göre, yatsı namazı,
2. Mücâhid, Dahhâk, Muhammed b. Ka‘b el-Kurazî ve Hasan-ı Basrî'nin başka bir rivayetine göre, akşam ve yatsı namazlarıdır.¹³²³

İbn Kesîr, bu ayetin beş vakit namazın farz olmasından önce inmiş olabileceğini; zira beş vakit namaz farz olmadan önce güneş doğmadan ve güneş batmadan iki namazın vacip olduğunu; bunlarla birlikte bir de gece namazı kılındığını söylemektedir.¹³²⁴ Buna karşılık İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Ka‘b el-Kurazî, Dahhâk, Selmân el-Fârisî ve daha birçok kişi ayette geçen ve günahları temizleyen “*الحسنات*” (hasanât)’ın beş vakit namaz olduğunu söylemektedirler.¹³²⁵

Ayette güdülen temel maksat namaz ibadeti ile nefsin ıslahını temin etmektir. Bu da namazı ancak yapılan günahlardan pişmanlık duyarak, huşu içinde ve Allah’ı anarak kılmakla mümkün olur.¹³²⁶ Hadiste de ifade edildiği gibi “*Kendisini kötülüklerden alı koymayan kimsenin namazı o kimseyi Rabbinden uzaklaştırır.*”¹³²⁷ “*Beş vakit namaz ve*

¹³¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 15, s. 503.

¹³²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 5, s. 284.

¹³²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 15, s. 504.

¹³²² Hûd, 11/114.

¹³²³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 5, s. 284.

¹³²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 5, s. 284.

¹³²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 15, s. 510-511.

¹³²⁶ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Cilt 3, s. 550.

¹³²⁷ Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-Kebîr*, Cilt 11, s. 54 (11025).

bir Cuma namazı diğer Cuma namazına kadar büyük günahlardan sakınıldığı müddetçe diğerleri için kefârettir.”¹³²⁸

Ayette fıkha konu olacak bir hüküm bulunamamıştır.

13.3. Mescitlerde ve Namazda Setr-i Avret

Sebeb-i nüzûlünde kadınların olduğu ayetler içerisinde kutsal mekânların en önemlisi olan Kâbe'deki ve Cahiliyye dönemindeki kötü uygulamaları kaldıran, mesnetsizce rızıkların haram kılınmasını yasaklayan ayetler de bulunmaktadır. Bu ayetler meâlen şöyledir:

*“Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin; yiyeğin için fakat israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez.”*¹³²⁹

*“Allah'ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir?”
“Bunlar, dünya hayatında inananlarındır, kıyamet gününde de yalnız onlar içindir” de.
Bilen kimseler için ayetlerimizi böylece uzun uzun açıklıyoruz.”*¹³³⁰

1- Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: “Cahiliyye döneminde kadın Kâbe'yi çıplak olarak tavaf eder ve ‘Kim bana tavafta giymek üzere bir elbise verir.’ derdi. Kim de bir elbise verirse onunla avret yerini örter ve şöyle derdi: ‘Bu gün bir kısmı veya hepsi görünür, buna aldırمام, görüneni de helal saymam.’ Bunun üzerine: “*Ey Âdemoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin.*”¹³³¹ ayeti nâzil oldu.¹³³² Nesâî de buna benzer bir hadisi İbn Abbas'tan nakletmiş¹³³³ fakat onun yaptığı rivayette hadisin “Kim bana tavafta giymek üzere bir elbise verir’ derdi. Kim de bir elbise verirse onun avret yerinin üstüne koyardı.” kısmı yoktur.

2- Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

¹³²⁸ Müslim, Tahâret 233 (Cilt 1, s. 209)

¹³²⁹ Arâf, 7/31.

¹³³⁰ Arâf, 7/32.

¹³³¹ Arâf, 7/31.

¹³³² Müslim, Tefsîr, Arâf 3028 (Cilt 4, s. 2320); Benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 12, s. 391; Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 228.

¹³³³ Nesâî, Menâsik 161 (Cilt 5, s. 233).

Müslim'in rivayetini¹³³⁴ aktaran Suyûtî bu sebeple “*Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin!*”¹³³⁵ ayeti ile hemen bunun arkasında gelen, “*Allah'ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir?*”¹³³⁶ ayetinin nâzil olduğunu söylemiştir.¹³³⁷ Vâhidî de Ebû Seleme b. Abdullah'tan yaptığı bir rivayette Cahiliyye döneminde çıplak olarak tavaf yapılması neticesinde Arâf sûresi 31. ile Arâf sûresi 32. ayetlerinin nâzil olduğunu nakletmektedir.¹³³⁸

Cahiliyye döneminde Hac ibadetini yapmak isteyenler Minâ'dan Kâbe'ye doğru hareket ederdiler. Mensup oldukları dine göre iki (iç ve dış) elbiseleri ile Kâbe'yi tavaf etmeleri yasaktı. Kim tavaf yapacaksa bu tavaf bitene kadar bu iki elbiseyi giymeksizin tavaf yaparlardı. Bu sebeple bu ayetler nâzil olmuştur.¹³³⁹ Vâhidî'nin yaptığı bu rivayette çıplak tavaf konusunda kadın ve erkeler için bir ayırmadan bahsedilmemekte ayetin her iki cins hakkında nâzil olduğu nakledilmektedir.

3- Ayetlerle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Vâhidî'nin Kelbî'den yaptığı bir rivayete göre, Cahiliyye döneminde hac yapanların bazı yiyecekleri kendilerine yasaklaması, çok az yemeleri ve bununla hac ibadetini yüceltmeyi kast etmeleri üzerine, sahâbe bu işe daha layık kimseler olduklarını söylemişler, bunun üzerine de ayetin “*iyin için ama israf etmeyin*” kısmı nâzil olmuştur.¹³⁴⁰ Ancak bu hadisin kendisinden rivayet edildiği Kelbî zayıf bir râvidir.¹³⁴¹

Seleften Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, Süddî ve daha birçok kişi de “*Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin!*”¹³⁴² ayetinin Arapların Kabe'yi çıplak olarak tavaf etmelerinden dolayı nâzil olduğunu söylemiştir.¹³⁴³ Her iki

¹³³⁴ Müslim, Tefsîr, Arâf 3028 (Cilt 4, s. 2320).

¹³³⁵ Arâf, 7/31.

¹³³⁶ Arâf, 7/32.

¹³³⁷ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 119.

¹³³⁸ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 229.

¹³³⁹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 229.

¹³⁴⁰ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 229.

¹³⁴¹ ez-Zehabî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Cilt 3, s. 556.

¹³⁴² Arâf, 7/31.

¹³⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 3, s. 402.

ayette de¹³⁴⁴ “zînet” ifadesi geçmektedir. Ayrıca Arâf sûresinin 31. ayetinde yeme içmenin mübahlığından bahsedilirken, Arâf sûresinin 32. ayetinde temiz yiyecekleri yasaklayanların yanlış davranışından bahsedilmektedir. Bu mevzular Cahiliyye döneminde hac yapmak isteyenlerin bir takım giysileri ve yiyecekleri kendilerine haram kılmaları ile yakından alakalıdır. Bununla birlikte Suyûtî,¹³⁴⁵ ve Vâhidî¹³⁴⁶ rivayetleri birlikte değerlendirildiğinde her iki ayetin¹³⁴⁷ Kâbe’yi çıplak olarak tavaf etmeye gelen ve kendilerine bazı şeyleri yasaklayan kimseler hakkında nâzil olduğu neticesine varılmaktadır. Hac yapmak gayesi ile çıplak bir şekilde tavaf yapmak sadece kadınların yaptığı bir şey olmayıp erkeklerin de yaptığı bir şeydi. Zaten her iki ayet elbise konusunda erkek ve kadınlara şamil bir hüküm bildirmektedir. Bütün bunlar gösteriyor ki bu ayetler sadece kadınlar sebebiyle değil de çıplak tavaf yapan erkekler hakkında da nâzil olmuştur. Çıplak olarak tavaf yapan ve “Bu gün bir kısmı veya hepsi görünür, buna aldırمام, görüneni de helal saymam.” diyenin kim olduğu konusunda; Dubâ’atu bt. Â‘mir b. Kurt,¹³⁴⁸ Dubâ’atu bt. Â‘mir b. S‘asa‘a,¹³⁴⁹ Bintu’l-Ashab el-Has‘ami¹³⁵⁰ ve el-Â‘miriyye¹³⁵¹ gibi farklı birkaç isim geçmektedir.

Cahiliyye döneminde ihrama giren kişi yiyeceklerden hayvansal yağları, tereyağını, sütü¹³⁵²; giyeceklerden yünlü elbiseyi; meskenlerden de kıldan çadırları

¹³⁴⁴ Arâf, 7/31-32.

¹³⁴⁵ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 119.

¹³⁴⁶ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 229. Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 350 (3246).

¹³⁴⁷ Arâf, 7/31-32.

¹³⁴⁸ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 2, s. 305; Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 7, s. 189.

¹³⁴⁹ Cevâd Ali, *el-Muffassal fî Tarihi’l-Arab*, Cilt 11, s. 358.

¹³⁵⁰ Ebû Cafer el-Bağdâdî, Muhammed b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *el-Munemmek fî Ahbâri Kureyş*, thk. Hurşid Ahmed Fârûk, Âlemu’l-Kütüb, Beyrut H. 1405, s. 129.

¹³⁵¹ el-Ferrâ’, Ebû Eyyûb Zekeriyya Yahya b. Ziyâd b. Abdullah b. Manzûr ed-Deylemî, *Meâ’ni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî ve Muhammed Ali en-Neccâr; Abdulfettâf İsmail, Mısır, Dâru’l-Mısriyye, t.y., s. 377; es Es-Sicistânî, Ebû Bekir Muhammed b. Uzeyr, *Ğarîbu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Edîb Abdolvâhid Camrân, Suriye, Dâr-u Kuteybe, 1995, s. 256-257; İbnu’l-Hâim, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İmâduğin b. Ali, *et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi’l-Kur’ân*, thk. Dâhî Abdalbaki Muhammed, Beyrut, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, H.1423, s. 165.

¹³⁵² Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Tarihi’l-‘Arab*, Cilt 11, s. 371.

kendine haram kılarıdı.¹³⁵³ Tavaf eden kadınlar kalçalarını ve bunun hizasında ön tarafları örtecek şekilde deri kemerden örülmüş sütre mahiyetinde bir şey kullanırlardı. Erkekler gündüz, kadınlar gece tavaf yaparlardı.¹³⁵⁴ Kureyşliler ve onların dinine tabi kimselere “el-Hums” denilirdi. Bunlar elbiseleri ile tavaf ederken¹³⁵⁵ bunların dışındakiler Ahmes olandan ödünç elbise bulursa Kabe’yi bununla tavaf eder, bulamazsa çıplak olarak tavaf ederlerdi.¹³⁵⁶ Onların inancına göre kendi elbisesi ile tavaf etmesi yasaktı. Eğer kendi elbisesi ile tavaf ederse tavaftan sonra bunu çıkarır ve bir daha bu elbiseyi kimse kullanmazdı.¹³⁵⁷ Bu elbiseye ise el-Lekâ denilirdi.¹³⁵⁸ Kabe’yi çıplak olarak tavaf edenlerin çıplak tavaf etmelerindeki bir amaç da günah işledikleri elbiseleriyle tavaf yapmak istemeyişleri ve elbiselerinden soyundukları gibi günahattan arınmak istemeyişleri idi.¹³⁵⁹

4- Ayetlerden Çıkarılan Bazı hukukî Sonuçlar

Namazda setr-i avretin farz mı yoksa müstehap mı olduğu konusunda farklı görüşler vardır. İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Azâm ve Ahmed b. Hanbel namazda setr-i avretin farz olduğunu söylemişlerdir. İmâm-ı Malik’in bir görüşüne göre namazda setr-i avret müstehaptır. Çünkü onun meşhur görüşüne göre setr-i avret namaza has bir farz olmayıp genel İslamî bir farzdır.¹³⁶⁰ Ancak Cumhûr-ı ülemaya göre namaz da setri avret farzdır.¹³⁶¹ Ayetin nüzûl sebebi Cahiliyye anlayışıyla Kâbe’nin çıplak olarak tavaf edilmesi olsa da ayetin mescitlere giderken giyim konusunda getirdiği hüküm umum

¹³⁵³ Muhammed Beyyûmî Mihrân, *Dirasât fî Tarihi’l-Arabi’l-Kadîm*, Mısır, Dâru’l-Marifeti’l-Cami’iyye, t.y. s. 381.

¹³⁵⁴ es-Sicistânî, *Ğaribu’l-Kur’ân*, s. 256; İbnu’l-Hâim, *et-Tibyân fî Tefsîri Ğaribi’l-Kur’ân*, s. 165.

¹³⁵⁵ ed-Dineverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Ğaribu’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Sakr, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1978, s. 167.

¹³⁵⁶ İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, Cilt 2, s. 112.

¹³⁵⁷ Ebû Cafer el-Bağdâdî, Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *el-Munemmak fî Ahbâri Kureyş*, thk. Hurşit Ahmed Faruk, Beyrut, Âlemu’l-Kütüb, 1985, s. 129; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Cilt 3, s. 494.

¹³⁵⁸ Muhammed Beyyûmî Mihrân, *Dirasât fî Tarihi’l-Arabi’l-Kadîm*, s. 381.

¹³⁵⁹ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 14, s. 50.

¹³⁶⁰ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Cilt 2, s. 306.

¹³⁶¹ Kurtubî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 7, s. 190.

bildirmekte olup bütün mescitleri¹³⁶² ve namazları¹³⁶³ kapsamaktadır. Ayette geçen zînetten kastın avreti örten elbise olduğunda müfessirler icma etmişlerdir.¹³⁶⁴

Cahiliyye döneminde Ahmes olamayan hacılar sadece açlığını dindirecek kadar yerlerdi. Ayrıca helal olan bazı şeyleri de kendilerine yasaklardı. Oysa bunun vahye dayanan hiçbir tarafı olmayıp, sadece kendi düşüncelerinin eseri olarak takva gayesi ile ortaya çıkmış bir şey idi. Buna karşılık Yüce Allah indirdiği bu ayette israfa gidilmediği müddetçe yeme ve içme konusunda helal olan şeylerden istifade etmede bir mahsur olmadığını söylemiştir. İhtiyaçtan fazla yemenin haram olduğunu söyleyenler olduğu gibi mekruh olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak doyumluk yemek, zaman, mekân ve memleketlere göre farklılık arz etmektedir.¹³⁶⁵

14. Kişinin Bazı Helâl Şeyleri Kendine Haram Kılması

Neyin helal, neyin haram olması gerektiği Allah'ın tasarrufunda olan bir şeydir. Haliyle insanın bunlar için bir değişimliğe gitmesi söz konusu olamaz bu nasla da sabittir:

“Ey İnananlar! Allah'ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın, doğrusu Allah aşırı gidenleri sevmez.”

“Allah'ın size verdiği rızıktan temiz ve helal olarak yiyin. İnandığınız Allah'tan sakının!”¹³⁶⁶

1-Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

İbn Abbas'tan (r.a) rivayet edildiğine göre, biri Resûlüllah'ın (s.a.v) yanına gelip: “Ey Allah'ın Resûlü (s.a.v) ben et yediğim zaman şehvetim galip geliyor ve kadınlara meylediyorum. Bu sebeple eti kendime haram kıldım.” dedi. Bunun üzerine *“Ey İnananlar! Allah'ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın!... Allah'ın size verdiği rızıktan temiz ve helal olarak yiyin. İnandığınız Allah'tan sakının.”¹³⁶⁷* ayetleri

¹³⁶² Kurtubî, *el-Câmiu 'li Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 7, s. 189.

¹³⁶³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 14, s. 51.

¹³⁶⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 14, s. 51.

¹³⁶⁵ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Cilt 2, s. 310.

¹³⁶⁶ Mâide, 5/87-88.

¹³⁶⁷ Mâide, 5/87-88.

nâzil oldu.¹³⁶⁸ Tirmizî, bu hadisin Hasen-Garîb olduğunu; bunun hem Osman b. Sa‘d hem de Hâlid el-Hizâ’ kanalıyla gelen Mürsel rivayetleri olduğunu söylemiştir.¹³⁶⁹

2-Kütüb-i Tis’a’daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

Vâhidî, Müfessirlerin şu rivayeti aktardığını söylemektedir: “Allah Resûlü (s.a.v) bir gün oturup insanlara nasihat etti, kıyameti anlattı. Ancak çok fazla korkutmak istemedi. Bunun üzerine insanların kalpleri yumuşadı ve ağladılar. Sahabeden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, Abdullah Mesûd, Abdullah b. ‘Amr, Ebû Zer el-Ğîfârî, Ebû Huzeyfe’nin mevlası Sâlim, el-Mikdâd b. Esved, Selmân el-Fârisî ve Ma‘kil b. Mukarrin ve Osman b. Mazû‘n’dan oluşan on kişi Osman b. Mazû‘n’un evinde toplandılar. Gündüzleri oruç tutmak, geceleri namaz kılmak, yatakta uyumamak, et ve hayvansal yağ yememek, eşlerine yaklaşmamak, koku sürünmemek, ruhban elbisesi giyip dünyayı terk etmek; yeryüzünde dolaşıp durmak, ruhbanlık hayatı yaşamak ve ibret almak üzere anlaştılar. Bu durum Hz. Peygamber’e (s.a.v) ulaşınca Allah Resûlü (s.a.v) onları biraraya topladı ve dedi ki: “Bana şu şu konular da anlaştığınız haberi geldi, doğru mu?”, “Evet, Ey Allah’ın Resûlü. Biz bununla ancak hayır arzuladık.” Resûllah (s.a.v): “Ben bununla emrolunmadım. Muhakkak ki nefsinizin sizin üzerinizde hakkı vardır. Bu sebeple oruç da tutun, oruçsuz gününüz de olsun; bazı geceler uyuyun, bazı geceler de ibadet edin. Muhakkak ki ben hem uyurum, hem ibadet ederim, oruç da tutarım, oruçsuz da olurum; et de yerim, hayvansal yağ da tüketirim. Kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. Sonra insanların huzuruna çıktı ve onlara hitab edip, “Birilerine ne oluyor da kadınları (eşleri), yemeyi, kokuyu, uykuyu ve dünya arzularını kendilerine haram kılıyorlar. Muhakkak ki ben size ne keşif, ne de ruhban olmanızı emretmiyorum. Çünkü benim dinimde et yememek, kadınlara (eşlere) yaklaşmamak, rahip hücresi edinmek yoktur. Ümmetimin seyahati oruç, ruhbanlığı cihattır. Allah’a ibadet edin ve ona ortak koşmayın, hac edin, umre yapın, namaz kılın, zekat verin ve ramazan orucunu tutun. Sizden öncekiler kendi kendilerine zorluk çıkarmak sebebiyle helak oldular. Onlar kendi nefislerine zorluk çıkarınca Allah da onlara zorluk çıkardı. Onlar kiliselerde ve

¹³⁶⁸ Tirmizî, Tefsîr, Mâide 6 (Cilt 5, s. 255). Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 207; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 10, s. 520.

¹³⁶⁹ Tirmizî, Tefsîr, Mâide 6 (Cilt 5, s. 255)

havralarda yaşadılar.” dedi. Bunun üzerine Allah bu ayetleri¹³⁷⁰ indirdi.¹³⁷¹ İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre, anlaştıkları şeyleri yapma konusunda yemin ettikleri için Sahabe, “Ey Allah’ın Resûlü yaptığımız yemineler için ne yapacağız” dediler. Bunun üzerine de Allah: “*Allah size rastgele yeminlerinizden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar.*”¹³⁷² ayetini indirdi.¹³⁷³

Taberî, Süddî’den yaptığı benzer rivayette sahabenin Allah Resûlü’nün nasihatlerini dinlediğini, Hz. Ali ve Osman b. Mazû’n da içlerinde yer aldığı sahabeden on kişinin Hıristiyanların yaptığı gibi bazı şeyleri kendilerine haram kıldıklarını, bunlardan Osmân b. Mazû’n’un eşine yaklaşmayı kendine haram kıldığını; bu sebeple ne kendisinin ne de eşinin kendisine yaklaşmadığını nakletmektedir. Yine bu rivayete göre Osman b. Mazû’n’un eşi Havlâ’, Hz. Aişe’ye uğradı. Hz. Aişe ve yanında bulunan Hz. peygamber’in diğer eşleri, “Ya Havlâ’ sana ne olmuş da rengin değişmiş, saçların taranmamış ve koku sürünmemişsin?” dediler. O da, “Şu kadar zamandır eşim benimle (cinsel anlamda) birlikte olmadı ve elbisemi bile yoklamadı. Neden taranıp da tütsüleneyim ki?” dedi. Bu sözleri karşısında Resûlullâh’ın (s.a.v) eşleri gülmeye başladılar. Bu arada Allah resûlü (s.a.v) içeri girdi ve “Niçin gülüyorsunuz?” dedi. Hz. Aişe: “Ey Allah’ın Resûlü Havlâ’ya durumunun sebebini sordum o da şu kadar zamandır eşinin elbisesini yoklamadığını söyledi.” deyince Allah Resûlü (s.a.v), Osman b. Mazû’n’a haber gönderip çağırttı. Ona, “Neden böyle yapıyorsun?” dedi. O da: “Ben ona Allah rızası için yanaşmadım. Böylelikle ibadete zamanım artsın istedim.” dedi ve ona durumu anlattı. Osman b. Mazû’n böylece nefsinin terbiye etmek istemişti. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v) ona dedi ki, “Yemin olsun gidip eşinle birlikte olacaksın.” Osman b. Mazû’n: “Ey Allah’ın Resûlü oruçluyum.” dedi. O da, “Orucunu boz” dedi. Orucunu bozdu ve eşi ile birlikte oldu. Daha sonra Havlâ’ saçını taramış, tütsülenmiş ve gözüne sürme çekmiş bir halde Hz. Aişe’nin yanına gelince Hz. Aişe güldü ve: “Durumun nasıl?” dedi. O da, “Dün birlikte olduk.” dedi. Allah Resûlü (s.a.v) ashabına

¹³⁷⁰ Mâide, 5/87-88.

¹³⁷¹ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 207-208.

¹³⁷² Mâide, 5/89.

¹³⁷³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 10, s. 523.

dedi ki: “Bazılarına ne oluyor da kadınları (eşlerini), yemeyi ve uykuyu kendilerine haram kılıyorlar. Dikkat edin! Ben uyurum, gece ibadet ederim, oruç tutarım, oruçsuz günüm de olur ve evlenirim. Sünnetimden yüz çeviren benden değildir.” Bunun üzerine “Allah size rastgele yeminlerinizden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar.”¹³⁷⁴ ayeti nâzil oldu.¹³⁷⁵

İbn Abbâs’tan rivayet edildidğine göre bu ayet Ashabtan Osmân b. Mazû’n’un da içlerinde bulunduğu bir grup hakkında nâzil olmuştur ki onlar “Kadınlarla (eşleriyle) cinsel birlikteliği ve et yemeyi kendi nefislerine haram kıldılar. Şehvetten kurtulmak ve böylece ibadete daha fazla zaman ayırmak gayesi ile bıçak alıp cinsel organlarını kesmeye karar verdiler. Bu haber Allah Resûlü’ne ulaşınca O, “Ne yapmak istiyorsunuz?” dedi. Onlar da “Şehvetimizi bitirmek, böylece kadınlarla vakit geçirmek yerine ibadete daha fazla zamanımız kalsın istedik.” dediler. Buna karşılık Allah Resûlü (s.a.v): “Ben bununla emrolunmadım. Bilakis evlenmekle emrolundum.” dedi. Sahabe de, “Allah Resûlü’ne uyarız.” dediler de bunun üzerine: “Ey İnananlar! Allah’ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın!” İnanmışınız Allah’tan sakının!”¹³⁷⁶ ayetleri nâzil oldu.¹³⁷⁷ Buna benzer rivayetler Buhârî ve Müslim’de¹³⁷⁸ de vardır. Ancak bu rivayetlerde sebab-i nüzûlden bahsedilmemektedir.

Taberî, ashabtan bazılarının yeme-içmeyi ve kadınları kendilerine haram kıldığına, hatta bazılarının iğdiş olmaya teşebbüs ettiklerine ilişkin Ebû Mâlik’ten, ‘İkrime’den¹³⁷⁹, Ebû Kilâbe’den ve Katâde¹³⁸⁰ rivayetler nakletmiştir.

3-Ayetlerle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Abdullah b. Revâha’nın evde olmadığı bir zamanda evine misafir gelmiş. İbn Revâha eve dönünce eşine, “Neden misafire akşam yemeğini vermedin?” deyince eşi, “Yemek az olduğu için gelmeni bekledim.” dedi. İbn Revâha da ona, “Misafiri benim

¹³⁷⁴ Mâide, 5/89.

¹³⁷⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 10, s. 517-518.

¹³⁷⁶ Mâide, 5/87-88.

¹³⁷⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 10, s. 518.

¹³⁷⁸ Buhârî, Nikâh 1 (Cilt 5, s. 1949); Müslim, Nikâh 1401 (Cilt 2, s. 1020).

¹³⁷⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 10, s. 514-515.

¹³⁸⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 10, s. 515.

için alıkoydun. Yemeğini tatmak bana haram olsun.” dedi. Eşi, “Sen tatmayana kadar bana da tatmak haram olsun.” dedi. Misafir de, “Siz de tatmayana kadar bana da tatmak haram olsun.” dedi. Bu duruma şahit olan İbn Revâha: “Yemeğini yaklaştır, bismillah deyip yiyiniz.” dedi. Ertesi gün Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanına varıp dumu anlattı O da: “İyi olanı yaptın.” dedi. Bunun üzerine “*Ey İnananlar! Allah’ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın!*”¹³⁸¹ ayetleri nâzil oldu.¹³⁸²

Vahidî, bir grup sahabenin kendisine bazı şeyleri haram kıldığı bu sebeple bu ayetlerin nâzil olduğunu söyleyen rivayeti¹³⁸³ naklederken rivayetin senedini vermemiştir. Kütüb-i Tis’a’da buna benzer rivayetler¹³⁸⁴ varsa da bu rivayetlerde sebab-i nüzulden bahsedilmemektedir.

Sahabe’nin bazı şeyleri kendisine haram kıldığına dair bir takım rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler iyice incelendiğinde sahabenin burada çeşitli şeyleri kendine haram kıldığı, günlerini oruçlu, gecelerini uyumaksızın namazla geçirerek dünyadan el çekmeyi adadığı ve hatta iğdiş olmaya bile teşebbüs ettiği görülmektedir. Mâide sûresi 87. ayette “*Ey İnananlar! Allah’ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın...*” denilmekte, buna karşılık Mâide sûresi 88. ayetin içeriğinde yemek ve içmekten bahsedilmektedir. Bir önceki ayetle¹³⁸⁵ irtibatlı olan Mâide sûresi 88. ayetle de dolaylı olarak istenen şey yenmesi helal olan şeylerin haram kılınması mevzusuna temas vardır. Tirmizî, şehvetini artırdığı için et yemeyi kendine yasakladığını söyleyen sahabeye ilişkin sebab-i nüzûl bildiren rivayetin Hasen-Garib bir rivayet olduğunu; ancak bununla birlikte bunu destekleyen başka Mürsel rivayetler de bulunduğunu söylemektedir.¹³⁸⁶ Bütün bu sebeplerden dolayı bu ayetlerin şehvetini artırdığı için et yemeyi kendine haram kılan sahabe hakkında nâzil olduğu kanaatindeyiz. Bu ayetlerin sebab-i nüzûlü hususi olmakla birlikte manası ve hükmü umumdur.

4-Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

¹³⁸¹ Mâide, 5/87-88.

¹³⁸² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt 10, s. 519-520.

¹³⁸³ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 207-208.

¹³⁸⁴ Buhârî, Nikâh 1 (Cilt 5, s. 1949); Müslim, Nikâh 1401 (Cilt 2, s. 1020).

¹³⁸⁵ Mâide, 5/87.

¹³⁸⁶ Tirmizî, Tefsîr, Mâide 6 (Cilt 5, s. 255)

İmâm-ı Mâlik'e ve İmâm-ı Şâfî'ye göre kadınlar dışında yiyecek, içecek vb. bir şeyi kendine haram kılan bunlar haram olmaz ve kefâret de gerekmez.¹³⁸⁷ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) kendine et yemeyi haram kılan sahâbiye kefâret vermesini söylememiştir.¹³⁸⁸ Ancak Ahmed b. Hanbel¹³⁸⁹ ve İmâm-ı Azâm'a göre kendine bunları haram kılan kişi bunlardan istifade ederse yemin kefâreti vermesi gerekir.¹³⁹⁰ Âlimlerin çoğu da bu görüştedir.¹³⁹¹

Bu ayetler genel anlamda ruhbanlığı yasaklamaktadır. Çünkü Yüce Allah kullarına verdiği güzel nimetlerden istifade edilmesini ister. İnsanın helal yiyecekleri yememeyi adayarak terk etmesi doğru değildir. Çünkü dengeli beslenme olmazsa insanın aklı, bedeni zarar görür. Oysa güzel ve dengeli beslenme kişinin Rabbine karşı kulluk borcunu yerine getirmesine yardımcı olmaktadır.¹³⁹² Şükürünü eda edememe endişesi ile kişinin helal olan bazı şeyleri kendine haram kılması takva kapsamında değerlendirilemez. Allah'ın kullar üzerindeki nimetlerinin hiç biri basit ve hakkı ödenebilecek kadar kıymetsiz değildir. Ancak İbn Arabî, bazı âlimlerin; 'İnsanların genelinin dinî duyguları körelir ve helal olan şeylerin sayısı oldukça azalırsa işte o zaman zâhidâne bir tutum sergilemesi daha iyidir.' dediklerini nakletmektedir.¹³⁹³

Helal olan bir şeyin haram kınlanması, haram olan bir şeyin de helal kınlanması haddi aşmaktan başka bir şey değildir. İnsanın helali olan eşinden olabildiğince uzak durması veya evlenmemeye gayret etmesi takvasını artırmaz. Takva haramlardan sakınmak ve haramdan koruyacak tedbirleri almakla mümkün olur. Nefsin şehvânî arzularının tesiriyle işlenen günahlar, insanı takvanın dışına çıkaran en önemli unsurlardandır. Buna dizgin vurabilecek en büyük şey evlilik akdi ve bununla meşru olan cinsel ilişkidir; helal olan şeyleri yemekten çekinmek değildir.

¹³⁸⁷ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 2, s. 145

¹³⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 3, s. 161.

¹³⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 3, s. 161.

¹³⁹⁰ İlkiyâ'l-Harrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 3, s. 87.

¹³⁹¹ Casâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt 5, s. 110.

¹³⁹² Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 6, s. 262.

¹³⁹³ Kurtubî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 6, s. 262.

15. Başkasını Kendine Tercih Etme

Başkasını kendine tercih etmek kardeşlik anlayışının ve beşeri duyguların kemâle erişiminin en büyük alametlerinden biridir. Hicret neticesinde Medineli Müslümanlara Ensâr ismini kazandıran en önemli davranışlardan biri de ihtiyaçlarını temin noktasında Muhâcir'i kendilerine tercih etmeleri idi. Onlar bunu en güzel şekilde yapmışlardır. Bunun en büyük şahidi de Kur'ân'daki şu ayettir:

*“Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.”*¹³⁹⁴

1-Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre; “Sahabeden biri Allah Resûlü'nün yanına geldi. Resûlüllah da yanlarında yiyecek bir şey olup olmadığını öğrenmek için eşlerine haber gönderdi. Ancak yanlarında sudan başka bir şey olmadığını söylediler. Bunun üzerine. ‘Kim bunu misafir eder?’ dedi. Ensâr'dan biri; ‘Ben misafir ederim’ dedi ve bu şahsı alıp evine götürdü. Eşine: ‘Allah Resûlü'nün misafirine ikram et.’ deyince eşi, ‘Çocuklarının yiyeceklerinden başka bir şey olmadığını’ söyledi. ‘O zaman yemeğini ve lambanı hazırla! Çocuklar yemek isteyince de çocukları uyut!’ dedi. Eşi yemekleri ve lambasını hazırladı; çocuklarını uyuttu. Sonrasında lambanın ışığını ayarlamak istercesine lamba ile uğraşırken lambayı söndürdü. Karanlıkta kendisi ve eşi misafirle beraber yemek yemiş gibi yaptılar ve o gece karı-koca aç uyudular. Ertesi gün Resûlüllah'ın yanına varınca Allah Resûlü, ‘Allah bu gece yaptığınız şeyden memnun oldu (veya hayret etti)’ dedi. Bunun üzerine: *“Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.”*¹³⁹⁵ ayeti nâzil oldu.¹³⁹⁶ Resûlüllah'ın yanına gelen ve

¹³⁹⁴ Haşır, 59/9.

¹³⁹⁵ Haşır, 59/9.

¹³⁹⁶ Buhârî, Fadâilu's-Sahâbe 40 (Cilt 3, s. 1382). Benzer rivayetler için bkz. Müslim, Eşribe 2054 (Cilt 3, s. 1624); Tirmizî, Tefsîr, Haşır 59 (Cilt 5, s. 409); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Haşır 384 (Cilt 6, s.

Ensâr'dan birinin alıp evine götürdüğü bu şahıs açlıktan bitkin düştüğü için Allah Resûlü'ne (s.a.v) gelmiştir. Akabinde gelişen olaylar neticesinde de bu ayet nâzil olmuştur.¹³⁹⁷ Ayetin ahkâma dair bir işareti bulunmamaktadır.

Rivayetlerden de açıkça anlaşıldığı gibi “*Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.*”¹³⁹⁸ ayeti ihtiyacı olduğu halde evindeki çoluk çocuğunun yemeğini misafirine ikram edip hane halkı olarak aç bir şekilde sabahlamaya razı olan Ensâr'dan bir karı-koca hakkında nâzil olmuştur. Müslim'in ve Taberî'nin naklettikleri Ebû Hureyre'den gelen rivayetlerde misafir edenin Sahabeden Ebû Talha adında biri olduğu belirtilmektedir.¹³⁹⁹ Suyûtî ise Müsedded ve İbn Münzir'den naklen misafir edenin Sâbit b. Kays b. Şemmâs olduğunu söylemiştir.¹⁴⁰⁰ İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâ'* adlı eserinde, bu kişinin kim olduğu konusunda üç ayrı isim zikretmiştir. Bunlar Ebû Talha, Zeyd b. Sehl, Sâbit b. Kays b. Şemmâs ve Abdullah b. Revâha'dır.¹⁴⁰¹ Bu sahâbenin eşinin adı konusunda ise rivayetlerde bir kayda rastlanılamamıştır.

Sahabe daha muhtaç olan kardeşini gözetme konusunda belki de tarihin bir daha şahit olamayacağı şekilde emsalsiz davranışlar sergilemiştir. Öyle ki sahabeden birine yemek yapılmak üzere bir koyun başı hediye edilmiş; o ise falan kardeşim ve ailesi benden daha muhtaç deyip o şahsa göndermiştir. Bu şekilde bu koyun başı yedi aile dolaştıktan sonra hediye eden ilk kişiye tekrar dönmüştür.¹⁴⁰² Erkekleri kadar kadınlarının da böyle bir davranış sergilediklerinin en güzel örneği Haşir sûresinin dokuzuncu ayetinin inişine vesile olan hadisesidir. Hâtem-i Tâî her ne kadar

486). Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 7, s. 254 (7264); Ebû Ya'la, *Musned-u Ebî Ya'la*, Cilt 11, s. 56 (6194); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Cilt 7, s. 127 (34705); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 439.

¹³⁹⁷ Buhârî, Tefsîr, Haşir 366 (Cilt 4, s. 1854).

¹³⁹⁸ Haşir, 59/9.

¹³⁹⁹ Müslim, Eşribe 2054 (Cilt 3, s. 1624); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 23, s. 285.

¹⁴⁰⁰ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 259.

¹⁴⁰¹ İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâ'*, Cilt 1, s. 456-457.

¹⁴⁰² Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 526 (3799); Beyhakî, *Şua'bu'l-İmân*, Cilt 3, s. 259 (3479); Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 440.

cömertliğiyle şöhret bulmuşsa da onun hakkında kıyamete kadar okunmak üzere semadan bir vahiy inmemiştir. Buna karşılık misafirine hane halkının rızkını ikram eden erkek ve kadın sahabe hakkında böyle bir vahiy nâzil olmuştur.

16. Cebrâil'in Bir Süre Hz. Peygamber'e (s.a.v) Gelmemesi

Müşriklerin Peygamberlere yaptıkları belli başlı itirazlar vardır. Bunlardan biri de gökten melek inmesi, beraberinde bir meleğin bulunmasıdır.¹⁴⁰³ Ancak Pygamberler her arzu etiklerinde Cebrâil inmediği için farklı ithamlarla karşılaşmışlardır. Böylesi bir ithamla karşı karşıya kalan Allah Resûlü'nü (s.a.v) Yüce Allah şöyle teskin etmiştir:

*“Kuşluk vaktine and olsun; sükûna erdiği zaman geceye and olsun ki, Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı.”*¹⁴⁰⁴

1-Ayetlerin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis'a'da Yeralan Rivayetler

El-Esved b. Kays'tan rivayet edildiğine göre “Resûlüllah (s.a.v) hastalandı ve iki- üç gece yerinden kalkamadı. Bir kadın geldi, ‘Ya Muhammed bakıyorum da! İki-üç geceden beri şeytanının sana yaklaşmadığını görüyorum. Umarım seni terk etmiştir.’ dedi. Bunun üzerine Yüce Allah: *‘Kuşluk vaktine and olsun; Sükûna erdiği zaman geceye and olsun ki, Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı.’*¹⁴⁰⁵ ayetlerini indirdi.¹⁴⁰⁶ Müslim'in ve Tirmizî'nin naklettiği benzer diğer bir rivayete göre ‘şeytanın seni terk etti.’ sözünü müşrikler söylemiştir.¹⁴⁰⁷

2-Kütüb-i Tis'a'daki Rivayetleri Destekleyen Benzer Bazı Rivayetler

¹⁴⁰³ “Şöyle dediler: “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, sokaklarda gezer? Ona, beraberinde bulunup uyarın bir melek indirilseydi ya!” Furkân, 25/7-8.

¹⁴⁰⁴ Duhâ, 93/1-3

¹⁴⁰⁵ Duhâ, 93/1-3.

¹⁴⁰⁶ Buhârî, Tefsîr, Duhâ 440 (Cilt 4, s. 1892); Teheccüd 4 (Cilt 1, s. 378); Fadâilu'l-Kur'ân 1 (Cilt 4, s. 1906); Müslim, Cihâd ve Siyer 1797 (Cilt 3, s. 1421); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Duhâ 93 (Cilt 6, s. 517); İbn Hanbel, Cilt 5, s. 312. Ayrıca bkz. Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 481; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 24, s. 485-486; Aliyyu'l-Kârî, İbn Muhammed Ebû Hasan Nureddin el-Mollâ el-Herevî, *Şerhu's-Şifâ*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1421, Cilt 1, s. 91.

¹⁴⁰⁷ Müslim, Cihâd ve Siyer 1797 (Cilt 3, s. 1421); Tirmizî, Tefsîr, Duhâ 81 (Cilt 5, s. 442). Ayrıca bkz. Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 296; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 24, s. 485-486; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 447.

Taberî'nin rivayet ettiğine göre “*Ebû Leheb'in elleri kurusun; kurudu da! Malı ve kazandığı kendisine fayda vermedi. O Alevli ateşe atılacaktır. Karısı da, boynunda bir ip olduğu halde ona odun taşıyacaktır.*”¹⁴⁰⁸ ayetleri nâzil olunca birileri Ebû Leheb'in hanımı Ümmü Cemîl'e¹⁴⁰⁹ “Muhammed seni hicvetti” demiş. O da, “Neden beni hicvediyor? Hiç Muhammed'in “*Karısı da, boynunda bir ip olduğu halde ona odun taşıyacaktır.*” dediği gibi beni odun taşırken gördünüz mü?” Bir süre geçtikten sonra Resûlullâh'a (s.a.v) gelip, “Bakıyorum da arkadaşın seni yalnız bıraktı, terk etti.” deyince “*Kuşluk vaktine and olsun; Sükûn erdiği zaman geceye and olsun ki, Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı.*”¹⁴¹⁰ ayetleri nâzil oldu.¹⁴¹¹

Vâhidî'nin U'rve'den gelen rivayete göre; “Cebrâil'in gelişi biraz gecikince Allah Resûlü çok kaygılanmış bu durum karşısında Hz. Hatice¹⁴¹² de Allah Resûlü'ne (s.a.v), “لَقَدْ قَلَّكَ رَبُّكَ لِمَا يَرَى مِنْ جَزَعِكَ” (Korktuğun için Rabb'in seni terk etti.) demiş. Bunun üzerine de Duhâ sûresinin ilk üç ayeti nâzil oldu.”¹⁴¹³

2-Ayetlerle İlgili Diğer Bazı Rivayetler

Havle (r.ha) Allah Resûlü'ne hizmet eden biriydi. Bir köpek yavrusu içeriye yatağın altına girmiş ve orada ölmüş. Allah Resûlü günlerce beklemiş ancak vahiy nâzil olmamış. Bunun üzerine Allah Resûlü: “Ey Havle! Evimde ne oldu da Cebrâil bana gelmiyor?” demiş. Havle diyor ki; ‘Ben de evi bir yoklasam, süpürsem?’ dedim. ‘Süpürge ile yatağın altını yokladım, bir de baktım ağır bir şey! Çıkarana kadar uğraştım, baktım ki ölü bir köpek yavrusu! Alıp duvarın arkasına attım. O sırada

¹⁴⁰⁸ Tebbet, 111/1-5.

¹⁴⁰⁹ Ümmü Cemîl bt. Harb b. Ümeyye: Ebû Süfyân'ın kız kardeşi olup bazılarına göre adı, A'vrâ', bazılarına göre ise Ervâ'dır. Bkz. el-Halebî, *es-Sîretu'l-Halebiyye*, Cilt 1, s. 411.

¹⁴¹⁰ Duhâ, 93/1-3.

¹⁴¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 24, s. 680. Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 573 (3945).

¹⁴¹² Hatice bt. Huveylid b. Esed b. Abduluzâ b. Kusay el-Kureyşîyye el-Esedîyye: Annesinin adı Fâtıma bt. Zâide b. el-Asam'dır. Allah Resûlü'nün ilk eşi olup, Resûlullah ile evlendiğinde kırk yaşında idi. Onunla yirmi dört yıl evli kalmıştır. Resûlullah (s.a.v) ile evlenmeden önce Hâle b. Zürâre b. Nebbâş ile sonrasında ise A'tik b. Â'iz ile evlenmiştir. Cahiliyye döneminde “et-Tâhire” lakabıyla bilinirdi. Hz. Peygamber'in İbrahim adındaki çocuğu dışında bütün çocukları bu eşindendir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *el-İstîâ'b* Cilt 5, s. 1817-1818; el-Cümeylî, *Nisâu'n-Nebiy*, s. 11-32.

¹⁴¹³ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 482.

Resûlullah (s.a.v) çenesi titreyerek geldi. Ona vahiy geldiği zaman onu bir titreme tutardı. Bu sebeple ‘Beni ört beni ört.’ dedi. Yüce Allah ‘*Kuşluk vaktine and olsun; Sükûna erdiği zaman geceye and olsun ki, Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı.*’¹⁴¹⁴ ayetlerini indirdi.”¹⁴¹⁵ İbn Hacer, vahyin köpek yavrusu sebebiyle gecikmesinin meşhur olduğunu; ancak bu ayet için sebab-i nüzûl iddiasının şaz, hatta merdûd olduğunu söylemiştir.¹⁴¹⁶

Cebrail, Allah Resûlü’ne belli periyotlarla değil de farklı zaman aralıklarıyla gelmiştir. Bu zaman aralığının bazen uzamış olduğu vahiy tarihinde meşhur olan bir şeydir. Örneğin Kalem sûresinin ilk beş ayetinin nüzûlünden sonra bir müddet vahiy gelmemiştir ki bu olaya fetretü’l-vahiy denilmektedir. Fetretü’l-vahiyden sonra inen ilk ayetler ise Müddesir sûresinin ilk ayetlerdir.¹⁴¹⁷ Resûlullâh (s.a.v) Cebrail’e daha sık gelmemesinin sebebini sormuş, bunun üzerine Cebrail’in görevli biri olduğunu, ancak kendisine izin verildiği zaman gelebileceğini ifade eden “*Biz ancak Rabbinin buyruğu ile ineriz, geçmişimizi geleceğimizi ve ikisinin arasındakileri bilmek O’na mahsustur. Rabbin unutkan değildir.*”¹⁴¹⁸ ayetleriyle gelmiştir.¹⁴¹⁹ Vahyin böyle gecikmesinin temelinde yatan hikmetlerden biri vahyin nüzûlünün Allah Resûlü’nün (s.a.v) elinde olan bir şey olmadığını göstermek ve insanları imtihan etmek içindir. İşte vahyin birkaç gün gelmediği böyle bir dönemde İslam’a olan adaveti ve taşıdığı kin sebebiyle Ümmü Cemîl, Allah Resûlü’ne gelip “Bakıyorum da şeytanın seni terk etti.” demiştir. Ümmü Cemîl, diğer bazı Kureyşliler gibi Resûlullah’ı (s.a.v) şeytan çarptığına inanmış olacak ki böyle bir söz söylemiştir. İlk vahiyden itibaren Resûlullah’a destek olan Hz. Hatice

¹⁴¹⁴ Duhâ, 93/1-3.

¹⁴¹⁵ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 482; Ebû Nua’ym el-Asbahânî, *Mârifetu’s-Sahâbe*, Cilt 6, s. 3315.

¹⁴¹⁶ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, s. 296.

¹⁴¹⁷ Müslim, İmân 161 (Cilt 1, s. 143); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 325; Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 9, s. 6 (17500).

¹⁴¹⁸ Meryem, 19/64.

¹⁴¹⁹ Buhârî, Bedü’l-Halk 6 (Cilt 3, s. 1177); Tefsîr, Meryem 222 (Cilt 4, s. 1760); Tirmizî, Tefsîr, Meryem 20 (Cilt 5, s. 316); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 231; Ayrıca bkz Hâkim, *el-Müsedrek*, Cilt 2, s. 667 (4215); Ebû Nua’ym el-Asbahânî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân, *Hilyetu’l-Evliyâ’ ve Tebakatu’l-Asfiyâ’*, Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, H. 1405, Cilt 5, s. 298; Cilt 5, s. 116.

ise Cebrâil'in birkaç gün gelmemesi karşısında "Rabb'in seni terk etti." demiştir. İbn Kesîr, Hz. Hatice'nin böyle bir şey söylemeyeceğini, söylemişse de üzüntüsünden söylemiş olduğu görüşündedir.¹⁴²⁰ İbn Hacer'e göre bu konuda Hz. Hatice hakkındaki rivayetler¹⁴²¹ sikâ râviler tarafından nakledilmiştir. Vahyin birkaç gün nâzil olmaması karşısında Hz. Hatice ve Ümmü Cemil benzer şeyler söylemişlerdir. Fakat Hz. Hatice mümin olması sebebiyle vahyin gecikmesini ifade ederken "Korktuğun için Rabb'in seni terk etti." ifadesini kullanmış, bunu da Allah Resûlü (s.a.v) için üzüntüsünden dolayı söylemiştir. Buna karşılık Ümmü Cemîl'in "Şeytanın seni terk etti." demiş ve bunu da hakaret kabilinden söylemiştir.¹⁴²² Hz. Hatice ile ilgili olarak nakledilen rivayetin sahih olduğu¹⁴²³ ve Hz. Hatice'nin bu sözü söylerken "Korktuğun için Rabb'in seni terk etti." dediği de göz önüne alınmalıdır.¹⁴²⁴ Vahyin ilk dönemlerinde Allah Resûlü'nün (s.a.v) ne kadar çok korktuğu malumdur. Bu sebeplerden dolayı İbn Hacer'in görüşü, sahih rivayetlerin arasını telif eden son derece makul bir görüştür.

Ümmü Cemîl iman konusunda adavet safında ve en uçta olanlardan biri iken Hz. Hatice iman safında ve en önde gelenlerden birdir. Bu sebeple Allah Resûlü Hz. Hatice hayatta iken başka bir eşle evlenmemiş ve onun için "Asrının en hayırlı kadını."¹⁴²⁵

¹⁴²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Cilt 8, s. 446.

¹⁴²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 24, s. 487; Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 667 (4214).

¹⁴²² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Cilt 8, s. 711.

¹⁴²³ Hâkim, *el-Müstedrek*'inde Mürsel ve Sahîh bir rivayet nakletmiş ve sahih olduğu halde bunun Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilmeyişinin nedeninin bu rivayetin Mürsel olmasından kaynaklandığını söylemiştir. Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 667 (4214). Benzer rivayetler için bkz. İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Cilt 6, s. 323(31764); İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 7, s. 94; İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâ'*, Cilt 1, s. 319, 321.

Taberî aynı rivayeti U'rve'den nakletmiş. Ancak bu rivayette bu olay üzerine Duhâ sûresinin tamamının nâzil olduğu ifade edilmektedir. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 24, s. 487.

¹⁴²⁴ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 482; Hâkim, *el-Müstedrek*, Cilt 2, s. 667 (4214). Benzer rivayetler için bkz. İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Cilt 6, s. 323 (31764); İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe*, Cilt 7, s. 94; İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidu'l-Esmâ'*, Cilt 1, s. 319, 321.

¹⁴²⁵ Buhârî, *Enbiyâ* 46 (Cilt 3, s. 1265); Müslim, *Fadâilu's-Sahâbe* 2430 (Cilt 4, s. 1886); Takiyyudîn el-Mukrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ'*, Cilt 6, s. 25; Ğalûş, Ahmed Ahmed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve'd-Da'vetu fi'l-A'hdî'l-Medenî*, Beyrut, Muesseset'r-Risâle, 2004, s. 155.

olduğunu söylemiştir. Kur’ân ise Ümmü Cemîl için ahirette “Boynunda bir ip olduğu halde ona odun taşıyacaktır.”¹⁴²⁶ demektedir. Bütün bunlardan dolayı İslâm tarihinde Ümmü Cemîl ve Hz. Hatice zihinlerde en çok iz bırakan kadınlardandır.

Ahkâmü’l-Kur’an ile ilgili kaynaklarda bu ayetlerden çıkarılan hukukî sonuçlara rastlanmamıştır.

17. Kısas

Kısâs kelimesi bir kimsenin izini takip etmek anlamında olan “قص” (kassa) filinden türemiş¹⁴²⁷ olup kişiye yaptığının aynısının uygulanması anlamına gelir.¹⁴²⁸ Misillemeden bahseden birçok ayet bulunmakla birlikte kısas kelimesi iki ayette hukukî anlamda kullanılmaktadır. Bunlar, Bakara sûresi 178. ve 179. ayetlerdir. Sebeb-i nüzûlünde kadın bulunan Bakara sûresi 178. ayetin meâli şöyledir:

“Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı: Hür ile hür insan, köle ile köle ve kadın ile kadın. Öldüren, ölenin kardeşi tarafından bağışlanmışsa, kendisine örfe uymak ve bağışlayana güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra haddi aşana elem verici azap vardır.”

1- Ayetin Sebeb-i Nüzûlüne İlişkin Kütüb-i Tis’a’da Yeralan Rivayetler

İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre, “İsrailoğulları arasında kısas var fakat diyet uygulaması yoktu. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi; “*Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı: Hür ile hür insan, köle ile köle ve kadın ile kadın...*”¹⁴²⁹

¹⁴²⁶ Tebbet, 111/ 4-5.

¹⁴²⁷ Zeynuddîn er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir, *Muhtaru’s-Sihâh*, thk. Mahmûd Hâtir, Beyrut, Mektebet-u Lübnân en-Nâşirûn, 1995, s. 560.

¹⁴²⁸ Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, çev. Arif Erkan, İstanbul, Bahar Yay. 1997, s. 180.

¹⁴²⁹ Buhârî, Tefsîr, Bakara 25 (Cilt 4, s. 1636); Nesâî, Kasâme 28 (VIII/36). Ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 13, s. 363 (6010); Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 3, s. 86 (15); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Cilt 5, s. 460 (27971)

2- Diğer Bazı Rivayetler

İbn Ebî Hâtîm'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre İslam gelmeden kısa bir süre önce iki Arap kabilesi arasında çetin bir savaş meydana gelmiş, bu savaşta köleler ve kadınlar dahi öldürülmüştü. İslam gelene kadar bu konuyu çözememişlerdi. Bunlardan güçlü olan kölesine karşılık hür, kadına karşılık bir erkek öldürmeyene kadar razı olmayacağına dair yemin etmişti. Bunun üzerine onlar hakkında “*Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.*” ayeti nâzil oldu.¹⁴³⁰ Benzer rivayetleri Tâberî de Ş‘abî’den¹⁴³¹ ve Katâde’den¹⁴³² nakletmiştir. Taberî, benzer bu iki rivayeti nüzûl sebebi için sarahat ifade eden “fe enzelallahu” ifadesi ile birlikte nakletmiştir. Her iki hadisin senedi de sahihtir. Ancak birincisi mürsel olup ikincisi ise bunun şâhididir.¹⁴³³ Taberî Katâde’ye dayandırdığı ve senedi sahih olan¹⁴³⁴ başka bir hadiste de benzer şeyleri nakletmesinin yanı sıra şunları da rivayet etmektedir: “*Hür ile hür insan, köle ile köle ve kadın ile kadın...*” ayeti¹⁴³⁵ ile Allah öldürme işinde zulmü nehyetti. Daha sonra da “*Orada onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılıklı kasası farz kıldık. Kim hakkından vazgeçerse bu, onun günahlarına kefâret olur. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar zalimlerdir.*”¹⁴³⁶ ayetini indirdi.”¹⁴³⁷

Yahudilerde diyet olmayıp yalnızca öldürme varken¹⁴³⁸ Hıristiyanlarda sadece affetme seçeneği vardı.¹⁴³⁹ Araplar ise bazen kısası, bazen diyeti uyguluyorlardı.

¹⁴³⁰ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 31. Benzer rivayet için bkz. İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, Cilt 5, s. 460 (27973); Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 3, s. 360-361.

¹⁴³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 3, s. 359; Benzer rivayetler için bkz. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 52; İbn Hacer, *el-U'câb fî Beyâni'l-Esbâb*, Cilt 1, s. 451.

¹⁴³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 3, s. 359.

¹⁴³³ el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 40.

¹⁴³⁴ el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 40.

¹⁴³⁵ Bakra, 2/178.

¹⁴³⁶ Mâide, 5/45.

¹⁴³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cilt 3, s. 359.

¹⁴³⁸ Dârekutnî, *Sünen*, Cilt 3, s. 199 (347); İbn Teymiyye, Takiyyudîn Ahmed b. Abdulhalîm el-Harrânî, *Mecmua'tu'l-Fetâvâ*, thc. Â'mir el-Cezzâr ve Envar el-Bâz, el-Mansûra, Dâru'l-Vefâ, 2005, Cilt 14, s. 48.

¹⁴³⁹ Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 1/418.

Öldürülen eşraftan veya daha güçlü kabileden biri ise maktulün akrabaları diyet yerine karşı tarafı öldürmekle tehdit etmekten çekinmiyorlardı.¹⁴⁴⁰ İslam gelmeden önce Araplar arasında cahilliğin tesiri ile şursuzca bazı savaşlar yaşanmıştır. Güçlü olan taraf tutuşan bu ateşi söndürmek yerine gücüne güvendiği için maktul kölelerine karşı hürleri, kadınlarına karşı ise erkekleri öldürmeyi kendine onur vesilesi saymıştır. İslam dini geldiğinde kabilelerden bazıları hala bu konudaki problemlerine çözüm getirememişti. Bunun üzerine de Bakara sûresi 178. ayet nâzil olmuştur.

3- Ayetten Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Hem Bakara sûresi 178. ayette hem de Maide sûresi 45. ayette kısasla ilgili hüküm bildirilirken “كُتِبَ” (ketebe) kökünden gelen bir ifade kullanılmıştır. Bu ifade vücubiyet bildirmektedir. Bu fiilden sonra gelen “علي” (alâ) harf-i ceri de bir parça vücubiyete işaret etmektedir. Yüce Allah Kur’ân’da oruç,¹⁴⁴¹ namaz,¹⁴⁴² savaşmak¹⁴⁴³ vb. bazı şeylerin vacip olduğunu bu fiil kökünden türeyen kelimelerle dile getirmiştir.¹⁴⁴⁴

Müfessirlerin bir kısmı Kısas hükmü getiren Bakara sûresi 178. ayetinin mensûh olduğu söylemişlerdir. Ancak hangi ayetin bunu nesh ettiğinde ihtilaf etmişlerdir. Irak ekolünde olanlara göre bunu Mâide sûresinin 45. ayeti olan “cana can...” ayeti nesh etmiştir. Hicaz ekolünde olanlarla âlimlere göre ise bunu İsrailoğulları hakkında inen “Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın!”¹⁴⁴⁵ ayeti neshetmiştir.¹⁴⁴⁶ Irak ekolünde olanların görüşlerini destekler mahiyette İbn Abbâs’tan şöyle bir hadis rivayet edilmektedir: “Araplar kadına karşılık katil erkeği öldürmeyip, kadına karşılık sadece kadını öldürdüklerinden dolayı Allah (c.c) “cana can...” ayetini indirdi. Hür kadın ve erkekleri kısasta eşit kıldı.”¹⁴⁴⁷ Bazı müfessirlere göre Bakara sûresinde geçen bu

¹⁴⁴⁰ er-Râzî, *Mefâtihu ’l-Ğayb*, Cilt 5, s. 42.

¹⁴⁴¹ Bakara, 2/183.

¹⁴⁴² Nisa, 4/103.

¹⁴⁴³ Bakara, 2/216.

¹⁴⁴⁴ er-Râzî, *Mefâtihu ’l-Ğayb*, V-VI/43.

¹⁴⁴⁵ İsrâ, 17/33.

¹⁴⁴⁶ el-Mukrî, *en-Nâsihu ve ’l-Mensûh*, Cilt 1, s. 38.

¹⁴⁴⁷ en-Nahhâs, *en-Nâsihu ve ’l-Mensûh*, Cilt 1, s. 83.

ayetin¹⁴⁴⁸ delilu'l-hitâbı¹⁴⁴⁹ mensuhtur. Çünkü ayette “*Hür ile hür, köle ile köle ve kadın ile kadın...*” denmiştir. Delîlu'l-hitâb açısından bakıldığında erkek, kadından dolayı öldürülmez manası çıkar ki “cana can...”¹⁴⁵⁰ ayeti ile bu nesh olunmuştur.¹⁴⁵¹

Cumhûra (Mâliki, Şafii, Hanbeli) göre hür olan biri köleyi, Müslüman olan kişi zimmîyi öldürürse burada hür ile Müslümana kısas uygulanmaz. Zira “Müslümanların kanları eşittir... mümin, gayr-i müslime karşılık öldürülmez.”¹⁴⁵² hadisinden de anlaşıldığı gibi bunların kanları eşit değildir. Ayrıca ayetin “*Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.*” kısmında söz tamamlanmamaktadır. Bu “*Hür ile hür insan, köle ile köle ve kadın ile kadın.*” cümleleriyle tamamlanmaktadır. Bu da ayetin başında belirtilen hüküm için adeta bir tefsir mahiyetindedir. Cumhûr, hür kadını öldüren erkeğin kısas yapılması icamaen sabit olmasaydı onun da kadına karşılık kısas yapılamayacağını iddia etmektedir. Hanefilere göre ise ayetin başı olan “*Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı.*” kısmı başlı başına bir delildir ve manası tamdır. Bu ayette umum ifadesi olduğu için hür, köle, Müslüman, zimmî olması fark etmez bütün katilleri kapsar. “Kölesini öldüreni öldürürüz”¹⁴⁵³ hadisi köleyi öldüren hüre de kısas yapılacağıının göstergesidir.¹⁴⁵⁴

Sabûnî diyor ki: “Bu ayetin nâsihi olarak kabul edilen ‘*Orada (Tevratta) onlara cana can, göze göz, buruna burun...*’¹⁴⁵⁵ ayeti bizler hakkında olmayıp bu Yahudiler hakkındadır. Dolayısıyla bizi bağlamaz şeklindeki bir itiraz geçersizdir. Çünkü “*شَرِّعَ مَنْ قَبْلَنَا*” (Önceki ümmetlerin hukukunu nesheden bir şey bulunmadığı müddetçe

¹⁴⁴⁸ Bakara, 2/178.

¹⁴⁴⁹ Meskut-u anh olan mefhum-u muhalif ile hükme varmaya Delîlu'l-Hitâb denilir. Bkz. es-Sübki, Ali Abdulkâfi, *el-İbhâc fî Şerhi'l-Minhâc alâ Minhâc el-Vusûli ilâ İlmi'l-Usûl lil Beydâvî*, Beyrut, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, H. 1404, Cilt 1, s. 368-369.

¹⁴⁵⁰ Mâide, 5/45.

¹⁴⁵¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, Cilt 1, s. 137.

¹⁴⁵² Ebû Dâvûd, Diyât 11 (Cilt 2, s. 588); Nesâî, Kasâme 8 (VIII/19).

¹⁴⁵³ Ebû Dâvûd, Diyât 7 (Cilt 2, s. 583); Tirmizî, Diyât 18 (Cilt 4, s. 26), İbn Hanbel, Cilt 5, s. 10.

¹⁴⁵⁴ Sâbûnî, *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 161-164.

¹⁴⁵⁵ Mâide, 5/45.

bizim de hukukumuz sayılır.) ‘cana can, göze göz, buruna burun...’¹⁴⁵⁶ ayetini nesheden bir ayet veya mütevatir bir hadis bulamadık.”¹⁴⁵⁷

Bizce Cumhûr’un görüşü daha isabetlidir. Zira ayetin nazil olmasının sebeplerinden biri de Yahûdiler arasında diyetin olmayışıdır. Bu da Müslüman ile gayr-i müslim arasında diyete gidileceğinin bir göstergesidir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Zeyd b. Sâbit, Ömer b. Abdulaziz, Hasan-ı Basrî de Müslüma’nın gayr-i müslim ile kısas yapılamayacağı görüşündedirler. Sahabenin bu düşüncesi, ayetin nasıl anlaşılması gerektiğini de izah eder mahiyettedir. Bu görüşte olanların temel dayanaklarından biri müminlerin kanlarının eşit olduğunu söyleyen hadistir ki Elbânî hadisin sahih olduğunu¹⁴⁵⁸ söylerken Şuayb Arnavut da Sahihayn’ın şartına göre sahih olduğunu söylemektedir.¹⁴⁵⁹ Diğer de hadisin “Müminin gayr-i müslim’e karşı öldürülemez.”¹⁴⁶⁰ şeklindeki beyanıdır. Elbânî¹⁴⁶¹ ve Şuayb Arnavut¹⁴⁶², Hanefilerin ileri sürdüğü “Kölesini öldürene kısas yaparız.” hadisinin ise zayıf olduğunu söylemektedirler. Ayetten hareketle kadına karşılık erkeğin kısas yapılamayacağı şeklinde bir iddiayı cariyesini öldüren birine karşılık Allah Resûlü’nün (s.a.v) kısas yaptırıldığını haber veren hadis¹⁴⁶³ geçersiz kılmaktadır. Bütün bunların “شَرَعْنَا مِنْ قَبْلَنَا شَرَعٌ لَنَا مَا لَمْ يُسَخَّرْ” (Önceki ümmetlerin hukukunu nesheden bir şey bulunmadığı müddetçe bizim de hukukumuz sayılır.) kaidesine aykırı bir tarafı da yoktur. Çünkü peygamberin de kanun koyucu sıfatı vardır. Yerine göre de diğer din mesuplarının yaptığını nesh etmiştir.

¹⁴⁵⁶ Mâide, 5/45.

¹⁴⁵⁷ Sâbûnî, *Ravâi ‘u’l-Beyân Tefsîr-u Ayâti’l-Ahkâm*, Cilt 1, s. 163.

¹⁴⁵⁸ Ebû Dâvud, *Diyât* 11 (Cilt 2, s. 588); Nesâi, *Kasâme* 10 (VIII/19,20).

¹⁴⁵⁹ İbn Hanbel, Cilt 1, s. 122 (993);

¹⁴⁶⁰ Ebû Dâvud, *Diyât* 11 (Cilt 2, s. 588); Tirmizî, *Diyât* 16 (Cilt 4, s. 24); Nesâi, *Kasâme* 10 (Cilt 8, s. 19); İbn Hanbel, Cilt 1, s. 119 (959); Cilt 1, s. 122 (993); İbn Huzeyme, *Sahîh İbn Huzeyme*, Cilt 5, s. 26 (2280); İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, Cilt 13, s. 340 (5996); Beyhakî, *es-Sünen*, Cilt 8, s. 29 (15690); Aâuddîn el-Muttakî, *Kenzu’l-U’mmmâl*, Cilt 5, s. 754 (11289).

¹⁴⁶¹ Ebû Dâvud, *Diyât* 7 (Cilt 2, s. 583); Tirmizî, *Diyât* 16 (Cilt 4, s. 26); Nesâi, *Kasâme* 10 (Cilt 8, s. 20-21, 26).

¹⁴⁶² İbn Hanbel, Cilt 5, s. 10(20116); Cilt 5, s. 12(20144).

¹⁴⁶³ Ebû Dâvud, *Diyât* 10 (Cilt 2, s. 588); İbn Hanbel, Cilt 3, s. 163 (12689).

Araplar kabilelerinde kadının hiçbir kıymeti olmadığı halde güçlü olan kabile kendilerinden öldürülen kadını zulümlerine alet etmişlerdir. Araplar arasında cari olan adetlere göre bir kadını öldüren erkeğin kısasla öldürülmemesine rağmen maktul kadın güçlü olan taraftan ise kabile bunu gurur meselesi yapıp bu kadına karşılık karşı taraftan bir erkek öldürmeyi boyunlarının borcu olarak görmüşler ve barışa yanaşmamışlardır. Takınılan bu tavır kadına kıymet verildiği anlamına gelmez.

Bakara¹⁴⁶⁴ ve Mâide¹⁴⁶⁵ sûresinde yer alan kısas ayetleri neticesinde köleler de dâhil olmak üzere bütün insanların can güvenliği sağlanmış, insanların suçsuz yere cezalandırılmalarının önüne geçilmiştir. Cana karşılık canın, uzuvlara karşılık uzuvların kısas yapılması ve bütün bunların yanı sıra sadece katilin cezaya müstahak kılınması ile adalet tesis edilmiştir. Bakara sûresindeki bu ayetin¹⁴⁶⁶ bir öncesine bakıldığı zaman görülecektir ki Araplardan hac ibadetini yapanlarının evlerine arkadan girmeleri gibi cahilane ve anlamsız bir adetlerinin olduğu ve bu ayetle¹⁴⁶⁷ de buna son verilme istendiği açıkça anlaşılmaktadır. Sonraki ayet olan Kısas ayetiyle de yine Araplar arasında var olan zalimane bir davranışın ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Kur'ân, böylesi bir anlayışı kaldırılmakla insanlara bir hayat sunduğunu son derece belîğ bir şekilde bir sonraki ayette şöyle beyan etmiştir: *“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Artık, Allah'a karşı gelmekten sakınırsınız.”*¹⁴⁶⁸ Birini öldürdüğü zaman kendisinin de öldürüleceğini düşünen insan öldürmeden vazgeçmek suretiyle hem kendi hayatını, hem de hasmının hayatını kurtarmış olur. Böylece adeta ikisi de hayat bulunmuş olurlar. Ayrıca bir cinayete başlayıp karşılıklı öldürmenin yaşandığı kan davalarının da önüne geçilmiş olur. Böylece iki kişinin değil, pek çok kişinin hayatı kurtulmuş olur.

Kısas sayesinde kadın zulme alet edilmekten kurtulmuş, can güvenliği açısından da erkek ile aynı seviyeye getirilmiştir. Kısas ve diyet Allah'ın bir lütfu olduğu gibi kadının hayat hakkının güvence altına alınması da Allah'ın bir lütfudur.

¹⁴⁶⁴ Bakara, 2/178.

¹⁴⁶⁵ Mâide, 5/45.

¹⁴⁶⁶ Bakara, 2/178.

¹⁴⁶⁷ Bakara, 2/177.

¹⁴⁶⁸ Bakara, 2/179.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl sürecinde *“İnkâr edenler: Kur'ân ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler.”* (Furkân, 25/32.) Onların bu itirazlarına aynı ayette şöyle bir karşılık verilmiştir: *“Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.”* (Furkân, 25/32.) Bunun böyle olması ilahî rahmetin bir tecellisidir. Zira yüce Allah, sözlerinin müminin hayatına yerleşmesini ister. Bunun en güzel şekilde tahakkuk etmesinin yollarından biri, beşerin fitratı ve sosyal yaşantısı ile Allah'ın sözleri arasında bir alaka olmasıdır. Ayetlerin bir sebebe binaen nazil olması bu hususun gerçekleşmesi için en önemli ilahî ikramlardan biridir. Kur'ân'ın nüzûl sürecinde meydana gelen olaylar ve inen ayetleri sadece bir etki-tepki veya bir neden-sonuç ilişkisi olarak görmek yanlıştır. Çünkü böyle bir anlayış, “bu olaylar olmasaydı ilgili ayetler de nazil olmayacaktı” sonucunu doğurur. Oysa bu olaylar, ilgili ayetler için sadece bir vesiledir. Bunlar gerçekleşmeseydi bile bu ayetler nazil olacaktı.

Esbâb-ı nüzûl kapsamında değerlendirilen olaylar Kur'ân'ın tarihsel oluşunun değil, bilakis evrensel ve sosyal oluşunun kanıtıdır. Çünkü bu olaylar, dünya tarihi boyunca dünyanın herhangi bir yerinde her an gerçekleşmesi muhtemel olan şeylerdir. Örneğin dünya döndükçe kadının iftiraya maruz kalması, ailevi problemlerin yaşanması, miras taksimlerinde sıkıntılar çıkması, ibadet mefhumu vb. şeyler olacaktır. Sorun olan yerde çözüme, bir standardın sağlanması içinde düzenlemelere ihtiyaç olacaktır. İşte sebep-i nüzûller çerçevesinde ayetlerin nazil olması ile yerinde ve zamanında birinci elden çözümler ve düzenlemeler getirilmiştir. Bu süre zarfında vesile konumunda doğrudan veya dolaylı olarak kadınlar da yer almışlardır. Sebeb-i nüzûl bildiren rivayetler sayesinde bu kadınların kimler olduğu çoğu zaman tespit edilebilmektedir.

Kur'ân'ın muhatabı akıl taşıyan insandır. İnsan neslinin yarısı ise kadındır. Bu sebeple kadının esbâb-ı nüzûl sürecinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alması son derece tabiidir. Kadınlar sebebiyle nazil olan ayetlerin nüzûl sebeplerine bakılınca görülecektir ki kadınlar erkekler tarafından zaman zaman mağdur edilmişlerdir. Böylesi bir durumda çözüm olan vahyin erkek olan peygambere nazil olması ve çözüme

gidilmesi de ayrı bir güzelliştir. Zira erkek cinsinin bozduğunu, vahye dayanarak bir erkeğin düzeltilmesi söz konusudur.

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri incelendiğinde on altı surede toplam seksen tane ayetin nüzûl sebeplerinde doğrudan veya dolaylı olarak kadınların bulunduğu görünmektedir. Bunlardan otuz üç tane ayetin nüzûl sebebinde Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşleri, kırk yedi tane ayetin nüzûl sebebinde ise sahabe olan veya olmayan kadınlar yer almışlardır.

Nüzûl sebeplerinde Allah Resûlü'nün eşleri içerisinde en fazla adı geçen Hz. Aişe'dir. Hz. Aişe'den sonra en fazla adı geçen ise Zeynep b. Cahş'tır. Hz. Hafsa, Hz. Sevide ve Ümmü Seleme de adı rivayetlerde en çok geçenler arasında yer almaktadırlar. Bu ayetlerin içerisinde Allah Resûlü'nün (s.a.v), kendi eşlerine karşı yaptığı haksızlık sebebiyle nâzil olan bir ayet bile yoktur. Buna karşılık başkası tarafından yapılan haksızlıkları bertaraf etmek için nâzil olan ayetler çoktur. Hz. Aişe'nin ifk hadisesi sebebiyle yaşadığı mağduriyet bunun en bariz örneğidir. Allah kendisini temize çıkarmakla birlikte yine kendisinin vesile olması sebebiyle teyemmümü vaz eden ayetleri indirmek suretiyle bütün müminlere abdest ile ilgili hükümlerde kolaylık sağlamıştır.

Sosyal çöküntüler her devirde ciddi bir problem olmuş ve olmaya devam edecektir. Bunun temel nedeni hicap konusundaki lakaytlıdır. Nezih bir toplum için kaçınılmaz olan hicap ile ilgili ahkâm ayetinin nüzûl sebebiyle ilgili rivayette Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşi Zeyneb bt. Cahş da yer almıştır.

Nüzûl sebeplerinde Allah Resûlü'nün (s.a.v) eşlerinin yer aldığı ilgili ayetlerin bir kısmı Arap kültüründeki bazı hükümlerin tamamen değiştirilmesine vesile olmuştur. Resûlüllah'ın (s.a.v) azatlısı olan Zeyd'in boşadığı Zeyneb bt. Cahş ile Resûlüllah'ın evlendirildiğini haber veren ayetler, evlatlık anlayışında adeta bir devrim yaratmış; var olan örfî hukuku tamamen değiştirmiştir. Zira bu uygulamayla kölelikle gelen bir evlatlığın olamayacağı hükmü getirilmiştir.

Helal dairesi haramdan daha geniştir. Ancak Resûlüllah (s.a.v) eşlerinin kıskançlıkları sebebiyle bazı helâlleri şahsı için yasaklamak suretiyle kendi şahsı için helal dairesini daraltmış; bunun üzerine Yüce Allah O'nu bu konuda uyarmıştır. Nâzil olan ayetlerle böylesi bir duruma müdahale edilmiştir. Bu vesileyle aslen helal olan

şeylerin şahıs tarafından yasaklanmasının Yüce Allah katında hoş görülmediği anlaşılmaktadır.

Cahiliyye kültüründe yetişenler eşlerini boşamamak için ellerinden geleni yaparken Allah Resûlü (s.a.v) nâzil olan ayetler sebebiyle eşlerini muhayyer bırakmıştır. Dönemin şartları içerisinde kadına muhayyerlik hakkının sunulması Cahiliyye hukuku karşısında Kur'ân ahkâmının ve ahlakının medeni seviyesinin ne denli yüksek olduğunu göstermektedir.

Bazı ayetler vardır ki okununca onun kadın hak ve hukûkuna dair bir şey içermediği hemen anlaşılır. İslam dinine girmeye zorlama, gayr-ı müslimlerle ilişkiler, irtidat etmek vs. bu konular arasında sayılabilir. Bunlarla ilgili bir takım hükümleri içeren ayetlerin nüzûl sebeplerindeki rivayetlerde de başrolde erkekler değil kadınlar vardır. Bu da gösteriyor ki kadınlar sadece kendilerine has ahkâmın değil başka ahkâmın şekillenmesine de vesile olmuşlardır.

Cahiliyye kültüründe, kadın en fazla Ahvâl-ı şahsiye konuları ve miras hukukunda mağdur olmuştur. Kur'ân'ın nüzûl sürecinde en fazla bu konularda ayet nazil olmuş, hükümler getirilmiştir. Nâzil olan ayetlerle çözümler getirilmekle birlikte, ahlakî düzenlemeler de yer almıştır. Dikkat çekici noktalardan biri ise bu konularda ezvâc-ı tahirâtın Resûlüllah'ın (s.a.v) kendilerine bir haksızlık etmesi sebebiyle muzdarip olmaları neticesinde herhangi bir ayetin ve hükmün inmemiş olmasıdır.

Kadın haklarıyla ilgili olarak kadının miras malı olmaktan çıkarılıp mirasçı haline getirilmesini sağlayan hükümler ile evlilikte eş sayısı ve boşamadaki keyfiliği sona erdiren hükümler nâzil olmuştur. Bu konularla ilgili olarak bazı kadınların Allah Resûlü'ne (s.a.v) çözüm için bizzat başvurduğu görülmektedir. Yüce Allah da ilgili hükümleri indirerek onların arzu ve temennilerine karşılık vermiştir. Bu gibi olaylar kadın cinsinin esbâb-ı nüzûlde doğrudan bulunmasına, dolayısıyla da nâzil olan hükümlerin inmesine ve hukukun şekillenmesine vesile olduğuna en güzel örneklerdir.

Bazı eşler cinsel anlamda hanımlarına yaklaşmamaya yemin ederek helâl dairesini kendi şahısları adına daralmışlardır. Ancak, bu olay üzerine nâzil olan ayetlerin içerdiği hükümlerle buna müsaade edilmemiştir.

Cinsel ilişki konusunda eşlerin nasıl hareket etmeleri gerektiğini açıklayan hükümlerin nâzil olmasıyla bir düzenleme getirilmiştir. Bu sayede Yahudilerden gelen asılsız hükümler ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca tabî bir durum olan hayız sebebiyle kadının Yahudiler nazarında kaybettiği değer, ona yeniden kazandırılmıştır. Zira Yahudiler cinsel münasebette eşine arkadan yanaşmanın çocuğunun şaşı olacağını, hayızlı kadının da necis olduğunu iddia ediyorlardı.

Kölelik anlayışı İslam ile birlikte ortaya çıkan bir şey değildir. Bilakis İslam köle kadınların insanî yönünü dikkatte almıştır. Onların namuslarının da bir meta olmasının kabul edilemeyeceğini, zinaya zorlanmalarını yasaklayan ahkâm ayetleri ile ortaya koymuştur.

Din; iman, ibadet ve muamelattan teşekkül eder. Nuzûl sebebinin ardından inen ayette ebeveyden biri olan annenin haklarının şirke zorlama sınırında bittiği hükmü getirilmiştir. İslam'ın temel ibadeti namazdır. Namazın günahlara kefarete olduğu bildirilmekle birlikte namaz için setr-i avret hükmü getirilmiş, Ramazan ayı gecelerinde cinsel münasebet ve yeme-içme konusunda kolaylıklar sağlayan hükümler nazil olmuştur.

Nüzûl sebebinde kadının yer aldığı ayetlerden biri de müminin başkasını kendine tercih etmesinin övüldüğü ayetlerdir. Bununla birlikte nüzûl sebebinde kadının bulunduğu ayetlerin tümüne birden bakıldığında insan hayatının tamamına taalluk eden Zarûriyât, Hâciyat ve Tahsiniyât konularının hemen hemen hepsine dair doğrudan veya dolaylı olarak kadınların bir takım ayetlerin inmesine vesile olduğu görülecektir.

Sonuç olarak bu vesileyle kadının toplumdaki yerini pekiştiren bir değer kazandığı ve İslam hukukunun şekillenmesine katkı sağladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Â'mirî, Yahya b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Yahya, *Behcetü'l-Mehâfil ve Buğyetu'l-Emsâl fî Telhîsi'l-M'ucizât ve's-Siyyeri ve's-Şemâili*, Beyrut, Dâr-u Sâdır, t.y.

Â'simî, Abdulmelik b. Hüseyin b. Abdulmelik, *Samtu'n-Nücûmi'l-Â'vâlî fî Enbâi'l-Evâlî ve't-Tevâlî*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mi'vad, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Abdulcevâd, Halef Muhammed, *Medhalun ilâ't-Tefsîr ve U'lûmi'l-Kur'ân*, Kahire, Dâru'l-Beyânî'l-'Arabî, t.y.

Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Humâm es-Sanâ'nî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-Azamî, Beyrut, el-Mektbetu'l-İslâmî, H.1403.

Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı, Hakan Bayrak, Bülent Büberci, Kenan Dönmez, Talha Özkök, Sami Şener, Emine Taşer, Selim Top, İstanbul, İnkılab Yay., 1990.

Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'ân'ı Kerim'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.4, (1997).

Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, İstanbul, Gonca Yay., 1997.

Aliyyu'l-Kârî, İbn Muhammed Ebû Hasan Nureddin el-Mollâ el-Herevî, *Mirkâtu'l-Mefâtîh Şerh-u Mişkâti'l-Masâbih*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2002.

— *Şerhu's-Şifâ*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1421.

Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin; *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Ankara, D.İ.B Yay., 2005.

Alûsî, Mahmud Ebû Fadl, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurâ'ni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâs el-Ârabî, t.y.

Aydemir, Abdullah, "Esbâbu'n-Nüzûl", *Diyanet Dergisi*, C.11, S.1, (1972).

Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Hanefî, *U'mdetul-Kârî Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâs, t.y.

Âzimabâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsulhak, *A'vnu'l-Ma'bûd Şerh-u Sünen-i Ebi Dâvûd*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Ba'li, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Fettâh, *el-Matla'û alâ Ebvâbi'l-Fıkhi*, thk. Muhammed Beşîr, Beyrut, el-Mektebetu'l-İslâmî, 1881.

Bâcûrî, Abdullah b. Afîfî, *el-Mera'tu'l-Arabiyye fî Câhliyyetihe ve İslâmihâ*, Medine, Mektebetu's-Sakâfiyyeti, 1932.

Bahrak, Muhammed b. Ömer İbn Mubarek el-Humeyrî el-Hadramî, *Hadâiku'l-Envâr Matâliu'l-Esrâr fî Sireti'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Ğassân Nasûh, Cidde, Dâru'l-Minhâc, H.1419.

Bedruddîn el-A'ynî, Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed, *el-Binâye Şerhu'l-İ'nâye*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1420.

Beğavî, Ebu Muhammed el-Hasan b. Mesûd, *Meâ'limu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdunnemir, Osman Cuma Dumayriyye ve Süleyman Müslim el-Harş, Riyad, Dâru Taybe, 1997.

Bekir Ebû Zeyd, İbn Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Bekir b. Osman, *Fıkhu'n-Nevâzil*, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1996.

Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl*, thk. Abdulkâdir Arafât, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, *Sünenu'l-Beyhâkî el-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir el-Atâ, Mekke, Mektebetu Dâri'l-Bâz, 1994.

— *Şua'bu'l-İmân*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûni Zeğlûl, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1410.

Beykûnî, Ömer b. Muhammed b. Futûh, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyyeti*, Halep, Mektebet-u Dâri'l-Felâh, t.y.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmde b. Amr b. Abdulhalik b. Hallâd b. Ubeydullah, *Müsnedu'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah, Medine, Mektebetu'l-U'lûm ve'l-Hikem, 2009.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, Bilmen Yay., 1967.

Bolay, Süleyman Hayri, *Kur'ân-ı Kerim'in Tarihe Bakışı*, Ankara, Türk Kültür Araştırmaları, 1985.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîra, *el-Câmi'u's-Sahîh el-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Beyrut, Dâr-u İbn Kesîr, 1987.

- *Et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâiretu'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad t.y.
- Burrî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdullah b. Musa el-Esârî el-Tilmisânî, *el-Cevharatu fî Nesebi'n Nebî ve Ashâbihi'l-'Aşrati*, thk. Muhammed et-Tuncî, Riyad, Dâru'r-Rifâ'î, 1983.
- Canbulat, Mehmet, "İftira" *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, D.İ.B Yay., 2006.
- Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî, Beyrut, Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, H.1405.
- Cevâd Ali, *el-Muffassal fî Tarîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Beyrut, Dâru's-Sâkî, 2001.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed İ'vad, *el-Fıkhu alâ'l-Mezâhibi'l-Arba'*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Cümeylî, es-Seyyid, *Nisâu'n-Nebî*, Beyrut, Mektebetu'l-Hilâl, H.1416.
- Cürçânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Kitâbu't-Ta'rifât*, çev. Arif Erkan, İstanbul, Bahar Yay., 1997.
- Çağatay, Neşet, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, A.Ü.İ.F. Yay., 1957.
- Çağrıncı, Mustafa, v.d., ed., *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 2006.
- Çakır, Yılmaz, "Özne-Nesne İlişkinde Hapsolmek ya da Tarihsel Okuyuş", *Hak Söz Dergisi*, S.75, (1997).
- Çetin, Mustafa, "Nüzûl Sebepleri", *Diyanet İlmi Dergi*, S.2, (1994).
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, İstanbul, Etüt Yay., 2004.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasen, *Sünenu'd-Dârekutnî*, thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1966.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed, *Sünenu'd-Dârimî*, thk. Fevâz Ahmet ve Hâlid es-Seb'u'l-İlmiy; zyl. Hüseyin Selim Esed, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, H.1407.
- Demircan, Adnan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, İstanbul, Beyan Yay., 2008.

Demircan, Ali Rıza, *Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, İstanbul, Beyan Yay., 2008.

— *İslâm Nizamı*, İstanbul, Beyan Yay. 2008.

Demirci, Muhsin, “*Esbâbu'n-Nüzûl'ün Kur'ân Tefsirindeki Yeri*”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.11-12, (1993-1994).

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Kahire, Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, H.1383.

Dineverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Ğaribu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.

Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfusi'n-Nefs*, Beyrut, Dâr-u Sâdır, t.y.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, Altınoluk Yay., 2004.

Ebşîhî, El-Muhallâ, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Feth, *el-Mustatraf fî Kulli Fennin Mustazraf*, zyl. Hucetu'l-Hamevî ve Muhammed b. İbrahim el-Ahdeb, Kahire, Mektebetu'l-Cumhûriyyeti'l-Arabiyyeti, t.y.

Ebû A'vâne, Yakub b. İshak b. İbrâhim en-Nîsâbûrî, *Mustahrec-u Ebî A'vâne*, thk. Emîn b. Ârif ed-Dimeşkî, Beyrut, Dâru'l-Marife, H.1998.

Ebû Cafer el-Bağdâdî, Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *el-Munemmak fî Ahbâri Kureyş*, thk. Hurşit Ahmed Faruk, Beyrut, Âlemu'l-Kütüb, 1985.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd*, thk. Muahammed Muhyiddin Abdulhamid; tlk. Kemâl Yusuf el-Hût; zyl. Elbânî, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y.

Ebû Hâtim er-Râzî, Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs Ebû Muhammed et-Temîmî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1952.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân Esîruddîn el-Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhîr fî't-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Beyrut, Dâru'l-Fikr, H.1420.

Ebû Nua'ym el-Asbahânî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tebakatu'l-Asfiyâ*, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, H.1405.

—*Mârifetu's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azzâzî, Riyad, Dâru'l-Vatan, 1998.

Ebû Şuhbe, Muhammed b. Muhammed b. Suveylim, *el-Medhalu li Dirâsâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, Mektebetu's-Sünne, 2003.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Musannâ el-Mevsilî, *Musned-u Ebî Ya'lâ*, thk. ve zyl. Hüseyin Selîm Esed, Dimeşk, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984.

Ebû'l-Farac, Abdurrahman b. Ali b. Muammed, *Safvetu's-Safve*, thk. Mahmûd Fâhûrî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1979.

Ebû'l-Feth el-Ezdî, Muhammed b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Abdullah b. Bureyde, *Esmâu men Yu'rafu bi Kunyetihi*, thk. Ebû Abdurrahmân İkbâl, el-Hind, ed-Dâru's-Selefiyye, 1989.

Ebû'l-Fidâ', İmâduddin İsmâil b. Ali b. Mahmud b. Muhammed b. Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, el-Matbaatu'l-Hüseyniyyeti'l-Mısıryye, Mısır t.y.

Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el- İ'mâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Kitâbu Meâni'l-Kiraât*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Fayda, Mustafa, "Cahiliye" *D.İ.A*, 1. Baskı, c.7, s.19.

Faysal El-Mübârek, İbn Abdulaziz b. Faysal b. Ahmed, *Tevfikü'r-Rahmân fî Durûsi'l-Kur'ân*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. İbrahim ez-Zîr, Riyad, Dâru'l-Â'sime, 1996.

Ferrâ', Ebû Eyyûb Zekeriyya Yahya b. Ziyâd b. Abdullah b. Manzûr ed-Deylemî, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî ve Muhammed Ali en-Neccâr; Abdulfettâf İsmail, Mısır, Dâru'l-Mısıryye, t.y.

Günaltay, Şemsettin "İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri", *Marife Dergisi*, S.3, Konya 2002.

Gündüz, Şinasi "Sabîlik" *D.İ.A*, 1. Baskı, c. 35, s.341-344.

Ğalûş, Ahmed Ahmed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve 'd-Da'vetu fî'l-Ahdi'l-Medenî*, Beyrut, Muesseset'r-Risâle, 2004.

Ğulâm S‘aleb, Muhammed b. Abdulvahid b. Ebû Hâşim Ebû Ömer ez-Zâhid el-Mutarrizi'l-Bâverdî, *Yâkûtetu's-Sirâti fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur‘ân*, thk. Muhammed Yakup et-Türkistânî, Medine, Mektebetu'l-U‘lûm ve'l-Hikem, 2002.

Hâkim, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ala's-Sahîheyn*, thk. Mustafa Abdulkadir A‘tâ, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Halebî, Ali b. İbrahim b. Ahmed, *es-Siretu'l-Halebiyye*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1427.

Hâlidî, Salâh Abdulfettah, *el-Kur‘ân‘u ve Nakdu Metâi‘ini'l-Burhân*, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2007.

Hârisi, Ebû Muâz Talâl İbn Mu‘d, *Ekseru min Elfi Malûmatin ve Delîlin ala Musdâkiyyet'l-İslâmi'l-Celîl*, İtrâk li‘-Tibaa‘ti ve‘n-Neşri, Suudi Arabistan, H.1429.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *Târîh-u Bağdâd*, thk. Beşşâr A‘vvâd Marûf, Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002.

Hatîb eş-Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-Münîr fî'l-Î‘âneti alâ Marifeti Ba‘di Meâ‘nî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Kahire, Matbaatu Bûlâk, H.1285.

Hâzin, Alauddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer Ebû Hasan, *Lubâbu't-Tevîl fî Me‘âni't-Tenzîl*, tsh. Muhammed Ali Şahin, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1415.

Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebû Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeau'l-Fevâid*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, H.1412.

Hicâzî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Beyrut, Daru'l-Ceyli'l-Cedid, H.1413.

Hudarî, Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî, *Nûru'l-Yakîn*, çev. M. Seri Doğru, İstanbul, Nida Yay., 2010.

Humeydân, İ‘sâm b. Abdilmuhsin, *es-Sahîhu min Essâbi'n-Nüzûl*, Beyrut, Musseseu'r-Reyyân, 1999.

Humeydî, Muhammed Muhyiddin b. Abdulhamîd, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye fî's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Beyrut, el-Mektebetu'l-İlmiyye, 2003.

İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstîâ'b fî Marifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, H.1412.

İbn Abdilmün'im el-Humeyrî, Muhammed b. Muhammed Abdullah, *Er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr*, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dâru's-Sirâc, 1980.

İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir A'tâ, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah, *Târih-u Dimeşk*, thk. Amr b. Ğurâme el-A'mravî, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

— *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz ve Mehmet Erdoğan, İstanbul, İklim Yay., 1988.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhakk b. Ğalib b. Abdurrahman b. Temâm, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1422.

İbn Batâl, Ebû'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî li İbni Batâl*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Riyad, Mektebetu'r-Rüşd, 2003.

İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Mesûd, *Ğavâmidu'l-Esmâ'i-l-Mübhemeti'l-Vâkia'ti fî Mutûni'l-Ahâdisi'l-Müsnedeti* thk. İzzuddîn Ali es-Seyyid ve Muhammed Kemaluddin İzzudîn, Beyrut, Âlemu'l-Kütüb, H.1407.

İbn Cârûd, Ebû Muhammed en-Nisâbûrî, *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsnedeti*, thk. Abdullah Amr el-Bârûdî, Beyrut, Muessesetu'l-Kütübi's-Sakâfiyye, 1988.

İbn Cüneydel, Sa'd b. Abdurrahman, *Mu'cemu'l-Emkineti'l-Vârideti Zikruhâ fî Sahîhi'l-Buhârî*, Riyad, Mektebetu'd-Darrati'l-Müeyyide, 1999.

İbn Ebû Dünyâ, Abdullah b. Muhammed Ebû Bekir el-Kuraşî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim, Kahire, Mektebetu'l-Kur'ân, 1990.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Suudi Arabistan, Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, H.1419.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-Ahâdisi ve'l-Âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Riyad, Mektebetu'r-Rüşd, H.1409.

İbn Farh, Ahmed b. Farh b. Ahmed b. Muhammed b. Farh el-Lahmî, *Muhtasar-u Hilâfiyyât el-Beyhâkî*, thk. Ziyâb Abdulkerim, Riyad, Mektebetu'r-Rüşd, 1997.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Muhammed el-Bâcevî, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, H.1412.

— *el-U'câb fi Beyâni'l-Esbâb*, thk. Abdulhakim Muhammedu'l-Enîs, Dammâm, Dâr-u İbni'l-Cevzi, 1997.

— *Fethu'l-Bârî Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru'l-Marife, H.1379.

— *Takribu't-Tehzîb*, thk. Muhammed A'vvâme, Suriye, Dâru'r-Reşid, 1986.

— *Talhîsu'l-Habîr fi Tahrîc-i Ahâdis er-Râfi'yyi'l-Kebîr*, thk. Ebû Âsım Hasan b. Abbas b. Kutub, Mısır, Muesseset-u Kurtuba, 1995.

— *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut, Dâru'l-Fikir, 1984.

İbn Hasnûn, Ebû Ahmed Abdullah b. el-Hasan, *el-Luğât fi'l-Kur'ân*, thk. Salâhuddîn el-Muncid, Kahire, Matbaatu'r-Risâle, 1946.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed Saîd b. Hazım el-Endülüsî, *el-Muhallâ bi'l-Esâr*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y.

İbn Hibbân, Muhammed Ebû Hâtım et-Temîmî, *Sahîh İbn Hibbân bi Tertîbi Balabân*, thk. Şuayb Arnavut, Beyrut, Mussesetu'r-Risâle, 1993.

İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Humeyrî, *es-Siyretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ ve İbrahim el-Enbârî; Abdulhafız eş-Şelebî, Mısır, Şirket-u Matbaa'ti Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, , 1995.

İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak Ebû Bekir es-Sülemî en-Nisâbûrî, *Sahîh İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-Azamî, Beyrut,el-Mektebetu'l-İslâmî, 1970.

İbn İ'mâdel-Hanbelî, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şüzurâtu'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, thk. Mahmut el-Arnâût ve thc. Abdulkadir el-Arnaût, Beyrut, Dâr-u İbn Kesîr, 1986.

İbn Kayyim el-Cevzî, Muhammed b. Ebû Bekir, *Hâşiyetu İbn Kayyim alâ Ebi Dâvûd*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlimiyye, H.1415.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Hâtib Ebû Hafs b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1998.

— *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed b. İbrahim el-Bennâ ve Muhammed Ahmed Âşûr, Kahraman Yay., İstanbul, 1984.

— *Müsned Emîre'l-Müminîn Ebû Hafs Ömer b. Hattâb ve Akvâluhu âla Ebvâbi'l-İlm*, thk. Abdulmutî' Kala'cî, el-Masûra, Dâru'l-Vefâ, H.1411.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdullah el-Kazvînî, *Sünen-u İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, Beyrut, Dâr'ul-Fikr, t.y.

İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah b. Ebû Nasr, *el-İkmâl*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1411.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, Dâr Sâdır, 1956.

İbn Râhaviyeh, İshak b. İbrahîm b. Muhalled, *el-Müsned*, thk. Abdulğafur b. Abdulhak el-Belûşî, Medine, Mektebetu'l-Eymân, 1991.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktasid*, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, 2002.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Munî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut, Dâr-u Sâdır, 1968.

İbn Seyyidu'n-Nâs el-Ya'merî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *U'yûnu'l-Asâr fî Funûni'l-Mağâzi ve's-Şemâili ve's-Siyer*, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1993.

İbn Teymiyye, Takiyyudîn Ahmed b. Abdulhalîm el-Harrânî, *Mecmuatu'l-Fetâvâ*, thk. Â'mir el-Cezzâr ve Envar el-Bâz, el-Mansûra, Dâru'l-Vefâ, 2005.

İbnu'l-Bâzerî, Hibetullâh Abdurrahîm b. İbrahim, *Nâsihu'l-Kur'ân-i ve Mensûhi*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, H.1405.

İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *bi Ekeffi Ehli'r-Rusûhi min İlmi'n-Nâsihi ve'l-Mensûh*, thk. Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, H.1415.

— *Keşfü'l-Muşkili min Hadîsi's-Sahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyad, Dâru'l-Vatan, t.y.

- *Nevâsihu'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1405.
- *Telkîh-u Fuhûm-i Ehli'l-Eseri fî U'yûni't-Târihi ve's-Siyer*, Beyrut, Şirket-u Dâri'l-Erkam, 1997.
- *Zâdu'l-Mesîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, H.1422.

İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî, *Usdu'l-Ğabe fî Marîfeti's-Sahabe*, thk. Ali Muhammed Mua'vvid; Âdil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

- *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Beyrut, el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1979.

İbnu'l-Hâim, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İmâdudîn b. Ali, *et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Dâhî Abdulbaki Muhammed, Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, H.1423.

İbnu'l-Hümâm, Kemaladdîn Muhammed b. Abdulvahid, *Mecme'u'l-Enhur fî Şerh-i Mültekâ'l-Ebhur*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y.

İbnu'l-Mibred, Yusuf b. Hasan b. Ahmed b. Hasan b. Abdulhâdi es-Sâlihî, *Mahdu's-Savâb fî Fadâili Emire'l-Müminîn Ömer b. el-Hattâb*, thk. Abdulaziz b. Muhammed b. Abdulmusin, İ'mâdatu'l-Bahsi'l-İlmiyyi bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, Medine 2000.

İbnu'l-Verdî, Ömer b. Muzaffer b. Ömer b. Muhammed b. Ebû'l-Fevâris Ebû Hafs Zeynuddîn el-Ma'rrî, *Târih-u İbni'l-Verdî*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

İlkiyâ'l-Harrâsî, İ'mâduddîn et-Taberî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Musa Muhammed Ali, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1405.

İmâm eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdulğani Abdulhâlik, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1400.

İmâm-ı Mâlik, İbn Enes Ebû Abdullah, *Muvattau'l-İmâm Mâlik Rivâyet-u Yahya el-Leysî*, thk Muhammed Fuâd Abdulbakî, Mısır, İhyau't-Turâsi'l-Arabî, t.y.

- *el-Müdevvene*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1415.
- İncil, İstanbul, Yeni Yaşam Yay., t.y.
- İshfahânî, Ebû'l-Kâsım, el-Hüseyn b. Ali er-Râğib, *el-Müfredât, fî Ğarîb'il-Kur'ân*, thk. Muhammed Halîl, Beyrut, Dâru'l-Marife 2001.
- Îz b. Abdusselam, Ebû Muhammed İzzuddin b. Abdüsselam b. Ebû'l-Kasım el-Hasan, *Tefsîr'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî, Beyrut, Dâr-u İbn Hazm, 1996.
- Kahtânî, Abdurrahman b. Saîd b. Ali b. Vahf, *Ğazvetu Fethi Mekke fî Davi's-Sünneti'l-Mutahhara*, Riyâd, Matbaatu Sefîr, t.y.,
- Kallek, Cengiz, "Sa'" *D.İ.A*, 1. Baskı, c.35, s.317-319.
- Kândehevî, Muhammed Yusuf b. Muhammed İlyas b. Muhammed İsmail, *Hayâtu's-Sahâbe*, thk. Beşşâr A'vvâd Marûf, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1999.
- Kandemir, Mehmet Yaşar, "Safvân b. Mua'ttal", *D.İ.A*, 1. Baskı, c.35, s. 485-486.
- Karîbî, İbrahim b. İbrahim, *Merviyât-u Gazveti Benî Mustalik*, Medine, İ'mâdetu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti, t.y.
- Kâsım 'Âşûr, *1000 Suâlin ve Cavâbin fî'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâr-u İbn Hazm, 2001.
- Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk, *Mehâsinu't-Tevîl*, thk. Muhammed Bâsil U'yûn es-Sûd, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1414.
- Kastalânî, Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed Ebû Bekir b. Abdulmelik, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır, el-Matbaatu'l-Kübrâel-Emîriyye, H.1323.
- Kermî, Murî' b. Yusuf b. Ebi Bekir, *Kalâidu'l-Mercân fî Beyâni'n-Nâsihi ve'l-Mensûhî fî'l-Kur'ân*, thk. Sâmi Atâ Hasan, Beyrut, Dâr-u'l-Kur'âni'l-Kerîm, H.1400.
- Keskioğlu, Osman, *Siyer-i Nebî*, Ankara, D.İ.B Yay., 2010.
- Khadduri, Majid, "İslam Hukukunda Evlilik: Modersnit Bakış" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, çev. Ali Duman, S.10, Mehir Vakfı, (2007).
- Kılıç, Hüseyin, *Antikçağdan Günümüze Batıda Kadın ve Cinsellik*, İstanbul, Otopsi Yay., 2000.

Kılınç, Fethi, Tarihselcilik ve “İslam Dünyası'ndaki Yansımalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Hak Söz Dergisi*, S.75, İstanbul 1997.

Kinvancî, Ebû't-Tayyib Muhammed Sıddîk Hân b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseynî el-Buhârî, *Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân*, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, 1992.

— *Neylu'l-Merâm min Tefsîr-i Ayâti'l-Ahkâm*, thk. Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2003.

Koçyiğit, Talat, “Abdullah b. Übey b. Selül” *D.İ.A.*, 1. Baskı c.1, s.139-140.

Konevî, Kasım b. Abdullah b. Emir Ali, *Enîse'l-Fukahâi fî Ta'rîffâti'l-Elfâzi'l-Mütedâvileti Beyne'l-Fukahâi*, thk. Ahmed Abdurrezzak Cidde, Dâru'l-Vefâ, H.1406.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berduni, İbrahim el-I'tfiyyiş, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1964.

Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüketu ve'l-U'yûn*, thk. es-Seyyid b. Abdulkasûd b. Abdurrahim, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Mazharî, Muhammed Senaullah, *et-Tefsîru'l-Mazharî*, thk. Ğulâm Nebiyyu't-Tûnisî, Pakistan, Mektebetu'r-Rüşdiyye, H.1412.

Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Mısır, Şirket-u Mektebeti ve Matbaat-i Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 1946.

Mevsilî, Adullah b. Mahmud b. Mevdûd l-Hanefî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul, Çağrı Yay., 1996.

Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl*, thk. Beşşâr A'vvâd Marûf, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1980.

Muhammed Bekir İsmail, *Dirâsâtun fî 'Ulumi'l-Kur'ân*, Mısır, Dâru'l-Menâr, 1999.

Muhammed Beyyûmî Mihrân, *Dirâsât fî Tarihi'l-Arabi'l-Kadîm*, Mısır, Dâru'l-Marifeti'l-Cami'iyye, t.y.

Muhammed Rif'at, Saîd, *Târîh-u Nuzûli'l-Kur'ân*, Mısır, Dâru'l-Vefâ, 2002.

Mukâtil b. Süleyman, İbn Beşir el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, thk. Mahmûd Şahhata, Beyrut, Dâr-u İhyai't-Turâs, H.1423.

Mukdim, Muhammed b. Ahmed, *el-Mere'tu Beyne Tekrîmi'l-İslami ve İhâneti'l-Cehiliyye*, Riyad, Dâr-u Taybe, 1991.

Mukrî, Hibetullah b. Selâme b. Nasr, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, thk. Züheyr eş-Şâvîş ve Muhammed Kenân, Beyrut, Mektebetu'l-İslâmî, H.1404.

Muttakî, Ali b. Hüsâmeddin el-Hindî, *Kenzu'l-U'mmâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl*, Beyrut, Muessestur'r-Risâle, 1989.

Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahmim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi't-Tirmizî*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf alâ Muhimmeti't-Ta'ârîf*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dimaşk, Dâru'l-Fikr, H.1410.

— *Faydu'l-Kadîr Şerh-u Câmi'i's-Sağîr*, tlk. Mâcid el-Hamavî, Mısır, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, H.1356.

Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.

Müzeynî, Hâlid b. Süleyman, *el-Muharrar fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Dammâm, Dâr-u İbni'l-Cevzî, H.1427.

Nu'mânî, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Âdil, *el-Lübâb fî U'lûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Muhammed Mi'vad, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Nahhâs, Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî Ebû Cafer, *en-Nâsihu ve'l-Mensûh*, Kuveyt, Mektebetu'l-Fellâh, H.1408.

— *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Sâbûnî, Câmia't-u Ummi'l-Kurâ, H.1409.

Nedvî, Ebû Hasan Ali el-Hasanî, *Mezâ Hasira'l-Âlemu bi İnhitâti'l-Müslimîn*, Mısır, Mektebetu'l-İmân, t.y.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, *Sünenü'n-Nesâî el-Kübrâ*, thk. Abdulğaffar Süleyman el-Bendârî; Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hâfizuddin, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl*, thk. Yusuf Ali Budeyvî, Beyrut, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Tahrîr-u Elfâzi't-Tenbîh*, thk. Abdulgani ed-Dukr, Dîmeşk, Dâru'l-Kalem, H.1408.

— *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğât*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Nisâbûrî, Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1416.

Nureddîn I'tr, *Mezâ ani'l-Mareti*, Beyrut, el-Yemâme li't-Tibâa'ti ve'n-Neşr, 2003.

Öğüt, Salim; Kamil Ali Kevser, “Çok Evlilik” *D.İ.A* (1993).

Paçacı, İbrahim; “Sedd-i Zerâi” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, D.İ.B Yay. 2006.

Rabî', Ebû Süleyman Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Rabîa b. Süleyman b. Halid b. Abdurrahman, *Târîh-u Mevlidi'l-Ulemâ-i ve'l-Vefayât*, thk. Abdullah Ahmed Süleyman Ahmed, Riyad, Dâru'l-Âsime, H.1410.

Râğîb, Abdüsselam Ahmed, Halep, *Vazîfetu's-Suveri'l-Fenniyyeti fi'l-Kur'ân*, Fussilet, 2001.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hasan, *Mefâtihu'l-Ğayb*, İ'mâd Zekî el-Bârûdî, Mısır, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, 2003.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. İmâm Ebû Muhammed b. Â'sûr, Beyrut, Dar-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.

Saâ'libî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Mua'vvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, H.1418.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyân Tefsîru Ayâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, İstanbul, Dârsaâdet, t.y.,

— *Safvatu't-Tefâsîr*, Kâhire, Dâru's-Sâbûnî, 1997.

Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdullah, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, thk. Ahmed Arnavut ve Turkî Mustafa, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâs, 2000.

Sahâvî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Osman b. Muhammed, *et-Tuhfetu'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfeti*, Beyrut, el-Kütübü'l-İlmiyyeti, 1993.

Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye Ardu Vakâiu' ve Tahlîlu Ahdâsin*, Beyrut, Dâru'l-Marife, 2008.

Sanâ'nî, Abdurrezzâk İbn Hümâm, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Riyad, Mektebetu'r-Red, H.1410.

Sarıçam, İbrahim, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, D.İ.B Yay., 2005.

Sarmış, İbrahim, *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, İstanbul, Denge Yay. 2011.

Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr Muhammed b. Abdülcebbar b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim ve Ğuneym b. Abbas b. Ğuneym, Riyad, Daru'l-Vatan, 1997.

Seyyâs, Muhammed Ali, *Tefsîr-u Ayâti'l-Ahkâm*, thk. Nâcî Süveydân, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asiryye, 2002.

Seyyid Sâbık, *Fikhu's-Sünne*, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.

Siddîk Hasan Hân, Ebû't-Tabîb Muhammed, *Fethû'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân*, Beyrut, el-Mektebet'ul-Asriyye, H.1412.

Sibâ'î, Mustafa b. Husnî, *el-Meratu Beyne'l-Fikhi ve'l-Kânûni*, Beyrut, Dâru'l-Varrâk, 1999.

Sicistânî, Ebû Bekir Muhammed b. Uzeyr, *Ğarîbu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Edîb Abdolvâhid Camrân, Suriye, Dâr-u Kuteybe, 1995.

Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celaleddin, *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsir-i bi'l-Me'sûr*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1993.

— *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Beyrut, Muessetu'l-Kütübî's-Sakâfiyye, 2002.

Sübki, Ali Abdulkâfi, *el-İbhâc fî Şerhi'l-Minhâc alâ Minhâc el-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl lil Beydâvî*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1404.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *es-Seylu'l-Cerrâr el-Mutedeffiku alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, thk. Mahmud İbrahim Zâyid, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye H.1405.

Şeybânî, Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir, *el-Ahâdu ve'l-Mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira, Riyad, Dâru'r-Râye, 1991.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Târik b. İ'vadullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire H.1415.

— *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, Musul, Mektebetu'l-U'lûmi ve'l-Hikem, 1983.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmi'u'l-Beyân fî Tevîli'l-Kur'ân*, thk. Muahmmmed Ahmed Şâkir, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 2000.-

— *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Beyrut, Dâru't-Turâs, H.1387.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Sülâme b. Abdülmelik, *Muhtasar-u İhtilâfi'l-Ulemâ'*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, H.1417.

— *Şerh-u Ma'âni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1399.

— *Şerh-u Muşkili'l-Âsâr*, thk. Şuyab Arnavut, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, H.1494.

Tahtâvî, Rifâ'a Râfi' b. Bedevî, *Nihâyetu'l-İcâz fî Sîreti Sâkini'l-Hicâz*, Kahire, Dâruz'z-Zahhâr, H.1419.

Takiyyudîn el-Mukrîzî, Ahmed b. Ali b. Abdulkadir, *İmtâ'u'l-Esmâ'i bime li'n-Nebiyi mine'l-Ahvâli ve'l-Emvâli ve'l-Hafedeti ve'l-Metâ'*, thk. Muhammed Abdulhumejd en-Nemîsî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Tantâvî, Muahmmmed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasît li'Kurâ'ni'l-Kerîm*, Kâhire, Dâru'n-Nahdati, Mısır, 1997.

Tayâlisî, Ebu Dâvûd Süleyman b. Dâvûd el-Fârisî el-Basrî, *Müsned-u Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, Beyrut, Dâru'l-Marife, t.y.

- Tevrat, The Bible Society in Turkey, 2001.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa el-Câmiu's-Sahîh, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- Topaloğlu, Bekir, *İslam'da Kadın*, İstanbul, Rağbet Yay., 2001.
- Tümer, Günay; Küçük Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara, Ocak Yay., 1997.
- U'tmî, Ebû Abdullah Osman el-Sâlimî, *Ğâyetu'l-Me'mûl fi't-Ta'likât ala's-Sahîhi'l-Müsned min Esbâb en-Nüzûl*, Mektebetu's-Sana, Sana el-Eseriyye, t.y.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara, T.D.V Yay., 1992.
- Ural, İbrahim "Sâ'" *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, D.İ.B Yay. 2006.
- Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul, Beyan Yay, 1996.
- Ünal, Asife, *Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1998.
- Vâfî, Ali Abdulvâhid, *el-Mara'tu fi'l-İslâm*, Kahire, Dâr-u Nahdati Mısır, t.y.
- Vâhidî, Ebû Hasen Ali b. Ahmed; *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mi'vad, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid es-Sehmî el-Eslemî bi'l-Velâî, *el-Mağâzî*, thk. Marseden Cons, Beyrut, Dâru'l-Alemî, 1989.
- Vicdânî, Ebû Rıdvan M. Sadık, *Hız. Muhammed Neden Çok Evlendi*, çev. Ahmet Karadaut, Ankara, D.İ.B Yay., 2003.
- Yâfî', Ebû Muhammed Affuddîn Abdullah b. Esa'd b. Ali b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân İ'bratu'l-Yekazân fi Marifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zemân*, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul, Yediveren Yay., 2002.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an'ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1985.

Yıldırım, Suzan, “Hz. Peygamber’in Hanımı Ümmü Seleme”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 45, S.2, (2009).

Yılmaz, Musa Kazım, “İslam’da Birden Fazla Evlilik”, *Köprü Dergisi*, S.113, (2011).

— *Kur’ân Âilesi*, İstanbul, Hilal Yay., 1994.

Zamahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *el-Fâik fi Ğarîbi'l-Hadisi ve'l-Eser*, thk. Muhammed el-Bacâvî; Muahmmmed Ebû'l-Fadl İbrahim, Lübnan, Dâru'l-Marife, t.y.

— *el-Keşşâf an Hakâkiki Ğavâmisi't-Tenzîl*, zyl. İbnu'l-Münîr el-İskenderî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, H.1407.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymâz, *el-Muktenâ fi Serdi'l-Kunâ*, Medine, Matâbi'u'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, H.1408.

— *Mizânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (thk. Ali Muhammed el-Bâcevî), Beyrut, Dâru'l-Marife, 1963.

— *Siyer-u A'lâmi'n-Nubelâ'*, thk. Şuayb Arnavut, Beyrut, Musessesetu'r-Risâle, 1985.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi U'lûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1996.

— *Şerhu'z-Zerkânî alâ Muvatta' İmâm Mâlik*, thk. Abdurrauf Sa'd, Kahire, Mektebetu's-Sakâfeti'd-Dîniyye, 2003.

Zerkelî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm*, Beyrut, Dâru'l-İlmi lil-Melâyîn, 2002.

Zeydân, Abdülkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, İstanbul, Kayıhan Yay., 1995.

— *el-Mufassal fi Ahkâmi'l-Marati ve'l-Beyti'l-Müslimi fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1993.

Zeydân, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Megamiz, İstanbul, Üçdal Neşiriyat, 1974.

Zeynuddîn er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir, *Muhtaru's-Sihâh*, thk. Mamûd Hâtir, Beyrut, Mektebet-u Lübnân en-Nâşirûn, 1995.

Zuhaylî, Vahbe b. Mustafa, *el-Fikhu 'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Dimeşk, Dâru'l-Fikr, t.y.

— *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-Akideti ve 'ş-Şeria'ti ve'l-Minheci*, Dimeşk, Dâru'l-Fikr, H.1418.

Zübeyr b. Bekkâr, İbn Abdullah el-Kureşî el-Esedî el-Mekkî, *el-Muntahab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, thk. Sekîne eş-Şihâbî, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, H.1403.

EKLER

EK 1

SEBEB-İ NÜZÛLÜN'DE KADIN OLAN AYETLER VE SÛRELER

Nüzûl Sırası	Sure Adı	Ayet No	Toplam Ayet Sayısı
3	Duhâ	1-3	3
4	Ahzâb	22-29	14
		35	
		36	
		37	
		50	
		51	
		53	
39	Arâf	31-32	2
52	Hûd	114	1
85	Ankebût	8	1
87	Bakara	178	9
		187	
		222	
		223	
		228	
		229	
		231	
		232	
		256	

Nüzûl Sırası	Sure Adı	Ayet No	Toplam Ayet Sayısı
89	Âl-i İmrân	195	1
91	Mümtehine	1	4
		8	
		10	
		11	
92	Nisâ	3	8
		11	
		19	
		24	
		32	
		43	
		127	
		128	
101	Haşr	9	1
102	Nûr	3	22
		6-10	
		11-20	
		22	
		23-26	
		33	
103	Hac	11	1
105	Mücâdile	1-4	5
		8	
107	Tahrîm	1-4	5
		5	
108	Tagâbun	14	1
112	Mâide	87-88	2

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet GÜNDÜZ, 27.09.1976 Şanlıurfa Viranşehir doğumlu olup 1995 yılında Ceylanpınar lisesinden mezun oldu. 2001 yılında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bölüm birincisi olarak bitirdi. Aynı fakültede “Kur’ân’da Allah’ın Rahmeti ve Gazabı” adlı tez konusu ile yüksek lisansını tamamladı. 2001-2011 yılları arasında çeşitli yerlerde Arapça dersleri verdi. 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip olarak göreve başladı. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılan sınavda başarılı olarak vaizliğe terfi etti, aynı yıl Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hizmet veren Konya Selçuk İhtisas Eğitim Merkezini kazandı. Buradaki eğitimini 2007 yılında tamamladı. 2007 yılında Çanakkale Gelibolu’da kısa dönem askerliğini bitirdikten sonra aynı yılın Ekim ayında Adıyaman ili Besni ilçesine vaiz olarak atandı. Burada dört yıl hizmet ettikten sonra 19.09.2011 yılında Şanlıurfa il vaizliğine atandı. Diyanet işleri Başkanlığının 2008-2009 yılı Hac organizasyonunda, 2009 ile 2011 yılı umre organizasyonlarında Mekke’de tercüman olarak görev aldı. 2013 yılında Şanlıurfa Diyanet Eğitim Merkezi Müdürü olarak atandı. Halen bu görevine devam etmektedir.

Çalışmaları:

1-Kur’ân’da İstiğfar Eden Peygamberler ve İstiğfar Sebepleri (Yüksek Lisans Semineri)

2-Kur’ân’da Allah’ın Rahmeti ve Gazabı (Yüksek Lisans Tezi)

3-Hakkında Esbâb-ı Nüzûl Olan Hz. Peygamber’in Eşleri (Doktora Semineri)

4- İslam Kardeşliği (Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi Öğretim Üyesi Abdülziz b.

Abdullah el-Humeydi’nin kitabının çevirisi olup Beka Yayınlarından basılmıştır.